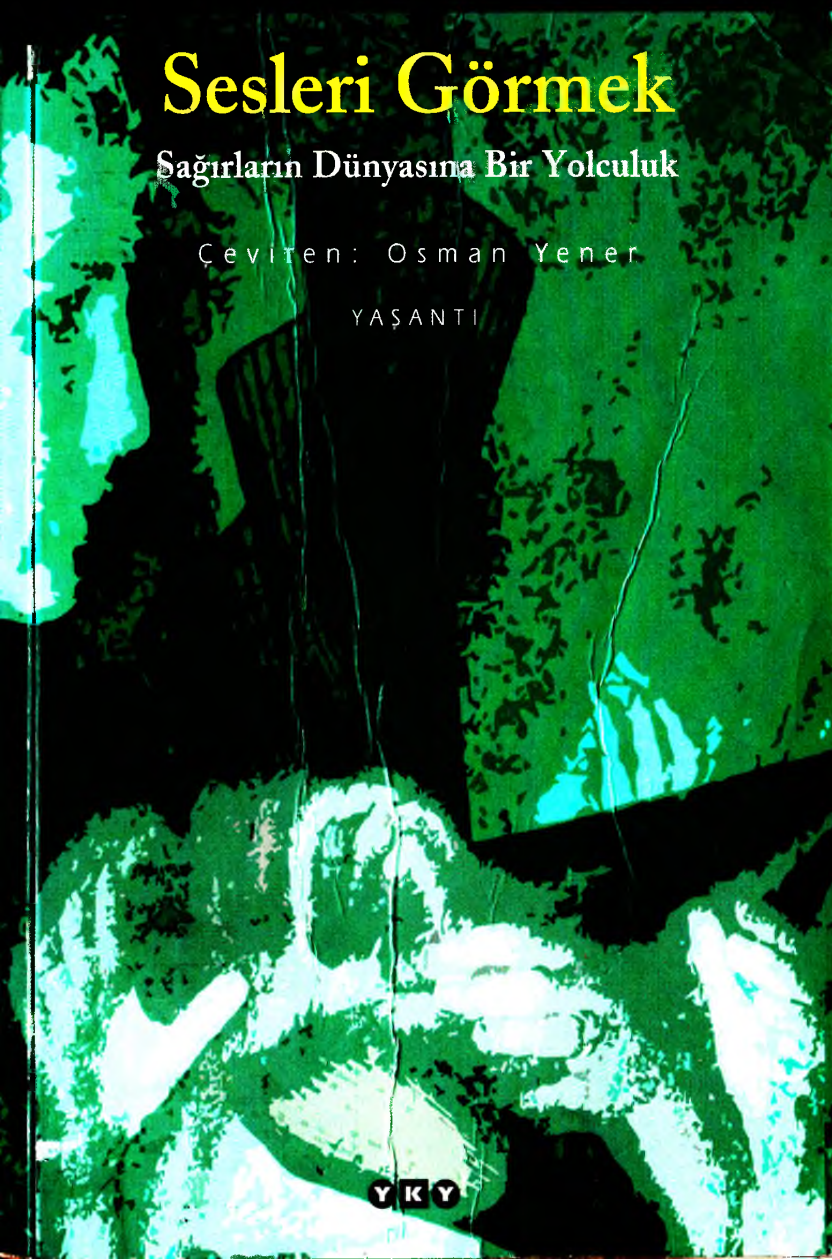
Oliver Sacks

Sesleri Görmek

Sağırların Dünyasına Bir Yolculuk

Çeviren: Osman Yener

YAŞANTI

YKY

OLIVER SACKS

Sesleri Görmek

Sağırların Dünyasına Bir Yolculuk

ÇEVİREN:
OSMAN YENER

YAŞANTI

SELCOEPUB

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 1443
Edebiyat - 389

Sesleri Görmek / Oliver Sacks
Özgün Adı: Seeing Voices
Çeviren: Osman Yener

Kitap Editörü: Ayça Sabuncuoğlu
Düzelti: İncilay Yılmazyurt

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Şefik Matbaası
Marmara Sanayi Sitesi M Blok No: 291 İkitelli/İstanbul

Çeviriye Temel Alınan Baskı: Picador, Londra, 1991
YKY'de 1. Baskı: İstanbul, Şubat 2001
2. Baskı: İstanbul, Nisan 2005
ISBN 975-08-0216-0

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2000
© Oliver Sacks, 1989, 1990

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://yky.estore.com.tr
www.teleweb.com.tr

SESLERİ GÖRMEK

Oliver Sacks 1933 yılında Londra'da doğdu. Burada başladığı tıp eğitimini Oxford, California ve New York'ta sürdürdü. Halen New York University School of Medicine, Albert Einstein College of Medicine ve Beth Abraham Hospital'ın nöroloji bölümlerinde görev yapmaktadır. İncelemelerini, bedenle akıl arasındaki bağlantı ve kişinin farklı nörolojik koşullara uyum sağlaması üzerinde yoğunlaştırmıştır.
Başlıca yapıtları: *Migraine* (Migren, 2002, İletişim Yayınları), *A Leg to Stand on, The Man Who Mistook His Wife for a Hat* (Karısını Şapka Sanan Adam, 1996, YKY), *Seeing Voices: A Journey into the World of the Deaf* (Sesleri Gpörmek, 2001, YKY), *An Anthropologist on Mars* (Mars'ta Bir Antropolog, 1997, İletişim Yayınları), *The Island of the Colorblind* (Renkkörleri Adası, 1998, YKY).

Osman Yener'in çeşitli dergi ve gazetelerde yazıları yayımlandı. Halen İletişim Yaymları'nda çağdaş edebiyat editörü olarak görev yapmaktadır.
Yayımlanmış çevirileri: *Sovyet Rusya'da Kadın* George F. George (El Yayınları, 1981); *Doğu Büyüsü* İdris Şah (Süreç, 1984); *Balıkçı Kral* Leonora Fletcher (Real, 1989); *Deliliğe Dair Tefekkür* M. Kemaloğlu (Lotus, 1991); *Sokak Savaşı Yılları* Tarık Ali (İletişim, 1993); *Mars'ta Bir Antropolog* Oliver Sacks (İletişim, 1995); *Tao Te Ching: Yol ve Erdemin Kitabı* Lao Tzu (Anahtar Kitaplar, 1998).

[İşaret dili], kullananlar bu işin ustasıysa, son derece güzel ve ifade gücü yüksek bir dildir; sağırların birbirleriyle anlaşmaları ve birbirlerinin zihinlerine ulaşmaları için doğa da sanat da onlara daha tatminkâr bir araç vermemiştir.

Bu dilin sağırlara sağladığı imkânları, işitemeyenlere verdiği moral ve sosyal mutluluğu ve bu insanlar üstündeki etkisini, düşünceyi sürekli bir karanlıktan kurtararak zekâya taşıyan o harika gücü anlamak, dili bilmeyenler için imkânsızdır. Böyle kimseler bu dilin sağırları ne denli ilgilendirdiğini de anlayamaz. Yeryüzünde sağırlar oldukça ve herhangi iki sağır bir araya geldikçe, işaret dili konuşulacaktır.

J. Schuyler Long
Iowa Sağırlar Okulu Başöğretmeni
The Sign Language (İşaret Dili), 1910

İÇİNDEKİLER

Önsöz • 9

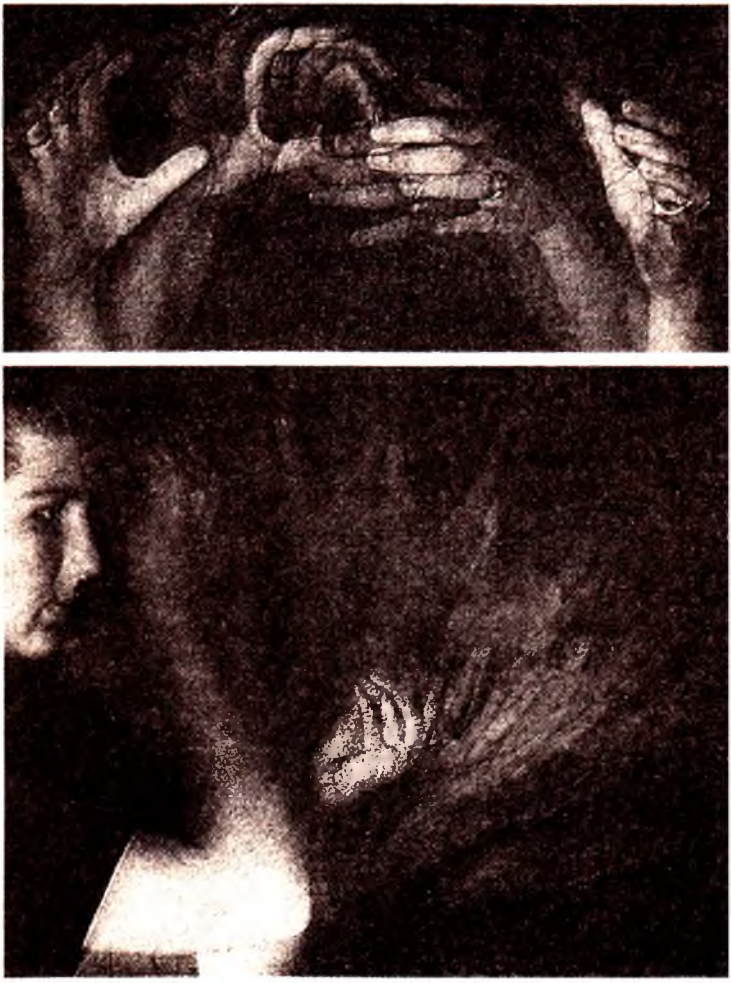
Bir • 15

İki • 49

Üç • 135

Kaynakça • 171

Seçme Yapıtlar • 179

ASL işaret dilinde "birleştir" ve "bilgilendir" sözcükleri. (*The Signs of Language* [Dilin İşaretleri], E. S. Klima ve U. Bellugi, Harvard University Press, 1979.)

Önsöz

Üç yıl öncesine kadar sağırların durumu hakkında hiçbir şey bilmiyordum ve bu durumun pek çok alanda, hepsinden öte de dil alanında bizlere ışık tuttuğunu düşünemezdim. Sağırların tarihini, onların olağanüstü (dilsel) mücadelelerini öğrenmek, bu arada tümüyle görsel bir dil olan işaret dili hakkında bilgi sahibi olmak beni derinden sarstı. Dil üzerine, kullandığımız dil üzerine fazla kafa yormayız; dilin harikalarının yeniden farkına varmak için başka bir dille, daha doğrusu başka bir dil *biçimiyle* karşılaşmamız gerekir.

Sağırlar ve onların işaret dili üzerine yazılanları ilk kez okuduğumda, bir keşif yolculuğuna çıkma arzusu duydum. Bu yolculuk beni sağırlara ve onların ailelerine, sağırların okullarına, sağırlara mahsus bir üniversite olan Gallaudet'e, bir zamanlar kalıtsal sağırlığın yaygın olduğu, herkesin (işitenlerin de) işaret dili konuştuğu Martha's Vineyard'a, Fremont ve Rochester gibi, sağırların işitenlerle kaynaştığı şehirlere, işaret dili ve sağırlar üzerine çalışmalar yapan parlak, işinden heyecan duyan araştırmacılara götürdü – bu büyük araştırmacılar coşkularını, keşfedilmemiş bölgelere, yeni dünyalara girme duygusunu bana da aktardılar.[1] Yolculuğum dile, konuşma ve öğretme işinin doğası-

1 "İşaret dili" terimiyle genellikle Amerikan İşaret Dili (American Sign Language, ASL) kastedilir. Ben bu kitapta geçmişte ve şimdi kullanılan bütün yerel işaret dilleri (Amerikan İşaret Dili, Fransız İşaret Dili, Çin İşaret Dili, Aşkenazi İşaret Dili, Kent Yöresi İşaret Dili) için kullanacağım; ama konuşma dillerinin işaret biçimleri için değil; bunların çoğu transkripsiyondan başka bir şey değildir ve gerçek bir işaret dilinin yapısından mahrumdur.

na, çocuğun gelişimine, sinir sisteminin gelişimine ve işleyişine, toplumların, dünyaların ve kültürlerin oluşumuna bambaşka bir gözle bakmamı sağladı; benim için eğitici ve değerli bir armağan oldu. Her şeyden önce, çok eski sorunlara yepyeni bir bakış açısı getirdi; dil, biyoloji ve kültüre yepyeni bir derinlik kazandırdı... bildik olanı yabancı, yabancı olanı bildik yaptı.

Yolculuklarım beni hem büyüledi, hem de dehşete düşürdü. Birçok sağırın hayatı boyunca iyi bir dile –ve düşünme yetisine– sahip olamadığını, böylelerini her bakımdan kısır bir hayatın beklediğini öğrenince sarsıldım.

Ama hemen ardından bir başka boyutun, biyolojik değil, kültürel kaygıların ön planda olduğu bir dünyanın farkına vardım. Tanıştığım sağırların çoğu yalnızca mükemmel bir dil edinmekle kalmamışlardı, bu dil tümüyle farklı bir türdendi, yalnızca düşünceyi güçlendirmekle (ve işitenlerin hayal bile edemeyeceği bir tür düşünme ve algılama aracı sağlamakla) kalmıyor, zengin bir kültürel ve toplumsal ortamı yeşertiyordu. Sağırların "tıbbi" açıdan nasıl bir konumda olduklarını hiç aklımdan çıkarmadım, ama artık onlardan yeni, "etnik" bir vurguyla, kendilerine özgü bir dilleri, kültürleri olan bir halk olarak söz ediyordum.[2]

Sağırların tarihi ve sağırlık üzerine yapılan araştırmalar bazılarına son derece sınırlı bir çalışma alanı gibi görünebilir. Ben kesinlikle böyle olmadığını düşünüyorum. Doğuştan sağırların, nüfusun yaklaşık yüzde 0,1'ini oluşturduğu doğrudur, ama bu gerçek, sağırlarla ilgili düşüncelerin işaret ettiği meselelerin son derece geniş kapsamlı ve önemli olduğu gerçeğini değiştirmez. Sağırlarla yapılan çalışmalar bizlere, bizleri insan yapan şeylerin –dil, düşünme, iletişim kurma ve kültür oluşturma yeteneğimizin– otomatik olarak içimizde gelişmediğini, yalnızca biyolojik birer fonksiyon olmadığını, toplumsal ve tarihsel kökenli olduğunu göstermektedir; bunlar bir kuşaktan ötekine birer *armağandır* ve armağanların en harikasıdır. Kültürün de en az Doğa kadar elzem olduğunu görüyoruz.

2 Sağırlar toplumundan bazıları bu farklılığı vurgulamak için, işitme bozukluğuna işaret eden sağırlığı küçük "d" ile, dilsel ve kültürel bir durum olan sağırlığı büyük "d" ile göstermektedirler.

Görsel bir dilin, işaret dilinin varlığı, bu dilin edinimiyle birlikte algısal ve görsel zekânın artması bizlere, beynin pek az farkında olduğumuz potansiyellere sahip olduğunu gösterir; yeni ve uyum sağlanması gereken bir durumla karşılaşan insan organizmasının, sinir sisteminin esnekliğini ve yaratıcılığını gösterir. Bize zayıflıklarımızı, (çoğu zaman bilmeden) kendimize nasıl zarar verebileceğimizi ve aynı ölçüde de, bilinmedik ve beklenmedik güçlerimizi, hayatta kalmak ve dönüşüm geçirmek için Doğanın ve Kültürün birlikte bizlere sağladığı sonsuz zenginlikleri gösterir. Sağırlar ve aileleri, öğretmenleri, dostları bu kitaba özel bir ilgi göstereceklerdir, benim umudum sıradan okurun da kitabın sayfalarını çevirerek insanlık durumu üzerine beklenmedik bir bakış açısı kazanmasıdır.

Bu kitap üç bölümden oluşuyor. İlk bölüm 1985 ve 1986 yıllarında, Harlan Lane'in sağırların tarihi hakkındaki *When the Mind Hears* (Zihin İşitince) adlı kitabını okuduktan sonra, bu kitap üzerine bir yazı yazmak amacıyla kaleme alındı. Yayımlandığında (*New York Review of Books*, 27 Mart 1986) bir deneme şeklini alan bu yazıyı daha sonra gözden geçirip genişlettim. Ne var ki, bugün artık tam olarak katılmadığım bazı ifadeleri ve nitelemeleri olduğu gibi bıraktım, ne denli eksiklikleri olursa olsun, konu hakkında ilk düşüncelerimi olduğu gibi yansıtmayı tercih ettim. Üçüncü bölümü 1988 Martı'nda, Gallaudet'teki öğrenci boykotundan etkilenerek yazdım. 2 Haziran 1988'de *New York Review of Books*'ta yayımlanan bu bölümü de kitap için yeniden gözden geçirdim ve büyük ölçüde değiştirdim. Son olarak, 1988 sonbaharında ikinci bölümü yazdım; birçok bakımdan bu bölüm kitabın kalbi, en sistematik, ama aynı zamanda en fazla kişisel görüşlerimi yansıttığım bölümüdür. Şunu da eklemeliyim ki, bir hikâye anlatırken ya da bir düşünce zincirini takip ederken sayısız yan yollara sapmak âdetimdir; bence yolculuğum, bu sapmalarla daha da zenginleşiyor.[3]

3 Belki gereğinden fazla sayıdaki (ve kimileri fazlaca uzun) dipnotlar, okur-yolcunun istediği takdirde sapacağı zihinsel ve hayal ürünü yolculuklar olarak algılanmalıdır.

Bu alana tamamen dışarıdan bakan bir gözlemci olduğumu belirtmeliyim – sağır değilim, işaret dili bilmem, dil uzmanı ya da öğretmen değilim, çocuğun gelişimi benim konum değildir, tarihçi ya da dilbilimci de değilim. İleride görüleceği gibi bu, son derece hassas (bazen sıcak çatışmaların sürdüğü) bir alandır; yüzyıllardır ateşli tartışmalara sahne olmuştur. Özel bir bilgim ya da uzmanlığım yok, ama aynı zamanda, öyle sanıyorum ki, bu alanda herhangi bir önyargım, bir hesabım, bir incinmişliğim de yok.

Sayısız kimsenin yardımları ve verdikleri ilham olmasaydı, değil bu kitabı yazmak, yolculuğumu tamamlayamazdım; bunların başında sağırlar –hastalar, denekler, çalışma arkadaşları, dostlar– gelmektedir, içten bir bakışı ancak onların sayesinde elde edebilirdim; onlardan sonra da bu kimselerle doğrudan ilişkide olanlar, aile çevresi, çevirmenleri ve öğretmenleri gelir. Burada özellikle büyük yardımlarını gördüğüm Sarah Elizabeth ve Sam Lewis'e, kızları Charlotte'a, Georgetown Üniversitesi'nden Deborah Tannen'a, Fremont'taki California Sağırlar Okulu ve Lexington Sağırlar Okulu yöneticilerine, sağırlara hizmet veren pek çok okul ve kuruma, özellikle Gallaudet Üniversitesi'nden David de Lorenzo, Carol Erting, Michael Karchmer, Scott Liddell, Jane Norman, John Van Cleve, Bruce White, James Woodward ve daha birçoklarına içtenlikle teşekkür ediyorum.

Bütün hayatlarını sağırlar ve onların dilleri üzerinde çalışmaya, sağırları anlamaya adayan araştırmacılara çok şey borçluyum – özellikle düşüncelerini ve gözlemlerini benimle cömertçe paylaşan, benim düşüncelerimi şekillendiren Ursula Bellugi, Susan Schaller, Hilde Schlesinger ve William Stokoe'ye. Bana çocukların zihinsel ve dilsel gelişmeleri hakkında çok şey öğreten Jerome Bruner, yolculuğum boyunca eşsiz bir dost ve kılavuz oldu. Dostum ve meslektaşım Elkhonon Goldberg dilin ve düşüncenin sinirsel temellerini ve bunların sağırlarda aldığı özel biçimleri yeniden gözden geçirmeyi önerdi. 1986'da, yola ilk çıktığımda kitapları beni çok etkileyen Harlan Lane ve Nora Ellen Groce ile tanıştım, 1988'de de kitabından etkilendiğim Carol Padden ile – bu yazarların sağırlar üzerindeki perspektif-

leri benim düşüncelerimi genişletti. Ursula Bellugi, Jerome Bruner, Robert Johnson, Harlan Lane, Helen Neville, Isabelle Rapin, Israel Rosenfield, Hilde Schlesinger ve William Stokoe çeşitli aşamalarda bu metnin bazı bölümlerini okudular, eleştirilerini, desteklerini ve yorumlarını esirgemediler, bu yüzden onlara müteşekkirim. Bu insanlara ve daha pek çoklarına, beni aydınlattıkları ve yeni bakış açıları kazandırdıkları için çok şey borçluyum (ama kendi fikirlerim –ve hatalarım– tümüyle bana aittir).

Mart 1986'da University of California Press'ten Stan Holwitz gönderdiğim ilk yazıya derhal yanıt verdi ve bunu bir kitap haline getirmem için beni yüreklendirdi; önerisini gerçekleştirebilmem için geçen üç yıl içinde bana sabırla destek verdi ve beni yönlendirdi. Paul Cizmar taslak metni okudu ve değerli önerilerde bulundu. Shirley Warren basılma aşamasına kadar bana yardım etti, giderek artan dipnotları ve son dakika değişikliklerini sabırla düzenledi.

Kitabın adını öneren yeğenim Elizabeth Sacks Chase'e müteşekkirim; Piramus'un Thisbe'ye "Bir ses gördüm..." diyerek seslenmesinden esinlenilmiştir.

Bu kitabı bitirdiğimden beri, belki de ilk başta yapmam gereken şeyi yaptım – işaret dilini öğrenmeye başladım. Öğretmenim, New York Society for the Deaf'ten Janice Rimler'a ve yardımcıları Amy ve Mark Trugman'a, benim gibi geç yaşta başlayan zor bir öğrenciyle başa çıktıkları ve hiçbir zaman çok geç olmadığına beni inandırdıkları için özellikle teşekkür ederim.

Son olarak en derin şükranlarımı, çalışmamın ve yazılarımın ortaya çıkmasında büyük rolü olan dört kişiye –iki meslektaş ve iki editör– sunmak istiyorum. Öncelikle, Harlan Lane'in kitabını bana göndererek, "Dil hakkında fazla düşünmemişsindir; bu kitap seni bu konuya yönlendirecek," diyen ve haklı çıkan, *New York Review of Books*'un editörü Bob Silvers'a. Bob Silvers, bir medyum gibi, insanların henüz düşünmedikleri şeyleri keşfeder; ve bir doğum uzmanı gibi, bu düşüncelerin dünyaya gelmesini sağlar.

İkinci olarak, Albert Einstein College of Medicine'da yirmi yıldır meslektaşım ve en yakın arkadaşım olan Isabelle Rapin'e

teşekkür ederim; kendisi çeyrek asırdır sağırlarla çalışıyor ve sağırlık üzerine düşünüyor. Isabelle beni sağır hastalarla tanıştırdı, sağır okullarına götürdü, sağır çocuklarla olan deneyimlerini benimle paylaştı ve onun yardımı olmadan asla kavrayamayacağım bir şekilde, sağırların sorunlarını anlamamı sağladı. (Kendisi, *When the Mind Hears*'den yola çıkarak uzun bir deneme-makale yazdı [Rapin, 1986].)

Gallaudet'in dilbilim kürsüsü başkanı Bob Johnson'la ilk kez, üniversiteyi ziyarete gittiğim 1986 yılında tanıştım; Johnson beni işaret diliyle ve sağırların dünyasıyla –dışarıdan çok zor girilebilen, hayal bile edilemeyen bir dil ve kültürle– tanıştırdı. Isabelle Rapin, Bob Silvers'la birlikte beni bu yolculuğa çıkardıysa, Bob Johnson yol arkadaşım ve kılavuzum oldu.

Kate Edgar, çalışma arkadaşım, dostum, editörüm ve organizatörüm olmak gibi benzersiz bir görev üstlendi; beni, konuyu bütün yönleriyle gözlemlemeye, düşünüp yazmaya yöneltti; ama bunu yaparken konunun özünden uzaklaşmamama özen gösterdi.

O halde, bu kitabı bu dört kişiye adıyorum.

New York
Mart 1989

O.W.S.

Bir

Dr. Johnson'ın "insanoğlunun başına gelen en büyük felaketlerden biri" olarak nitelediği sağırlık hakkında bugün, 1886'da ya da 1786'da yaşamış tahsilli bir insandan çok daha az şey biliyoruz. Cahil ve kayıtsızız. Son birkaç ay boyunca bu konuyu sayısız kişiyle konuştum, hemen her defasında, "Sağırlık mı? Hiç sağır tanıdığım yok. Bu konuyu pek düşünmedim. Sağırlığın pek *ilginç* bir yanı yok, öyle değil mi?" gibi tepkiler aldım. Birkaç ay öncesine kadar benim tepkim de bundan pek farklı olmazdı.

Benim için her şey, Harlan Lane'in *What the Mind Hears: A History of the Deaf* (Zihnin İşittikleri: Sağırlar Tarihi) adında, epey kalın bir kitabının postadan çıkmasıyla başladı; kitaba önce kayıtsızca göz gezdirdim, kısa zamanda konu ilgimi çekti, bir süre sonra okuduklarım beni allak bullak etmişti. Konuyu yirmi beş yıldır sağırlarla yakından çalışan dostum ve meslektaşım Dr. Isabelle Rapin'le tartıştım. Son derece yetenekli bir kadın doktor olan, doğuştan sağır bir meslektaşımın, o güne dek fazla önemsemediğim bazı yönlerini keşfettim.[4] Sorum-

4 Lucy K. adındaki bu meslektaşım dudak okuma ve konuşma konusunda o denli iyidir ki, başlangıçta onun sağır olduğunu anlamamıştım. Günün birinde, tesadüfen konuşurken kafamı çevirdim ve tüm iletişim bir anda kesildi. Ancak o zaman Lucy'nin beni işitmediğini, dudaklarımı okuduğunu anladım ("dudak okuma" bu sözcüklerin verdiği anlamı çok aşan, karmaşık bir gözlemleme, çıkarsama ve tahmin yürütme sanatıdır). Lucy on iki aylıkken sağırlık teşhisi konulduğunda, annesiyle babası çocuklarının işitenlerin dünyasında yaşayabilmesi için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacaklarını açıklamışlar; anne derhal, günün uzun saatlerini kızıyla baş başa, ona konuşmayı öğreterek geçirmeye başlamış ve bu zahmetli uğraş tam on iki yıl sürmüş. Bu eğitimi aldıktan sonra, on dört yaşında,

luluğum altında olan bazı sağır hastalara yeni bir gözle bakmaya, onların bazı özelliklerini keşfetmeye başladım.[5] Harlan Lane'in sağırlar tarihinden hızla başka kitaplara geçtim; yine Lane'in editörlüğünü yaptığı, okuma yazma bilen ilk sağırların hatıralarından oluşan *The Deaf Experience* (Sağırlık Deneyimi), Nora Ellen Groce'un *Everyone Here Spoke Sign Language*'i (Burada Herkes İşaret Dili Konuşuyordu) ve diğerleri. Altı ay önce neredeyse varlığından bile habersiz olduğum bir konu hakkındaki kitaplar şimdi kitaplığımın raflarını dolduruyor; ayrıca bu konu üzerine yapılmış çok önemli filmlerin bazılarını izledim.[6]

Bu ön açıklamalara bir not daha ekleyeyim. 1969'da W. H. Auden bana, yedi yaşında sağır olan Güney Afrikalı şair ve yazar David Wright'm kendi hayat hikâyesini anlattığı, *Deafness* (Sağırlık) başlıklı kitabı verdi. "Seni çok etkileyecek," diye ekledi, "harika bir kitaptır." Kitap kendi notlarıyla doluydu (ama

---

Lucy işaret dilini bir ikinci dil olarak öğrenmiş, bu yüzden de bu iletişim biçimi onun için "doğal" bir dil olamamış. Mükemmel dudak okuma yeteneği ve işitme cihazlarının yardımıyla "normal" (işitenlerin gittiği) bir lisede ve üniversitede okumuş, halen de hastanemizde, işiten hastalardan sorumlu bir hekim olarak görev yapıyor. Kendi konumu hakkında karışık duygulara sahip; bir keresinde, "Bazen iki dünya arasında kalmışım gibi, ikisine de tam uymuyormuşum gibi bir hisse kapılıyorum," demişti.

5 Lane'in kitabını okumadan önce, sorumluluğum altındaki birkaç sağır hastayı tümüyle tıbbi bir bakışla –"kulak hasarı" ya da "otolojik bozukluğu" olan hastalar olarak– değerlendirmiştim. Kitabı okuduktan sonra, onlara başka bir gözle bakmaya, özellikle de üçü-dördü işaret diliyle konuşurken, daha önce gözden kaçırdığım bir canlılığı ve ifade gücünü görmeye başladım. Ancak o zaman, bu kişilerin Sağır sözcüğünün çağrıştırdığı anlamda sağır değil, farklı bir dil ailesinin üyeleri olduğunun farkına vardım.

6 "Voices from Silent Hands" (Horizon, 1980) dizisinden bu yana İngiltere'de en az altı kaliteli program yapıldı. Birleşik Devletler'de de (özellikle Gallaudet Üniversitesi yapımı "Hands Full of Words" gibileri başta olmak üzere) birçok program yapıldı – bunların en son ve en önemlilerinden biri, Frederick Wiseman'in, 1988'de kamu televizyonlarında gösterilen "Deaf and Blind" adlı dört bölümlük muhteşem dizisidir. Televizyonda sağırların canlandırıldığı filmlerin de sayısı arttı. Ünlü "Star Trek" dizisinin 1989'daki bölümlerinden "Louder than a Whisper"da sağır aktör Howie Seago, başka bir gezegenden gelen ve işaret diliyle konuşan sağır bir elçiyi canlanırdı.

bu konuda yazıp yazmadığını bilmiyorum). 1969'da kitaba, fazla dikkatimi vermeden göz gezdirmiştim. Ama şimdi yeniden keşfediyordum. David Wright bir tarihçi ya da bir akademisyen gibi değil, kendi deneyiminin derinliklerinden bizlere seslenen bir yazar. Dahası, bize yabancı da değil. Onun nasıl biri olabileceğini az çok kestirebiliyoruz (buna karşılık ünlü sağır eğitimci Laurent Clerc gibi doğuştan sağır birinin dünyasını hayal etmek bizim için daha zor). Böylece Wright, kendi deneyimiyle bizi hayal edemeyeceğimiz bir dünyaya götürüyor, bir köprü görevi görüyor. On sekizinci yüzyılın saygın dilsizlerinden daha rahat okunduğu için de, okunması önerilecek yazarların başında geliyor; çünkü bizi onlara hazırlıyor. Kitabın sonlarında şunları yazıyor:[7]

> Sağırlar arasında, sağırlık hakkında yazanların sayısı azdır.[8] Her ne kadar konuşmayı öğrendikten *sonra* sağır olmuşsam da, tümüyle sessizlik içine doğmanın ve akıl çağına düşünce ve iletişim araçlarını edinmeden ulaşmanın nasıl bir şey olduğunu anlamak, benim için de en az işiten biri kadar zor. Aziz Yuhanna İncili'nin ilk satırındaki şu sözler düşündürücüdür: Başlangıçta Söz vardı. Böyle bir durumda kavramları nasıl oluşturabilirsiniz?

Doğuştan ya da çok küçük yaşta sağır olanları nelerin beklediğini ya da bekleyeceğini düşündüğümüzde, en temel meselenin bu –dilin düşünceyle ilişkisi– olduğunu görüyoruz.

---

7 Wright, 1969, s. 200-201.

8 1969'da Wright'ın kitabı yayımlandığında durum böyleydi. Ancak o zamandan bu yana sağırlık hakkında sağırların yazdığı metinlerde bir patlama söz konusudur; bunların en önemlilerinden biri de sağır dilbilimciler Carol Padden ve Tom Humphries'in yazdıkları *Deaf in America: Voices from a Culture* (Amerika'da Sağırlar: Bir Kültürden Sesler) adlı kitaptır. Douglas Bullard'ın *Islay*'i gibi, sağırların sağırlar üzerine yazdıkları romanlar da, işaret diliyle konuşanların farklı algı mekanizmalarını, bilinç akışını ve iç konuşmalarını yansıtmayı amaçlar. Sağır yazarların diğer kitapları için, Wright'ın *Deafness*'ta sunduğu geniş kapsamlı kaynağa bakabilirsiniz.

"Sağır" sözcüğü o denli belirsiz, dahası o denli genel bir terimdir ki, niteliksel açıdan, hatta "varoluşsal" anlamda birbirinden son derece farklı sağırlık türleri hakkında bir fikir vermez. ABD'de on beş milyon kişi "kötü işitenler" kategorisine girer; bunlar işitme cihazlarının yardımıyla ve onlarla konuşanların dikkatli ve sabırlı davranmaları sayesinde bazı sesleri duyabilirler. Birçoğumuzun nineleri ve dedeleri bu sınıfa girer – yüz yıl kadar önce kulak borusu kullanırlardı, şimdi işitme cihazları kullanıyorlar.

"Yarı sağırlar"ın çoğu kulak hastalıklarının ya da küçük yaşlarda geçirdikleri yaralanmaların kurbanıdır; ama onlar da, yeni ve son derece gelişmiş, bilgisayarlı, "kişiselleştirilmiş" işitme cihazları sayesinde, tıpkı kötü işitenler gibi konuşulanları duyabilirler. Bundan başka –bazen "duvar gibi" de denilen– "ağır sağırlar" vardır; teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin, bunların işitebilmeleri için hiçbir ümit yoktur. Ağır sağırlar normal yollarla iletişim kuramazlar – (David Wright'ın yaptığı gibi) dudak okumaları ya da işaret dilini kullanmaları ya da ikisini birden yapmaları gerekir.

Sağırlığın yalnız derecesi değil, ortaya çıktığı yaş ve dönem de çok önemlidir. David Wright, yukarıda yaptığımız alıntıda, konuşmayı ve dili kullanmayı öğrendikten sonra sağır kaldığına dikkat çeker ve (bu durumundan ötürü) dili öğrenmeden önce işitme yetisini kaybedenlerin nasıl bir dünyada yaşadıklarını hayal bile edemediğini söyler.[9]

> Benim sağır oluşum –eğer bu bir kaderse– oldukça şanslı bir devreye rast geldi. Benim gibi yedi yaşına gelen bir çocuk dilin esaslarını öğrenmiş demektir. Doğal yollardan konuşmayı öğrenmiş olmam başka bir avantajdı – telaffuz, sözdizimi, vurgulama, deyimler, hepsini kulaktan öğrenmiştim. Okuyarak kolaylıkla zenginleştirilebilecek bir kelime haznesine sahiptim. *Doğuştan ya da daha erken bir yaşta sağır olsaydım, bütün bunlardan yoksun kalacaktım.*

Wright, kendisiyle konuşulduğunda, konuşanların dudaklarını ve yüzlerini görüyorsa, "hayalet sesler" duyduğunu öne sü-

9 Wright, 1969, s. 25.

rüyor, ağaçların ya da dalların rüzgârda sallandığını görünce, onların uğultularını "işittiğini" anlatıyor.[10] Sağırlığın başlamasıyla birlikte geçirdiği deneyimleri büyüleyici bir dille aktarıyor:[11]

> [Sağırlığımın] farkına varmam pek kolay olmadı, çünkü ilk başından beri gözlerim, bilinçsizce de olsa, hareketleri sese dönüştürmeye başlamıştı. Annem günün çoğunu benimle birlikte geçirirdi ve ben onun her dediğini anlardım. Neden anlamayayım ki? Farkında olmadan, hayatım boyunca onun dudaklarını okumuştum. Annem konuştuğunda, onun sesini duyar gibi oluyordum. Bu sanrı, bunun bir sanrı olduğunu anladıktan sonra da devam etti. Babamın, kuzenimin, tanıdığım herkesin hayalet sesleri vardı. Bunların hayal ürünü olduğunu, alışkanlık ve belleğin yansımaları olduğunu hastaneden ayrılıncaya kadar fark etmedim. Bir gün kuzenimle konuşuyordum ve o, heyecanla bir şeyler anlatırken, eliyle ağzını örttü. Sessizlik! Görmediğim zaman işitemediğimi orada ve o zaman anladım.[12]

---

10 Wright, işitsel hayaletler olmadığında bile meydana gelen bu tür deneyimler için, Wordsworth'ün "göz-müziği" deyimini kullanıyor; bu deyim bazı sağır yazarlar tarafından görsel desenlerin ve güzelliğin uyandırdığı duyguları anlatan bir eğretileme olarak kullanılmıştır. Özellikle, işaret dili şiirlerinde tekrarlanan motifler ("uyaklar", "ses uyumları" vb.) için kullanılır.

11 Wright, 1969, s. 22

12 Doğal olarak, duyuların bir "konsensüs"ünden söz edilebilir; nesneler işitilir, görülür, hissedilir, koklanır ve bunların hepsi bir arada yapılır; ses, görüntü, koku ve dokunma hissi birlikte algılanır. Bu "karşılık geleni" algılama, deneyim ve çağrışımın bir sonucudur. Normal olarak bilincinde olduğumuz bir şey değildir, yine de bir şey göründüğü gibi ses vermezse –duyularımızdan biri uyumsuz bir izlenim alırsa– çok şaşırırız. Ne var ki, bir duyudan yoksun kalırsak ya da yeni bir duyu edinirsek, şaşırtıcı bir hızla ve bilinçli olarak duyuların karşılıklarını buluruz. Nitekim, David Wright sağır olduğunu anladığı anda konuşulanları "işitmeye" başladı; anozmik hastalarımdan biri gördüğü çiçeklerin "kokusunu duyuyordu" (Sacks, 1985); Richard Gregory'nin aktardığı bir vakada ("Erken körlük tedavisi: Bir vaka incelemesi", Gregory, 1974), bir göz ameliyatıyla görme duyusuna kavuşan doğuştan kör hasta, gözleri açılır açılmaz saate bakarak zamanı okumayı başardı: Daha önceleri kendini, üstündeki camı alınmış bir saatin akrep ve yelkovanına dokunarak el yordamıyla saati okumaya alıştırmıştı; görmeye başlar başlamaz, "transmodal" bir transferle bu bilgiyi dokunma duyusundan görsel duyuya aktardı.

Wright "işittiği" seslerin birer "sanrı", "alışkanlıklarının ve belleğinin yansımaları" olduğunu bilir, yine de bu sesler sağır olarak yaşadığı süre içinde ona son derece canlı görünür. Wright ve onun gibi, işitmeyi öğrendikten sonra sağır olanlar için dünya, "hayalet" kılığında da olsa seslerle doludur.[13]

13 Dudak okuyarak "hayalet sesler" işitme (yani hayal etme), bir zamanlar konuşmayı (ve "içsel konuşmayı") işitsel bir deneyim olarak yaşamış olan *dilsonrası* (postlingual) sağırların belirgin özellikle rindendir. Bu bildiğimiz anlamda bir "hayal etme" eylemi değildir; görsel deneyimin (eski deneyimler ve çağrışımlardan yola çıkarak) ani ve otomatik bir biçimde işitsel karşılığına "tercüme" edilmesidir – bu tercümenin büyük olasılıkla sinirsel bir temeli (deneyimle oluşturulmuş görsel-işitsel bağlantılar) mevcuttur. Doğal olarak, işitsel bir kavrayış deneyimi yaşamamış olan *dilöncesi* (prelingual) sağırlarda, bu duruma rastlanmaz. Bu ikinciler için dudak okuma –ve her türlü okuma– tümüyle görsel bir deneyimdir; görürler, ama görüntünün sesini işitmezler. Biz konuşan-işitenler için, bu tür görsel bir "ses"i hayal bile etmek ne denli zorsa, hiç işitmemişler için de sesleri hayal etmek o kadar zordur.

Şunu da eklemek gerekir ki, doğuştan sağırlar (sözgelimi) İngilizce metinleri, Shakespeare'i, metin onlarla işitsel olarak "konuşmasa" da, okuyup olanca zenginliğine ve derinliğine vakıf olabilirler. Metin büyük olasılıkla onlara, tümüyle görsel bir yoldan konuşmaktadır – sözcüklerin "seslerini" işitmezler, *görürler.*

Okurken ya da birini konuşurken hayal ederken, iç kulağımızda bir "ses" duyarız. Doğuştan sağırlar ne duyarlar? Sesleri nasıl hayal ederler? Sağır bir işaret dili şairi olan Clayton Valli, bir şiire esinlendiğinde, bedeninin küçük işaretler verdiğini hisseder – sanki kendi kendine, iç sesiyle konuşur gibidir. Peki ya hayal edilen, rüyada görülen ya da halüsinasyonlarda ortaya çıkan *öteki* sesler? Deliler arasında "işittiği seslerden" acı çekenlere sık rastlanır – başkalarının onları suçlayan, rahat vermeyen, arsız seslerini duyarlar; sağırlar da, delirirlerse, "sesler görmekten" mi şikâyet ederler? Eğer öyleyse, bunları nasıl görürler? Havada işaret diliyle konuşan ellerle mi; yoksa görsel işaretler yapan bedenleşmiş imgelerle mi? Açık seçik bir cevap bulmakta tuhaf bir şekilde zorlandım – rüya gören birine, rüyasını anlattırmaktaki zorluğa benziyordu bu. Böyle bir kişi rüyasında bir şeyi anlamıştır, ama bunun görüntüyle mi, sesle mi, *nasıl* olduğunu anlatamaz. Halüsinasyonlar, rüyalar ve sağırların dil tasviri üzerine yapılan çalışmalar henüz pek yetersiz ve azdır.

Sonradan sağır olanların "işitmeye" devam etmeleriyle, geç yaşta kör olanların bazen "görmeye" devam etmeleri ve bir şekilde, günlük hayatlarında ve rüyalarında, görsel bir dünyada yaşamaları arasında ilginç benzerlikler gözlenebilir. 1990'da John Hull, bu konudaki en olağanüstü otobiyografilerden birini yazmıştır. "Körlüğümün ilk yıllarında, tanıdığım insanlar hakkında düşünürken onları iki gruba ayırıyordum. Yüzü olanlar ve olmayanlar... Kör olmadan önce tanıştığım insanların yüzleri vardı, ama kör olduktan sonra tanıdıklarımın yoktu... Zaman geçtikçe, yüzü olmayanların oranı artmaya başladı." Önceden tanıdıklarıyla birlikte olduğunda, onlarla konuşurken yüzlerini son derece belirgin hatlarla gözünün önüne getirebiliyordu – tek farkla ki, bu yüzler geçmişte kalmıştı, kör olmadan önce onlar hakkındaki son izlenimlerini yansıtıyordu. Kör olduktan sonra tanıştığı, görsel bir anıya sahip olmadığı kişiler, bazen irade dışı

Doğuştan ya da bebeklikte konuşmayı öğrenmeden önce sağır olanlar ise, normallerin (hatta David Wright gibi konuşmayı öğrendikten sonra sağır olanların) hayal bile edemeyecekleri bir durumdadırlar. Konuşmayı öğrenmeden sağır olanlar, niteliksel açıdan ötekilerden farklı bir kategori oluştururlar. Daha önce hiç işitmemiş olanlar, işitsel bir bellekten, işitsel imgelerden ya da çağrışımlardan yoksun olanlar için sesi hayal etmek bile mümkün değildir. Bunlar süreğen, hiç kesilmeyen, koyu bir sessizlik içinde yaşarlar.[14] Doğuştan sağır olanların

görsel "projeksiyonlar"la gözünde canlanıyordu (bunlar bir olasılıkla Wright'ın işitsel "fantasmaları"na ya da kolsuz veya bacaksız kalanlarda görülen hayalet uzantılara benziyordu; normal duyusal verilerden yoksun olanlarda beyin bu tür "görsel hayaletler" yaratır).

Yıllar geçtikçe Hull, kendi deyişiyle "derin körlüğün" derinliklerine doğru yol aldı; artık görsel imgeleri daha az hayal ediyor, onlara daha az ihtiyaç duyuyor, "beden gözü" açılıyor, hepsi de giderek güçlenen temas, koku, tat ve elbette işitme gibi bedensel duyulardan oluşan bağımsız ve eksiksiz bir dünyada yaşıyordu. Konuşurken hâlâ görsel imgelerden ve eğretilemelerden yararlanıyor, ama bunlar zaman geçtikçe salt eğretilemelerden ibaret kalıyor. Geç yaşlarda sağır olanlar da büyük olasılıkla zaman geçtikçe işitsel anılarını ve imgelerini unuturlar, "derin" sağırlığın yalın ve görsel dünyasına geçerler. İşitme duyusuna yeniden sahip olmak ister miydi sorusu sorulduğunda, Wright bu aşamada ret cevabı vermişti; artık eksiksiz bir dünyada yaşıyordu.

14 Bu, hâkim olan görüştür ve tümüyle doğru değildir. Doğuştan sağırlar sürekli "sessizlik" içinde değildirler ve bundan şikâyet etmezler (körlerin sürekli "karanlıkta" kalmadıkları ve bundan şikâyet etmedikleri gibi). Bu gibi ifadeler, onların içinde bulundukları durum için bizim bulduğumuz eğretilemeler ya da yansıtmalardır. Bundan başka, tam sağırlar bile çeşitli biçimlerde sesler duyabilirler ve her türlü titreşime karşı son derece hassas olabilirler. Titreşime karşı bu hassaslık yardımcı bir duyu oluşturabilir; Lucy K. tam sağır olduğu halde piyano tuşlarına elini koyduğunda "beşli" bir akoru hissedebilir ve yüksek titreşimli telefonlardaki sesleri seçebilir; büyük olasılıkla her iki durumda da sesleri değil, titreşimleri algılamaktadır. Titreşim-algısının yardımcı bir duyu olarak geliştirilebilmesi ile körlerdeki (yüzün bir tür sonar bilgi toplayıcı olarak kullanıldığı) "yüzle görme" arasında bazı benzerlikler vardır.

İşitme duyusu sağlam olanlar titreşimleri *ya da* sesleri algılarlar: Pes bir do notası (piyanonun en alt tuşlarından biri) pes bir do sesi ya da saniyede on altı vuruş yapan atonal bir titreşim olarak algılanabilir. Bir oktav aşağı inersek uğultulu bir titreşim, bir oktav çıkarsak (saniyede otuz iki vuruş) uğultusuz, pes bir ses duyarız. İşitme aralığındaki "ton"un algılanması normal işitme sisteminin yapılandırdığı bir edimdir ve bir tür yapay seçimdir (bkz. Helmholtz, *The Sensations of Tone,* ilk baskı 1862). Tam sağırlarda, yukarıya, işitenlerin dünyasına –müzik ve konuşma algısının orta aralıklarına– doğru genişleyen bir titreşim-duyusu oluşuyor olabilir.

ABD'deki sayısı tahmini iki yüz elli bin kadardır. Dünya çocuklarının binde biri doğuştan sağırdır.

Biz bu kitapta yalnızca bu tip sağırları konu edeceğiz, çünkü onların durumları ve hastalıkları benzersizdir. Bu neden böyle? Çünkü insanlar, sağırlık üzerine pek az düşünürler ve düşündüklerinde de onun körlükten daha az vahim bir durum olduğunda hemfikirdirler; sağırlık bir dezavantaj, bir rahatsızlık ya da bir engel olarak görülür, ama bir felaket olarak kabul edilmez.

Geç yaşlarda sağır olmanın kör olmaya yeğlenip yeğlenmeyeceği tartışılabilir, ama doğuştan sağırlık kesinlikle doğuştan körlükten daha ciddi bir durumdur – en azından potansiyel olarak. Sağır doğanlar, anne-babalarını işitemeyenler, erken ve etkili önlemler alınmazsa, ömürleri boyunca dile hâkim olamama ya da çok az hâkim olma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Ve dile hâkim olamamak, insan için en büyük felaketlerden biridir, çünkü insanoğlunun mirasını ve kültürünü ancak dille anlarız, dostlarımızla ancak dil aracılığıyla ilişki kurar, bilgi alışverişi yaparız. Bunu yapamıyorsak, ne denli gayretli, tutkulu ya da yetenekli olursak olalım, ciddi biçimde sakatız ve yalıtılmış bir dünyada yaşıyoruz demektir. Entelektüel kapasitemizi o denli az kullanırız ki, başkalarına zihinsel engelli gibi görünürüz.[15]

Bu yüzden doğuştan sağırlar ya da "deaf and dumb"lar*

15 Isabelle Rapin sağırlığın tedavi edilebilir, daha da iyisi, önlenebilir bir zihinsel özür olduğunu düşünmektedir (bkz. Rapin, 1979).

Sağırlar ve körler (ve normaller) arasında kişisel tavır, dünyaya yaklaşım açısından şaşırtıcı farklılıklar vardır. Özellikle kör çocuklar "hiper-konuşkan" olurlar ve görsel imgelerin yokluğunu son derece ayrıntılı sözel açıklamalarla gidermeye, görselliği reddetmeye ya da sözle ikame etmeye çalışırlar. Bu eğilim, Psikanalist Dorothy Burlingham'a göre, bir tür yalancı-görsellikle "sahte benlik" yaratarak, çocukta görmediği halde görüyormuş kanısını uyandırmaktadır (Burlingham, 1972). Burlingham, kör çocukların tümüyle farklı davranış biçimleri ve kişilikleri olduğunun kabul edilmesinin önemine dikkat çekiyordu; farklı bir eğitim alması ve dil öğrenmesi gereken bu çocuklar özürlü değil, her biri farklı ve kendine özgü kişilikler olarak kabul edilmeliydi. Burlingham'ın çalışmalarının yayımlandığı 1930'larda bu, devrimci bir tavırdı. İnsan, keşke doğuştan sağır çocuklar üzerinde de benzer psikanalitik çalışmalar yapılsa, diye düşünmeden edemiyor – ama bu tür bir çalışma ancak, kendisi sağır olmasa da, işaret dilini çok iyi bilen bir psikanalistin harcı.

* İngilizcede "deaf and dumb", hem sağır dilsiz, hem de "sağır ve budala" anlamlarını içerir (çn).

binlerce yıl salak ya da geri zekâlı kabul edilmiş, anlayışsız yasa koyucularca "ehliyetsiz" olarak görülmüş –mal mülk edinmeleri, evlenmeleri, eğitim almaları ve doğru dürüst bir işte çalışmaları engellenmiş-, temel insan haklarından mahrum bırakılmışlardır. On sekizinci yüzyılın ortalarına kadar bu durumu düzeltmek kimsenin aklından geçmedi; bu tarihlerde (belki daha genel bir aydınlanmanın bir parçası olarak, belki de özgül bir duygudaşlık hissiyatından hareketle) sağırlar hakkındaki önyargılar ve sağırların durumu kökten bir değişikliğe uğradı.

Dilin kavramlarından habersiz görünen bu insanların karşılaştığı olağanüstü zorluklar ve sorunlar zamanın *filozofları* için son derece ilginçti. Gerçekten de Aveyron'un Vahşi Çocuğu[16] 1800'de Paris'e getirildiğinde, Sağır-Dilsizler Ulusal Enstitüsü'ne kabul edildi ve İnsan Gözlemcileri Derneği kurucu üyelerinden, sağırların eğitiminde saygın bir ün yapmış olan Başrahip Roch-Ambroise Sicard'ın himayesine girdi. Jonathan Miller şunları yazıyor:[17]

---

16 Vahşi Çocuk Victor ilk kez 1799'da Aveyron ormanında dört ayak üstünde, meşe palamudu yiyerek bir hayvan gibi yaşarken görüldü. 1800'de Paris'e getirildiğinde filozofların ve pedagogların olağanüstü ilgisiyle karşılaştı: Bu çocuk nasıl düşünüyordu? Eğitilebilir miydi? Sağırlar üzerine (bazıları yanlış da olsa) bilgi sahibi olmakla ünlü hekim Jean-Marc Itard çocuğu evine aldı, ona dil öğretmeye ve eğitmeye çalıştı. Itard'ın ilk hatıratı 1807'de yayımlandı, bunu pek çok makale takip etti (bkz. Itard, 1932). Harlan Lane onun hakkında bir kitap yazmıştır ve başka şeylerin yanında, "vahşi" çocuklarla doğuştan sağırlar arasındaki farklılıklar üstünde durur (Lane, 1976).

Rousseau'nun önemli bir temsilcisi olduğu on sekizinci yüzyıl romantik düşüncesi, bütün eşitsizlikleri, sefaleti, suçu ve sınırlamaları uygarlığın ürünü olarak görme eğilimindeydi; masumiyet ve özgürlük yalnızca Doğa'da bulunabilirdi: "İnsan özgür doğar, ama her yerde zincire vurulur." Victor'un korkunç gerçekliği bu durumu düzeltiyordu, oysa Clifford Geertz'in görüşü farklı:

> kültürden bağımsız insan doğası diye bir şey yoktur. İnsan kültür olmadan var olamaz... Aydınlanmacıların doğanın asil varlıkları olarak gördükleri ilkeller... pek az yararlı güdüye, daha da az duyguya, boş bir zihne sahip işe yaramaz tuhaf yaratıklardı... Merkezi sinir sistemimiz –ve özellikle onu taçlandıran neokorteks– büyük ölçüde kültürle yoğrularak büyüdü; anlamlı sembollerin oluşturduğu sistemlerin yardımı olmadan davranışlarımızı ve deneyimlerimizi yönlendirmesi düşünülemez... Sonuç olarak bizler, kendini kültür bağlamıyla tamamlayan ve tanımlayan, eksik ve kusurlu hayvanlarız (Geertz, 1973, s. 49).

17 Miller, 1976.

> Dernek üyelerine göre bu "vahşi" çocuk, insan doğasının temellerini incelemek için ideal bir vaka oluşturuyordu... On sekizinci yüzyılın son yıllarının entelektüelleri, tıpkı daha önce inceledikleri Kızılderililer ve orangutanlar gibi, bu yaratık üstünde de incelemelerde bulunarak insanın karakteristik özelliklerini bulmayı ümit etmişlerdi. Belki de artık insan türünün kendine özgü özellikleri keşfedilecek, dilin, zekânın ve ahlakın gelişmesinde toplumun oynadığı rol tam ve kesin olarak saptanacaktı.

Bu girişimin biri başarılı, biri tümden başarısız iki sonucu oldu. Vahşi Çocuk hiçbir zaman konuşamadı, bunun nedenleri hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Fazla üzerinde durulmayan bir nokta da, çocuğa işaret dilinin hiç tanıtılmamış olması, sürekli (ve boş) bir çabayla konuşturulmaya çalışılmasıdır. Buna karşılık "deaf and dumb"lara anlayacakları bir yöntemle, yani işaret diliyle yaklaşıldığında kolayca eğitilebilecekleri ve hayata, dünyanın kültürüne ve yaşantısına katılabilecekleri görüldü. Bu harikulade gelişme –hor görülen, ihmal edilen, insan sıfatından bile mahrum bırakılan bir azınlığın bu noktada aniden ve şaşırtıcı bir ivmeyle dünya sahnesine çıkması (ve sonraki yüzyılda trajik bir biçimde bu gelişmenin göz ardı edilmesi)– sağırlar tarihinin ilk bölümünü oluşturuyor.

Ama gelin, bu tuhaf tarihe başlamadan önce David Wright'ın tümüyle kişisel ve "masum" (çünkü kendi kitabını yazana kadar bu konuda yazılmış hiçbir kitabı okumama kararı almıştı) gözlemlerine dönelim. Wright sekiz yaşındayken, sağırlığının tedavisinin imkânsız olduğu ve gerekli önlemler alınmazsa konuşmasının da gerileyeceği anlaşıldı ve İngiltere'nin o çok gayretli, ama yanhş anlayışa sahip, katı "oral" bir yöntem uygulayan okullarından birine gönderildi; söz konusu okullar sağırların her şeyden önce başka çocuklar gibi konuşmasını sağlamaya çalışırlar, doğuştan sağır birçok çocuğa akla gelmeyecek eziyetler etmişlerdir. Küçük David Wright doğuştan sağırlarla ilk karşılaşmasında hayretler içinde kalmıştı:[18]

18 Wright, 1969, s. 32-33.

Bazı derslere Vanessa ile birlikte giriyorduk. Karşılaştığım ilk sağır çocuktu... Ama benim gibi sekiz yaşında bir çocuğa göre bile hayat hakkındaki bilgileri çok sınırlıydı. Birlikte girdiğimiz bir coğrafya dersini hatırlıyorum; Miss Neville sordu;

"İngiltere kralı kimdir?"

Vanessa bilmiyordu, rahatsız oldu, yan gözle yanındaki coğrafya kitabına baktı; kitabın açık duran sayfası Büyük Britanya hakkında hazırladığımız bölümün başlangıcıydı.

Vanessa, "Kral... kral..." diye kekeledi.

Miss Neville, "Devam et," dedi.

"Ben biliyorum," dedim.

"Sen sus."

"Birleşik Krallık," dedi Vanessa.

Güldüm.

"Çok salaksın," dedi Miss Neville. "Bir kralın 'Birleşik Krallık' gibi bir adı olur mu hiç?"

Zavallı Vanessa kıpkırmızı kesildi ve, "Kral Birleşik Krallık," diye mırıldandı.

"Biliyorsan ona sen söyle, [David]."

Gururla, "Kral Beşinci George," dedim.

"Haksızlık bu! Kitapta yazmıyor!"

Vanessa haklıydı elbette, Büyük Britanya üzerine olan bölümde siyasal yapı hakkındaki bilgiler yoktu. Hiç de salak biri değildi, ama sağır doğduğu için yavaş yavaş, binbir güçlükle oluşturduğu kelime dağarcığı merak ederek ya da keyif alarak okuması için yeterli değildi. Bu yüzden, öteki çocukların çeşitli sohbetlerden ve okumalardan bilinçdışı edindikleri bilgileri edinebileceği herhangi bir araçtan da neredeyse tümüyle yoksundu. Bildiği her şey ona öğretilmişti ya da aldığı eğitimin sonucuydu. Bu da doğuştan sağırlarla normal çocuklar arasında çok temel bir zihinsel farkı oluşturur; ya da o elektronik-öncesi çağda oluşturuyordu.

Vanessa'nın durumu, görüldüğü gibi, çok ciddiydi ve yetenekli bir kız olmasına karşın, ona zorla verilen eğitim ve iletişim olanakları hayatını pek kolaylaştırmıyor, aksine bazen zor-

laştırıyordu. Bu güya ilerici, katı kuralları olan okulda işaret dili akıldışı bir baskıyla yasaklanmıştı – yalnızca İngiliz İşaret Dili değil, okuldaki sağır çocukların kendi aralarında geliştirdikleri kaba bir işaret dili olan "işaret argosu" da yasaktı. Yine de –Wright burayı özellikle vurgulamaktadır– bütün yasaklara ve baskılara karşılık okulda işaret dili yaygın olarak kullanılmaya başlandı. David Wright erkek çocuklarla ilk karşılaşmasını şöyle anlatıyor:[19]

> Şaşkınlıktan gözler faltaşı gibi açılmış, kollar yel değirmeni gibi savruluyor... bedenin sessiz ve duygudaş sözcükleri – bakışlar, ifadeler, duruş, gözler; elleri sanki pandomim yapar gibi. İnsanı saran bir pandomim... Neler olduğunu anlamaya başlıyorum. Ellerin kolların ritüelimsi savrulmaları, sonunda aralarında bir anlaşma varmış gibi duruluyor; ancak bu anlaşmanın kodlarında şimdilik hiçbir şey iletilmiyor. Bu aslında yerli bir dil. Okul kendi özel dilini ya da argosunu oluşturmuş, ama bu sözel bir dil değil... Bütün iletişimin oral yoldan yapılması isteniyordu. Bizim işaret argomuz elbette yasaklanmıştı... Ama bu kurallar görevlilerin olmadığı yerlerde uygulanmıyordu. Az önce anlattıklarım nasıl konuştuğumuza değil, aramızda işiten biri olmadığı zaman nasıl konuştuğumuza ilişkin anılar. Böyle zamanlarda davranışlarımız ve sohbetlerimiz çok değişiyordu. Kısıtlamaları kaldırıyor, maskelerimizi atıyorduk.

David Wright 1927'de oraya gönderildiğinde, Orta İngiltere'deki Northampton Okulu böyle bir yerdi. Dilsonrası sağır olan bir çocuk olduğu için dile hâkimdi ve bu yüzden okul tam ona göreydi. Vanessa ve diğer dilöncesi sağır çocuklar içinse bu okul, katı oral yaklaşımı yüzünden bir tür felaketten başka bir şey değildi. Ama bundan yüz yıl önce, sözgelimi Hartford-Connecticut'taki Amerikan Sağırlar Evi gibi, bütün öğretmenlerin ve öğrencilerin işaret dili kullanmakta serbest olduğu yerlerde Vanessa kendini zavallı bir özürlü gibi hissetmeyecekti; bu okullarda okuma yazma öğrenebilir, belki daha da ileri gider ve 1830'lardaki entelektüel kadınlardan biri olurdu.

19 Wright, 1969, s. 50-52.

1750'den önce, dilöncesi sağır olanların durumu gerçekten bir felaketti; konuşmayı öğrenemediklerinden "dilsiz" ve "budala" kabul ediliyorlar, anne-babalarıyla ve aileleriyle bile özgürce iletişim kuramıyorlar, birkaç işaretten fazlasını bilmiyorlardı. Toplumdışı bırakıldıkları gibi, birkaç büyük şehir dışında kendi kader arkadaşlarıyla bile bir araya gelemiyor, okur yazar olamıyor ve hiçbir alanda eğitim alamıyorlardı. En adi işlerde çalıştırılıyorlardı; çoğu zaman yalnız ve yoksulluk sınırında yaşıyor, kanunun ve toplumun gözünde geri zekâlıdan bir nebze daha iyi sayılıyorlardı – özet olarak, sağırlar korkunç bir durumdaydı.[20]

Ama dışarıdan görülen yoksulluk, içsel yoksulluğun –herhangi bir iletişimin ya da onun yerini alacak bir aracın olmadığı, doğuştan sağırlara özgü bir bilgi ve düşünce yoksulluğunun– yanında hiç kalıyordu. Sağırların acınacak durumu devrin *filozoflarında* merak ve şefkat duyguları uyandırmıştı. Rahip Sicard şöyle soruyordu:[21]

> Eğitim almamış sağır bir insan *niçin* doğaya hapsedilip diğer insanlardan soyutlanır ve diğer insanlarla iletişim kuramaz? *Niçin* aşağılanır ve bir geri zekâlı muamelesi görür? Biyolojik yapısı bizimkinden farklı mıdır? Duygulara, fikirlere sahip olması,

20 On altıncı yüzyıldan itibaren soylu ailelerin sağır çocuklarına konuşma ve okuma öğretilmeye başlandı; uzun yıllar süren bu eğitim sonunda çocuklar yasa önünde tanınma hakkını elde ediyorlardı (dilsizler bu haktan hiçbir zaman yararlanamıyordu) ve böylece ailelerinin unvanını ve mirasını devralabiliyorlardı. On altıncı yüzyılda İspanya'da Pedro Ponce de Léon, İngiltere'de Braidwoods, Hollanda'da Amman, Fransa'da Pereire ve Deschamps, hepsi de normal işiten eğitimcilerdi ve bazı sağırlara konuşmayı öğretmekte az çok başarılı oldular. Lane bu eğitimcilerden çoğunun konuşmayı öğretmek için işaretlerden ve parmakla heceleme yönteminden yararlandığına dikkat çeker. Gerçekten de, bu konuşan sağır çocukların en yeteneklileri bile işaret dilini biliyor ve kullanıyordu. Konuşmaları genellikle çok zor anlaşılıyordu ve yoğun eğitime ara verildiğinde konuşma yeteneklerini hızla kaybediyorlardı. Ama 1750'den önce doğuştan sağırların % 99,9'u için okuma yazma öğrenmek ve eğitim almak bir hayalden öte bir şey değildi.

21 Lane, 1984*b*, s. 84-85.

sonra onları bir araya getirerek bizim yaptığımız şeyleri yapması için ihtiyacı olan her şeye sahip değil midir? Nesnelerden bizim aldığımız izlenimleri almaz mı? Bunlar onda, bizde olduğu gibi, zihnin duygulanımları ve edindiği fikirler değil midir? O halde bizler zekiyken, sağır bir insan *niçin* aptal olsun?

Daha önce hiç bu kadar açık seçik sorulmayan bu soruyu sormak, sorunun cevabını da, cevabın işaretlerde olduğunu da bilmek demektir. Sicard devam ediyor: "Sağır kişi düşüncelerini sabitleyecek ve onları toparlayacak sembollerden yoksun olduğu için... diğer insanlarla arasında tam bir iletişim kopukluğu vardır." Ama en önemlisi, Aristoteles'in madde üzerine açıklamalarından beri temel bir kargaşaya kaynaklık eden, sembollerin sözcüklerden oluşması gerektiği yanılgısıydı. İnsanların büyük bir inançla sarıldıkları bu yanılgı, bu önyargı belki de Eski Ahit günlerine uzanıyordu: Musa'ya göre dilsizler aşağı türden insanlardı; Eski Ahit'te sesin ve kulağın, insanın Tanrıyla konuşabileceği tek gerçek ve doğru yol olduğunun açıklanması bu kanıyı güçlendiriyordu ("Başlangıçta yalnızca Söz vardı"). Yine de, Musa'nın ve Aristoteles'in gür sesleri arasından, bazı önemli düşünürler bunun böyle olmadığını dile getirdiler. Platon'un *Kratylus*'unda Sokrates'in söyledikleri genç Başrahip l'Epée'yi derinden etkiledi:

> Ne sesimiz ne de dilimiz olsaydı, yine de birbirimize bir şeyler anlatmak isteseydik, halen dilsiz olanlar gibi, meramımızı ellerimiz, kafamız ve bedenimizin başka yerleriyle iletmeyecek miydik?

Ve on altıncı yüzyıl hekim-filozofu Cardan'm derin ama net ve açık öngörüleri:

> Bir sağır-dilsizi okuyarak işitir duruma getirmek ve yazarak konuşur duruma getirmek mümkündür... nasıl farklı sesler, alıştığımız biçimde, farklı şeylere işaret etmek için kullanılıyorsa, nesnelerin ve kelimelerin şekilleri de aynı amaçla kullanılabilir... Yazılı harfler ve düşünceler arasında, gerçek seslerin yardımı olmadan ilintiler kurulabilir.

Düşüncelerin anlaşılmasının kelimeleri işitmeye bağlı olmadığı görüşü on altıncı yüzyılda devrimci bir tavrı ifade ediyordu.[22]

Ama (genellikle) gerçekliği dönüştüren şey filozofların düşünceleri değildir; salt sıradan insanların yaptıkları da değildir. Tarihi değiştiren ve devrimleri ateşleyen şey, ikisinin buluşmasıdır. Yüce bir beyin –Başrahip l'Epée'nin beyni– alçakgönüllü bir işe –Paris sokaklarında dolaşan yoksul sağırlara özgü bir işaret dili oluşturmaya– soyundu ve muazzam bir dönüşümün mimarı oldu. Bu buluşmanın neden daha önce gerçekleşmediğini soracak olursak, Başrahibin mesleksel kaygıları bize bir ipucu verebilir; Başrahip, sağır-dilsizlerin günah çıkarmadan, İlmihali, Kutsal Kitapları, Tanrının Sözünü bilmeden yaşamalarına ve ölmelerine dayanamıyordu. Öte yandan Başrahibin alçakgönüllü olması –l'Epée sağırları *dinliyordu*– ve o zamanlar pek revaçta olan felsefi ve dilbilimsel yaklaşımlar da –sözgelimi Leibniz'in *speceium*'u gibi evrensel bir dil fikri[23]– bu dönüşümü kolaylaştırmış olabilir. L'Epée işaret diline küçümseyerek değil, merakla yaklaşmıştı.[24]

> Akademisyenlerinizin boş bir çabayla aradıkları ve bulmaktan ümit kestikleri evrensel dil burada, gözlerimizin hemen önün-

22 Bunun yanında, tümüyle yazılı diller de mevcuttur; bunlardan biri bin yıl boyunca elit Çin bürokrasisi tarafından kullanılan akademik bir dildir; hiçbir zaman söze dökülmemiştir, böyle bir şey akla bile gelmemiştir.

23 L'Epée, on sekizinci yüzyılda işaret dilini yorumlayan herkes gibi, çağdaşı olan Rousseau'nun sözlerini kelimesi kelimesine yansıtmaktadır. Rousseau, *Eşitsizliğin Kökenine Dair* ve *Dilin Kökenine Dair* adlı denemelerinde, ilksel ya da başlangıçtan beri var olan, son derece somut, son derece özel, şeylerin esasını, "kendindenliğini" kavrayan, bütün duyguları kendiliğinden ve doğrudan yansıtan, saydamlığıyla yanılgıya yol açmayan bir dil tasarlamıştı. Böyle bir dilde mantık, gramer, eğretilemeler, soyutlamalar olmayacaktı (zaten bunlara ihtiyaç duyulmayacaktı) – bu, aracısız bir dil olacaktı; düşünceleri ve duyguları sembollerle ifade etse de, bunlar asıl anlama en yakın semboller olacaktı. Bu tür bir dil –bir gönül dili, tümüyle saydam, berrak, her şeyin söylenebildiği, aldatma ve şaşırtmanın olmadığı (Wittgenstein sık sık dilin kişiyi büyülediğinden söz ederdi), müzik kadar saf ve derin bir dil– düşüncesi belki de evrensel bir fanteziden başka bir şey değildir.

24 Lane, 1984*b*, s. 181.

de durmaktadır; bu dil zavallı sağırların mimiklerinden başka bir şey değildir. Bu dili bilmediğiniz için küçümsersiniz, ama bütün dillerin anahtarını size yalnızca bu dil sunabilir.

Bu yaklaşımın bir yanlış anlamadan kaynaklanması –işaret dili büyük ve evrensel bir dil değildir, Leibniz'in soylu rüyası da büyük olasılıkla bir kuruntudan ibaretti– önemli değildi, hatta bir avantaj bile sayılabilirdi.[25] Önemli olan, Başrahibin öğrencilerini büyük bir dikkatle izlemesi ve dillerini öğrenmesiydi ki, o güne dek işitme duyusu sağlam olan hiç kimse böyle bir şey yapmamıştı. Sonra da, işaretleri resimler ve yazılı sözcüklerle ilişkilendirerek onlara okumayı öğretti; ve böylece, tek bir hareketle, dünyanın bilgisini ve kültürünü onlara açtı. L'Epée'nin "metodik" işaretleri –kendi işaret dilleriyle Fransız gramerinin bir bileşimi– sağır öğrencilerin işaret dilini bilen birinin yardımıyla kendilerine söylenenleri yazmalarını sağladı; bu yöntem o kadar başarılıydı ki, sıradan sağır öğrenciler ilk kez olarak Fransızca okuma yazma ve eğitim alma fırsatını bulmuşlardı. Başrahibin 1755'te temellerini attığı okul kamuoyunda büyük ilgi ve destek gördü. Başrahip sağırlar için çok sayıda eğitmen yetiştirdi ve 1789'da ölünceye dek Fransa ve Avrupa'da sağırlar için yirmi bir okul kurdu. Devrimin gürültü patırtısı arasında l'Epée'nin okulunun geleceği belirsizleşmeye başlamıştı, ne var ki 1791'de Paris'te Sağır-Dilsizler Ulusal Enstitüsü adını alarak kurumlaştı; başkanlığına da ünlü gramerci Sicard getirildi. L'Epée'nin yazdığı ve bir bakıma Copernicus'un kitabı kadar devrimci olan kendi kitabı, ilk kez 1776'da yayımlandı.

Artık bir klasik olan l'Epée'nin kitabı birçok dile çevrilmiştir. Ne var ki aynı ölçüde önemli (hatta bazı yönlerden daha et-

25 İşaret dilinin evrensel ve tek bir dil olduğu, bütün dünyadaki sağırların bu dil sayesinde derhal birbirleriyle iletişime geçebilecekleri görüşü hâlâ yaygın bir kanıdır. Ve tümüyle yanlıştır. Yeterli sayıda sağır insanın birbiriyle temas halinde olduğu ortamlarda yüzlerce farklı işaret dili vardır; Amerikan İşaret Dili, İngiliz İşaret Dili, Fransız İşaret Dili, Danimarka İşaret Dili, Çin İşaret Dili, Maya İşaret Dili gibi. Bu dillerin bildiğimiz İngilizce, Fransızca, Çince vb. ile hiçbir ilgisi yoktur (Van Cleve, Avustralya Aborijin İşaret Dili'nden Yugoslav İşaret Dili'ne kadar elliden fazla yerli dili ayrıntılı olarak incelemiştir [1987]).

kileyici) olan bir belge, sağırların –okumayı ve yazmayı söken ilk sağırların– yazdıkları ilk satırlar o kadar ilgi görmedi, hatta varlıkları bile unutuldu denebilir. Harlan Lane ve Franklin Philip bu yazıları *The Deaf Experience* (Sağırlık Deneyimi) adlı kitapta bir araya getirerek bizlere büyük bir hizmette bulundular. Özellikle etkileyici ve önemli bir metin, sağır bir insanın yazdığı ilk kitap olan, Pierre Desloges'in 1779'da yayımlanan *Gözlemler*'idir; bu kitap İngilizceye de çevrilmiştir. Küçük yaşta sağır olan ve neredeyse hiç konuşmayan Desloges, dilsizlerin dünyasını, ya da dünyasızlığını, insanı dehşete düşüren bir anlatımla verir.[26]

> İşitme engelli olduktan sonraki hayatıma başladığımda, öteki sağırlardan ayrı kaldığım süre içinde... işaret dilinden habersizdim. Yalnızca dağınık, yalıtılmış, birbiriyle ilişkisi olmayan işaretler kullanıyordum. Onları ayrı ayrı kümeler halinde bir araya getirme ve çeşitli fikirleri temsil etme sanatını, bu fikirlerin başkalarına aktarılabileceğini ve mantıklı bir sohbette bulunulabileceğini bilmiyordum.

Desloges, son derece yetenekli biri olmasına rağmen, işaret dilini öğrenmeden önce "fikirlerini" oluşturmakta zorluk çekiyor, "mantıklı sohbetlerde" bulunamıyordu (sağırlarda sıklıkla görüldüğü gibi, bu dili sağır bir arkadaşından, okuma yazma bilmeyen bir sağır-dilsizden öğrenmişti). Çok zeki bir insandı, ama işaret dilini öğreninceye kadar entelektüel anlamda engelli sayılırdı – ve, özellikle de, İngiliz nörolog Hughlings-Jackson'ın yüz yıl sonra afaziye eşlik eden bozukluklar için kullanacağı sözcükle anlatacak olursak, "öneride bulunma" zorluğu çekiyordu. Hughlings-Jackson'ın sözleri bu konuya açıklık getirebilir:[27]

26 Lane, 1984*b*, s. 32.

27 Hughlings-Jackson'ın dil ve afazi üzerine yazıları, ölümünden kısa bir süre sonra *Brain* dergisinin bir sayısında bir araya getirildi (Hughlings-Jackson, 1915). Jackson'cı "öneride bulunma" kavramının en iyi eleştirisi, Henry Head'in iki ciltlik harika kitabı *Aphasia and Kindred Disorders of Speech* (Afazi ve Benzer Konuşma Bozuklukları) adlı kitabının üçüncü bölümünde bulunabilir.

> Yalnızca sözlerle ya da işaretlerle değil, bu sözlerin ya da işaretlerin belirli bir düzende birbirlerine yaptıkları göndermelerle konuşur ve düşünürüz... Parçalarının düzenli iç beraberliği olmazsa, sözel bir anlatım, bir dizi ismin art arda sıralanmasından, hiçbir öneri barındırmayan bir sözcük yığınından başka bir şey değildir... Konuşmanın birimi öneride bulunmadır. Konuşma yeteneğinin kaybı (afazi), bu yüzden, öneride bulunma yeteneğinin kaybıdır... yalnızca yüksek sesle öneride bulunma (konuşma) değil, içsel ve dışsal olarak öneride bulunma yeteneğinin kaybı... Konuşamayan hasta yalnızca bildiğimiz anlamda yüksek sesle konuşma becerisini değil, tüm konuşma yeteneğini kaybetmiştir. Düşündüklerimizi yalnızca başkalarına değil, kendimize de anlatmak için konuşuruz. Konuşma düşüncenin bir parçasıdır.

Kitabın başlarında dilöncesi sağırlığın körlükten çok daha büyük bir felaket olabileceğini bu yüzden söylemiştim. Çünkü önüne geçilmezse giderek tümüyle dilden soyutlanmış bir duruma, "öneride bulunamama" durumuna gireceklerdir; onların bu durumları afaziyle, düşüncenin kendisinin anlaşılmaz bir hal aldığı ve durakladığı konuşma bozukluğuyla karşılaştırılabilir. Bir dilden yoksun sağırlar gerçekten de geri zekâlı *gibi* görünebilirler – ve doğanın zalim bir oyunuyla, zekâları yüksek de olsa, bir dil öğreninceye kadar bu zekâyı kullanamayacaklardır. Başrahip Sicard, son derece haklı ve şiirsel bir ifadeyle, işaret dilinin keşfinin "insan zekâsının kapılarını... ilk kez açtığını" söylemiştir.

Hiçbir şey bir insanın kapasitesinin sınırlarını kaldırıp onun büyümesine ve düşünmesine giden yolu açmak kadar harika, sevinçli bir şey değildir; ve hiç kimse bu duyguyu aniden özgürlüklerine kavuşan dilsizler kadar şevkle ve belagatla tasvir edemez; bunlardan biri, Pierre Desloges, şunları söylüyor:[28]

> Aramızda konuştuğumuz dil [işaret dili], anlatılan nesneye sadık bir imge olmasının ötesinde, fikirlerimizi sahih, tam ve doğru hale getirmek, bizi sürekli gözlem ve çözümleme alış-

28 Lane, 1984*b*, s. 37.

kanlığına zorlayarak kavrayışımızı güçlendirmek gibi önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu dil canlıdır; duyguları anlatır ve hayal gücünü geliştirir. Başka hiçbir dil güçlü ve yüce duyguları anlatmak için yeterli değildir.

Ama l'Epée bile işaret dilinin tam bir dil olduğundan, yalnızca bütün hisleri değil, bütün önerileri aktardığından ve bu dili kullananların konuşma dilini kullananlar gibi soyut ya da somut her konuyu etkili, ekonomik ve düzgün bir gramerle tartışabileceğinden emin değildi ya da buna inanamıyordu.[29]

İşaret diliyle konuşan bütün sağır-dilsizler, çok sözü edilmese de, bu durumun farkındadırlar; işitme ve sesli konuşma yetileri sağlam olanlar, ne denli iyi niyetli olsalar da, işaret dilini ilkel, gelişmemiş, pandomime benzer, eksik ve yoksul bir dil olarak görürler. Oysa aksine, şurası bilinmelidir ki, işaret dili konuşma diline eşit bir ileti sağlar; sertlikten ve şiirsellikten felsefi çözümlemelere, sevişmeye kadar bütün duyguların bazen konuşmadan da hızlı aktarılmasını sağlar. (Gerçekten de, birinci dil olarak öğrenildiğinde, işaret dilini normal işitenler de kullanabilir ve bazen konuşmaya tercih edebilirler.)

Önceleri sağırları hiçbir duygusu olmayan, hiçbir zihni faaliyette bulunamayan "duygulu heykeller" ya da "gezgin makineler" olarak tanımlayan filozof Condillac, kendini tanıtmadan girdiği l'Epée'nin sınıfında ondan etkilendi, l'Epée'nin metodunu ve işaret dilini felsefi anlamda ilk olumlayan o oldu:[30]

29 L'Epée'nin bu şüpheciliği ve anlayışsızlığı, onu tümüyle yararsız, gerçekten saçma bir "Metotlu İşaretler" sistemi oluşturmaya itti. L'Epée işaret dilini hem yüceltiyor, hem de küçümsüyordu. Bir yandan onu "evrensel" bir dil olarak görürken, öte yandan gramersiz olmasını eleştiriyor, bu yüzden sözgelimi Fransız gramerinden yararlanması gerektiğini düşünüyordu. Bu yanlış anlama altmış yıl kadar sürdü, sonunda Sicard'ın öğrencisi olan Roch-Ambroise Bébian, işaret dilinin tam ve kendine yeterli bir hale geldiğini görünce, "metotlu işaretleri" ya da ödünç alınan grameri bir kenara attı.

30 Lane, 1984*b*, s. 195.

L'Epée eylemin dilinden metodik, basit ve kolay bir sanat üretmiştir, bununla öğrencilerine her türden fikirler vermektedir; hatta diyebilirim ki, bu fikirlerin bir kısmı işitme yoluyla edinilenlerden daha kesin ve açıktır. Çocukken konuşulan sözleri, bu sözlerin konuşulduğu çevrenin koşullarına uygun olarak anlamlandırırız; çoğu zaman da anlamı yaklaşık olarak kavrarız; hayatımız boyunca bu yaklaşık anlamla yetiniriz. L'Epée'nin öğrencisi olan sağırların durumu farklıdır. Onlara bir duyuyu vermek için tek bir aracı vardır; çözümlemek ve öğrencinin çözümlemesini sağlamak. Böylece onları duyusal fikirlerden soyut fikirlere yönlendirir; l'Epée'nin eylem dilinin, kendi eğitimcilerimiz ve yöneticilerimizin sesle konuşmayı dayatmalarından çok daha avantajlı olduğunu söyleyebiliriz.

Condillac kamuoyuna, l'Epée'nin ve Sicard'ın gösterilerini izlemek için salonları dolduranlara bütün görüşlerinin değiştiğini bildirdi ve daha önce toplum dışına atılan bu zavallılara kucak açtı. Bugün sağırların altın çağı olarak kabul edebileceğimiz bu dönemde, genellikle sağır öğretmenlerin görev yaptığı sağır okulları uygar dünyada hızla yayıldı, sağırlar hor görülmekten ve bir hiç sayılmaktan kurtuldular, özgürleştiler; sağırlar için imal edilen yardımcı cihazlar çoğaldı, aniden önemli mevkilerde, yüksek sorumluluklar alan sağırlar görülmeye başlandı – sağır yazarlar, sağır mühendisler, sağır filozoflar, sağır entelektüeller; bunlar daha önceleri hiç düşünülemez olsa da, artık vardılar.

Laurent Clerc (Sicard'ın öğrencisi olan Massieu'nün öğrencisi) 1816'da Birleşik Devletler'e geldiğinde kısa sürede olağanüstü bir etki yarattı; o zamana dek Amerikalı öğretmenler bu denli zeki ve eğitimli bir sağır-dilsizle karşılaşmamışlar, sağırların neler yapabileceğini hayal bile etmemişlerdi. Clerc, 1817'de Hartford'da Thomas Gallaudet'la birlikte Amerikan Sağırlar Evi'ni kurdu.[31] 1770'lerde Paris'in –özellikle eğitimciler,

31 *When The Mind Hears*'de Harlan Lane bir romancı-yaşamöyküsü yazarı-tarihçi yaklaşımıyla Clerc'in kimliğine bürünür ve onun ağzından sağırların eski tarihi-

filozoflar ve kamuoyunun– l'Epée'ye hayran olup bir "zihniyet değişikliği" geçirmesi gibi, Amerika da elli yıl sonra aynı zihniyet değişikliğini geçirecekti.

Hartford Evi'nde ve kısa zamanda başka yerlerde açılan okullarda hâkim olan atmosfer, ancak büyük entelektüel ve insani girişimlerin başlangıcındaki şevk ve heyecanla karşılaştırılabilir.[32] Hartford Evi'nin başarısı ve hızla büyümesi, kısa zamanda yeterli nüfusun (ve yeterli sağır öğrencinin) bulunduğu her yerde yeni okullar açılmasına yol açtı. Sağırların eğitimini üstlenen bütün öğretmenler (bunların hemen tümü işaret dilini akıcı biçimde kullanıyordu ve çoğu sağırdı) Hartford'a gittiler. Clerc'in Fransızcadan uyarladığı işaret sistemi büyük bir hızla Birleşik Devletler'deki yerel işaret dilleriyle birleştirildi –sağırlar, bir top-

---

ni anlatır. Clerc hareketli ve uzun hayatı boyunca dönüşüm yaratan olaylara tanık oldu, bunların bir kısmına da liderlik etti; bu bakımdan onun "özyaşam öyküsü" adeta ilk ağızdan bir sağırlar tarihidir.

Laurent Clerc'in Amerika'ya gelişinin öyküsü sağırlar tarihinin ve folklorunun saygıyla anılan bir parçasıdır. Rahip Thomas Gallaudet (hikâye bu ya) günün birinde bazı çocukların bahçesinde oynadığını görmüş, aralarından birinin oyuna katılmadığını görünce şaşırmış. Kızın Alice Cogswell adında bir sağır olduğunu öğrenmiş. Öğretmeni olmak istemiş ve Hartfordlı bir cerrah olan babası Mason Cogswell'le konuşmuş, onu Hartford'da bir sağırlar okulu açmaya ikna etmiş (o tarihlerde Birleşik Devletler'de sağırlar için hiçbir okul yoktu).

Gallaudet Avrupa'ya gitti ve Hartford'da bir okul açmasına yardımcı olacak, onunla birlikte bu okulu kuracak bir öğretmen aradı. Önce İngiltere'ye, Braidwood okullarından birine gitti (Samuel Johnson, önceki yüzyılda kurulan bu "oral" okullardan birini, Hebrides'e giderken ziyaret etmişti), ama burada soğuk karşılandı; ona "oral" metodun bir "sır" olduğu söylendi. İngiltere'deki bu tecrübeden sonra Gallaudet Paris'e gitti, orada, Sağır-Dilsizler Enstitüsü'nde Laurent Clerc'i buldu. Kendisi de sağır-dilsiz olan, değil Fransa'dan, çalıştığı enstitüden bile dışarıya adımını atmamış olan Clerc, acaba Gallaudet'le birlikte Kutsal Dili (işaret dilini) Amerika'ya götürmeyi kabul eder miydi? Clerc teklifi kabul etti ve ikisi elli iki gün süren bir gemi yolculuğuyla Birleşik Devletler'e gittiler; yolda Clerc Gallaudet'e işaret dili, Gallaudet de ona İngilizce öğretti. Karaya çıktıktan kısa süre sonra yardım toplamaya başladılar –gerek kamuoyu gerekse resmi görevliler bu konuda son derece istekli ve cömert davrandılar– ve ertesi yıl, Mason Cogswell'le birlikte Hartford'daki Sağırlar Evi'ni açtılar. Thomas Gallaudet'i Alice'e ders verirken tasvir eden bir heykel halen Gallaudet Üniversitesi'nin bahçesinde bulunmaktadır.

32 Bu atmosfer, Hartford Evi'nin eski öğrencilerinden Edwin John Mann'in, 1836'da Hitchcock Yayınevi'nden çıkan *The Deaf and the Dumb* (Sağır ve Dilsiz) adlı kitabının her sayfasında hissedilir.

luluk oluşturdukları her yerde işaret dili üretirler; onlar için bu, iletişim kurmanın en kolay ve en doğal yoludur– ve anlatım olanakları yüksek, son derece güçlü ve özgün bir melez dil olan Amerikan İşaret Dili (American Sign Language, ASL) böyle doğdu.[33] Martha's Vineyard'daki sağırlar da ASL'nin oluşmasına özel bir katkıda bulundular (Nora Ellen Groce, *Everyone Here Spoke Sign Language* [Buradaki Herkes İşaret Dili Konuşuyordu] adlı yapıtında bu gelişmeyi canlı ayrıntılarla anlatmıştır). Martha's Vineyard sakinlerinin azımsanmayacak bir bölümü kalıtımsal olarak sağırdı ve adanın büyük bölümünde kolay ve güçlü bir işaret dili kullanılıyordu. Martha's Vineyard'daki sağırların hemen hepsi kuruluş sürecinde Hartford Evi'ne gönderildiler ve ulusal bir dilin oluşumuna kendi katkılarını yaptılar.

Bu oluşum çiçeklerin tozaklanmasını andırır; Hartford'a gelen sağırlar, buraya kendi yerel dillerini, kendi özelliklerini ve güçlü anlatım araçlarını getiriyorlar, buradan giderek saflaşan ve genelleşen bir dil edinip geri dönüyorlardı.[34] Fransa'da olduğu gibi Birleşik Devletler'de de sağırlar kısa zamanda okuma yazma öğrendiler ve eğitim düzeyleri şaşılacak bir hızla arttı; bu gelişme kısa zamanda dünyanın başka yörelerine yayıldı.

1869'da Lane, bütün dünyada sağırların eğitimini üstlenen 550 öğretmenin bulunduğunu, ABD'deki sağır öğretmenlerinin yüzde kırk birinin kendilerinin de sağır olduğunu tahmin ediyordu. 1864'te Kongre'den geçen bir yasa, Washington'daki Co-

33 ASL'nin evrimi hakkında, özellikle bir tür "melezleşmenin" gerçekleştiği ve Fransız İşaret Dili'nin Amerikanlaştığı ilk elli yıl hakkında yeterli ve doğrudan bilgiye sahip değiliz (bkz. Fischer, 1978; Woodward, 1978). 1867'de bile, Fransız İşaret Dili ile yeni, melez bir dil olan ASL arasında büyük farklılıklar vardı –Clerc de bu konuda yorumlarda bulunmuştu–; bu fark aradan geçen yüz yirmi yıl boyunca büyümeye devam etmiştir. Yine de, iki dil arasında önemli benzerlikler olduğu söylenebilir – Amerikan İşaret Dili'ni kullanan biri Paris'te kendini evinde gibi hissedecektir. Buna karşılık, Amerikan İşaret Dili'ni kullananlar, kendine özgü bir oluşum sürecinden geçen İngiliz İşaret Dili'ni anlamakta daha büyük zorluk çekerler.

34 Yerel işaret dili lehçeleri çok büyük farklılıklar gösterebilir. 1817'den önce, Amerika'yı dolaşan bir sağır kendininkinden çok farklı lehçelerle karşılaşabilirdi; İngiltere'deki standartlaşma o denli yavaş gelişti ki, yakın tarihlere kadar iki komşu köyde oturan sağırların birbirlerini anlamakta zorluk çekmesi sık rastlanan olaylardandı.

lumbia Sağırlar ve Körler Enstitüsü'nün ulusal bir sağır-dilsizler üniversitesine dönüşmesine imkân sağladı, böylece sağır-dilsizlerin yüksek öğrenimini hedefleyen ilk eğitim kurumu faaliyete geçmiş oldu. Okulun ilk müdürü, 1816'da Clerc'i ABD'ye getiren Thomas Gallaudet'in oğlu Edward Gallaudet'ti. Sonraları Gallaudet College adı verilen kurum (şimdiki adı Gallaudet Üniversitesi'dir) halen bütün dünyada sağır öğrencilerin eğitim görebildikleri tek fen-edebiyat fakültesine sahiptir – son zamanlarda teknik üniversitelerle bağlantılı olarak çalışan bazı enstitüler sağırlar için program uygulamaktadır. (Bunların en ünlüsü olan Rochester Institute of Technology'deki 1500 sağır öğrenci, Ulusal Sağırlar Teknik Enstitüsü'nü oluşturmuşlardır.)

1720-1820 arası bütün Fransa'yı saran eğitim ve özgürlük dalgası böylece 1870'e kadar Birleşik Devletler'de de büyük heyecan uyandırdı (hayatının sonuna kadar faal kalan ve karizmatik kişiliğini sürdüren Clerc, 1869'da öldü). Ve sonra –işte burası hikâyenin dönüm noktası– rüzgâr tersine döndü, işaret dili gözden düştü ve yüz yıldır yapılan bütün çalışmalar yirmi yıl içinde heba oldu.

Aslında sağırların ve işaret dilinin kaderini çizen şey, zamanın çok daha genel (istenirse "siyasi" de denebilir) bir akımının getirdiği tercihlerdi; bu eğilim, Viktoryen baskıcılık ve konformizm, azınlıklara ve dinsel, dilsel, etnik, her türlü azınlık "göstergesine" tahammülsüzlükle tanımlanabilir. Böylece bu dönemde dünyanın "küçük ulusları" ve "küçük dilleri" (Galler ve Welsh dili gibi) asimilasyon ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar.

İşin esası şuydu; iki yüz yıldır sağır çocukların öğretmenleri ve anne-babaları, sağırların eğitiminde hedefin onlara konuşmayı öğretmek olduğu yolunda duygusal bir karşı-tavır içindeydiler. Daha yüz yıl önce l'Epée, bütün hayatını sağırları konuşturmaya adamış zamanın en büyük "oralisti" ve "dil çözme üstadı" Pereire ile kamu önünde karşı karşıya gelmişti; Pereire gerçekten büyük özveri ve sabır isteyen bir işe kendini adamıştı, onun yönteminde öğretmen her öğrencisiyle tek tek, yıllar süren yoğun ve yorucu çalışmalar yapıyor, başarı yine de şansa kalıyordu; oysa l'Epée yüzlerce öğrenciyi bir arada eğitebiliyordu. Şimdi, 1870'lerde, on yıllardır gizliden süregiden bir akım su yüzüne çı-

kıyordu; bu akım paradoksal olarak sağır-dilsiz okullarının başarılarıyla ve sağırların eğitimindeki parlak sonuçlarla beslenmişti; oysa şimdi kendi başarısını yaratan aracı yok ediyordu.

Gerçekten de bazı ikilemler mevcuttu, her zaman mevcut olmuştu ve olacaktı. Konuşma olmadıkça işaret dilinin ne yararı var, diye soruluyordu. İşaret dili sağırların, günlük hayatlarında, başka sağırlarla iletişimlerini kısıtlamıyor muydu? Onun yerine konuşma (ve dudak okuma) öğretilse, sağırların toplumla kaynaşmaları kolaylaşmaz mıydı? Belki de işaret dili konuşmanın önünde bir engeldi ve yasaklanmalıydı.[35]

Ama bir de madalyonun öteki yüzü var. Konuşmayı öğretmek meşakkatli bir işse ve haftalar boyunca saatlerce çalışmayı gerektiriyorsa, öğrencinin genel eğitiminden çalınan binlerce saat, sağlayacağı avantajlardan daha büyük bir dezavantaj oluşturmaz mı? Sağır kişi sonunda, en iyimser bakışla okuryazar bir işsizden daha iyi bir konuma gelebilir mi? Hangisi "daha iyi"; uyum sağlamak mı, yoksa konuşmak mı? Konuşma işaret diliyle birleştirilirse, kişi iki anlatım olanağına kavuşmaz mı? Yoksa bu tür bir bileşim, her iki anlatım yolunun da yarım yamalak öğrenilmesine mi yol açar?

1870'lerde su yüzüne çıkan bu tereddütler, bu tartışmalar aslında başarılarla geçen yüz yıl boyunca derinden derine gelişmişti; başarı diye kabul edilen şey birçoklarınca aykırı, kişiyi

35 "Sağır-dilsiz" deyimi, sağır doğanların hiçbir zaman konuşamayacaklarına ilişkin bir önyargının sonucudur. Elbette sağırlar mükemmel şekilde konuşabilirler – konuşma organları herkesinkiyle aynıdır; ama herkesten farklı olarak sağırlar, kendi konuştuklarını duyamazlar, bu yüzden konuşmalarını kulaklarıyla yönlendiremezler. Bu yüzden sesleri yüksek ya da farklı tonlarda çıkabilir, seslileri ve başka konuşma seslerini atlayabilirler, öyle ki bazen söyledikleri anlaşılmaz olur. Sağırlar konuşmalarını kulaklarıyla yönlendiremediklerinden, diğer duyularını harekete geçirmeleri gerekir – görme, dokunma, titreşim-duyusu ve kinestezi (hareket algısı) gibi. Bundan başka, dilöncesi sağır olanlar işitsel-imgelerden mahrumdurlar, konuşurken nasıl bir ses çıkardıklarına ilişkin en ufak bir *fikirleri* yoktur, ses-anlam ilişkisinden habersizdirler. İşitsel bir olguyu işitsel olmayan araçlarla anlamak ve kontrol etmek zorundadırlar. Binlerce saatlik kişisel eğitimi gerekli kılan en büyük zorluk da budur.

Dilöncesi ve dilsonrası sağır olanların seslerinin genellikle farklı olmasının nedeni budur; bu fark hemen anlaşılır; dilsonrası sağır olanlar, artık yönlendiremeseler de, eskiden nasıl konuştuklarını *hatırlarlar*, dilöncesi sağır olanlar konuşmayı *öğrenirler* ve sese ilişkin hiçbir anıları yoktur.

tecrite ve toplumdan uzaklaşmaya iten bir yöntem olarak da görülebiliyordu.

Edward Gallaudet açık fikirli bir insandı ve 1860'ların sonlarında Avrupa'yı baştan başa dolaşıp on dört ülkede sağır okullarını ziyaret etmişti. Sağırların büyük çoğunluğunun işaret dilini konuşmayla birleştirerek kullandığını, işaret diliyle eğitim yapan okullardaki öğrencilerin, konuşma, kendini kolay anlaşılır ve açık seçik ifade etme becerisi yönünden oral eğitim yapan okullardaki öğrencilerden geri kalmadıklarını, genel eğitimde ise onlardan daha iyi olduklarını gördü. Gallaudet'e göre kendini ifade becerisi, arzu edilir bir özellik olmasına karşılık, sağırlara verilen derslerin temeli olamazdı; bu yetenek daha erken yaşlarda, işaret diliyle kazanılmalıydı.

Gallaudet makul bir insandı, ama ötekiler farklıydı. "Eski moda" işaret dilini bırakıp "ilerici" oralist okulların açılmasını savunan "reformcular" –bunların en vahim örnekleri Samuel Gridley Howe ve Horace Mann'di– her yerde görülmeye başlanmıştı. Northampton-Massachusetts'teki Clarke Sağırlar Okulu bunların ilkiydi ve 1867'de kurulmuştu. (Bu okul, bir yıl sonra İngiltere'de Rahip Thomas Arnold'ın kurduğu Northampton Okulu'na esin kaynağı olmuş ve örnek teşkil etmişti). Bu "oralist" şahsiyetlerin en önemlisi ve en güçlüsü, aileden gelen bir gelenekle hitabet sanatı öğreten ve konuşma bozukluklarını düzelten (babası ve büyükbabası bu konuda ün yapmışlardı), yine ailesinde sağırlığını inkâr eden üyeler bulunan (annesi ve karısı sağırdı, ama bunu hiçbir zaman kabul etmediler) ve elbette bir teknoloji dehası olan Alexander Graham Bell'di. Bell, bütün otoritesi ve prestijiyle oral yöntemin avukatlığına girişince denge tersine döndü ve 1880'de Milano'da yapılan, sağır öğretmenlerin oy haklarının olmadığı Sağır Eğitimcileri Kongresi'nde oral yöntemin üstünlüğü kabul edildi; okullarda işaret dilinin kullanımı "resmi olarak" yasaklandı.[36] Sağır

36 Bell sağırlar tarafından bir umacı gibi görülse de (Ulusal Sağırlar Birliği eski başkanlarından olan ve sağırlar arasında bir kahraman kabul edilen George Veditz, onun için "Amerikalı sağırların en tehlikeli düşmanı" deyimini kullanmıştı), bir keresinde Bell'in şunları söylediği unutulmamalı:

Dil hakkında herhangi bir tasavvura sahip olmayan bir çocuğun zihinsel durumu-

öğrenciler kendi "doğal" dillerini kullanmaktan men edildiler ve (onlar için) "doğal olmayan" konuşma dilini ellerinden geldiğince öğrenmeye yönlendirildiler. Belki de bu gelişme zamanın ruhuna uygun, bilimi her şeye kadir bir güç olarak kabul eden, doğaya hâkim olmayı ve hiçbir zaman ona boyun eğmemeyi ilke edinen bir tavrın uzantısıydı.

Bu gelişmenin sonuçlarından biri, bundan böyle sağır öğretmenlerin değil, işiten öğretmenlerin sağır öğrencilerin eğitimini üstlenecek olmasıydı. Sağırları eğiten sağır öğretmenlerin oranı 1850'de yüzde elliyken, yüzyılın başında yüzde yirmi beşe ve 1960'ta yüzde on ikiye düştü. Sağırlar giderek daha çok İngilizce eğitimi almaya başladılar; işiten öğretmenlerin arasında işaret dilini bilenlerin sayısı giderek azaldı – 1920'lerde David Wright, okulundaki durumu böyle betimliyordu.

Oral yöntem başarılı olsaydı bütün bunların önemi olmayacaktı. Ama ne yazık ki elde edilen sonuç arzu edilenin tam tersiydi – konuşma becerisini kazanmak için çok büyük bir bedel ödemek gerekiyordu. 1850'lerde Hartford Evi'ne ve benzer okullara devam eden öğrenciler arasında okuma yazma oranı çok yüksekti ve bu öğrencilerin aldığı eğitimin işiten yaşıtlarından aşağı kalır yanı yoktu. Bugün bunun tam tersi söz konusudur. Oral yöntem uygulaması ve işaret dilinden vazgeçilmesi sağır çocukların eğitimde başarılı olmalarını engellemiş, sağırlar arasında okuma yazma oranının düşmesine yol açmıştır.[37]

---

nu ele alacak olursak, öyle sanıyorum ki hiçbir dil onun zihnini işaret dili kadar etkilemeyecektir; bu yöntemle sağır çocuğun zihnine nüfuz edilebilir.

Bell işaret dilinden habersiz değildi; aksine, sağır arkadaşı Albert Ballin'in anlattığına göre "tıpkı bir sağır-dilsiz gibi, parmaklarıyla akıcı bir şekilde iletişim kurabiliyordu... parmaklarını son derece zarif ve rahat bir biçimde kullanıyordu." Ballin, Bell'in sağırlara olan ilgisini bir "hobi" olarak nitelemiştir – ama bu ilgide çelişkili ve saldırgan bir saplantının izlerini görmek de mümkündür (bkz. Gannon, 1981, s. 78-79).

37 Sağırların çoğu bugün vasıflı cahil konumundadır. 1972'de Gallaudet College'da yapılan bir araştırma, ABD'deki sağır liselerinden mezun olan 18 yaşındaki sağırların ortalama olarak ilkokul dördüncü sınıf düzeyinde okuma yazma becerisine sahip olduklarını gösteriyor; İngiliz psikolog R. Conrad'ın araştırması, İngiltere'de de benzer bir duruma işaret ediyor; bu ülkede sağır liselerinden mezun olan öğrenciler dokuz yaşındaki bir çocuk düzeyinde okuma yazma becerisine sahiptirler (Conrad, 1979).

Bu kaygı verici olgular, çeşitli yorumlara açık olmakla birlikte, bütün sağır öğretmenlerinin malumudur. Sağırların bilişsel yeteneklerine ilişkin çalışmalar yapan psikolog Hans Furth, edinilmiş bilgiye gerek duyulmayan işlerde yapılan zekâ ölçümlerinde, sağırlarla işitenlerin eşit düzeyde olduklarının anlaşıldığını söylüyor.[38] Furth, doğuştan sağırların "bilgi noksanlığından" şikâyet ettiklerinin altını çiziyor. Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Öncelikle, sağırlar okul dışındaki "ihtiyari" öğrenme süreçlerinden –sözgelimi günlük yaşamın arka planını oluşturan sohbetler, altyazısı olmayan televizyon programları– pek az yararlanmaktadırlar. İkinci olarak, sağır çocukların eğitiminde müfredat, işiten çocukların müfredatlarının gerisindedir: Sağır çocukların zamanının büyük bölümü konuşmayı öğrenmekle geçer –beş ila sekiz yıl süren yoğun bir eğitim sürecini gözünüzün önüne getirin–, öyle ki bilgiyi, kültürü aktarma, karmaşık beceriler edinme gibi konular için öğrenci pek az vakit ayırabilir.

Yine de sağırları konuşturma arzusu, sağırların ısrarla konuşturulmaya çalışılması, işaret diline ilişkin her zaman varlığını sürdüren batıl inançlar, en önemlisi oralist okullara yapılan dev yatırımlar, bu kaygı verici durumun devam etmesine ve gelişmesine yol açmıştır; üstelik sağırlardan başka pek az kimse durumun farkındadır; sağırlar kamuoyununun pek dikkatini çekmediklerinden, bu konuda söyledikleri de dikkate ahnmamıştır. Ancak 1960'larda tarihçiler ve psikologlar, bir yandan da sağır çocukların anne-babaları ve eğitmenleri, "Neler oldu? Ne oluyor?" sorularını sormaya başladılar. 1960'ların ortalarında ve 1970'lerin başlarında Joanne Greenberg'in *In This Sign* (1970) adlı romanı ve Mark Medoff'un *Children of a Lesser God* (Başka Tanrının Çocukları) adındaki güçlü oyunu (filme de çekildi) sayesinde bu kasvetli durum kamuoyuna da yansıdı.[39]

38 Furth, 1966.

39 Carson McCullers'ın *The Heart is a Lonely Hunter*'ı (1940) (bizde, *Yalnız Bir Avcıdır Yürek* adıyla, Mehmet Doğan'ın nefis çevirisiyle 1985'te Remzi Kitabevi'nden yayımlandı, çev.) gibi aynı konuyu işleyen başka romanlar da oldu elbette. Bu kitaptaki Mr. Singer, işitenlerin dünyasından tecrit edilmiş bir adamdır ve sağır kimliklerini öne çıkaran Greenberg'in kahramanlarından epey farklıdır. Aradan geçen otuz yıl içinde muazzam bir toplumsal değişim, sosyal bir dönüşüm meydana gelmiş, en önemlisi de sağırlarda yeni bir benlik bilinci oluşmuştur.

Bir şeylerin yapılması gerektiğinin herkes farkında. Ama yapılacak olan şey nedir? Uzlaşma, tipik ve çekici bir seçenek gibi görünüyor – işaret dilini ve konuşmayı birleştiren "kombine" bir sistem, sağırların her iki iletişim biçimine uyum sağlamalarını kolaylaştırabilir. Biraz kafa karıştırıcı olsa da, daha ileri bir uzlaşma da söz konusu edilmiştir; İngilizce ve işaret dilini birleştiren bir ara dil (sözgelimi İngiliz İşaret Dili). Bu kategorik karmaşa çok eskilere, l'Epée'nin Fransızcayla işaret dilini birleştirme girişimi olan "Metodik İşaret Dili"ne kadar gider. Ne var ki gerçek işaret dilleri kendi içlerinde bütünsellik arz ederler; sözdizimleri, gramerleri ve semantikleri bir bütündür, yine de bütün yazılı ya da sözel dillerden farklı bir karakterleri vardır. Bu yüzden sözel bir dili işaret diline kelimesi kelimesine ya da deyimlerin tam karşılığını bularak aktarmak mümkün değildir – bu iki ileti aracının yapıları arasında temel farklılıklar vardır. Çoğu kez, işaret dilinin İngilizce ya da Fransızca *olduğu* gibi bir yanılgıya düşülür. Böyle bir şey söz konusu değildir; işaret dili neyse odur. Bu yüzden şimdilerde bir uzlaşma seçeneği olarak kabul gören "İngiliz İşaret Dili" tümüyle gereksizdir, çünkü yapay bir dilin aracılığına ihtiyaç yoktur. Yine de sağırlar iletmek istedikleri fikirler ya da edimler için değil, işitemedikleri İngilizce sesleri taklit etmek için işaret dilini kullanmaya zorlanmaktadırlar.

Bugün bile İngiliz İşaret Dili, Amerikan İşaret Dili'ne (American Sign Language, ASL) tercih edilmektedir. Sağırların eğitiminde, eğer işaret dili kullanılıyorsa, bu dil İngiliz İşaret Dili'dir; sağırların öğretmenleri de ASL'yi değil, bu dili kullanmaktadırlar; sağırlara yönelik bütün televizyon programlarında da ASL değil, bu dil kullanılır. Böylece, Milano konferansından yüz yıl sonra, sağırlar hâlâ kendi özgün dillerinden mahrumdurlar.

Daha da önemli bir sorun, öğrencinin işaret dilinin yanında dudak okumayı ve konuşmayı öğrendiği kombine sistemin ne işe yarayacağıdır. Verilen eğitim, büyümenin farklı aşamalarında hangi yeteneklerin daha iyi geliştirilebileceğini göz önüne alıyorsa, bu sistemin yararlarından söz edilebilir. Burada önemli olan nokta şudur: Ağır sağır olanlarda konuşma alışkanlığı

hemen hemen hiç yoktur ya da hiçbir zaman olmamıştır. Konuşma, ancak öğrenmeyle edinebilecekleri bir yetenektir ve bu öğrenim uzun yıllar sürebilir. Buna karşılık sağırlar, görsel bir dil olduğu için her an kolaylıkla kullanabilecekleri işaret dilini çabucak ve güçlü bir şekilde kavrayabilirler. Sağır anne-babaları işaret dilini kullanan sağır bebeklerde bu kavrayış kolaylığı belirgin olarak izlenebilir; bu bebekler altı aylıkken öğrenmeye başladıkları işaret dilini on beş aylık olduklarında oldukça akıcı biçimde kullanmaktadırlar.[40]

Dil mümkün olduğu kadar erken yaşlarda öğretilmeli ve edinilmelidir, yoksa gelişimi zor ve hatalı olacak, Hughlings-Jackson'ın sözünü ettiği "öneride bulunma" sorunları ortaya çıkacaktır. Ağır sağırlar, bütün bu zorlukları işaret diliyle aşabilirler. Bu bakımdan sağırlığın mümkün olduğunca erken yaşlarda teşhis edilmesi gerekir.[41] Sağır çocuklar öncelikle akıcı işaret diliyle konuşan kişilerle görüştürülmelidirler; bunlar anne-babaları, öğretmenleri ya da başkaları olabilir. İşaret dili öğrenildikten sonra –üç yaşında akıcı bir şekilde konuşmak mümkündür– diğerleri kolaylıkla gelir; başkalarıyla kolayca fikir alışverişinde bulunmak, bilginin rahatça edinilmesi ve iletilmesi; okuma yazmayı ve belki de konuşmayı öğrenmek. İşaret di-

40 İşaret dilinin kelimeleri ve deyimleri küçük yaşlarda öğrenilse de, bu dilin grameri, konuşma gramerinin öğrenildiği yaşlarda geliştirilir. Dilsel gelişme sağır ve işiten çocuklarda aynı hızı takip eder. İşaretle anlaşma konuşmadan daha önce ortaya çıkıyorsa, bunun nedeni kolaylığıdır; kasların basit ve ağır hareketleri bu dil için yeterlidir, oysa konuşmada yüzlerce farklı yapının yıldırım hızıyla koordine edilmesi gerekir, bu yüzden de çocuklar ancak iki yaşında konuşmaya başlarlar. Yine de sağır bir çocuk dört aylıkken "süt" işaretini yapabildiği halde, işiten çocuğun etrafına bakıp ağlamakla yetinmesi ilginçtir. Belki de bir nebze işaret dili öğretilmesi bebeklerin yararına olacaktır!

41 Salt gözlemlerimize dayanarak bir bebeğin sağır olduğundan kuşku duyabiliriz; ama bir yaşına kadar bunu kanıtlamak zordur. Bu yüzden, eğer bir sağırlık kuşkusu varsa -örneğin ailede başka sağırlar mevcutsa ya da bebek ani gürültülere tepki vermiyorsa-, beynin seslere karşı tepkisini ölçmek için fizyolojik testler yapılmalıdır (beyin sapında sesin harekete geçirdiği potansiyeller ölçülmelidir). Oldukça basit olan bu test, bir haftalık bebeklerde bile teşhisin doğruluğunu ya da yanlışlığını kanıtlayabilir.

linin konuşmayı engellediğine dair hiçbir bulgu mevcut değildir. Hatta belki de tersinin doğru olduğu öne sürülebilir.

Sağırlar her zaman ve her yerde "engelli" ya da "ikinci sınıf" insanlar olarak mı kabul edildiler? Her zaman ayrımcılıktan ve yalnız bırakılmaktan şikâyet ettiler mi ya da etmeye devam edecekler mi? Bunun tersi bir durumu hayal edebiliyor muyuz? Keşke sağırlığın önemli olmadığı, bütün sağırların yaşamla bütünleştikleri ve doya doya yaşadıkları bir dünya olsaydı! "Engelli" ve "sağır" gibi tanımların olmadığı bir dünya![42]

Böyle dünyalar dün de vardı, bugün de vardır; Nora Ellis Groce, *Everyone Here Spoke Sign Language: Hereditary Deafness in Martha's Vineyard* (Burada Herkes İşaret Dili Konuşuyor: Martha's Vineyard'da Kalıtımsal Sağırlık) başlıklı etkileyici ve harikulade kitabında bu dünyayı betimlemiştir. 1690'larda ilk sağır

42 Sicard böyle bir dünyayı hayal etmişti:

> Dünyanın bir köşesinde tümüyle sağırlardan oluşan bir toplum olamaz mıydı? Pekâlâ olabilirdi. Bu toplumun bireylerinin bizden aşağı olduklarını, zeki olmadıklarını ve iletişimden yoksun olduklarını öne sürebilir miydik? Bu bireyler kesinlikle bir işaret diline sahip olacaklardı, bu dil bizimkinden daha zengin olabilirdi. En azından belirsizliklerden arınmış bir dil olacaktı ve zihnin duygulanımlarını tam olarak yansıtabilecekti. Öyleyse neden bu insanlar uygarlıktan yoksun olsunlar? [Bu insanların] yasalarının, yönetimlerinin, polisinin bizimkilerden daha az güvenilir olduğunu söyleyebilir miyiz? (Lane, 1984b, s. 89-90.)

Sicard'ın lirik bir anlatımla betimlediği bu hayali dünyayı, Alexander Graham Bell, aynı ölçüde zengin bir kavrayışla -ama lirik değil, dehşete düşürücü bir anlatımla- *Memoir upon the Formation of a Deaf Variety of the Human Race* (İnsan Irkının Sağır Türünün Oluşumuna İlişkin Anılar) [1883] adlı kitabında anlatmıştır. Bell bu kitabı yazarken Martha's Vineyard'daki deneyimlerini aktarıyordu (bundan sonraki dipnota bakınız). H. G. Well's'in "The Country of the Blind" (Körler Ülkesi) adlı muhteşem öyküsünde de hem lirik, hem de dehşetengiz duygularla karşılaşırız.

Sağırların arasında da zaman zaman ayrılıkçı bir tutuma, sağır "siyonizmine" eğilim duyanlarla karşılaşılmıştır. 1831'de Edmund Booth bir sağırlar kasabası ya da cemaatinin kurulmasını önermişti; 1856'da ise John James Flournoy "batıda bir yerde" bir sağırlar eyaleti kurulması fikrini ortaya attı. Bazı kişilerin hayalinde bu fikir canlılığını korumaktadır. *Islay*'in sağır kahramanı Lyson C. Sulla, Islay eyaletinin valisi olmayı ve bu eyaleti "sağırlar için, sağırlar tarafından kurulan bir sağırlar eyaleti"ne dönüştürmeyi hayal eder (Bullard, 1986).

göçmenlerin gelmesinden sonraki 250 yıl boyunca Massachusetts'teki Martha's Vineyard'da, akraba evlilikleri sonucu gelişen resesif bir gen, bir mutasyona neden oldu ve sağırlık kalıtımsal olarak kuşaktan kuşağa geçti. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında bölgede bu genden etkilenmeyen aile yok gibiydi; bazı köylerde (Chilmark, West Tisbury) her dört kişiden biri sağırdı. Bölge halkı bu gelişmeye uyum sağlamak için toplu olarak işaret dilini öğrendi; böylece sağırlar ve işitenler özgür iradeleriyle kusursuz bir iletişim kurmayı başardılar. Gerçekten de sağırlar burada "sağır" muamelesi görmüyorlardı ve kesinlikle "engelli" olarak kabul edilmiyorlardı.[43]

Groce'un şaşırtıcı mülakatlarında, adanın yaşlı sakinleri eski akrabalarından, komşularından ve dostlarından uzun uzun, canlı ve duygulu ifadelerle söz ederken, çoğu kez onların sağır olduklarını belirtmek akıllarına bile gelmiyordu. Bu konu açıldığında çoğu zaman önce bir sessizlik oluyor, sonra, "Siz söyleyince hatırladım, evet, Ebenezer sağır ve dilsizdi," gibi bir yanıt

43 Sağırlık oranının yüksek olduğu, sağırlara ve dillerine anlayışla yaklaşan toplumlar geçmişte de vardı, bugün de vardır. James Woodward'un ayrıntılı olarak incelediği, Karayipler'deki Providence Adası bu tür yerlerden biridir (Woodward, 1982); William Washabaugh da bu bölge hakkında bir araştırma kaleme almıştır (Washabaugh, 1986).

Belki de Martha's Vineyard ender rastlanan bir olgu *değildir*; belki de yeterli sayıda sağırın bulunduğu her toplumda bu tür örneklere rastlanacaktır. Yucatán'da, etnograf ve film yapımcısı Hubert Smith tarafından keşfedilen, şimdilerde Gallaudet Üniversitesi'nden Robert Johnson ve Jane Norman'ın dilsel ve antropolojik açılardan incelediği bir köyde, 400 kişilik nüfustan on üç yetişkin ve bir bebek sağırdır – burada da bütün köy halkı işaret diline vakıftır. Komşu köylerde başka sağır akrabalar (kuzenler, ikinci dereceden kuzenler vb.) bulunmaktadır.

Bu köylerde kullanılan işaret dilinin kendiliğinden oluşmuş bir "yerel dil" olmadığı, kökleri kadim çağlara uzanan bir Maya İşaret Dili olduğu anlaşılmaktadır; çünkü yüzlerce kilometrekarelik bir alanda, birbiriyle hiçbir teması bulunmayan yörelerde bütün sağırlar bu dili kullanabilmektedir. Bu dil Merida'da ve başka şehirlerde kullanılan Orta Meksika İşaret Dili'nden oldukça farklıdır – bu iki dili kullananlar birbiriyle anlaşamaz. Kırsal alanda -kendilerini oldukları gibi kabul eden ve işaret dilini öğrenerek onlarla uyum sağlayan topluluklarla birlikteyaşayan sağırlar toplumla bütünleşirken, Merida'daki "şehirli" sağırlar sosyal, enformatik, eğitsel ve dilsel açılardan düşük bir hayat sürmekte, yıllar süren yetersiz eğitimlerinden sonra en fazla bir seyyar satıcı ya da bisikletli çek-çek sürücüsü olarak toplum içine girebilmektedirler. Bu çarpıcı farklılık, toplumsal kabulün önemini ve "sistem"in bazen ne denli yararsız olabileceğini göstermektedir.

geliyordu. Ama Ebenezer'in sağır-dilsizliği onu hiçbir zaman toplum dışına itmemişti, dostları onun bu yönünü fazla umursamamışlardı; o, engelli, toplumdışı bir sağır-dilsiz olarak değil, dost, komşu, balıkçı "Ebenezer" olarak anımsanıyordu. Martha's Vineyard'daki sağırlar herkes gibi aşık oluyor, evleniyor, hayatlarını kazanıyor, çalışıyor, düşünüyor ve yazıyorlardı – hiçbir açıdan işitenlerden farklı değillerdi. Bunun tek istisnası komşularından daha iyi eğitim alanlardı; Martha's Vineyard'daki sağırların hemen hepsi Hartford Evi'ne okumaya gönderiliyordu – ve çoğu kez toplumlarının bilge kişileri olarak kabul görüyorlardı.[44]

İşin ilginç yanı, 1952'de son sağır adalı öldükten sonra, işitenler kendi aralarında, yalnızca özel durumlarda (müstehcen şakalar yaparken, kilisede fısıldaşırken ya da balıkçı sandallarında birbirlerine haber iletirken) değil, günlük yaşamlarında da işaret dilini kullanmaya devam ettiler. Zaman zaman, bir cümlenin ortasında farkında olmadan ellerini kullanmaya başlıyorlardı; çünkü işaret dili, onu (birinci dil olarak) öğrenenler için "doğal" bir dildir ve bazen konuşma dilini gölgede bırakan içkin bir güzelliğe ve mükemmeliyete sahiptir.[45]

44 California'daki Fremont şehri, sağırlar için örnek bir okula sahip olmasının yanında, onlara pek çok iş imkânı sunmasıyla ve şehir halkının sağırlara, kamusal ve sivil alanda, ender rastlanan bir saygı ve bilinçle yaklaşmasıyla ünlüdür. Fremont'ın semtlerinden birinde binlerce sağırın yaşaması, konuşma diliyle işaret dilinin birlikte kullanıldığı, son derece ilginç çift-dilli ve çift-kültürlü bir ortamın oluşmasına yol açmıştır. Şehrin belirli bölgelerinde, bazı kahvelerde işaret diliyle konuşan müşterilere rastlanabilir; bazı iş yerlerinde sağırlarla işitenler birlikte çahşırlar, spor müsabakalarında yan yana top oynarlar. Burada, sağırlarla konuşanlar arasında -dostça ve yararlı- bir buluşma noktasının yanında, iki kültürün etkileşimine tanık oluyoruz; böylece çok sayıda (çoğu küçük yaşta) işiten, bilinçdışından, öğrenmeye kalkmadan, sadece etraftan gördükleriyle işaret dilini öğrenmeye başlamışlardır. 1980'lerde, Silikon Vadisi gibi bir sanayi bölgesinde de Martha's Vineyard'daki durumun benzerinin oluşmaya başladığını görüyoruz (benzer bir durum binlerce sağır öğrencinin bulunduğu Rochester, New York için de geçerlidir).

45 Geçenlerde Deborah H. adında genç bir kadınla tanıştım; kendisi sağır bir annebabanın işiten çocuğuydu, işaret dilini doğuştan biliyordu ve bana sık sık işaret dilini kullandığını, karmaşık, entelektüel bir problemle karşılaştığında "işaret dilinde düşündüğünü" anlattı. Dilin entelektüel işlevi en az sosyal işlevi kadar önemlidir; işitme duyusu sağlam olan ve işitenlerin dünyasında yaşayan Debo-

Groce'un kitabı beni o denli etkiledi ki, bitirir bitirmez yanıma sadece diş fırçamı, ses kayıt cihazımı ve fotoğraf makinemi alarak arabama atladım – bu büyülü adayı kendi gözlerimle görmeliydim. Adanın en yaşlı sakinlerinin kendi aralarında hâlâ işaret dilini kullandıklarına ve pek eğlendiklerine şahit oldum. İlk gözlemlerim gerçekten de unutulmaz sahnelerdi. Bir pazar sabahı West Tisbury'deki bakkal dükkânına doğru arabamı sürdüğümde, beş altı yaşlıyı sohbet ederken buldum. Herhangi bir köyde bir arada sohbet eden yaşlı komşulardan farkları yoktu – ama aniden bir sürprizle karşılaştım; hepsi birden işaret diline geçmişlerdi. Bir dakika kadar işaret diliyle anlaştılar, sonra yeniden sesli konuşmaya başladılar. O anda, doğru yere geldiğimi anlamıştım. Gruptaki en yaşlı kişiyle konuştuğumda, müthiş ilgimi çeken başka bir şeyle karşılaştım. Doksan yaşlarında, son derece sağlıklı bir görünümü olan bu bayan zaman zaman aniden düşünceye dalıyor, bu sırada elleriyle örgü örer gibi karmaşık hareketler yapıyordu. Kendisi de işaret dilini iyi bilen kızı, annesinin hayali örgüler örmediğini, işaret dilinde düşündüğünü söyledi ve uykusunda bile bazen yorganın üstünde el işaretleri yaptığını ekledi – yaşlı kadın işaret diliyle rüya görüyordu. Bu tür olayları yalnızca birer sosyal olgu olarak kabul edemeyiz. Birinci dil olarak işaret dilini öğrenen birinin beyninde/zihninde bu dilin yer ettiği ve o kişi normal olarak işitse ve konuşsa bile hayatı boyunca işaret dilini kullandığı anlaşılıyor. İşaret dilinin beynin temel dillerinden biri olduğuna ikna olmuştum.

---

rah için sosyal işlevi gören dil, doğal olarak, konuşma dilidir; ama entelektüel işlevi gören dilin işaret dili olduğu anlaşılmaktadır.

Ek (1990): Arlow (1976), sağır anne-babadan olma işiten bir çocuğun psikanalitik çözümlemesinde, sözel ve motor anlatımların ayrışmasından ya da çiftliğinden söz eder:

> Motor davranışlarla iletişim, aktarımın önemli bir parçasını oluşturuyordu... Farkında olmadan, iki ileti kümesini aynı anda algılıyordum: Biri sözcüklerden oluşuyordu; bu, hastanın benimle her zamanki yoldan kurduğu iletişimdi; öteki, babasıyla kurduğu iletişimden kaynaklanan jestlerden (işaret dili) oluşuyordu. Aktarımın başka safhalarında, motor semboller hastanın ilettiği sözel metinlere düşülmüş notlardı. Bu motor semboller, sözel olarak iletilen malzemeye eklenen ya da onunla çelişen düşünceleri temsil ediyorlardı. Bir bakıma, "bilinçdışı malzemenin" sözel iletişimden çok, motor sembollerle bilinç alanına çıktığı söylenebilirdi.

İki

Sağırlarla –sağırların tarihi, kaderleri, dilleri ve kültürleriyle– ilk kez, incelemem için bana gönderilen Harlan Lane'in kitapları sayesinde tanıştım. Özellikle herhangi dil öğrenmeyi başaramayan sağırları anlatan satırlar, bu kişilerin entelektüel yetersizlikleri ve aynı ölçüde ciddi bir başka sorun, otantik bir dilden ya da iletişim aracından mahrum oldukları için duygusal ve sosyal gelişimlerinde karşılaştıkları talihsizlikler günlerce aklımdan çıkmadı. Kendi kendime, eksiksiz bir insan olmamız için nelerin gerekli olduğu sorusunu sordum. İnsanlık dediğimiz şey bir ölçüde dile mi dayanıyordu? Herhangi bir dil öğrenemezsek bize ne olur? Dil kendiliğinden ve doğal olarak mı gelişir, yoksa başka insanlarla temas kurmamızı mı gerektirir?

Bu konuları araştırmanın bir yolu –dramatik bir yolu– dilden yoksun olan insanları incelemektir; dil yoksunluğunun bir türü olan afazi, ya da konuşma yeteneğinin yitirilmesi, 1860'lardan bu yana nörologların başlıca araştırma konularından biri olmuştur: Hughlings-Jackson, Head, Goldstein ve Luria bu konuda uzun uzun yazdılar; Freud da 1890'larda afazi üzerine bir monograf yayımladı. Ama afazi, gelişmesini tamamlamış bir bireyin, eksiksiz bir zihnin (beyin felci ya da beyinde bir hasar sonucu) konuşma yeteneğini yitirmesidir. Burada, zihnin ve kişiliğin oluşmasında dilin kendisinden beklenen görevi (böyle bir görev varsa eğer) zaten yerine getirmiş olduğu söylenebilir. Eğer dilin temel rolünü araştırmak istiyorsak, gelişmesini tamamladıktan sonra yitirilmesini değil, gelişmeyi başaramamış halini incelemeliyiz.

Ne var ki bu hali kafamda canlandırmakta bile güçlük çekiyordum: Dil yeteneğini yitirmiş, afaziden mustarip hastalarım vardı; ama hiçbir zaman bir dile sahip olamamanın nasıl bir şey olduğunu hayal edemiyordum.

İki yıl önce, Barefield Sağırlar Okulu'nda on bir yaşında ilk kez okula başlayan bir öğrenciyle, Joseph'la tanıştım – on bir yaşındaydı ve hiçbir dil bilmiyordu. Sağır olarak doğmuştu, ama dört yaşına kadar kimse durumunun farkına varmamıştı.[46] Konuşmayı öğrenememesinin ve konuşulanları anlamamasının önce "zekâ geriliğinden" sonra da "otizm"den kaynaklandığı düşünülmüş ve bu teşhisler yeterli görülmüştü. Sonunda sağır olduğu anlaşıldığında, "deaf and dumb" kabul edilmiş, kimse ona dil öğretmeye yeltenmemişti.

Joseph iletişim kurmayı çok istiyor, ama bunu yapamıyordu. Ne konuşma, ne yazma, ne de işaret dili öğretilmişti ona, yalnızca bazı jestler ve pandomimi andıran hareketler yapabiliyordu, bir de resim çizme yeteneği gelişmişti. Bu çocuğa ne olmuş, diye kendi kendime soruyordum. İçinden neler geçiyor, bu duruma nasıl düştü? Çok canlı ve hareketliydi, ama kafa karışıklığı ileri boyutlardaydı: Gözleri sürekli, konuşan ağızların ve işaret diliyle bir şeyler anlatan ellerin üstündeydi – araştıran, bir türlü anlayamayan bakışlarla bir ağzımıza bir ellerimize bakıyor, anlamak için büyük bir istek duyduğu izlenimini veriyordu. Bizlerin arasında bir şeylerin "geçtiğini" seziyor, ama bunun ne olduğunu bir türlü anlayamıyordu – sembolik iletişim hakkında en ufak bir fikri yoktu; günlük hayatta kullanılan sembolleri, anlam aktarımının ne olduğunu bilmiyordu.

Daha önceleri çeşitli imkânlardan yoksun bırakılan –işaret

46 Zeki ve duyarlı anne-babaların bile bebeklerinin sağır olduğunu anlayamamaları, ileri yaşlarda, çocuk konuşamayınca bunun farkına varmaları sık rastlanan bir durumdur. Bu çocukların, kendilerine konulan "ahmak" ve "geri zekâlı" gibi teşhisleri bir damga gibi hayatları boyunca taşıdıkları da çok görülür. Büyük "akıl" hastanelerinde ya da benzer kurumlarda "geri zekâlı", "içedönük" ya da "otistik" gibi adlar verilen hastalardan bazıları aslında normal, ama doğuştan sağır ve bebekliklerinden itibaren normal gelişimlerini tamamlamalarına imkân verilmemiş kimseler olabilir.

dili hiçbir zaman öğretilmemişti–, motivasyon ve duygulanımdan (oyunun ve dilin vereceği sevinç ve neşeden) nasibini alamayan Joseph, ancak son zamanlarda bir miktar işaret dili öğrenmeye, başkalarıyla iletişim kurmaya başlamıştı. Bu yenilik ona büyük bir sevinç ve canlılık vermişti; bütün gün, bütün gece, hafta sonu, her zaman okulda kalmak istiyordu. Okuldan çıkarken duyduğu üzüntüyü görmek insanın içini burkuyordu; onun için eve gitmek demek sessizliğine, ümitsiz bir iletişim boşluğuna, anne-babasıyla, komşularıyla ve dostlarıyla bilgi alışverişinde bulunamayacağı bir ortama dönmek, yeniden fazla göze çarpmayan, kişiliksiz biri olmak demekti.

Bu son derece ilginç, olağanüstü bir durumdu; buna benzer bir deneyimle hiçbir zaman karşılaşmamıştım. Konuşmak üzere olduğu için heyecanlanan iki yaşında bir bebeğin karşısında gibi hissediyordum kendimi – ama Joseph on bir yaşındaydı ve başka bakımlardan on bir yaşındaki bütün çocuklar gibi davranıyordu. Bir bakıma, dilsiz bir hayvanı andırıyordu, ama hiçbir hayvan Joseph gibi büyük bir özlemle konuşma ihtiyacı hissetmezdi. Hughlings-Jackson'ın bir zamanlar afazi hastalarını köpeklere benzettiğini anımsadım – ama köpekler dilsiz dünyalarında kendilerinden hoşnut gözükürler, oysa afazisi olan biri bir kayıp hissiyle, bir sakatlık ve eksiklik hissiyle kıvranır. Joseph'a bakarken vahşi çocukları, yabanıl çocukları düşündüm; Joseph'ın "vahşi" olmadığı kesindi, o bizim uygarlığımızın ve alışkanlıklarımızın oluşturduğu bir dünyada yaşıyordu – ama çevresindeki insanlarla arasında büyük bir mesafe vardı.

Sözgelimi Joseph, hafta sonunu nasıl geçirdiğini bir türlü anlatamıyordu – tabii önce bunu ona sormak lazımdı, ama işaret diliyle bile bu soruyu sormak imkânsızdı; soruyu kavramsal olarak algılayamadığı için bir yanıt oluşturması da imkânsızdı. Joseph'ta eksik olan şey yalnızca dil değildi; açık seçik bir geçmiş duygusunun olmadığı, "geçen gün"ü "geçen yıl"dan ayıramadığı anlaşılıyordu. Geçmiş duygusundan yoksundu, hayatında otobiyografik ve tarihsel bir boyut yoktu; hayatı yalnızca o anda, "şimdi"de yaşıyordu.

Görsel zekâsı –görsel bulmacaları ve problemleri çözme yeteneği– söze dayalı problemleri çözmede çektiği zorlukların ak-

sine, iyiydi. Resim çizmeyi seviyordu ve bu konuda yetenekliydi: odaların krokilerini çok güzel çiziyordu, insan portreleri çizmeyi seviyordu, karikatüre ve görsel kavramlara yeteneği vardı. Bana onun zeki olduğu kanısını veren şey de bu yeteneğiydi, ama bu zekâ yalnızca görsel alanla sınırlıydı. Kendi kendine bilye öğrenmişti; satrancı ve damayı da kısa zamanda öğrenebileceğini düşündüm.

Joseph görüyor, gördüklerini ayırıyor, sınıflandırıyor ve bu sınıflandırmaları kullanarak çeşitli işler yapabiliyordu; *görsel* sınıflandırma ve genelleme konusunda bir sorunu yoktu, ama görüldüğü kadarıyla bunun ötesine geçemiyor, soyut fikirleri zihninde tutamıyor, düşüncelerini bu fikirler üstüne kuramıyor, oyun oynayamıyor, planlar yapamıyordu. Her şeyi düz anlamıyla alıyordu – imgelere, varsayımlara ya da olasılıklara ilişkin bir yargıda bulunamıyor, hayal gücünün ve eğretilemelerin dünyasına giremiyordu. Yine de, entelektüel işlevlerindeki sınırlamalara rağmen, normal bir zekâya sahip olduğu izlenimini ediniyordunuz. Zihninde bir eksiklik söz konusu değildi, sadece *zihnini tam kapasitesiyle kullanamadığı* söylenebilirdi.

Düşüncenin ve dilin (biyolojik yönden) farklı kökenleri olduğu açıktır; dilin ortaya çıkmasından önce de dünya inceleniyor, tanımlanıyor ve dünyayla ilişkiye giriliyordu; dil olmadan da –hayvanlarda, bebeklerde– büyük bir düşünce faaliyetinin sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. (Kimse bu konuyu Piaget kadar güzel anlatmamıştır, ama her anne-baba, hayvan besleyen herkes bu durumun farkındadır.) Bir dile sahip olmayan bir insan kafasız ya da zihinsel açıdan yetersiz değildir, ama düşünceleri büyük ölçüde kısıtlanmıştır ve kendi küçük, dar dünyasında yaşamak zorundadır.[47]

47 Yoksa değil midir? Dil ve düşünce arasındaki ilişki William James'i her zaman ilgilendiren bir konu olmuştu; James doğuştan sağır olan yetenekli ressam ve fotoğrafçı Theophilus d'Estrella'yla uzun yıllar yazıştı ve 1893'te d'Estrella'nın otobiyografik bilgiler taşıyan bir mektubunu, kendi yorumlarıyla birlikte yayımladı (James, 1893). D'Estrella dokuz yaşına kadar formel işaret dillerinden hiçbirini bilmiyordu (ama erken yaşlardan beri kendi özgün işaret dilini geliştirmişti). D'Estrella şunları yazmıştı:

> Okula başlamadan önce resimlerle ve işaretlerle düşünürdüm. Resimler ayrıntılı değildi, daha çok genellemelerden oluşuyordu. Zihnimin anlık ve geçici imgeleriydi.

Joseph bir dile, bir ileti aracına sahip olmanın eşiğindeydi ve bu yüzden büyük bir heyecan içindeydi. Okul yöneticileri onun sadece formel eğitime değil, konuşmayı öğrenen bir bebek gibi dil oyunları oynamaya ihtiyacı olduğunu fark ettiler. Böylece, entelektüel oyunların *temsil edilmesiyle* dili ve kavram-

Kendi işaret dilim de çok zengin değildi, ama Meksika İşaret Dili gibi resme yakın bir anlatımdı... sağır-dilsizlerin sembollerine hiç benzemezdi.

Dilden yoksun olmasına karşılık d'Estrella'nın çocukluğunda son derece meraklı, hayal gücü kuvvetli, çok düşünen, hatta kavramlar geliştiren biri olduğu anlaşılıyor; denizin büyük Deniz Tanrısı'nın idrarı olduğunu, ayın da gökyüzündeki bir tanrıça olduğunu düşünüyordu. On yaşında California Sağırlar Okulu'na başlayıp okuma yazma ve işaret dili öğrendiğinde bütün bunları anlatabilmişti. D'Estrella formel bir dil öğrenmeden önce imgelerle ve resimlerle düşünebildiğini, hem de çok düşündüğünü, dilin düşünebilmek için bir gereklilik değil, düşünceleri "düzene sokmak" için bir araç olduğunu öne sürdü. James de aynı kanıdaydı:

[D'Estrella'nın] kozmolojik ve etik fikirleri onun yalnız başına düşünmesinin meyveleriydi... Sözgelimi, günlük olaylardan çıkardığı mantıksal ilişkilerden, tümevarım yöntemiyle ay hakkında bazı fikirlere ulaşmıştı; bunu işaret dilinin bildik imgeleriyle başarmamıştı. Bütün bunlar bize, *d'Estrella'nın anlattıklarının dil olmadan soyut düşüncenin var olamayacağı tezini çürüttüğünü* gösteriyor. Burada, gerek bilimsel gerekse ahlaki açıdan son derece ince ve karmaşık bir soyut düşünce sürecinin, onu başkalarına açıklama araçlarından önde gittiğini görüyoruz. [Vurgular bana aittir.]

James bu tür sağırlar üzerinde yapılan çalışmaların dille düşünce arasındaki ilişkiye ışık tutacağını düşünüyordu. (James'i eleştirenlerden bazılarının d'Estrella'nın otobiyografik anılarının güvenilirliği hakkında kuşku duyduklarını eklemeliyiz.)

Ama düşünce, düşüncenin tamamı, dile mi bağlıdır? Kişisel anlatılara güvenecek olursak, (belki de çok özel bir düşünce biçimi olan) matematiksel düşüncenin dil olmadan ortaya çıkabileceğini kabul etmemiz gerekir. Matematikçi Roger Penrose bu konuda bazı görüşler öne sürer (Penrose, 1989) ve kendi kişisel deneyiminden ve Poincaré, Einstein, Galton ve diğerlerinin otobiyografik metinlerinden örnekler verir. Kendi düşünce dünyası sorulduğunda Einstein şunları söylemiştir:

Yazılı ya da sözlü kelimelerin ve dilin benim düşünce mekanizmamda bir rolü olduğunu pek sanmıyorum. Düşüncenin birimleri olarak görev yapan psişik bağlantılar, görsel ve bazen kas hareketleriyle ilintili... bazı *imler* ve az ya da çok berrak olan *imgeler*'dir. Bildiğimiz sözleri ve başka işaretleri ikinci bir safhada, bir çaba sonucu üretiriz.

Jacques Hadamard, *The Psychology of Mathematical Invention*'da (Matematiksel Buluşların Psikolojisi) şunları yazıyor:

Gerçekten düşündüğümde kafamda hiçbir sözcük olmadığı konusunda ısrar ediyorum... bir şey okuduktan ya da bir soruya muhatap olduktan sonra, bunları tekrar

sal düşünceyi kavrayacağı ümit ediliyordu. Luria'nın anlattığı ikizler aklıma geldi; dilleri olmadığı için bir bakıma "geri zekâlı" olan ikizler, dil öğrendikten sonra olağanüstü bir gelişme göstermişlerdi.[48] Joseph'a da aynı şey olacak mıydı?

"İnfant" konuşamayan insan yavrusu demektir; bir dil

---

kafamdan geçirmeye başladığım andan itibaren bütün sözcükler yok olur; Schopenhauer'm "düşünceler sözcüklerle somutlaştıkları anda ölürler" sözüne yürekten katılıyorum.

Bir geometrici olan Penrose, sözcüklerin başka düşünme biçimleri için yararlı olabileceğini, ama matematikte hemen hiçbir işe yaramadığını söylemiştir. Bir satranç oyuncusu, bilgisayar programcısı, müzisyen, aktör ya da görsel sanatlarla ilgili biri, büyük olasılıkla aynı yargıya varacaktır. Dar anlamıyla dilin, düşüncenin tek aracı olmadığı açıktır. Belki de "dil" olgusunun alanını genişleterek matematiği, müziği, tiyatroyu, resmi.... *bütün* temsili sistemleri bu alana katmamız gerekiyor.

Ama insan bu sistemlerle mi düşünüyor? Beethoven hayatının ileri yıllarında gerçekten müzikle mi düşünürdü? Bu pek olası görünmüyor, ama düşüncelerini müzikle ifade ediyordu ve bu düşünceler müzik dışında herhangi bir dolayımla anlaşılamazdı. (Beethoven büyük bir formalistti ve hayatının son yirmi yılını sağır olarak geçirdi.) Newton "düşüncenin tuhaf denizlerinde tek başına yolculuk yaparken" diferansiyel denklemlerle mi düşünüyordu? Bu da pek olası görünmüyor, ama onun düşünceleri de en iyi bu denklemlerle kavranabilir. Kişi en derinlerde müzikle ya da denklemlerle düşünmez; sözcük ustaları bile dille düşünmez. Schopenhauer ve Vygotsky büyük söz ustalarıdır ve düşüncelerini sözcüklerinden ayırmak imkânsız gibi görünür; ama her ikisi de düşüncelerinin sözcüklerin ötesinde olduğunu söylemişlerdir: Schopenhauer, "Düşünceler sözcüklerle somutlaştıkları anda ölür," derken, Vygotsky de, "Kelimeler düşünceyi dile getirirken ölür," demiştir.

Ama düşünce, dili ve bütün temsili sistemleri aşmakla birlikte, bir yandan da bu sistemleri yaratır ve kendini geliştirmek için bu sistemlere ihtiyaç duyar. Bu bütün insanlık tarihinde böyle olmuştur, bugün de böyle olmaktadır. Düşünce dil, sembolizm, imge ya da müzik değildir – ama bütün bunlar olmazsa sadece zihinde kalır ve daha doğmadan ölür. Joseph'i, d'Estrella'yı, Massieu'yü, Ildefonso'yu, dilden ve diğer kültürel araç ve sistemlerden yoksun olan bütün sağırları tehdit eden şey de budur.

48 A. R. Luria ve F. Ia. Yudovich (sağırlıktan değil, serebral sorunlardan ötürü) doğuştan dil bozukluğu olan eş yumurta ikizlerinden söz ederler. Normal, hatta bazı bakımlardan parlak bir zekâya sahip olan bu ikizlerin davranışları son derece ilkeldi – oynadıkları oyunlar yinelemelerden ibaretti ve yaratıcılıktan uzaktı. Problemler üstüne düşünürken, karmaşık bir iş ya da bir plan yaparken büyük zorluklar çekiyorlardı; Luria'nın sözleriyle, "ilginç, yeterince ayrışmamış bir bilinç yapıları vardı; kelimeyi eylemden ayırmakta, yönlerini bulmakta, faaliyetlerini planlamakta... faaliyetlerinin hedeflerini konuşma yardımıyla adlandırmakta yetersiz kalıyorlardı."

edinmenin insan tabiatında kesin ve niteliksel bir değişime yol açtığını gösteren pek çok şey vardır.* Joseph iyi gelişmiş, aktif, parlak, on bir yaşında bir çocuk olmasına rağmen bu bakımdan hâlâ bir bebektir – dilin sağladığı güçten ve dünya tasavvurundan mahrumdur. Joseph Church şöyle diyor:[49]

> Dil, söz öncesi tecrübelere hâkim olarak ve onları dönüştürerek, öğrenme ve eylem için yeni yönelimlerin ve yeni olasılıkların kapısını açar... Dil sadece birçok işlevden biri değil... kişinin *sözel bir organizma* olmasına yol açan bir karakter özelliğidir (kişinin bütün tecrübeleri, eylemleri ve kavramları, dille birlikte sözel ya da sembolik bir tecrübeye uygun olarak temel bir değişim geçirir).

İkizler birbirlerinden ayrıldıklarında ve her biri ayrı ayrı normal bir dil sistemini öğrendiğinde, "ikisinin de zihinsel hayatları aynı anda ve köklü bir biçimde değişti... üç ay gibi kısa bir zamandan sonra anlamlı oyunlar oynamaya başladıklarını... adlandırılmış hedeflere yönelik üretken ve yapıcı faaliyetlerde bulunma olasılığının arttığını... kısa bir süre önce ilkel bir durumda olan entelektüel işlevlerinin geliştiğini gördük..."

Luria bütün bu gelişmeleri, yalnızca entelektüel işlevlerde değil, çocukların bütün varlıklarına ilişkin gelişmeleri, "bir tek faktörün değişmesine – bir dil sistemine sahip olmalarına," bağlıyordu.

Luria ve Yudovich bir dil sistemine sahip olmayan sağırlar üzerine görüşlerini şöyle açıkladılar:

> Konuşma öğretilmeyen sağır-dilsiz... konuşma yoluyla edinilen düşünme biçimlerine vakıf değildir. [O] nesneleri ve eylemleri bedensel hareketlerle gösterir; soyut kavramlar oluşturamaz, dilin sağladığı soyut işaretler yardımıyla dış dünyadaki olguları sistematik bir hale getiremez; görsel pratiklerle edindiği deneyimler bu iş için uygun değildir.

(Bkz. Luria ve Yudovich, 1958, özellikle s. 120-123.)

Luria'nın akıcı konuşabilen sağırlarla karşılaşmadığı anlaşılıyor; bu esef edilecek bir durum, çünkü eğer karşılaşsaydı, dille *birlikte* kavramlaştırma ve sistemleştirme gücünün elde edilmesine ilişkin benzersiz açıklamalarda bulunabilirdi.

Ek (1990): Geçenlerde, bu konuda yayın yapmamış olsa da, 1950'lerde Luria'nın sağır (ve sağır-kör) çocuklarla ve işaret dilinin onların eğitimleri ve gelişmelerinde oynadıkları rolle ilgili birçok çalışma yaptığını öğrendim. Bu durum bir bakıma, 1920'lerde ve 1930'larda onun ve Vygotsky'nin öncülüğünü yaptıkları ve daha sonraları nörolojik hasarların rehabilitasyonunda ele aldığı "defectology"ye yeniden döndüğünü gösteriyordu (bkz. dipnot 55).

* Infant: Bebek, küçük çocuk; Latince *infans*'tan türemiştir (*in*: olumsuzluk öneki, *fans*: konuşmak). (çn)

49 Church, 1961, s. 94-95.

Dil tecrübeyi dönüştürür... Dilin aracılığı... çocuğu tümüyle sembolik bir geçmiş ve gelecek dünyasına, uzak yerlerin, ideal ilişkilerin, kuramsal olaylarm, edebiyatın tahayyül gücünün, kurt adamlardan pi-mezonlara, hayali varlıkların dünyasına sevk eder.

Beri yandan, dilin öğrenilmesi kişiyi, kendisi için yeni şeyler yapmaya ya da eski şeyleri farklı şekillerde yapmaya sevk edecek şekilde dönüştürür. Dil, şeyleri uzaktan yönlendirmemizi, fiziksel bir temasa girmeden onları değiştirebilmemizi mümkün kılar. Öncelikle, başkaları aracılığıyla başka insanlar ya da nesneler üzerinde etkili olabiliriz... İkinci olarak, sembolleri öyle manipüle ederiz ki, salt temsil ettikleri şeylerle anlatmaları imkânsız olan tasavvurlara, gerçekliğin yeni ve hatta yaratıcı açıklamalarına ulaşabiliriz... Yeniden düzenlenmesi imkânsız durumları sözel kurgularla yeniden düzenleyebiliriz... kendiliğinden ayrışması imkânsız özellikleri ötekilerden yalıtıp ayrıştırabiliriz... zaman ve mekânda birbirinden çok uzak olan nesneleri ve olguları bir araya getirebiliriz... eğer istersek, sembolik olarak evreni tersyüz edebiliriz.

Biz bunu yapabiliriz, ama Joseph yapamazdı. Normal bir insanın çocukluğundan itibaren sahip olduğu, doğuştan hakkı olan o sembolik düzleme ulaşamıyordu. Bir hayvan ya da bir bebek gibi, şimdiki zamanda saplanıp kalmıştı sanki; her şeyi kelime anlamıyla, o anki gözlemine bağlı olarak algılıyordu, ama bebeklerde olmayan bir şeye, bu eksikliğinin bilincine sahipti.[50]

50 *Not 1990*: Geçenlerde İtalya'da, dokuz yaşında bir çingeneyle, Manuel adında bir oğlan çocuğuyla tanıştım. Manuel doğuştan sağırdı, ama başka sağırlarla tanışmamıştı ve (çingenelerle gezgin bir hayat sürdüğü için) hiçbir eğitim almamıştı. Ne işaret dili ne de İtalyanca biliyordu, ama parlak, içten ve duygusal açıdan normal bir çocuktu – annesi, babası ve kardeşleri onu çok seviyor, işlerini ona emanet ediyorlardı. Via Nomentana Sağırlar Okulu'na girdiğinde, o yaşta dil öğrenebileceğinden kuşku duyuluyordu. Ama çok başarılı oldu, üç ay içinde derdini anlatacak kadar işaret dili ve İtalyanca öğrendi; her iki dili de seviyor, iletişim kurmaya bayılıyor, kafası sorunlarla dolu, meraklı ve entelektüel canlılığı olan bir insan. Dili çok yavaş ve çok zahmetli bir eğitimle öğrenen zavallı Joseph'tan çok daha iyi ilerliyor.

Bu fark nereden geliyor? Manuel gerçekten de çok zeki bir çocuk gibi görünüyor; Joseph ise sıradan (ama düşük olmayan) bir zekâya sahip; ama belki de bundan daha önemli olan bir şey var; Manuel her zaman sevgi görmüş, hayata

Yetişkin, hatta olgun çağlarına gelip hiçbir dil öğrenmemiş başka sağırlar bende merak uyandırmaya başlamıştı. On sekizinci yüzyılda bu tür insanlar vardı, hem de çok sayıda; Jean Massieu bunların en ünlülerinden biriydi. On dört yaşına kadar hiçbir dil bilmeyen Massieu, sonradan Başrahip Sicard'ın öğrencisi oldu ve gerek işaret dilinde gerekse Fransızcada yetkinleşerek görülmemiş bir başarı kazandı. Massieu kısa bir otobiyografi kaleme aldı, Sicard ise kitaplarından birini tümüyle ona ve dilsizleri yeni bir insan haline getirecek "liberasyonun" mümkün olduğu görüşüne ayırdı.[51] Massieu, beşi kendisi gibi sağır doğan sekiz kardeşiyle birlikte bir çiftlikte nasıl büyüdüğünü anlattı:

> On üç yaş dokuz aylık oluncaya kadar hiçbir eğitim almadan evde oturdum. Tek harf bile okuyamazdım. Düşüncelerimi yüz ve beden hareketleriyle iletirdim... aileme düşüncelerimi iletirken kullandığım işaretler eğitimli sağır-dilsizlerin işaretlerinden çok farklıydı. Yabancılar bizim kullandığımız işaretleri anlamazlardı, ama komşularımız anlardı... Yaşıtım olan çocuklar benimle oynamaz, bana tepeden bakarlardı, bir köpekten farkım yoktu. Zamanımı yalnız başıma topaç ya da çelik çomak oynayarak ya da sırıkların üstünde yürüyerek geçirirdim.

---

katılmış, ona *normal biri gibi davranılmıştı* –ailesi ve çevresi onu kendilerinden farklı, ama yabancı olmayan biri olarak görüyor, bulunduğu toplumun tam ve gerçek bir üyesi–, oysa Joseph hep otistik ya da geri zekâlı muamelesi görmüştü. Manuel hiçbir zaman dışlanmamış, Joseph'in hissettiği o yıkıcı tecrit edilmişliği ve dışlanmışlığı *hissetmemişti*.

"Kritik yaş" civarında veya daha sonra dil öğrenmedeki başarıda bu duygusal faktörün rolü çok önemlidir. Ildefonso (bkz. s. 67) başarılı oldu, ama Susan Schaller'in aktardığı üç sağır yetişkin tecrit edildikleri için (içlerinden biri bir hastaneye yatırılmıştı) içe dönük, erişilmesi zor kişilikler edinmişler; *iletişime karşı koyan* insanlar olmuşlardı; formel dilleri öğrenmelerine yönelik bütün çabalara kayıtsızdılar.

51 Massieu'nün otobiyografisini Lane yeniden bastı (1984*b*, s. 76-80), bu baskıda Sicard'ın kitabına da yer verildi, s. 83-126.

Gerçek bir dilden mahrum olan Massieu'nün zihninin nasıl işlediği pek açık değil (yine de, kendisi gibi sağır olan kardeşleriyle birlikte oluşturdukları karmaşık ama gramersiz, çeşitli hareketlerden oluşan, kendilerine özgü bir sistem sayesinde ilkel bir düzeyde de olsa ailesiyle yoğun bir iletişim içinde olduğu anlaşılıyor).[52] Massieu devam ediyor:

> Sığırlar, atlar, eşekler, domuzlar, köpekler, kediler, bitkiler, evler, tarlalar, asma kütükleri görürdüm ve bir kez gördükten sonra hepsini hatırlardım.

Rakamların varlığından haberdardı, ama onlara ad veremiyordu:

> Eğitimime başlamadan önce nasıl sayı sayılacağını bilmezdim; parmaklarımla sayardım. Rakamları bilmiyordum; parmaklarımla sayıyordum ve onu geçince bir sopanın üstüne çizik atıyordum.

Massieu okula giden çocukları nasıl kıskandığını, kitapları eline alıp incelediğini ama hiçbir şey anlamadığını, harflerin tu-

---

52 1977'de Goldin-Meadow ve H. Feldman, anne-babaları onların konuşmalarını ve dudak okumalarını istedikleri için işaret diliyle anlaşan diğer çocuklardan ayrı duran, bir grup okul-öncesi tam sağır çocuğu videoya almaya başladılar (Goldin-Meadow ve Feldman, 1977). Anne-babalarının ısrarcı tutumlarına ve diğer çocuklardan ayrı tutulmalarına karşın, bu çocuklar insanları, nesneleri ve eylemleri temsil eden jestler –önce tek bir hareket, sonra bir hareket dizgesi– oluşturmaya başlamışlardı. On sekizinci yüzyılda Massieu ve arkadaşları da aynı şeyi yapmışlardı. Massieu'nün geliştirdiği özgün işaret dili, tıpkı bu çocukların geliştirdiği dil gibi basit jestlerden oluşur; ilkel bir sözdizimine ve sınırlı bir kelime haznesine sahiptir; ama bu dili kullanan çocuklar, işaret dilini bilen çocukların öğrendiği kapsamlı gramere ve sözdizimine geçmekte zorluk çekerler.

İşaret diliyle karşılaşmamış sağır yetişkinlerde de benzer özellikler olduğu gözlenmiştir – Solomon Adaları'nda yirmi dört nesil sonra ilk kez bir sağır dünyaya gelmişti ve onun durumu da benzer özellikler taşıyordu (Kuschel, 1973). Bu tür yetişkinler son derece basit bir sözdizimi ve kelime haznesi olan bir jest sistemi icat eder ve bununla çevrelerindekilere temel ihtiyaçlarını ve duygularını iletmeye çalışırlar – ama bu jest sisteminden grameri eksiksiz, gelişmiş bir dil sistemine *kendiliklerinden* geçemezler.

Burada, Carol Padden ve Tom Humphries'in işaret ettikleri gibi, bir yaşam süresi içinde bir dil icat etmek için güçlü bir çaba harcandığını görüyoruz. Böyle bir şey temelde yapılamaz, çünkü bir çocuğun beyninin doğal bir dil yaratması, doğal bir dil geliştirmesi gerekir. Yani işaret dilleri, ortaya çıkmaları için en azın-

haf bir gücü olduğuna inandığı için eline bir tüy kalem alıp onları taklit etmeye çalıştığını, ama hiçbir anlam veremediğini son derece etkileyici bir dille bizlere anlatır.

Sicard'ın Massieu'nün eğitimi üzerine anlattıkları da çok ilginçtir. Sicard (benim Joseph'ta gözlemlediğim gibi) Massieu'nün çok keskin bir gözü olduğunu anlamıştı; çeşitli objelerin resimlerini çizmeye başladı, Massieu'nün de aynısını yapmasını istedi. Daha sonra, Massieu'yü dil hakkında bilgilendirmek için resimlerin altına objelerin adlarını yazdı. Önceleri öğrencisi "son derece şaşkındı. Bir resim meydana getirmeyen çizgilerin nasıl olup da bir objenin imgesi yerine geçtiğini ve o objeyi büyük bir doğrulukla temsil ettiğini anlayamıyordu." Sonra, birdenbire, Massieu'nün kafasında bir şimşek çaktı, soyut ve simgesel temsil fikrini bir anda kavradı: "O anda yazmanın bütün avantajlarını ve zorluğunu anlamıştı... o andan itibaren resim çizmeyi bıraktık, yazmaya başladık."

Massieu bir objenin, bir imgenin bir *isimle* temsil edilebileceğini anladıktan sonra, isimleri öğrenmek için karşı konulmaz bir istek duymaya başladı. Sicard ikisinin nasıl yürüyüşlere çık-

---

dan iki nesle ihtiyaç duyan *tarihsel* oluşumlardır. İşaret dili nesiller geçtikçe zenginleşebilir, gelişebilir; Martha's Vineyard'da da aynı şey olmuştu; ama bu gelişme için iki nesil *yeterlidir*.

Konuşmada da aynı şey söz konusudur. Dil bakımından farklı olan topluluklar bir araya gelip iletişim kurduklarında, doğaçlama, gramersiz bir karışık dil geliştiriyorlar. Gramer ancak bir sonraki nesilde ortaya çıkıyor; çocuklar annebabalarının diline kendi katkılarını yapıyorlar ve grameri olan zengin bir melez dil ortaya çıkıyor. En azından dilbilimci Derek Bickerton'ın tezi bu görüşü destekliyor (bkz. Restak, 1988, s. 216-217). Kısacası, Adem ve Havva sağır olsalardı işaretlerle anlaşacaklar, ama bir dilleri olmayacaktı; grameri olan gerçek bir işaret dili ancak çocuklarının, Kabil'le Habil'in büyümesiyle gelişecekti.

Gramer oluşturma potansiyelinin her çocuğun beyninde olduğu, hatta bir an önce ortaya çıkmayı beklediği, en küçük bir fırsatta kendini göstereceği anlaşılıyor. Bu durum özellikle çevrelerinden tecrit edilmiş, ama sonunda, beklenmedik bir anda işaret diliyle tanışan sağır çocuklarda açık olarak gözlemlenmektedir. Eksiksiz grameri olan bir işaret diliyle bir an için bile karşılaşan sağır çocuklar aniden muazzam ve giderek artan bir değişim geçirirler. Özne/nesne kullanımını ya da kelime yapılarını bir kez çözdükten sonra, beyindeki gizil gramer yeteneği bir anda harekete geçer ve jestler sisteminden gerçek bir dile çok hızlı bir dönüşüm yaşanır. Bu tür çocuklarda gramer bir salgın gibi yayılabilir. Bu dönüşümü önlemek için sağırın olağanüstü yalıtılmış bir ortamda yaşıyor olması gerekir.

tıklarını, Massieu'nün gördüğü her şeyin ismini öğrenmeye çalıştığını ve notlar aldığını insanı saran bir dille anlatır:

> Bir meyve bahçesini ziyaret edip bütün meyvelerin adını tekrarladık. Ormana gidip meşe ağacıyla karaağaç arasındaki farkı inceledik... kavak ağacını çınardan, sonra da bütün ağaçlardan ayırt etmesini öğrendik... Oluşturduğu sözlüğe öğrendiği isimleri yazmaktan kalemi ve not defteri tükendi, bu sayısız isimlendirme işlemleri sırasında ruhunun açıldığına ve büyüdüğüne tanık oldum... Massieu, zengin topraklarını ilk kez kendi gözüyle görmeye çıkan bir arazi sahibi gibiydi.

Sicard, her şeyi sözcüklerle tanımlarken, her şeye bir ad koyarken Massieu'nün dünyayla olan ilişkisinde radikal bir dönüşüm başladığını fark etti – Massieu adeta Adem gibi olmuştu: "Yeryüzünün bu yeni sakini, kendi ülkesinde bir yabancı gibiydi; adları öğrendikçe ülkesi yeniden şekilleniyordu."

Şöyle bir soru sorabiliriz: Massieu bu adlara neden ihtiyaç duyuyordu? Adem, hem de o sıralarda yalnız olduğu halde, neden ihtiyaç duymuştu? Şeyleri adlandırmak Massieu'ye neden neşe veriyor, ruhunun gelişmesini ve büyümesini sağlıyordu? Daha önce adsız olan şeylerle ilişkisini nasıl değiştirmiş, şimdi onlara sahip olmasını, kendi "alanına" katmasını nasıl sağlamıştı? Bir şey niçin adlandırılır? Bu elbette, sözcüklerin başlıca gücüyle ilintilidir; tanımlamak, tasnif etmek, hâkim olmak ve yönlendirmekle; nesnelerin ve imgelerin dünyasından kavramların ve adların dünyasına geçmekle. Meşe ağacının resmi bir meşe ağacını gösterir, ama "meşe" sözcüğü bütün bir meşe ağacı ailesini, bütün meşeleri içine alan genel bir kimliği –"meşelik"– temsil eder. Ormanda dolaşarak ağaçlara ad vermekle Massieu ilk kez, bütün dünyayı değiştirebilecek bir genelleme kudretiyle tanıştı; böylece, on dört yaşında, insanların dünyasına girdi, dünyayı evi gibi görebildi ve dünya daha önce hiç olmadığı kadar onun oldu.[53]

53 Massieu'nün ağaçları ve bitkileri adlandırmaya bu denli hevesli olması, onları özgün *görsel* nitelikleriyle kategorize etmesini sağlamış ("Bu bir meşe, bu 'meşelik'!"), ama *kavramsal* olarak tanımlamasına yetmemişti ("Hey, bu bir çıplak to-

L. S. Vygotsky şunları yazıyor:[54]

> Bir sözcük tek bir nesneye değil, bir nesneler grubuna ya da sınıfına gönderme yapar. Bu yüzden her sözcük bir genellemedir. Genelleme düşüncenin sözel bir eylemidir ve gerçekliği duyuların ve algının yansıttığından farklı bir şekilde yansıtır.

Vygotsky daha sonra duyular ve düşünce arasındaki "diyalektik sıçrama"dan söz eder; bu sıçrama "gerçekliğin *genelleştirilmiş* bir yansımasına ulaşmayı koşul sayar; sözcükleri anlamlandırmanın esası da budur."[55]

---

humlu!" ya da "Bak, bir turpgil!"). Bu "doğal" kategorilerin çoğu, elbette, ona yabancı değildi. Ama tanımadığı nesnelerle, daha önceki görsel dünyasının bir parçası olmayan objelerle karşılaştığında zorluk çekiyordu. Massieu'de bunun ipuçları görülür, Vahşi Çocuk Victor'da ise bu zorluk apaçıktır. Victor'un öğretmeni Itard ona "kitap" sözcüğünü öğrettiğinde, çocuk bunu *belirli* bir kitaba yönelik olarak algılamıştı, aynı yanlış diğer sözcüklerle de devam etti, Victor her sözcüğün bir kategoriyi değil, belirli bir nesneyi temsil ettiğini zannetti. Sicard Massieu'ye önce imgeleri gösterdi, sonra onu (Lévy-Bruhl'un, ilkel düşünceyle ilgili çalışmalarında sözünü ettiği) "imge-kavramlar" ile tanıştırdı. Bu tür kavramlar zorunlu olarak tikeldir, çünkü umumi bir imge olamaz.

54 Vygotsky, 1962, s. 5.

55 L. S. Vygotsky 1896'da Beyaz Rusya'da doğdu; genç yaşlarında sanatın psikolojisi üzerine dikkate değer bir kitap yazdı. Daha sonra sistematik psikolojiyle ilgilendi ve ölümünden önceki on yıl boyunca (38 yaşında veremden öldü) Piaget de dahil olmak üzere çağdaşlarının orijinalliğini övdükleri, hatta "deha eseri" buldukları benzersiz bir çalışma ortaya çıkardı. Vygotsky dilin ve zihni melekelerin gelişiminin ne bildik öğrenme yöntemleriyle, ne de epijenetik olarak ortaya çıktığını savunuyordu; gelişimin doğası sosyal ve dolaylıydı; yetişkinin çocuğuyla etkileşiminden doğuyor ve dili, düşünce süreçlerinin kültürel enstrümanı yaparak içselleştiriyordu.

Çalışması Marxist ideologlar tarafından kuşkuyla karşılandı; ölümünden sonra 1934'te yayımlanan *Düşünce ve Dil* adlı eseri iki yıl sonra yasaklandı ve "Marx karşıtı," "Pavlov karşıtı" ve "Sovyet karşıtı" olmakla suçlandı. Artık ondan ve kuramından açık açık söz edilemiyordu, ama öğrencileri ve meslektaşları –başta A. R. Luria ve A. N. Leont'ev– onu övgüyle anıyorlardı. Luria geç yaşında, Vygotsky gibi bir dahiyle karşılaşmanın ve onu tanımanın hayatının en önemli olayı olduğunu yazacak, kendi eserinin Vygotsky'nin "çalışmalarının devamından başka bir şey olmadığını" söyleyecekti. Luria'nın cesur çıkışları sayesinde (o da çeşitli zamanlarda yasaklanmış ve bir "içsel sığınmacı" olarak yaşamıştı) 1950'lerin sonlarında *Düşünce ve Dil*'in (Rusça ve Almanca) yeni baskıları yapıldı.

Nihayet 1962'de İngilizce baskısı, Jerome Bruner'in önsözüyle yayımlandı. Ki-

Yani Massieu için isimler, sıfatlar öncelik taşıyordu; nitelik sıfatlarına da ihtiyacı vardı, ama burada bazı sorunlar ortaya çıkıyordu:

> Massieu'nün nitelik sıfatlarını beklemeye tahammülü yoktu, bunun yerine başka bir nesneye atfedeceği özelliğiyle öne çıkan nesnelerin isimlerini kullanıyordu... Arkadaşlarından birinin

---

tabın Bruner'in çalışmalarını etkilediğine kuşku yok – 1960'larda yayımladığı kitaplar (en çok da *Towards a Theory of Instruction* [Bir Öğretim Kuramına Doğru]) ton ve üslup açısından Vygotsky'nin metinlerini andırır. 1930'larda Vygotsky'nin çalışmaları çağının o denli ilerisindeydi ki, çağdaşları ondan "gelecekten gelen ziyaretçi" diye söz ediyorlardı. Vygotsky son yirmi yılda giderek daha fazla ilgi görmüş, çocukta dilin ve zihinsel (dolayısıyla eğitsel) süreçlerin gelişimi gibi alanlarda yapılan birçok önemli çalışmanın temelleri onun kuramlarıyla atılmıştır; bu çalışmaların başhcaları, sağır çocuklar üstünde yoğunlaşan Schlesinger ve Woods'unkilerdir. Vygotsky'nin toplu eserleri nihayet 1980'lerin sonlarında, yine Bruner'in editörlüğüyle İngilizce yayımlandı.

Ek (1990): Vygotsky'nin "Defectology" (kusurbilim) üzerine toplu denemeleri ancak şimdilerde İngilizce yayımlandı; kitapta 1925'te yazdığı, sağırların özel eğitimi üzerine önemli bir deneme de var (Vygotsky, 1991 ve Knox, 1989). Öncelikle, "Defectology"nin öyle korkulacak bir sözcük olmadığını belirtmekte yarar var; ama yanıltıcı bir terimdir; çünkü alanı kusurun kendisi değil, tam aksi, uyum ve uzlaşma arayışıdır (belki de bu yüzden "intactology" [kusursuzluk bilimi] dense daha uygun olur). Vygotsky, sakat çocukların kusurlarıyla ya da eksiklikleriyle, "eksileriyle" tanımlanmalarına şiddetle karşı çıkar, onları kusursuzluklarıyla, "artılarıyla" değerlendirirdi. Onları kusurlu değil, farklı kabul ederdi: "Engelli bir çocuk niteliksel açıdan farklı, benzersiz bir gelişimi temsil eder." Vygotsky'ye göre bütün eğitim ve rehabilitasyon çalışmaları bu niteliksel fark, bu benzersizlik üzerinde yoğunlaşmalıydı: "Kör ya da sağır bir çocuk normal bir çocukla aynı gelişme düzeyine erişmişse, bu düzeyi *başka bir yoldan, başka bir mecradan, başka araçlarla* yakalamıştır; pedagogun çocuğu yönlendirmesi gereken yolun benzersizliğini bilmesi özellikle önemlidir. Bu benzersizlik, engellinin eksikliğini, onu telafi eden bir artıya dönüştürür."

Vygotsky'ye göre yüksek psikolojik fonksiyonların gelişimi, "doğal olarak", kendiliğinden ortaya çıkan bir şey değildir – bir dolayım, bir kültür, kültürel bir araç gerektirir. Bu kültürel araçların en önemlisi dildir. Ne var ki, yine Vygotsky'e göre bu kültürel araçlar ve diller, bütün duyu organları, biyolojik fonksiyonları kusursuz ve eksiksiz işleyen "normal" insanlar için geliştirilmiştir. Bu durumda, engelli, *farklı* insanlar için en iyi yol hangisidir? Bu gelişmenin anahtarı, alternatif bir kültürel araçla eksikliği telafi etmektir. Vygotsky sözü sağırların özel eğitimine getirir; bu grup için alternatif kültürel araç, onlar için onlar tarafından yaratılmış işaret dilidir. İşaret dili sağırların sağlam durumdaki fonksiyonlarını, görsel fonksiyonlarını harekete geçirir; işaret dili sağır çocuklara ulaşmanın en doğrudan aracı, bu çocukların gelişimlerini eksiksiz olarak tamamlamalarının en basit yolu, onların farkhlıklarma, benzersizliklerine saygıyla yaklaşan tek iletişim biçimidir.

bir yarışta nasıl hızlı koştuğunu anlatmak için, "Albert bir *kuş*," dedi; bir başkasının gücünü anlatmak için, "Paul bir *aslan*," nazik bir dostu için, "Deslyons bir *kuzu*," ifadelerini kullandı.

Sicard önceleri bu durumu anlayışla karşıladı, hatta öğrencisini cesaretlendirdi; ama sonradan, "gönülsüzce" nitelik sıfatları ikame etmeye başladı ("kuzu" yerine "nazik", "kumru" yerine "tatlı"); "Ondan çaldığım şeyler için gönlünü aldım... ona öğrettiğim sözcüklerin, bırakmasını istediğim sözcüklerle eş anlamlı olduklarını açıklamaya çalıştım."[56]

İşaret zamirleri de çeşitli sorunlar doğuruyordu. Eril "o" zamirini başlangıçta bir özel isim gibi kavrıyorlar; "ben" ve "sen" zamirlerini de (bebeklerde olduğu gibi) birbiriyle karıştırıyorlardı; ama sonunda gerçek anlamlarını öğreniyorlardı. Önermeler başka bir zorluk doğuruyordu; ama bunu bir kez kavradılar mı, müthiş bir süratle ilerliyorlardı; Massieu (Hughlins-Jackson'ın ifadesiyle) "öneride bulunmayı" öğrenmişti. Geometrik soyutlamalar –görünmez yapılandırmalar– en zoruydu. Kare biçimindeki objeleri bir araya getirmek Massieu için hiç zor değildi; ama kareyi geometrik bir yapı olarak kavramak, kare *fikrini* kavramak bambaşka bir şeydi.[57] Onun bu ko-

56 Yıllarca bir zindanda dilsiz gibi yaşayan (bu bölümün ilerideki sayfalarında kendisinden söz edeceğim) Kaspar Hauser, zindandan çıktığında önceleri doğal, naif, çocuksu bir şiirsellikle bu tür eğretilemeler kullanmaya meyilliydi... sonunda öğretmeni von Feuerbach bunları "bırakmasını" istedi. Çeşitli halkların ve kültürlerin evrimlerinde ve tarihlerinde, başlangıçta bu tür "ilkel" bir şiirsellik taşıyan bir dil kullandıklarını, sonra bu dilin yerini daha analitik ve soyut ifadelere bıraktığını görürüz. İnsan bazen kayıpların en az kazançlar kadar büyük olabileceğini düşünmeden edemiyor.

Lévy-Bruhl da Tazmanyalılar hakkında benzer görüşler öne sürüyor: "Soyut fikirleri temsil edecek sözcükleri yoktu... sert, yumuşak, yuvarlak, uzun, kısa, vb. nitelikleri ifade etmekten acizdiler. Sertliği anlatmak için taş gibi; uzunluk için uzun bacaklı; yuvarlak için top gibi ya da ay gibi vb. ifadeler kullanıyorlardı; kullandıkları sözcüklere, iletmek istedikleri anlamı konuştukları kişinin gözünde canlandıracak çeşitli hareketler eşlik ediyordu" (Lévy-Bruhl, 1966). Burada, Massieu'nün öğrenme sürecindeki alışkanlıklarını, cins sıfatlarına geçmeden önce "Albert bir kuş," "Paul bir aslan," gibi ifadeler kullandığını hatırlıyoruz.

57 Massieu'nün, ortak bir sözcük dolayımıyla, bir sembolle kare *fikrini* kavraması, Sicard'ın (bilerek ya da bilmeden) Hobbes'a verdiği yanıttı. Hobbes, yüz elli yıl kadar önce, sağır bir insanın, bir üçgenin iç açıları toplamının iki dik açının top-

nudaki başarısı Sicard'ı çok heyecanlandırmıştı: "Soyutlamayı becerdi! Bir büyük adım daha! Massieu soyutlamayı kavradı! Artık o, tam bir insan."

Joseph'la karşılaşmamdan birkaç ay sonra, *Kaspar Hauser*'in, "Küçük yaşlardan on yedi yaşına kadar dünyayla her türlü iletişimden kopuk olarak bir zindanda tutsak kalan bir şahsiyet hakkında" alt başlıklı, aynı adlı öyküsünü yeniden okudum.[58] Kaspar'ın durumu çok daha acayip ve uç bir örnek teşkil etse de, bir bakıma bana Joseph'ı anımsatmıştı. On altı yaşında bir delikanlı olan Kaspar, 1828 yılının bir günü, Nuremberg'de bir sokakta dolaşırken bulunmuştu. Yanında tuhaf yaşamı hakkında bilgiler veren bir mektup vardı: Altı aylıkken –kocası ölünce beş parasız kalan– annesi tarafından on çocuklu, yevmiyeyle çalışan bir işçiye evlatlık verilmişti. Hiçbir zaman açıklığa ka-

lamına eşit olacağını kendi çabasıyla bulabileceğini, hatta Öklit'in kanıtını bile kavrayacağını, ama bunun üçgenlerin evrensel bir özelliği olduğunu keşfedemeyeceğini, çünkü "üçgen" için bir sözcük ya da sembol bulmaktan aciz olduğunu öne sürmüştü. Ortak isimlere sahip olmadıkları için, ortak bir soyut dile sahip olmadıkları için Hobbes sağırların genelleme yeteneğinden yoksun olduklarını düşünüyordu. Sicard, olabilir, dedi, ama eğer ortak isimler kullanıyorlarsa, ortak bir dil kullanıyorlarsa, işaret dili kullanıyorlarsa, sağırlar da herkes gibi genelleme yapabilirlerdi. Sicard'ı okudukça Platon'un düşünce ve eğitim üzerine kuramlarını, özellikle *Kratylus* ve *Menon*'u hatırlıyoruz. Platon, öncelikle iskemleleri ya da kareleri –kare olma niteliğini (ya da başka bir niteliği) taşıyan bütün nesneleri– görmeliyiz; ancak o zaman karelik düşüncesini, bütün karelerin sadece basit birer kopyası olduğu o arketipsel ya da ideal kareyi kavrayabiliriz, diyor. *Menon*'da cahil ve okuma yazma bilmeyen, geometri hakkında hiçbir bilgisi olmayan bir genç, yavaş yavaş geometrinin gerçekleriyle tanışır; ondan hep bir adım önde olan öğretmeni, sorduğu sorularla genci kendi bulunduğu aşamaya getirir ve böylece genç yavaş yavaş soyutlamanın daha yüksek seviyelerine yükselir. Platon'a göre dil, bilgi, epistomoloji bütün insanlarda yaradılıştan mevcuttur –öğrenmek esasen "hatırlayış"tan başka bir şey değildir-, ama bu gerçeklere ancak başka biriyle, bir aracıyla yaptığımız diyaloglar bağlamında ulaşabiliriz. Doğuştan bir eğitimci olan Sicard, aslında Massieu'yü eğitmiyor, bu tür diyaloglar aracılığıyla onun içindeki bilgileri açığa çıkarıyordu.

58 Anselm von Feuerbach'ın orijinal kitabı 1832'de yayımlandı; öykü 1834'te "Caspar Hauser" adıyla İngilizceye çevrildi. Bu konu üzerine sayısız deneme, makale, kitap yayımlanmış, Werner Herzog öyküyü filme çekmiş, Leonard Shengold "Halo in the Sky" (Gökyüzündeki Ayla) adında çok önemli bir psikoanalitik deneme yazmıştır.

vuşmayan nedenlerden ötürü bu üvey baba, on iki yıl boyunca Kaspar'ı bir mahzene kapattı – Kaspar bu mahzende zincire vurulmuş bir halde oturarak, ayağa bile kalkamadan yaşadı. Tuvaletini yapması ya da üstünü değiştirmesi gerektiğinde, zindancı babası yemeğine afyon koyup onu uyuşturuyor ve Kaspar kendinden geçince gerekenleri yapıyordu.

"Dünyaya geldiğinde" (Kaspar "Nuremberg'de ilk kez başkalarıyla tanışmasını, zihinsel hayatın bilincine ilk uyanışını" anlatmak için sık sık bu ifadeyi kullanırdı) "başka insanların ve yaratıkların da olduğunu" anladı ve büyük bir hızla –yedi ayda– konuşmayı öğrendi. İnsanlarla bağlantı kurmaya, ortak anlamlar, ortak dil dünyasına bu uyanışı, Kaspar'm ruhunun ve zihninin bir anda berraklaşmasına ve parlamasına yol açtı. Zihinsel yetenekleri birdenbire gelişti ve canlandı – her şey ilgisini ve neşesini kamçılıyor, anlama isteği sınır tanımıyor, yakıcı bir merakla "dünyayla bir aşk ilişkisi yaşıyordu." (Leonard Shengold'un da işaret ettiği gibi, bu, psikolojik bir yeniden-doğuştur ve normal olarak hayatın üçüncü yılında dilin keşfedilmesiyle ortaya çıkan gelişmenin özel, abartılı ve neredeyse patlayıcı bir biçiminden başka bir şey değildir).[59] Kaspar başlarda algı ve bellek açısından dahiliğe yaklaşan bir gelişme gösterdi; ama bütün algılaması ve belleği belirli şeyler üstünde toplanıyordu – hem parlak bir zekâya sahipti, hem de soyut düşünmekten acizdi. Ama dilini geliştirdikçe genelleştirme yeteneğini kazandı, sonsuz sayıdaki birbiriyle ilintisiz şeylerin dünyasından birbiriyle bağlantılı, anlaşılır, anlamlı bir dünyaya terfi etti.

Kaspar'ın dil ve zekâ yeteneğinin böyle aniden ve coşkulu bir biçimde fışkırması Massieu'nün başına gelenlerle benzerlik gösterir – ruh ve beden erken yaşlarda tutsak edilmişse (ama tümüyle yıpranmamışsa), hapishanenin kapıları sonuna dek açılınca böyle bir tepki oluşur.[60]

59 Shengold, 1988.

60 Bazen oluşmadığı da olur. 1970'te California'da vahşi bir kız çocuğu bulundu; Genie (psikozlu babası tarafından) evde hapis hayatına maruz bırakılmış, bebekliğinden beri kimseyle konuşmamıştı (Curtiss, 1977). Yoğun bir eğitim almasına rağmen, Genie pek az dil öğrenebildi – sadece birkaç sözcük ve pek ilkel bir gramer bilgisi; soru sorma yeteneğinden mahrumdu (bkz. s. 119). Kaspar çok

Massieu'nünkine benzer vakalar, okula gitmenin zorunlu olmadığı on sekizinci yüzyılda çok yaygındı; ama bugün bile, en çok da çevreden soyutlanmış kırsal alanlarda ya da çocukların yanlış teşhisle yanlış kurumlara gönderildiği durumlarda bu gibi olaylara rastlanmaktadır.[61]

1987'de San Fransisco'lu bir işaret dili uzmanı olan Susan Schaller'den olağanüstü ilginç bir mektup aldım.[62]

> Şu anda (diyordu Schaller) yirmi yedi yaşında, dilöncesi sağır bir adamın ilk dilini öğrenmedeki başarısı hakkında yazıyorum. Sağır doğmuştu ve hayatı boyunca, işaret dili de dahil olmak üzere, hiçbir dille ilişkisi olmamıştı. Öğrencim, yirmi yedi yıl boyunca (mimiklerle ilettiği en somut ve işlevsel anlatımlar dışında) hiçbir insanla iletişim kurmamasına karşın, hayret ve-

başarılı olurken Genie neden başarısızdı? Belki bunun nedeni, mahzene kapatıldığında Kaspar'ın bir dereceye kadar dil bilmesi, üç yaşındaki bir çocuğun dil yeteneğine sahip olmasıydı; oysa Genie yirmi aylıkken çevresinden soyutlanmıştı. Aradaki bir yıllık fark dil için son derece önemlidir; yirmi dört aylıkken aniden sağır olan çocuklarla, sözgelimi otuz altı aylıkken sağır olanları karşılaştırırsak bu farkı rahatça görebiliriz.

61 Ocak 1982'de, New York Eyalet Mahkemesi iki yaşındayken "zekâ geriliği" tanısı konan ve on bir yaşına kadar zekâ özürlülerin tedavi edildiği bir kurumda tutulan on yedi yaşındaki bir gence 2,5 milyon dolar tazminat verilmesini kararlaştırdı. Genç on bir yaşındayken başka bir kuruma nakledilmiş, rutin psikolojik muayeneler "en azından normal bir zekâya sahip olduğunu" ortaya koymuştu. Bu olay Jerome D. Schein tarafından aktarılmıştır (Schein, 1984.) Bu tür vakalar belki de sandığımızdan daha yaygındır – *The New York Times*'ın 11 Aralık 1988 tarihli sayısında buna çok benzeyen bir olaydan söz edilir (s. 81).

Ek (1990): Bu gibi hatalar, inanılmaz bir biçimde, ileri yaşlardaki sağırların da başına gelebilir. Kısa bir süre önce, çalıştığım psikiyatri hastanesinde menenjit hastalığı sonucunda otuz sekiz yaşında sağır olan bir adamla karşılaştım. Aniden sağır olmuş, başkalarının söylediklerini anlamamaya başlamıştı. Daha önce başka hekimler tarafından muayene edilmiş, ama anlaşılan bu hekimlerin hiçbiri onu dinleyecek, durumunu değerlendirecek vakti bulamamıştı. Bir hekim ona şizofreni tanısı koymuş, bir başkası zekâ geriliğinden kuşkulanmıştı. Hastayla biraz zaman geçirdikten ve ona sorularımı yazılı olarak ilettikten sonra, her iki tanının da yanlış olduğu anlaşıldı – bu şahsın hastaneye değil, okula gönderilmesi gerekirdi.

62 Bu kitapta Schaller'in izniyle yer verdiğim alıntılar, bu ve başka mektuplarından ve Schaller'in 1991'de yayımlanan kitabından alınmıştır.

rici bir biçimde, bu "münzevi hayatını" kişiliği bozulmadan geçirmeyi başarmıştı.

Ildefonso güney Meksika'da bir çiftlikte doğmuştu; ailesinde ve içinde yaşadıkları toplumda o ve doğuştan sağır kardeşinden başka sağır kimse yoktu; okula gitmemişler, işaret dilini öğrenmemişlerdi. Ildefonso birçok kez akrabalarıyla birlikte Birleşik Devletler sınırını geçerek çiftliklerde ırgat olarak çalıştı. İyi huylu bir delikanlıydı, ama başkalarıyla (jestlerin dışında) neredeyse hiçbir iletişim kuramadığı için çevresindekilerden uzak bir hayat sürüyordu. Schaller'le ilk karşılaşmasında canlı ve atak bir görünüm sergilemişti; ancak bu görünümde, Joseph'ı anımsatan bir tedirginlik ve korku, bir merak ve araştırma isteği de seziliyordu. Tıpkı Joseph gibi gözlemciydi ("herkesi ve her şeyi gözler"), ama bu dışarıdan yapılan bir gözlemdi; dilin iç dünyası onu büyülüyor, bu dünyanın mahremiyetine giremiyordu. Schaller işaret diliyle, "Adın ne?" diye sorduğunda, cevap yerine hareketi yineledi; başlangıçta yalnızca bunu yapabiliyor, yaptığı hareketlerin işaret dili olduğunu anlamıyordu.

Schaller, Ildefonso'ya işaret dilini öğretmeye çalışırken, bu ses ve hareket yinelemeleri, bir "iç anlamdan" yoksun olarak devam etti – artık herkes bu "mimetik ekolalia"yı aşamayacağını, düşünce ve dil dünyasına giremeyeceğini düşünmeye başlamıştı. Sonra, günün birinde, ansızın ve beklenmedik bir şekilde, Ildefonso bu dünyaya girmeyi başardı. İlk büyük başarısı, beklenmedik bir biçimde, sayıları öğrenmesi oldu. Birdenbire sayıların ne olduğunu, işlemleri nasıl yapacağını, sayıların *anlamını* kavradı ve bu gelişme, entelektüel bir patlamaya yol açarak, birkaç gün içinde aritmetiğin başlıca ilkelerini anlamasını sağladı. Dil kavramından hâlâ yoksundu (aritmetik sembolizm, sözcükleri temsil etme ve işaret etme gücünden yoksun olduğu için, belki de bir dil olarak kabul edilmemelidir). Ama sayıları, aritmetiğin zihinsel işlemlerini öğrenmesiyle zihni çalışmaya başladı, kaotik hayatında düzenli bir bölge yarattı ve ilk kez bir anlama gücüne ve umuda kavuştu.[63]

63 Kafadan hesap yapma konusunda dahice yetenekleri olan ikizler ve onların sayılarla sıradışı ilişkileri, "sayısallıkları" hakkında yazarken ("İkizler", Sacks,

Gerçek aşama altıncı gün, sözcüklerin, özellikle "kedi" sözcüğünü temsil eden işaretin yüzlerce, binlerce kez tekrarlanmasından sonra meydana geldi. Sözcük bir anda taklit edilecek bir el hareketi olmaktan çıktı, bir kavramı simgeleyen, birçok anlama gebe bir işaret haline geldi. Bu kavrama anı yoğun bir heyecan içeriyordu ve başka bir entelektüel patlamaya, bu kez (aritmetiğin ilkeleri gibi) tümüyle soyut olmayan bir duygu ve anlam patlamasına yol açtı:

> Yüzü geriliyor ve heyecanla parlıyor.... önceleri yavaş yavaş, sonra büyük bir açlıkla her şeyi ilk kez görüyormuş gibi özümsemeye çalışıyor: Kapı, notların asılı olduğu pano, sandalyeler, masalar, öğrenciler, saat, yeşil tahta ve ben... İnsanlık evrenine girmiş, zihinlerin paylaştığı o evreni keşfetmişti. Kendinin, kedinin ve masanın isimleri olduğunu biliyor artık.

Schaller Ildefonso'nun "kedi"sini Helen Keller'in "su"yuna benzetiyor – ilk sözcük, ilk işaret ötekilere giden yolu açıyor, zihni ve zekâyı tutsaklıktan kurtarıyor.

Bu an ve onu takip eden haftalar Ildefonso dünyaya yeni, onu büyüleyen bir dikkatle baktı; yıllar süren görsel bir varoluştan sonra düşünce ve dil dünyasına uyanmış, yeniden doğmuştu sanki. İlk iki ay –tıpkı Massieu'ye olduğu gibi– şeyleri

---

1985), beyinlerinde "Gauss'un tarif ettiği... Chomsky'nin derin sözdizimi ve kendini üreten grameri gibi içkin bir derin aritmetik bölgesi" bulunup bulunmadığını merak ettim. Ildefonso'nun aniden sayıları kavradığını, aritmetik kurallarını bir anda "görmeye" başladığını öğrenince elimde olmadan ikizleri düşündüm ve Ildefonso'nun da onlar gibi sayısal bir ivmenin yardımıyla bir anda harekete geçen içsel, organik bir aritmetik yeteneğine sahip olup olmadığını merak ettim.

Gerçekten de Schaller daha sonra bana yazdığı bir mektupta, elli dört yaşında, doğuştan sağır, dil bilmeyen bir adamın aritmetiği çok iyi kavradığından, içindeki sayısal sembollerden ve alıştırmalarından başka hiçbir yerini okuyamadığı bir aritmetik kitabını elinden düşürmediğinden söz etti. Ildefonso'dan epey yaşlı olan bu adam, altmış yaşlarında işaret dilini öğrenebilmişti – Schaller adamın aritmetiğe olan yatkınlığının öğrenmesini kolaylaştırmış olabileceğini düşünüyor.

Kim bilir, belki de bu vakalarda aritmetiğe yatkınlık, Chomsky'nin sözünü ettiği yeteneklerin birbirini üretmesi gibi, dil yeteneğinin aniden (ya da çok sonra) gelişmesine yol açan bir model ya da bir temel ilke görevi görmüştür.

adlandırmakla, dünyayı tanımlamakla ve kendini bu dünyaya yepyeni bir şekilde uyarlamakla geçti. Ne var ki, tıpkı Kaspar Hauser'e olduğu gibi, can alıcı sorunlar olduğu yerde duruyordu: Schaller'in özellikle vurguladığı üzere, "Zamana ilişkin kavramları kavraması imkânsız gibi görünüyordu; zaman birimleri, fiil çekimleri, zamanla kısıtlanan ilişkiler, zamanı olaylara bağlı olarak ölçmek fikri – bunları anlatmak aylar sürdü," ve bu sorunlar ancak zaman içinde çözülebildi.

Şimdi, dili "keşfinden" yıllar sonra Ildefonso makul derecede işaret dili öğrenmiş bulunuyor, işaret dilini kullanan başka sağırlarla tanıştı ve bu dili kullanan topluluğun bir üyesi oldu. Bütün bu gelişmelerle birlikte, Sicard'ın Massieu için söylediği gibi, "yeni bir insan" oldu.

Joseph ve Ildefonso'nun dilsizlikleri, birer uç (ama aydınlatıcı) vakadır: Hemen bütün dilöncesi sağırlar, çocukluklarında, biraz geç ve ciddi hatalarla dolu olsa da, *bir miktar* dil öğrenirler. Sağırların dile karşı yetenekleri çok büyük farklılıklar gösterebilir; Joseph ve Ildefonso yelpazenin bir ucunda yer alırlar. Joseph'a soru sormak neredeyse imkânsızdı – bu türden dil bozukluğu sağır çocuklar arasında, işaret dilini bir parça bilenler arasında bile yaygındır. Isabelle Rapin'in bu konudaki gözlemleri şöyle:[64]

> [Sağır] çocuklara biraz önce okudukları şeyler hakkında sorduğum sorular, birçoğunda dil bozukluğu olduğunu ortaya çıkardı. [Bu çocuklar] soru kalıplarını bir ileti aracı olarak kullanmaktan acizler. Yanıtları bilmediklerinden değil, soruyu anlamıyorlar... Bir keresinde bir çocuğa, "Evinizde kimler oturuyor?" diye sordum (Soruyu öğretmeni işaret diline çevirdi). Çocuk boş gözlerle bana baktı. Sonra öğretmeni daha açıklayıcı ifadelerle bir dizi cümle kurdu: "Evinizde sen, annen..." Çocuğun yüzünde bir anlayış kıvılcımı çaktı ve bana bütün aile üyeleri ve köpeğiyle birlikte evinin resmini çizdi... Birçok kere, öğretmenlerin soruyu öğrencilerine iletirken duraksadıklarına ve

64 Rapin, 1979, s. 210.

sık sık sorularını öğrencilerin boşlukları dolduracağı eksik cümleler halinde yönelttiklerine tanık oldum.

Soru kalıpları sağırların aciz oldukları şeylerin başında gelmez –yine de Rapin, soru kalıplarından yoksun olmanın kişiye büyük zarar verdiğini, bilgi eksikliğine yol açtığını söyler–, dilöncesi sağır olan okul çocuklarında gerek sözcük dağarcığı gerek gramer açısından dil bozuklukları yaygındır. Joseph'ın okulunda karşılaştığım çocukların ne kadar az sözcük kullandıklarını, naifliklerini, düşüncelerinin katılığını, okuma yazmada çektikleri güçlükleri, normal zekâlı, işiten bir çocukta rastlanmayacak bir cehalet içinde olduklarını görünce çok şaşırdım. İlk izlenimim, bunların normal zekâlı çocuklar *olmadıkları*, çok özel bir zihinsel bozuklukları olduğu yolundaydı. Buna karşılık bana söylenenler ve kendi gözlemlerim sonucunda bunların bildiğimiz anlamda zihinsel özürlü olmadıklarını anladım; zekâları normal düzeydeydi, ama bu zekâya, ya da bu zekânın bazı yönlerine, bir şekilde ket vurulmuştu. Yalnızca zekâ da değil: Çocukların çoğu pasif ya da utangaçtılar, doğal değillerdi, özgüvenden, sosyal ilişkilerin getireceği rahatlıktan yoksundular – olmaları gerektiğinden daha az hareketli ve oyuncuydular.

Joseph'ın okulu Braefield'da gördüklerim bende hayal kırıklığı yarattı. Tıpkı Joseph gibi okul da bazı bakımlardan türünün bir uç örneği (ama başka bakımlardan maalesef ortalamanın çok üstünde değil). Çocukların çoğu alt tabakadan geliyor; sağırlıklarına bir de yoksulluk, işsizlik, kökenlerinden uzaklaşma gibi dertler eklenmiş. En önemlisi, Braefield artık bir yatılı okul değil; çocukların günün sonunda okulu terk etmeleri gerekiyor; eve, onlarla iletişim kuramayan ebeveynlerinin yanına gidiyorlar, altyazısı olmayan televizyonlara anlamadan baktıkları, dünya hakkında temel bilgileri alamadıkları evlerine.

Gerçekten de, diğer okullar bana bambaşka bir izlenim verdiler. Çoğunluğun yatılı olduğu, Fremont'taki California Sağırlar Okulu'nda öğrencilerin çoğu makul ölçülerde okuyabiliyor ve yazabiliyor; bu bakımdan işitenlerden geri değiller; oysa Braefield'dakiler mezun olduklarında okumada ancak dördüncü sınıftaki bir çocuğun becerisine sahipler. Fremont'taki ço-

cukların çoğunun sözcük dağarcıkları daha fazla, işaret diliyle rahatça anlaşıyorlar, meraklılar ve sorular soruyorlar; serbestçe, rahatça (daha çok işaretlerle) konuşuyorlar, Braefield'da pek az gördüğüm bir özgüvene ve güç duygusuna sahipler. Akademik açıdan başarılı olduklarını duyunca şaşırmadım (sıradan, işitme özürlü akademisyenlerden çok daha iyiler).

Burada birçok faktörün etkili olduğunu görüyoruz. Fremont'taki çocuklar genel olarak daha üst sınıf ailelerden, daha güvenli ortamlardan geliyorlar. Kendileri de sağır-dilsiz olan öğretmenlerin oranı daha fazla: Fremont, Birleşik Devletler'de sağır öğretmenleri istihdam etme politikası olan az sayıdaki sağır okullarından biri – bu öğretmenlerin ana dilleri işaret dili; böylece sağırlık kültürünü öğrencilerine daha iyi aktarabiliyorlar ve öğrenciler için olumlu bir model oluşturuyorlar. Formel eğitimden ayrı olarak, birlikte yaşayan, oynayan, işaret diliyle anlaşan, yaşamlarını ve anlam dünyalarını paylaşan bir çocuklar topluluğu var burada, ki bence Braefield'da gördüğüm manzarayla en büyük fark da burada yatıyor. Son olarak, Fremont'taki çocuklar arasında sağır anne-babalara sahip olanların oranı da genelin çok üstünde – genelde bu guruptaki çocukların oranı yüzde onlara yaklaşır. Bebeklikten itibaren işaret dilini anadil olarak kullanan bu çocuklar, ağır sağır olanların en büyük trajedisi olan, anne-babalarıyla iletişim kuramama sorununu hiçbir zaman yaşamamışlar. Doğumdan itibaren işaret dili öğrenen bu çocuklar, yatılı okullarda, işiten anne-babaları olan çocuklara sağırların dünyasını ve dilini tanıtarak önemli bir işlevi yerine getiriyorlar; bu yüzden, Braefield'da beni şaşırtan toplumdan soyutlanmışlık duygusuyla Fremont'ta karşılaşmadım.

Bazı sağır çocuklar, ağır sağır olsalar da, ötekilerden çok daha iyi bir eğitim alabiliyorlarsa, o zaman sorunun kökenleri sağırlıklarında değil, sağırlığın neden olduğu zorluklarda, özellikle yaşamlarının başlangıcından itibaren karşılaştıkları iletişim kurma zorluğunda (ya da bozukluğunda) aranmalıdır. Fremont bize Birleşik Devletler'deki sağırların durumu hakkında genel bir fikir vermez; maalesef Braefield'dakilerin durumu genel tabloya daha yakındır. Buna karşılık Fremont bize sağır ço-

cukların ideal koşullarda neler yapabileceğini, sorunun bu çocukların dilsel ve entelektüel yeteneklerinde değil, onların normal gelişmelerini tamamlayamayışlarına yol açan engellerde olduğunu gösteriyor.

New York'taki Lexington Sağırlar Okulu'nu ziyaretimde de farklı bir manzarayla karşılaştım. Buradaki öğrenciler Braefield'dakiler kadar dezavantajlı olmasalar da, Fremont'takiler kadar avantajlı da değillerdi (sağır anne-babaların sayısı azdı ve kucaklayıcı bir sağırlar toplumundan mahrumdular). Yine de öğretmenler, karşılaştığım (dilöncesi) sağır yetişkinlerin çoğunun çocukluklarında neredeyse tümüyle dilsiz olduklarını, ama şimdi çok iyi dereceler aldıklarını – sözgelimi fizikte ve yaratıcı yazı derslerinde işiten çocuklardan aşağı kalmadıklarını söylediler. Bu çocuklar küçük yaşlarda engelli olmuşlardı, dil ve entelektüel yetenek açısından hayatları boyunca engelli kalma tehlikesiyle karşı karşıyaydılar, buna rağmen okumayı sürdürmüşler ve –yoğun bir eğitim sayesinde– dillerini geliştirmeyi, başkalarıyla sağlıklı bir iletişim kurmayı başarmışlardı.

Joseph, Ildefonso ve benzerlerinin öyküleri, bir tehlikeye işaret ediyor – dilin sağlıklı bir biçimde edinilmesi engellenirse, bu çocukların entelektüel ve duygusal açılardan insani gelişimlerini tamamlayamayacakları tehlikesi. Uç durumlarda çocuk dil öğreniminde tümüyle başarısız olabilir, dil kavramını kavramada tümüyle başarısızlığa uğrayabilir. Church'ün de bize hatırlattığı gibi, dil yalnızca bir yetenek ya da beceri değil, düşünceyi mümkün kılan şeydir; düşünceyi düşüncesizlikten, insanı insan olmayandan ayıran şeydir.

Dili nasıl "edindiğimizi" hiçbirimiz hatırlamayız; Aziz Augustine'in açıklaması güzel bir mittir.[65] Ne de bizler, anne-ba-

65 Büyüklerim bir nesneyi adlandırdıklarında ve ona doğru yöneldiklerinde, bunu görüyor, bu şeyin, onu bana gösterirken çıkardıkları sesle çağrıldığını kavrıyordum. [Büyüklerimin] niyetleri vücut hareketlerinden anlaşılıyordu; sanki bu hareketler (yüzdeki ifade, gözlerin oynaması, bedenin başka yerlerinin oynaması, bir şeyi ararken, ona sahip olurken, onu reddederken ya da ondan uzak dururkenki zihin durumumuzu yansıtan ses tonumuz) herkesin kullandığı doğal bir dildi. Böylece, farklı cümlelerde çeşitli şekillerde kullanılan kelimeleri tekrar tekrar işiterek, zamanla ne-

balar, çocuklarımıza dili "öğretmek" gibi bir çaba içinde oluruz; çocuklar, sırf çocuk oldukları için, bizim çocuklarımız oldukları için, aramızdaki ileti alışverişiyle dili neredeyse otomatik olarak edinirler.

Grameri, sözcük anlamlarını ve iletinin amacını –dilin sözdizimi, anlambilimi ve pragmatiği– birbirinden ayırmak âdettendir – ama Bruner'in ve başkalarının bize hatırlattığı gibi, bütün bunlar dilin öğrenilmesinde ve kullanılmasında bir bütün meydana getirirler; bu yüzden incelememiz gereken dil değil, dilin *kullanımıdır*. Dilin *ilk* kullanımı, ilk iletişim, genellikle anne ve bebeği arasındadır ve dil iki kişi *arasında* oluşur ya da edinilir.

Kişi duyularıyla birlikte doğar; bunlar "doğaldır." Kendi başına, doğal yoldan, motor beceriler geliştirebilir. Ama kendi başına dil edinemez; *bu* beceri özgün bir kategoriye girer. Temel ve içsel bir yeteneğe sahip olmadan dil edinmek imkânsızdır; ama bu içsel yetenek ancak, kendisi daha önceden dil becerisini edinmiş bir birey sayesinde açığa çıkar. İki kişi arasındaki bu aktarımla (ya da Vygotsky'nin deyişiyle "müzakere"yle) dil edinilir. (Wittgenstein hepimizin öğrenmek zorunda olduğu "dil oyunları"nı genel hatlarıyla anlatır, Brown da annenin çocuğuyla oynadığı "ilk kelime oyunu"ndan söz eder.)

Anne –ya da baba, öğretmen, çocukla konuşan her kimse– bebeği adım adım dilin üst düzeylerine taşır; onu dille, dilin kapsadığı dünya tablosuyla tanıştırır (bu *annenin* dünya tablosudur, çünkü anne kendi dilini kullanmaktadır; bunun ötesinde annenin ait olduğu kültürün dünya tablosudur). Anne hep bir adım önde, Vygotsky'nin "yakınsal gelişme alanı" dediği yerde olmalıdır; bebek, bir sonraki aşamaya ancak, annesi o aşamayı

---

yi temsil ettiklerini anlamayı öğrendim; ağzımı bu işaretleri tekrarlamaya alıştırdıktan sonra, onları kendi arzularımı ifade etmek için kullandım.

İtiraflar *I:8*

Wittgenstein'ın görüşleri şöyle: "Augustine insan dilinin öğrenimini, sanki çocuk yabancı bir ülkeye gelmiş de, bu ülkenin dilini anlamıyormuş gibi anlatır; sanki çocuğun kendine ait bir dili vardır, ama bu öğreneceği dil değildir. Ya da: Sanki çocuk *düşünebilmekte*, ama düşündüklerini kelimelere dökememektedir. Burada 'düşünmek', 'kendi kendiyle konuşmak' gibi bir şeydir." (*Philosophical Investigations*: 32)

kapsadığı ve ona ilettiği için geçebilir; yoksa bir sonraki adımı hayal bile edemez.

Ne var ki annenin sözleri ve bu sözlerin ardındaki dünya, bir şekilde kendi deneyimiyle bağdaşmıyorsa, bebeğe hiçbir şey ifade etmez. Bebek, ona duyularıyla iletilen, bağımsız bir dünya deneyimine sahiptir; bu deneyim annesinin diliyle dolayımlı bir bağ kurmasını ve annesinin dilini onaylamasını sağlar; ve bebek bu yolla kendi dünyasını anlamlandırır. Çocuğun, "duyu"dan "anlam"a, görsel bir dünyadan kavramsal bir dünyaya evrilmesini mümkün kılan şey, içselleştirdiği ve kendinin kıldığı, annesinin dilidir.

Sosyal ve duygusal ilişki, tabii entelektüel ilişki de, hayatın ilk günüyle birlikte başlar.[66] Vygotsky hayatın bu dilöncesi, en-

66 Bu tür dilöncesi ilişkilerin bilişsel yönleri özellikle Jerome Bruner ve meslektaşları tarafından araştırılmıştır (bkz. Bruner, 1983). Bruner dilöncesi etkileşimlerde ve "sohbetlerde", gelecekte meydana gelecek olan bütün sözel etkileşimlerin, diyalogların modelini ve arketipi bulur. Bruner, bu dilöncesi diyalogların hiç olmamasının ya da eksik kalışının, ileride, sözel etkileşim sırasında ciddi sorunlara yol açacağı görüşünde. Annelerini, annelerinin dilöncesi çıkardıkları sesleri işitemeyen doğuştan sağır bebekler –eğer erken önlem alınmazsa– tam da bu sorunla karşı karşıya kalırlar.

David Wood, Heather Wood, Amanda Griffiths ve Ian Howarth, sağır çocuklar üstüne yaptıkları uzun süren bir araştırmada, bu konuya büyük ağırlık verdiler (Wood ve diğerleri, 1986):

> Sesleri hiç tanımayan ya da pek az tanıyan sağır bir bebek düşünün... Bir nesneye ya da bir olaya baktığı zaman, işiten çocuğun sosyal deneyimine eşlik eden "ruh hali müziği"nden tümüyle yoksun olacaktır. [Bu bebeğin] bakışlarını dikkatini çeken nesneden, aynı deneyimi kendisiyle "paylaşan" bir yetişkine çevirdiğini ve yetişkinin onunla, baktığı nesne hakkında konuştuğunu düşünün. Bebek, yetişkinle bir *iletişim* içinde olduklarının farkına dahi varabilir mi? Bir sözcük ve onun gönderme yaptığı şey arasındaki ilişkileri keşfedebilmek için, sağır bebek biraz önce gözlediği şeyi *hatırlamak* ve bu hatırayı başka bir gözlemle *ilişkilendirmek* zorundadır... Sağır bebeğin çok daha fazla çaba göstermesi, farklı zaman kesitlerinde meydana gelen, birbirinden çok farklı görsel deneyimler arasındaki ilişkileri "keşfetmesi" gerekir.

Araştırmacılar bu ve diğer bazı önemli nedenlerin, dilin gelişmesinden çok önce önemli iletişim bozukluklarına yol açtığı görüşündeler.

Sağır anne-babalara sahip sağır çocukların bu etkileşim güçlüklerine maruz kalmama şansları oldukça yüksektir; bu anne-babalar kendi deneyimlerinden, bütün iletişimin, bütün oyunların görsel olması gerektiğini, özellikle bebekleriyle konuşurken görselliği jestlerle tamamlamaları gerektiğini iyi bilirler. Carol Erting ve meslektaşları sağır ve işiten anne-babalar arasındaki farkı çok güzel örneklerle ortaya koydular (Erting, Prozioso ve Hynes, 1989). Gerçekten de, sağır

telektöncesi aşamalarıyla çok ilgilenmişti, ama asıl ilgi alanı dil, düşünce ve bunların çocuğun gelişiminde nasıl bir araya geldikleriydi. Vygotsky, dilin işlevsellik açısından her zaman, hem sosyal hem de entelektüel bir yönü olduğunu hiçbir zaman unutmamıştır; ayrıca zekânın ve duygunun ilişkisini, bütün iletişimin, bütün düşüncenin de duygusal olduğunu ve bireyin "kişisel ihtiyaçlarını ve çıkarlarını, eğilimlerini ve dürtülerini" yansıttığını hiçbir zaman göz ardı etmemiştir.

Bütün bunlardan çıkarılacak sonuç, iletişimin bozulması durumunda, entelektüel gelişimin, sosyal ilişkilerin, dil gelişiminin ve duygusal tavırların, hepsinin birden ve aynı anda bundan etkileneceğidir. Ve elbette, doğuştan sağır olan çocuklarda bütün bu bozukluklar görülebilir, sık sık görülmektedir de. Hilde Schlesinger ve Kathyrn Meadow, *Sound and Sign* (Ses ve İşaret) başlıklı kitaplarına şu cümleyle başlıyorlar:[67]

> Çocuklukta ağır sağırlık tıbbi bir tanıdan fazla bir şeydir; toplumsal, duygusal, dilsel ve entelektüel modellerin ve sorunların ayrılmaz bir bütünlük içinde kaynaştığı kültürel bir olgudur.

Sağırların çocukluktan yetişkinliğe karşılaşabilecekleri sorunlar ve bu sorunların –büyük oranda bozuk ve zararlı bir bi-

---

bebeklerde doğumdan itibaren olağanüstü görsel ya da hiper-görsel bir yönelim görülür; anne-baba da sağırsa, tipik bir davranış olan bu yönelimin pek çabuk farkına varırlar. Sağır çocuklar *baştan itibaren*, farklı tepkiler gerektiren (farklı tepkiler *talep eden*) farklı bir yapılanma içindedirler. İşiten anne-babalar, eğer duyarlı iseler, bir dereceye kadar bu taleplerin farkına varabilir, görsel etkileşim konusundaki becerilerini geliştirebilirler. Ne var ki, çocuklarını ne denli severlerse sevsinler, işiten anne-babaların sağır çocuklarıyla kuracağı iletişimin bir sınırı vardır; çünkü kendileri, doğal ortamlarında, görsel değil, işitsel bireylerdir. Sağır çocuk kendi özel ve özgün kişiliğini oluşturacaksa, daha ileri, tümüyle görsel bir etkileşime ihtiyaç duyar – bu da ancak dünyayı görsel olarak algılayan bir başka bireyin, başka bir sağırın katılımıyla gerçekleşebilir.

67 Schlesinger ve Meadow, 1972. Wood ve arkadaşları İngiltere'de bu konuda son derece ayrıntılı çalışmalar yapmışlardır; onlar da Schlesinger gibi anne-babaların ve öğretmenlerin birer aracı olarak çocuğun gelişiminde büyük rol oynadıklarını savunmakta ve bu aracılığın, sağır çocuklar söz konusu olduğunda, çeşitli açılardan sık sık zararlı sonuçlar verebildiğine işaret etmektedirler.

çimde– anneyle çocuk (sonraları öğretmenle öğrencisi) arasındaki en eski iletişimlere ne denli bağlı olduğu hakkındaki bilgilerimizi, Schlesinger ve arkadaşlarının son yirmi yıl içinde yaptıkları çalışmalara borçluyuz. Schlesinger'in başlıca endişesi çocukların –özellikle sağır çocukların– görsel-algısal bir dünyadan kavramsal bir dünyaya 'itilmeleri' ve bu sırada söz konusu diyaloğun can alıcı bir rol oynamasıdır. Schlesinger, Vygotsky'nin sözünü ettiği 'diyalektik sıçrama'nın –duyulardan düşünceye sıçramanın– yalnızca konuşmayı değil, ileti bağlamında ortak bir dil kurabilen, doğru soruların sorulduğu zengin ve doğru *bir tür* konuşmayı içerdiğini, çocuğun büyük sıçramayı ancak böyle başarabileceğini göstermiştir.

Schlesinger hayatın ilk günlerinden itibaren çocukla anne arasındaki sohbetlerde meydana gelen aktarımları kaydetmiş, çocuk eğer sağırsa, bu aktarımların sık sık yanlış sonuçlara yol açacağını göstermiştir. Çocuklar, sağlıklı olanları, sonsuz bir merak içindedirler: Sürekli nedensellik ve anlam peşindedirler, durmadan "Niçin?" "Nasıl?" "Ya öyle değilse?" sorularını sorarlar. Bu gibi soruların eksikliği, bu tür soru biçimlerinin kavranamayışı Braefield'ı ziyaretimde beni tekinsiz bir endişeye sürükledi. Sağırların sık karşılaştıkları sorunlar üzerine genel bir değerlendirmesinde Schlesinger şunları yazıyor:[68]

> Sağır çocukların çoğu, sekiz yaşlarında soruları anlamada gerilemeye başlarlar, her şeye bir etiket yapıştırmaya devam ederler, yanıtlarında "meselenin özüne" ilişkin bir yan bulmak zorlaşır. Nedensellik merakları zayıftır, gelecek hakkında pek az fikir yürütürler.

Çoğu, fakat hepsi değil. Gerçekten de, bu sorunlara sahip olan çocuklarla olmayanlar arasında, entelektüel, dilsel, toplumsal ve duygusal açıdan normal olanlarla olmayanlar arasında büyük bir uçurum vardır. Bu ayrışma, yeteneklerin belirli oranlarda dağılımından çok farklıdır; doğumdan sonra oluşmaya baş-

68 Schlesinger, Hilde. "Buds of Development: Antecedents of Academic Achievement" (Gelişimin Goncaları: Akademik Başarının Öncülleri), sürmekte olan çalışma.

lar ve hayattaki ilk deneyimlerin çocuğun bütün geleceğini etkileyebildiğini kanıtlar. Soru sorma yeteneği, zihindeki aktif ve araştırıcı yeteneklerin kökeni kendiliğinden ortaya çıkan, *de novo* bir şey değildir; doğrudan deneyimin etkisiyle de ortaya çıkmaz. İletişim alışverişinden kaynaklanır ve bu alışverişle hız kazanır – *diyalog*, özellikle anneyle çocuğu arasındaki karmaşık diyalog bu yeteneğin gelişmesi için bir önkoşuldur.[69] Schlesinger, ayrışmanın burada başladığını öne sürüyor:[70]

> Anneler çocuklarıyla konuşurlar; bunu çok farklı biçimlerde yaparlar ve çeşitli konularda ayrışmanın bir ya da öteki tarafında yer alırlar. Bazıları çocukları *ile* konuşur ve diyalogda taraflardan biri rolünü üstlenir; bazıları daha çok çocuklarına *hitap ederek* konuşur. Bazıları çocuklarının faaliyetlerini destekler, eğer desteklemiyorsa, bunun nedenlerini mutlaka açıklar; başkalarının başlıca kaygısı çocuklarının faaliyetlerini denetlemektir, bunu yaparken bir açıklamada bulunmazlar. Bazıları özgün sorular sorar... bazıları soruları geçiştirir... Bazıları çocuğun sorduklarıyla ve yaptıklarıyla ilgilenir; ötekiler kendi ihtiyaçları ve ilgi alanlarıyla... Bazıları geçmişte olan ve gelecekte olması muhtemel olayları kapsayan geniş bir dünya tasavvuruyla ilgilidir, ötekiler yalnızca şimdi ve burada olanla.... Bazı anneler çevrelerini anlamlandırır ve bu anlamı çocuklarına iletir [ötekiler bunu yapmaz].

Annenin müthiş bir gücü olduğu anlaşılıyor: Çocuğuyla düzgün bir iletişim kurmak ya da kurmamak; çocuğa "Nasıl?"

69 Bu karşılıklı etkileşim, bilişsel psikolojinin başlıca konularından biridir. L. S. Vygotsky'nin *Thought and Language* (Düşünce ve Dil), A. R. Luria ve F. Ia. Yudovich'in *Speech and the Development of Mental Processes in the Child* (Konuşma ve Çocukta Zihinsel Süreçlerin Gelişimi) ve Jerome Bruner'in *Child's Talk* (Çocuk Konuşması) başlıklı kitapları bu konuyla ilgilenenler için önemli kaynaklardır. Ve elbette (özellikle duyguların, fantezinin, yaratıcılığın ve oyunun gelişimi bakımından) analitik psikolojinin de önemli bir konusudur. Bu konuda bkz. D. W. Winnicott, *The Maturational Process and the Facilitating Environment*; M. Mahler, F. Pine ve A. Bergman, *The Psychological Birth of the Human Infant*; ve Daniel N. Stern, *The Interpersonal World of the Infant*.

70 Schlesinger, 1988, s. 262.

"Niçin?" "Eğer şöyleyse o zaman ne olur?" gibi araştırıcı sorular sormak ya da bunun yerine "Bu nedir?" "Şunu yap" gibi emirlerden-sorulardan oluşan anlamsız bir monolog sürdürmek; mantık ve nedensellik içeren anlamlı bir dünyayı iletmek ya da her şeyi kör bir bilinmezlikle noktalamak; canlı bir yer ve zaman duygusu uyandırmak ya da yalnızca şimdi ve buradayla yetinmek; "gerçeğin genelleştirilmiş bir resmini" çizmek, çocuğu hayatı anlamlı ve anlaşılır kılacak, kavramsal bir dünyayla tanıştırmak ya da her şeyi genelleştirilmemiş, sorgulanamaz bir düzeyde, hayvani algıların bile altında bir yerlerde bırakmak.[71] Çocukların içinde yaşadıkları dünyayı seçme şansları yoktur – söz konusu dünyanın fiziksel olduğu kadar zihinsel ve duygusal olduğunu unutmamamız gerekir; çocuklar, hayata başlarken, annelerinin onlara tanıttıkları dünyaya bağımlıdırlar.

---

71 Eric Lenneberg, sağır çocukların (yaklaşık) üç yaşından itibaren yalnızca *sözel* alanda sorunlarla karşılaştıklarını, genellikle okulöncesi çağlarda bu sorunların çok büyük olmadığım düşünüyor (Lenneberg, 1967):

> İki yaşında ya da daha büyük, sağlıklı bir sağır çocuk, sözel iletişimden tümüyle uzak olmasına karşılık çevresiyle çok iyi geçinir. Bu çocuklar pandomimde çok başarılıdırlar ve arzularını, ihtiyaçlarını, hatta fikirlerini iletmede son derece gelişmiş teknikler kullanırlar... Bu çocukların dilden neredeyse tümüyle yoksun olmaları, yaşlarına göre çok büyük hayal gücü ve zekâ isteyen oyunları oynamalarına engel değildir. Kandırmaca oyunları oynamaya bayılırlar; tahta bloklarla ya da kutularla harika yapılar kurarlar; oyuncak elektrikli tren setini kurarlar, düğmelerini ayarlamak, treni köprülerden ve yokuşlardan geçirmek için gerekli mantığı geliştirirler. Resimlere bakmayı severler ve ne denli soyut olursa olsun, hiçbir temsili resim onlar için kavranamaz değildir; kendi çizdikleri resimler de işiten yaşıtlarmınkilerden aşağı değildir. Oyunla ortaya çıkan bilişsel gelişme, dilsel gelişmeyle birlikte ortaya çıkan gelişmeden farklı değildir.

> Lenneberg'in görüşleri, 1967'de mantıklı görünse de, sağır çocukları yakından gözleyenler tarafından paylaşılmamakta, bu kişiler dilin mümkün olan en erken yaşta öğretilmemesi halinde, iletide ve bilişsel yetenekte, okulöncesi çağlarda bile büyük zorluklar yaşanacağını öne sürmektedirler. Özel bir çaba gösterilmezse, beş ya da altı yaşlarında bir sağır çocuk ortalama olarak elli ya da altmış kelime bilir, oysa aynı yaşlardaki işiten çocukların dağarcığı üç bin kelimedir. Oyuncak trenler ve kandırmaca oyunları ne denli heyecan verici olursa olsun, çocuk okul öncesinde dil öğrenmemişse, çocukluğunun bazı yönlerini tam olarak yaşayamaz; anne-babasıyla, diğer insanlarla, genel olarak dünyayla iletişiminde bir kopukluk meydana gelir. Elbette bu konu tartışmalıdır; dikkatli araştırmalarla, belki de analitik yeniden yapılandırmalarla, hayatın ilk beş yılında dil edinmediği takdirde çocuğun bu dönemde hangi engellerle karşılaşacağı açıklığa kavuşabilir.

Çocuklara tanıtılması gereken şey yalnızca dil değil, aynı zamanda düşüncedir. Aksi halde çocuk somut ve görsel-algısal bir dünyada çaresiz bir tutsak gibi yaşar – Joseph, Kaspar ve Ildefonso'nun başına gelen budur. Çocuk sağırsa tehlike çok daha büyüktür – çünkü (işiten) anne-babalar çocuklarına nasıl yaklaşacaklarını bilmeyebilirler ve iletişim kurabilseler bile, çocuklarının zihinsel yeteneklerini geliştirmeyen, hatta bu gelişimi engelleyen ilkel diyalog ve dil kalıplarını kullanıyor olabilirler. Schlesinger'in görüşleri şöyle:

> Çocuklar, annelerinin onlara tanıttıkları bilişsel dünyayı (ve bu dünyanın "usullerini") tıpkısıyla, orijinaline sadık olarak kopyalarlar. Bazı anneler, bebekliklerinden yetişkinlik çağlarına dek çocuklarına, her birinde şimdi-ve-burada etiketi bulunan, hepsi birbirinin aynısı tekil, statik objelerle doldurulmuş bir dünyayı tanıtırlar... Bu gibi anneler görsel-algısal dünyalarına dilin sızmasına izin vermezler... ve çocuklarının dünyasını paylaşmak için dayanılmaz bir istek duyduklarından, bu görsel-algısal dünyaya katılır, orada kalırlar.
>
> [Buna karşılık başka anneler] gördükleri, dokundukları, işittikleri şeyleri büyük bir hevesle, dil aracılığıyla ilettikleri bir dünya sunarlar çocuklarına. Bunların sundukları dünya çocuklara daha geniş, daha karmaşık ve daha ilginç gelir. Bu anneler de çocuklarının algısal dünyasındaki objelere birer etiket takarlar, ama daha karmaşık kavramlar için doğru etiketler bulurlar ve kullandıkları sıfatlarla bu kavramlara çeşitli nitelikler atfederler... İnsanları, dünyadaki bireylerin eylemlerini ve duygularını da etiketlerler ve bunu çeşitli zarflarla, belirteçlerle yaparlar. Algısal dünyayı *açıklamakla* kalmazlar, çocuklarının bu dünyayı *yeniden kurmaları* ve mümkün olan bütün olasılıklar üzerinde *akıl yürütmeleri* için onlara yardımcı olurlar.[72]

Demek ki bu anneler, algısal dünyayı yoksullaştırmayan, aksine zenginleştiren ve sürekli olarak sembol ve anlam düze-

72 Schlesinger, Hilde. "Buds of Development: Antecedents of Academic Achievement" (Gelişimin Goncaları: Akademik Başarının Öncülleri), sürmekte olan çalışma.

yine yükselten, kavramsal bir dünyanın oluşumunu desteklemektedirler. Schlesinger'e göre zayıf diyaloglar, iletişimde başarısızlık, yalnızca entelektüel kısırlığa değil, zayıflığa ve pasifliğe yol açar; yaratıcı diyaloglar, çocukluğun bu zengin iletişim ve etkileşim aracı, hayal gücünü ve zihni canlandırır, çocuğun yaşamının geri kalanında sahip olacağı bir kendine-yeterliliğe, cesarete, oyunculuğa ve mizaha zemin hazırlar.[73]

Altı yaşında küçük bir kız çocuğu olan Charlotte, tıpkı Joseph gibi, doğuştan sağırdır. Ama Charlotte son derece canlı bir çocuktur; oyuncudur, meraklıdır ve yüzü dünyaya dönüktür. Diğer altı yaşındaki çocuklardan hemen hiçbir farkı yoktur –dünyadan uzak, zavallı Joseph'a hiç benzemez. Bu fark nereden kaynaklanıyor? Charlotte'ın anne-babası, kızlarının sağır olduğunu fark edince –çocuk o sırada birkaç aylıktı-, onun konuşma dilini kolayca kavrayamayacağını anladıkları için işaret dilini öğrenmeye karar verdiler. Bazı arkadaşları ve akrabaları da onlarla birlikte işaret dilini öğrendi. Charlotte'un annesi, Sarah Elizabeth, Charlotte dört yaşındayken bana şunları yazdı:

73 Schlesinger'e göre, anneyle çocuk arasındaki diyaloğun konuşmayla ya da işaret diliyle olması *esas olarak* önemli değildir; önemli olan, diyaloğun iletişimsel bir niyetle yapılmasıdır. Bu niyet, başka birçok niyet gibi, çoğunlukla bilinçdışıdır; çocuğu *kontrol etmeye* yönelik olabileceği gibi, büyümesini sağlıklı bir şekilde yönlendirmeye, çocuğun serbestisini kazanmasına ve zihnini geliştirmesine de yönelik olabilir. Ama işaret dilinin kullanılması, hayatın ilk evrelerinde iletişimi çok kolaylaştırır, çünkü sağır bebek işaretleri kolayca kavrar, ama konuşmayı kavramakta zorlanır.

Schlesinger iletişimsel niyeti "güç"le, anne-babanın çocukları karşısında kendilerini "güçlü" ya da "güçsüz" hissetmeleriyle ilişkilendirir. Schlesinger'e göre güçlü anne-babalar kendilerini bağımsız ve güçlü hissederler, bu bağımsızlık ve güç duygusunu çocuklarına aktarırlar; güçsüz olanlar, kendilerini pasif ve kontrol altında hissedenler çocukları üstünde aşırı bir kontrol kurarlar, çocuklarıyla diyalog kuracaklarına monologlarla konuşurlar. Sağır bir çocuğa sahip olmak, elbette, anne-babaya bir güçsüzlük duygusu verebilir: Çocuklarıyla nasıl iletişim kuracakları endişesine kapılabilirler. Ne yapmalıdırlar? Kendilerinin, çocuklarının, gelecekten nasıl bir beklentileri olabilir? Nasıl bir dünyada yaşamaya zorlanacaklardır ya da çocuklarını nasıl bir dünyada yaşamaya zorlayacaklardır? Burada can alıcı nokta, bir güç duygusuna değil, bir seçenek duygusuna sahip olmaları – konuşmayla, işaret diliyle ya da her ikisiyle birden, etkili bir iletişim kurmalarıdır.

On aylıkken kızımız Charlotte'a ağır sağır teşhisi kondu. Geçen üç yıl boyunca çeşitli duygular yaşadık: İnanmazlık, panik ve endişe, öfke, bunalım ve acı, son olarak da kabullenme ve durum değerlendirmesi. İlk paniği atlattıktan sonra, çocuğumuz henüz küçükken işaret dilini kullanmamızın gerekeceği açıkça belli olmuştu.[74]

74 "Charlotte gibi tümüyle sağır biri için dudak okuma ve anlaşılır bir şekilde konuşma ancak yıllar süren zahmetli çalışmalar sonunda gerçekleşebilecek bir hedef, o da gerçekleşirse," diye yazıyor Sarah Elizabeth. Bu, en azından, uzun incelemeler ve tartışmalar sonunda onun vardığı sonuçtur. Ama bir başka küçük sağır kızın anne-babası aynı durumla karşılaştı ve başka bir sonuca ulaştı; bir seçenekleri daha vardı.

Alice on yedi aylıkken, ağır sağır olduğu anlaşıldı (işitme kaybı bir kulağında 120 db, diğer kulağında 108 db idi). Anne-baba, en güçlü işitme cihazlarıyla takviye edilmiş Cue Dili'nin bir seçenek olduğuna ikna oldular. (Orin Cornett tarafından geliştirilen Cue Dili, dudak okuyucusuna aynı gelen farklı sesleri ayırt etmek için, ağız civarında basit el hareketleri yapma esasına dayanır.) Alice'in bu alanda başarılı olduğu anlaşılıyor, geniş bir kelime dağarcığı ve mükemmel bir grameri var, beş yaşında olduğu halde, yaşıtlarından yirmi ay ileride. Çok iyi okuyor ve yazıyor, okumaktan ve yazmaktan *hoşlanıyor*. Akademik açıdan başarılı (okulda yanında tam gün çalışan bir Cue Dili çevirmeni var). Ailesi tarafından "çok parlak, uyumlu, popüler, dışa dönük" olarak tanımlanıyor, ne var ki şimdilerde okulda kendini ötekilerden uzaklaşmış hissediyor.

Ama dil yeteneği çok gelişmiş olsa da, iletişim yeteneğinin belirli sınırları var. Konuşması hâlâ kolay anlaşılmıyor, "kesik" cümlelerle konuşuyor, akıcı konuşmanın birçok sesini söylemeden geçiştiriyor. Anne-babası ve öğretmenleri onu çok iyi anlıyorlar, ama başkalarıyla anlaşması kolay olmuyor. Cue Dili'yle iletmek istediği anlamı yeterince açıklayabiliyor, ama Cue'yu bilenlerin sayısı çok sınırlı. Ayrıca Alice'in konuşulanları anlama yeteneği normalin altında: Dudak okuma yalnızca görsel bir beceri değildir – yüzde 75 oranında, konunun verdiği ipuçlarına göre, bir tür esinlenmeye, varsayıma ve tahmine dayanır. Dilsonrası sağırların durumu daha kolaydır, konuşmayı bildikleri için, onu kolayca "okuyabilirler"; Alice gibi dilöncesi sağır olanların durumu çok daha zordur. Alice işitenlerin dünyasında yaşadığı halde, bu dünyada büyük sorunlarla –ve tecrit edilme tehlikesiyle– karşılaşmaktadır. Beş yaşından önce evdeki yaşantısı, anlayışlı bir anne-babayla geçtiği için, sağır bir çocuğa fazla zor gelmeyebilir, ama sonraki yaşantısı farklı olacaktır. Konuşma ve işitme bozuklukları olan bir çocuğun okulda karşılaşacağı sorunlar her geçen yıl artar.

Alice'in anne-babası açık fikirliydi, onu Cue Dili'yle sınırlamadılar, yine de Cue işe yarayınca şaşırdılar ve sevindiler. Kızlarının ileride nasıl bir dünyada yaşamasını istedikleri konusunda net tercihleri var: "Hangisini istiyorsa seçsin istiyorum," diyor baba, "benim aklımda işiten dünyada yaşaması, işiten biriyle evlenmesi var. Ama başka bir sağırla birlikte olsa, ondan büyük bir güç alırdı... İşaret dilini de seviyor, bu dili konuşan biriyle ilişkiye girmesi gerek. Hem sağırların dünyasında, hem de işitenlerin dünyasında mutlu olmasını umut ediyorum." Umut edilir ki Alice işaret dilini öğrensin, hem de vakit kaybetmeden – çünkü pek yakında bu dile hâkim olması için vakit çok geç olacak. İşaret dilini öğrenemezse, her iki dünyada da kendini huzursuz hissedecek.

Evimizde kendi kendimize SEE (Signed Exact English) adı verilen, konuşulan İngilizcenin tam karşılığı olan işaretlerin kullanıldığı bir işaret dili öğrenmeye başladık; bu dilin kendi İngilizcemizi, edebiyatımızı ve kültürümüzü çocuğumuza aktarmada bize yardım edeceğini umuyorduk. İşiten anne-babalar olarak yeni bir dil öğrenmek, bir yandan da bunu Charlotte'a aktarmak bize çok güç geldi; İngilizce sözdizimine alışık olmamız işaret dili öğrenmemizin önünde bir engeldi... Charlotte'ın bizim gibi biri olduğuna inanabilmek için umutsuz bir çaba içindeydik.

Bir yıl sonra katı kuralları olan SEE'den İngiliz İşaret Dili'nin, Amerikan sözcükleriyle zenginleştirilmiş melez bir lehçesine geçtik; bu dilde görsellik daha fazlaydı; bir yandan da İngilizce sözdizimini kullanıyorduk ki, bu da bize daha yakın bir gramerdi.... [ne var ki] konuşulan İngilizcenin o incelikli lineer yapısı işaret diline tercüme edildiğinde ilginçliğini kaybediyordu, biz de görsel cümleler kurmak için düşünce biçimimizi değiştirip yeni koşullara uyarladık. İşaret dilinin en canlı ve en heyecanlı yönleriyle tanıştık: deyimler, mizah, mim, kavramsal işaretler ve yüz ifadeleri... Şimdi Amerikan İşaret Dili'ne geçiyoruz, bu dili doğuştan sağır ve dile hâkim bir kadından öğreniyoruz; kendisi işaretleri tereddüt etmeden kullanıyor ve bu dili kodlayıp biz işitenlere aktarabiliyor. Bu denli güzellikler ve hayal gücü barındıran, özgün ve anlamlı bir dil öğrenirken yaşadıklarımız bizi heyecanlandırıyor ve kamçılıyor. Charlotte'ın işaretlerinin görsel düşünce kalıplarını yansıttığını anlamak büyük bir keyif. Charlotte'ın ifadeleri, bizi fiziksel objeler, onların yerleşimi ve hareketleri hakkında farklı bir şekilde düşünmeye itiyor.

Bu etkileyici anlatı, Charlotte'ın annesinin ve babasının, kızları kulakları yerine gözlerini kullansa da, onun kendileri gibi biri olduğuna inanmak isteyişleri, kendi başına bir yapısı olmayan, işitsel bir dilin çevrim-dili olan SEE'yle işe başlayışları, zamanla çocuklarının esas olarak görsel bir dünyada yaşadığını, onun "görsel düşünce kalıplarını" kullandığını kabullenmeleri, bu durumun görsel bir dili gerekli kılması ve bu dili öğren-

meleri beni büyüledi. İşitsel dünyalarını çocuklarına dayatmak yerine, onun kendi "görsel" dünyasında ilerlemesine destek olmuşlar, sonra bu dünyayı onunla paylaşmışlardı. Gerçekten de Charlotte dört yaşma geldiğinde görsel düşüncede ve dilde o denli ilerlemişti ki, anne-babasına –kutsal vahiyleri andıran– yeni düşünce yolları gösterebiliyordu.

1987'nin başlarında Charlotte ve ailesi California'dan Albany, New York'a taşındılar ve annesi bana tekrar yazdı:

> Charlotte şimdi altı yaşında bir birinci sınıf öğrencisi. Elbette bizler, onun olağanüstü biri olduğunu düşünüyoruz, çünkü, ağır sağır olmasına rağmen, işitenlerin dünyasında ilgili, düşünceli ve yetenekli bir çocuk olarak parladı. Hem Amerikan İşaret Dili'ne hem de İngilizceye hâkim, sağır yetişkinlerle ve çocuklarla iletişim kurmakta istekli, üçüncü sınıf düzeyinde okuyup yazabiliyor. İşiten kardeşi Nathaniel de işaret dilini akıcı bir şekilde ve rahatça kullanabiliyor; aile içi sohbetlerimizde ve yaptığımız işlerde çoğu kez işaret dilini kullanıyoruz... Bizim deneyimimizde, görsel açıdan tutarlı bir dille erken yaşlarda tanışmanın, karmaşık kavramsal düşünce süreçlerini hızlandırdığı düşüncesindeyim. Charlotte nasıl düşüneceğini ve nasıl akıl yürüteceğini biliyor. Ona sunulan dil araçlarını karmaşık fikirler üretmek için etkili bir şekilde kullanıyor.

Charlotte'ı ve ailesini ziyarete gittiğimde, beni ilk şaşırtan şey gerçek bir aileyle karşılaşmamdı – neşeliydiler, canlıydılar, kafalarında birçok soru vardı ve hep birlikteydiler. Sağırlarda çok görülen yalıtılmışlıktan ve kullanılan "ilkel" dilden ("Bu ne? Şu ne? Şunu yap! Bunu yap!"), Schlesinger'in sözünü ettiği "lütuf kabilinden gösterilen ilgiden" eser yoktu. Charlotte'ın kafası da sorularla doluydu, meraklı, hayat dolu bir kızdı – bu tatlı, hayal gücü gelişmiş, oyuncu çocuk dünyaya ve başkalarına karşı canlı bir ilgi içindeydi. İşaret dili bilmemem Charlotte'ta hayal kırıklığı yaratti, ama derhal anne-babasını bana tercüman tayin etti ve bana New York'un harikaları hakkında sorular sordu.

Albany'nin otuz mil uzağında bir orman ve bir nehir var; daha sonra Charlotte, annesi, babası ve erkek kardeşiyle buraya gittik. Charlotte insanların dünyası kadar tabiatı da seviyor, ama bu sevgiye akıl ve zekâ da eşlik ediyor. Farklı yaşam alanları, canlıların birlikte yaşama biçimleri gözünden kaçmıyordu; varoluşun dinamiğini oluşturan işbirliğini ve rekabeti görebiliyordu. Nehrin yamacında yetişen eğreltiotlarına hayran oldu, bunların çiçeklerden çok farklı olduklarını anladı, tohumlarla tozaklar arasındaki farkı kavradı. Bütün bu şekiller ve renkler arasında, işaret diliyle heyecanını dışa vurdu, sonra durup ilgiyle, "Nasıl?" "Niçin?" "Ya şöyleyse?" türünden sorular sordu. Ayrı ayrı olguları değil, bağlantıları, bir kavrayışı, anlamlı ve tutarlı bir dünyayı merak ettiği açıktı. Algısal dünyadan kavramsal dünyaya geçişi bu denli açık ve net olarak izlediğimi hatırlamıyorum; (önce anne-baba ve çocuk arasında oluşan, sonra içselleştirilip "kendi kendiyle konuşma"ya, düşünceye evrilen) karmaşık diyaloglar olmadan gerçekleştirilmesi imkânsız bir geçişti bu.

Diyalog dili, dolayısıyla zihni harekete geçirir, zihin bir kez harekete geçtikten sonra yeni bir yetenek ediniriz; "iç konuşma" denilen bu yetenek daha sonraki gelişmemiz için, düşüncemizi geliştirebilmemiz için elzemdir. Vygotsky "iç konuşma, neredeyse sözcükleri olmayan bir konuşmadır," der; "dış konuşmanın bir başka şekli değildir, kendi başına bir işlevdir.... Dış konuşmada düşünce sözcüklerle birlikte vardır; iç konuşmada sözcükler ölür ve düşünce öne çıkar. İç konuşma büyük oranda saf anlamlarla düşünmektir." Diyalogla, dışsal ve sosyal bir dille hayata başlarız, ama sonra düşünmek, kendimiz olmak için monologa, içsel konuşmaya geçmemiz gerekir. İç konuşma esas olarak tek başına yapılır ve bu bakımdan son derece gizemli, Vygotsky'ye göre "ayın öteki yüzü kadar" bilinmezdir. Çoğu zaman, "Biz, konuştuğumuz diliz," deriz; ama gerçek dilimiz, gerçek kişiliklerimiz, iç konuşmalarımızda, bireysel zihni oluşturan ve durmadan kendini üreten o kesintisiz anlam akışında yatar. Çocuk iç konuşmayla kendi kavramlarını ve anlamlarını geliştirir; iç konuşmayla kişiliğini bulur ve son olarak, iç konuşmayla kendi dünyasını kurar. Sağır-

ların iç konuşmaları (ya da iç işaret dilleri) işitenlerinkinden çok farklı olabilir.[75]

Charlotte'm annesiyle babası, onun dünyasını farklı bir şekilde, belki de radikal bir farklılıkla oluşturduğunu; öncelikli olarak görsel kalıplarla düşündüğünü, fiziksel objeler hakkında "farklı düşüncelere" sahip olduğunu çok iyi biliyorlar. Charlotte'ın açıklamalarındaki grafik niteliğe ve kusursuzluğa hayran kalmıştım. Annesi ve babası da bu kusursuzluğun farkındaydı: "Charlotte'm anlattığı bütün karakterler ve varlıklar *yerli yerindedir*," dedi annesi; "Amerikan İşaret Dili uzamsal referansları esas alır. Charlotte işaret dilini kullanmaya başladığında bütün sahne hazırdır; herkesin ve her şeyin nerede olduğunu bilirsiniz: Hepsi de, işitenlerde pek görülmeyen bir ayrıntı zenginliğiyle görselleştirilmiştir." Annesi ve babası, Charlotte'm dört buçuk yaşından itibaren nesneleri ve insanları belirli yerlere yerleştirmede şaşırtıcı bir başarı gösterdiğini söylediler – daha o yaşta anne-babasının önüne geçmiş, sağırlarda görülen ama işitenlerde pek az karşılaşılan bir "sahneleme" yeteneğine, bir "mimari" yeteneğe sahip olduğunu göstermişti.[76]

75 Gerçekliğin bize "verilmediği", onu kendi çabamızla, kendimiz için *oluşturduğumuz* ve bunu içinde yaşadığımız dünyaların ve kültürlerin koşullanmalarıyla yaptığımız kesindir. Dilimizin dünya görüşümüzü –gerçekliği algılama ve yeniden üretme biçimimizi– yansıtması da doğaldır. Ama bunun devamı da var mı; dil aynı zamanda dünya görüşümüzün *belirleyeni* olabilir mi? Benjamin Lee Whorf'un o kötü şöhretli hipotezi buydu: Dil düşünceden önce gelir, bu yüzden de düşüncenin ve gerçekliğin belirleyenidir (Whorf, 1956). Whorf hipotezini uç noktalara kadar götürdü: "Dilde değişim evreni algılayışımızı dönüştürebilir" (böylece, iki dilin zaman kiplerini karşılaştırarak, İngilizcenin Newtonci bir dünya görüşüne, Hopi kızılderililerinin ise Einsteinci ve göreliliği merkez alan bir dünya görüşüne yakın olduklarını öne sürdü). Bu tezi birçok tartışmaya ve yanlış anlamaya yol açtı, bazıları açıkça ırkçı görüşler öne sürdüler; ama Roger Brown'ın vurguladığı gibi, düşüncenin ve dilin yeterli ve bağımsız bir tanımına sahip olmadığımız için "bu tez hakkında bir şey söylemek olağanüstü güçtür".

Ne var ki, işaret diliyle konuşma dili arasındaki farkla karşılaştırıldığında, çeşitli konuşma dilleri arasındaki farklar son derece küçüktür. İşaret dili, biyolojik kökenleri ve kaynakları açısından farklıdır. Bu da, bir bakıma, Whorf'un öngördüğünden daha derin bir farklılığa işaret eder ve işaret dilinin, bu dili kullananların düşünce süreçlerini belirlediğini, en azından dönüştürdüğünü ve onlara özgün, tercümesi imkânsız, hiper-görsel bir bilişsel üslup kazandırdığını gösterir.

76 Bunu söylediklerinde, bir yerde okuduğum, Ibsen'le ilgili bir anekdot aklıma geldi: Bir gün bir arkadaşıyla yürürlerken daha önce hiç uğramadıkları bir eve uğramışlar ve yollarına devam etmişler, Ibsen aniden arkadaşına dönmüş ve,

Dil ve düşünce, bizler için, her zaman kişisel bir şeydir – sözlerimiz bizi anlatır, iç konuşmalarımız da öyle. Bu yüzden dil bizim için bir tür sızıntı, benliğin kendiliğinden aktarımıdır. Dilin son derece karmaşık ve biçimsel bir *yapısı* olduğunu pek düşünmeyiz. Bu yapının farkında olmayız; tıpkı kendi bedenlerimizin dokularını, organlarını, mimari yapısını görmediğimiz gibi, bu biçimsel yapıyı da görmeyiz. Ama dilin o muazzam, benzersiz özgürlüğü, en katı gramer kısıtlamaları olmadan mümkün olamazdı. Bir dili mümkün kılan, düşüncelerimizi seslendirmemizi, kendimizi anlatabilmemizi sağlayan şey, her şeyden önce o dilin grameridir.

Konuşma açısından bu durum 1660'da (Port-Royal'daki *Grammar* toplantısında) açıklığa kavuşmuştu; ama işaret dilinin de bir grameri olduğu ancak 1960'ta kabul edildi.[77] O zamana dek işaret dili, bu dili kullananlar tarafından bile, kendi grameri olan gerçek bir dil olarak görülmüyordu. Yine de işaret dilinin bir iç yapısı olduğu düşüncesi çok da yeni değildir – kendine özgü, tuhaf bir tarihi olduğu söylenebilir. Sicard'ın ardılı olan Roch-Ambroise Bébian, işaret dilinin kendine özgü bir grameri olduğunu (ve bu nedenle Fransızcadan alınan, yabancı bir gramere ihtiyaç duymadığını) anlamıştı ve "işaretlerin tahliline dayanan" bir "Mimografi" oluşturmaya çalıştı. Bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı, böyle olması da doğaldı, çünkü işaret dilinin gerçek ("fonemik") elemanları doğru tanımlanmamıştı.

1870'lerde antropolog E. B. Tylor dile büyük ilgi duyuyor-

"Biraz önce içinde bulunduğumuz odada neler vardı?" diye sormuş. Arkadaşı pek az şey söyleyebilmiş, ama Ibsen evdeki her şeyin tanımını yapmış, görünüşünü, yerini, başka objelerle olan ilişkisini anlatmış, sonra, kısık sesle, kendi kendine konuşur gibi, "Her şeyi görüyorum," demiş.

77 Daha eski gramer tanımları (sözgelimi, hâlâ okul çocuklarına kök söktüren Latin grameri) yaratıcı değil, mekanik bir dil kavramı üzerine kurulmuştu. Port-Royal'daki *Grammar* toplantısında gramer yaratıcı bir araç olarak kabul edildi ve "yirmi beş ya da otuz sesten sonsuz anlatım biçimleri oluşturduğumuz, tek başına ele alındığında zihnimizden geçenlerle hiçbir ilgisi olmayan, yine de algıladıklarımızı ve çok çeşitli zihinsel faaliyetlerimizi başkalarına aktarmamızı sağlayan o harika buluş" diye söz edildi.

du, bu ilgi işaret dilini de kapsıyordu (kendisi işaret dilini akıcı bir şekilde kullanabiliyordu, birçok sağır arkadaşı vardı). *Researches into the Early History of Mankind* (insanoğlunun Kadim Tarihi Üzerine Araştırmalar) başlıklı kitabında işaret diline ilişkin şaşırtıcı sonuçlara ulaştı; bu araştırmalar işaret dili üzerine gerçek bir dilbilimsel çalışmayı başlatabilirdi, ama 1880'deki Milano konferansı bu yoldaki bütün umutları söndürdü ve bütün değerlendirmeleri geçersiz kıldı. İşaret dilinin resmen ve en yetkili ağızlar tarafından gözden düşürülmesiyle, dilbilimciler dikkatlerini başka yerlere çevirdiler ve işaret dilini ya görmezden geldiler, ya da tümüyle yanlış değerlendirdiler. J. G. Kyle ve B. Woll kitaplarında bu üzücü öyküyü ayrıntılarıyla anlatırken, Tylor'ın işaret dili hakkındaki bilgisinin son derece ileri olduğuna, "dilbilimcilerin son on yılda [bu bilgileri] *yeniden* keşfetmekten başka bir şey yapmadıklarına" dikkat çekerler.[78] Sağırların "işaret lisanının" bir pandomimden, bir resimli dilden fazla bir şey olmadığı yolundaki görüşler bundan otuz yıl öncesine kadar yaygın olarak kabul görüyordu. *Encyclopedia Britannica* (14. Baskı) işaret dilini "elle havada çizilen bir tür resimli yazı" olarak tanımlar; çok tanınan bir metinde de şu ifade yer alır:[79]

> Sağırların kullandığı işaret dili ideografik bir lisandır. Esas olarak daha çok resme dayanan, daha az semboller kullanan bir lisandır ve bir sistem olarak görüntü düzeyindedir. İdeografik dil sistemleri, sözel sembol sistemlerine oranla kesinlik, incelik ve esneklikten yoksundur. İnsanın tüm potansiyelini, deneyiminin somut yönleriyle sınırlı olan ideografik bir dille ortaya koyması mümkün değildir.

Burada bir çelişki göze çarpıyor: İşaret dili başlangıçta pandomimik görünür; kişi, biraz dikkatini verirse bu dili kolayca öğreneceği vehmine kapılır – ne de olsa bütün pandomimler kolayca öğrenilebilir. Ne var ki, bu dili inceledikçe, öyle "hemen kaptım" gibi bir hisse kapılınmaz; son derece saydam bir

78 Kyle ve Woll, 1985, s. 55.

79 Myklebust, 1960.

anlatım biçimi gibi görünmesine karşılık anlaşılmaz bir dil olduğu düşünülür.[80]

1950'lerin sonlarında, genç bir ortaçağ bilimcisi ve dilbilimci olan William Stokoe, Gallaudet College'a gelinceye dek işaret dili dilbilimsel açıdan hak ettiği ilgiyi görmedi. Stokoe okulda, sağırlara Chaucer'ı öğretmek için bulunduğunu sanmıştı, ama kısa bir süre sonra, şans eseri, dünyanın en ilginç linguistik ortamlarından birine geldiğini fark etti. O sıralar işaret dili gerçek bir lisan değil, bir tür pandomim, bir tür jest kodu, ya da eller kullanılarak iletilen kırık bir İngilizce olarak kabul ediliyordu. Stokoe'nin dehası, bunun böyle olmadığını görmesi ve kanıtlaması oldu; işaret dili gerçek bir lisanın bütün dilsel kriterlerini karşılıyordu; kendi söz dağarcığı ve sözdizimi kuralları vardı; bu dille sonsuz sayıda varsayım geliştirmek kabildi. Stokoe 1960'ta *Sign Language Structure* (İşaret Dilinin Yapısı) ve 1965'te (sağır meslektaşları Dorothy Casterline ve Carl Croneberg'le birlikte) *A Dictionary of American Sign Language* (Amerikan İşaret Dili Sözlüğü) adlı kitapları yazdı. Stokoe işaretlerin bir resim *olmadığını*, karmaşık iç yapıları olan, karmaşık soyut semboller olduğunu anlamıştı. İşaret dilinde ilk kez bir yapı arayan, işaretleri çözümleyen, onları ayrıştıran ve bileşkelerini bulmaya çalışan o oldu. Daha işin başında, her işaretin en az üç bağımsız birimden oluştuğunu –konum, elin duruşu ve hareket– ve her birimin sınırlı sayıda bileşke oluşturduğunu öne sürdü.[81] *İşaret Dili-*

80 Burada aynı zamanda entelektüel (neredeyse fizyolojik) bir güçlükle karşılaştığımızı düşünebiliriz. Uzamda bir gramer yaratılabileceğini (ya da uzamın gramerini) düşünmek kolay iş değildir. Edward S. Klima ve Ursula Bellugi 1970'te işaret dilinin gramerini oluşturmadan önce, böyle bir şeyin varlığı (uzam-grameri kullanan sağırlar tarafından bile) bilinmiyordu. Uzamın dilsel kullanımını –uzamsal bir gramer, uzamsal sözdizimi, uzamsal bir lisan– hayal bile edemeyişimiz, uzamın grameri hakkında hiçbir kişisel deneyim yaşamayan (ve bu eksikliği ikame edecek serebral bir merkezden yoksun olan) "bizlerin" (işitenlerin, işaret dili kullanmayanların) *fizyolojik* açıdan eksik oluşumuzdan kaynaklanıyor olabilir (tıpkı bir kuyruğumuz olduğunu hayal edemeyişimiz ya da kızıl ötesi ışığı göremeyişimiz gibi).

81 Stokoe'nin öngörüsünü doğrulayan özellikle ilginç bir ayrıntı, "el kayması"dır. Bunlar hiçbir zaman keyfi olarak yapılan hatalar değildir; dilde yeri olmayan hareketleri ya da el biçimlerini kapsamazlar, bunlar yalnızca, sınırlı sayıdaki konum, el duruşu ve hareket parametreleri arasındaki bileşke hatalarıdır (hareketlerin sırasının ya da yerlerinin değişmesi, vb.) Dil kaymasındaki fonemik hata-

nin Yapısı'nda on dokuz farklı el duruşu, on iki konum ve yirmi dört ayrı hareketi birbirinden ayırdı ve bunları sembollere çevirerek yazdı– Amerikan İşaret Dili ilk kez kâğıda dökülüyordu.[82]

---

larla birebir örtüşürler.

Alt-sözcük elementlerin bilinçdışı yer değiştirmesini içeren bu hataların yanında, işaret dilini çok zekice ve sanatkârane kullananlar da mevcut (bunların tümünün de ana dili işaret dili elbette); bu kişiler, işaretlerle ve bileşkeleriyle bilinçli, yaratıcı oyunlar yapıyorlar. İşaret dilinin içsel yapısı hakkında sezgisel bir bilgiye sahip oldukları kesin.

İşaret dilinin sözdizimini ve fonemik yapısını ele veren bir başka (biraz sıradışı) bir gelişme de, şizofrenik psikoz durumlarında rastlanan "işaret çılgınlığı" ya da "işaret salatası"dır. Böyle durumlarda işaretler dağılır, çözülür, yeniden yapılandırılır ve yeni sözcüklerin türetildiği, tuhaf (ama "kuraldışı" olmayan) gramer çarpıklıkları oluşur. Bunlar, "şizofren sabuklaması" ya da "laf salatası" dediğimiz, konuşulan dilde görülen çarpıklıkların aynısıdır.

Bundan başka, Tourette sendromu olan dokuz yaşında, sağır bir kız çocuğunun, işaretlerin fonemik elementlerini ilginç bir biçimde yalıttığına ve abarttığına (sözgelimi, elin biçimini sabit tutarken, işaretin konumunu ya da yönünü kasılarak değiştirdiğine, ya da tersini yaptığına) tanık oldum; Tourette sendromuna sahip işiten çocuklar da, konuştukları sözcükleri benzer tuhaf vurgulamalar ve sapmalarla eğip bükerler.

82 Stokoe söz konusu sembolleri ya da çevrim yazıyı (tıpkı fonetik semboller gibi) sıradan insanlar için değil, araştırmalarını belgelemek amacıyla yaratmıştı. (O günden bu yana önerilen sembol sistemlerinden bazıları son derece karmaşıktır: Kısa bir işaret dili cümlesinin çevrim yazısı bütün bir sayfayı doldurabilir.) İşaret dilinin bildiğimiz anlamda yazıya dökülmüş bir şekli hiçbir zaman olmamıştır, birçok kimse işaret dilini yazıya dökmenin pratik bir sonucu olmayacağı konusunda hemfikirdir. Stokoe'nin dediği gibi, "Sağırlar, sözdizimi üç boyutlu uzam ve zaman gerektiren bir dilin, iki boyuta indirgenmesi mümkün olsa bile, bunun büyük anlam kayıplarına yol açacağını sezmişlerdir" (kişisel görüşme; ayrıca bkz. Stokoe, 1987).

Buna karşılık, son zamanlarda San Diego'da bir grup, "SignFont" adı verilen yeni bir yazılı işaret dili sistemi geliştirmiştir (bkz. Newkirk, 1987; Hutchins ve diğ., 1986). Bilgisayar kullanımı muazzam bir işaret dağarcığına, bunların modülasyonlarına, "tonlamalarına" olanak sağlamış, daha önce düşünülemeyecek kesinlikte bir yazılı dili mümkün kılmıştır. SignFont, işaret dilinin bütün ifadelerini temsil edebileceği iddiasındadır; ne var ki, bu yazının sağır topluluklarında rağbet görüp görmeyeceğini anlamak için vakit henüz erkendir.

SignFont ya da bir başka yazı biçimi sağırlar tarafından benimsenirse, bu gelişme sağırların kendi edebiyatlarını oluşturmalarına yol açabilir, böylelikle sağırların bir toplum ve bir kültür oluşturdukları duygusunu güçlendirebilir. Bu ihtimal, ilginçtir, Alexander Graham Bell tarafından da dile getirilmişti: "Sağır ve dilsizleri kendilerine özgü bir sınıfta birleştirmenin bir yolu da işaret dilini yazıya çevirmek olabilir; bu yolla sağır-dilsizlerin dünyanın geri kalanından ayrı, ortak bir edebiyatları olacaktır." Ancak Bell bunu tümüyle olumsuz bir gelişme olarak değerlendiriyor, bu yolla "insanoğlunun sağır bir türünün ortaya çıkacağını" öne sürüyordu (bkz. Bell, 1883).

Yazdığı *Sözlük* de aynı ölçüde orijinaldi, işaretler tematik olarak (sözgelimi yiyecek işaretleri, hayvan işaretleri vb.) değil, sistematik olarak, birimlerine ve düzenlenişlerine göre, dil kurallarına uygun olarak tasnif edilmişti. Bu sözlük, dilin sözcük yapısını – üç bin işaret "sözcüğünün" dilsel açıdan karşılıklı ilişkilerini ortaya koyuyordu.

Bu çalışmalar ancak muazzam bir özgüvenle, sessizlikle ve hatta inatçılıkla sürdürülebilirdi; çünkü hemen herkes, işitenler ve sağırlar dahil, Stokoe'nin düşüncelerini saçma ve sapkın buluyordu; yazdığı kitaplar piyasaya çıktığında değersiz ya da anlamsız olarak nitelendirilmişlerdi.[83] Dahiler çoğu zaman böyle tepkilerle karşılaşırlar işte. Ama yayımlanmalarını takip eden birkaç yıl içinde, bu kitaplar bütün bir düşünce iklimini değiştirdi; bir devrime –hem de çifte devrime– yol açtı; dikkatleri, o güne dek kimsenin düşünmediği biçimde işaret diline, onun bilişsel ve sinirsel ikamelerine çektiği için bilimsel bir devrime; aynı zamanda da kültürel ve siyasi bir devrime.

Amerikan İşaret Dili Sözlüğü'nde üç bin kök işaret yer alıyordu – bu miktar, sözgelimi *Oxford English Dictionary*'deki 600.000 küsur kelimeyle karşılaştırıldığında, oldukça sınırlı bir söz dağarcığı olarak görülebilir. Buna karşılık, görüldüğü kadarıyla, işaret dilinin anlatım gücü oldukça yüksektir; konuşma diliyle anlatılan her şeyi iletme kabiliyetine sahiptir.[84] Bunda bazı ilave ilkelerin rolü olduğu açıktır. Bu –bir sözlüğün maddelerini gerçek bir dile dönüştüren– farklı ilkelerin en büyük araştırmacıları da Salk Enstitüsü'nden Ursula Bellugi ve çalışma arkadaşlarıdır.

83 Bernard Trevoort'un Hollanda İşaret Dili üzerine yazdığı, 1952'de Amsterdam'da yayımlanan tez de aynı akıbetle karşılaştı. Bu önemli çalışma, zamanında görmezden gelindi.

84 İşaretlerin gramer yapısının muazzam sayıda değişime uğrayabilmesinin yanında (sözgelimi, BAK işaretinin kökü belki de yüzlerce farklı biçimde ifade edilir), işaret dilinin gerçek söz dağarcığı, bugün var olan bütün sözlüklerden daha zengindir. Son zamanlarda işaret dilleri (özellikle, İsrail İşaret Dili gibi yeni diller) neredeyse bir patlama yaparak çoğalmakta ve evrilmektedir. Yeni sözcük ve deyimler sürekli olarak üretilmekte ve yaygınlaşmakta: Bunların bir kısmı da İngilizceden (ya da çevrede hâkim dil neyse ondan) alınmaktadır; bazıları mimik betimlemelerdir; bazıları duruma özgü buluşlardır, ama çoğunluğu, dilde içkin olan çok sayıdaki formel araçlarla yaratılmaktadır. Ursula Bellugi ve Don Newkirk özellikle bu konuyu araştırmışlardır (bkz. Bellugi ve Newkirk, 1981).

Bir sözlük her türlü kavramı içerebilir, ama bunlar, ortada yeterli bir gramer yoksa, "Ben Tarzan, sen Jane" düzeyinde, bağlantısız sözcükler olarak kalır. Ahenkli, anlaşılır sözler, formel bir kurallar sistemi olmadan türetilemez. (Bu pek ayırdında olmadığımız, sezgiyle kavradığımız bir sistemdir, sözler ağzımızdan o denli ani, o denli rahat, o denli kişisel tonlar taşıyarak dökülür ki, ilk başta onların formel bir kurallar sistemi içerdiğini ya da zorunlu kıldığını fark etmeyiz; birinci dili işaret dili olanların, bu dilin "ayrıştırılamayacağını" öne sürmelerinin, Stokoe'nin –ve daha sonra Bellugi'nin– çabalarını kuşkuyla karşılamalarının nedenlerinden biri budur.)

"Üretici gramer" fikri yeni değildir. Humboldt bütün dillerin "sınırlı araçlardan sonsuz kullanımlar" yarattığına dikkat çekmişti. Buna karşılık ancak son otuz yılda, Noam Chomsky sayesinde, "belirli dillerde bu sınırlı araçların sonsuz kullanımının nasıl gerçekleştiği" ve "genel olarak 'insan dilini' tanımlayan derin özellikler" hakkında bilgi sahibi olduk. Chomsky bu derin özelliklere gramerin "derin yapısı" adını verir ve onları insanın içkin, türe-özgü, konuşmayla birlikte açığa çıkıncaya kadar sinir sisteminde gizil bir güç olarak bekleyen bir karakteristiği olarak görür. Chomsky'ye göre bu "derin gramer" geniş bir kurallar sisteminden oluşur ("yüzlerce değişik tipte kural") ve belirli bir genel yapı içerir; Chomsky zaman zaman bu yapıyı, görsel algıyı düzenlemeye yarayan çeşitli içkin mekanizmaların bulunduğu görsel kortekse benzetir.[85] Bugün bizler, bu

85 Görsel imgeler, fotoğraf imgesi gibi mekanik ya da pasif değildir; bunlar daha çok çözümsel yapılardır. Şekillerin basit özelliklerini (dikey çizgiler, yatay çizgiler, açılar vb.) saptayan yöntem ilk kez David Hubel ve Torsten Wiesel tarafından geliştirilmişti. Daha yüksek düzeyde imge, Richard Gregory'nin "görsel gramer" dediği bir yöntemin yardımıyla bütünleştirilip yapılandırılır (bkz. "The Grammar of Vision", Gregory, 1974).

Bellugi'nin ve diğerlerinin yanıt bulmaya çalıştıkları bir soru da, işaret dilinin konuşma diliyle *aynı* üretici gramere, *aynı* sinirsel ve gramatik temellere sahip olup olmadığıdır. Chomsky'nin öngördüğü, dilin "derin yapısı", esas olarak soyut ve matematiksel bir karaktere sahip olduğundan, ilke olarak bir işaret dilinin, bir dokunma dilinin, bir koku dilinin ve benzerlerinin görünürdeki yapısına uyarlanabilir. Bu bakımdan dilin kendine özgü karakteristikleri (ille de) bir sorun oluşturmaz.

Edelman'ın dile getirdiği daha temel bir sorun, dilin gelişmesi için içkin ya da kurallara bağımlı bir temele ihtiyaç duyulup duyulmadığıdır; belki de beyin/zi-

tür bir gramerin sinirsel karşılıkları hakkında hiçbir şey bilmiyoruz; ama bütün düşünce yetilerinden yalnızca gramer yeteneğini etkileyen afazi hastalığı (ve bu bağlamda işaret dili afazisi) böyle bir karşılığın mevcudiyetini kanıtlamakta ve beyindeki konumu hakkında yaklaşık bir fikir vermektedir.[86]

Chomsky'nin ifadesiyle, belirli bir dili bilen bir kişi, *"üreten* bir gramer üzerinde... potansiyel olarak sonsuz sayıda derin yapı üzerinde kontrol kurabilen, bunları çağrışımlı yüzey yapılarıyla birleştirebilen, bu soyut nesnelerin anlam ve ses yorumlarını belirleyebilen kişidir."[87] Bu kişi grameri nasıl elde eder (ya da

---

hin farklı bir tarzda çalışmakta ve nasıl (Edelman'm deyişiyle) ön bilgi olmadan, "etiketlenmemiş" bir dünyada görsel kategoriler geliştiriyorsa, ihtiyacı olan dilsel kategorileri ve ilişkileri de kendisi *yaratmaktadır* (Edelman, 1990).

86 İnsan dışındaki bazı türlerin dilde "sınırlı araçlardan sonsuz kullanımlar" yaratıp yaratmadığı karışık ve tartışmalı bir konudur. Maymunlarda afaziye rastlanabileceğine ilişkin bulgular, ve bunun, dilin sinirsel kökenlerinin insanın evriminden önceye uzandığını göstermesi, bir nörolog olarak benim ilgimi çekti (bkz. Heffner ve Heffner, 1988).

Şempanzeler konuşamaz (gırtlak yapıları ancak çok kaba sesler çıkarmalarına izin verir); buna karşılık *işaretlerle* çok iyi anlaşırlar ve birkaç yüz işaretlik bir dağarcığa sahiptirler. Pigme şempanzeleri bu tür işaretleri (ya da "sembolleri") yoğunlukla kullanır ve başka şempanzelere aktarırlar. Bu primatların jest kodlarını edindiklerine, kullandıklarına ve başkalarına aktardıklarına kuşku yoktur. Ayrıca, basit mecazlar ya da yaratıcı bağlama işaretleri kullanabilirler (Washoe ve Nim Chimsky de dahil olmak üzere birçok şempanzenin bu tür işaretler kullandığı saptanmıştır). Ama bütün bu işaretler bir dil oluşturmak için yeterli mi? Sözdizimsel yeterlilik ve üretici gramer söz konusu olduğunda, şempanzelerin özgün bir dil yeteneğine sahip olduklarını söylemek zordur. (Buna karşılık Savage-Rumbaugh bir proto-gramerden söz edilebileceği kanısında; bkz Savage-Rumbaugh, 1986.)

87 (Bkz. Chomsky, 1968, s. 26.) Chomsky bu tarz üretici ya da "felsefi" bir gramerin entelektüel tarihini ve genel olarak "içkin fikirler" kavramını hayranlık uyandıran bir üslupla anlatır – okur, onun kendini, entelektüel bir gelenekte kendi yerini bulmak için önce kendi öncüllerini keşfetmek istediği duygusuna kapılır; özellikle onun *Kartezyen Dilbilimi* ve Beckman derslerinin yer aldığı, *Language and Mind* (Dil ve Zihin) adlı kitapları bu konuda yol göstericidir. "Felsefi gramer"in büyük çağı on yedinci yüzyıldı ve bu çağı taçlandıran olay, Port-Royal toplantısından sonra 1660'ta yayımlanan *Grammar*'dı. Chomsky'e göre bugünkü dilbilim o zaman ortaya çıkabilirdi, ama sığ bir empirisizmin (her türlü bilginin esasının tecrübeye dayandığını ileri süren felsefi görüşün) yıldızının parlamasıyla bu gelişme tamamlanamadan kaldı. Dilin içkin bir eğilimle oluştuğu fikri, genel anlamıyla düşünce alanına da uygulanırsa, bu durumda "içkin fikirler"

kontrol eder)? İki yaşında bir çocuk böyle bir aracı nasıl edinir? Bu çocuk elbette hiçbir dilbilgisi dersi almamıştır, anne-babasının fazla düşünmeden, gelişigüzel yaptıkları (ve pek bilgi kırıntısı taşımayan) sohbetleri dışında ona örnek teşkil edecek sözlerden (gramer parçacıklarından) yoksundur. (Elbette, anne-babasının sohbetleri bazı bilgiler içerir, ama bu konuşmalar, çocuğun bilinçdışı tepkiler verdiği, dile ilişkin sayısız bilinçdışı dokundurmalarla, uyarlamalarla, üstü kapalı gramer kurallarıyla doludur. Ama gramerin bilinçli ya da açıktan aktarımı, bu konuşmalarda yer almaz.) Chomsky'nin dikkatini çeken şey de, çocuğun bu kadar az veriyle bu kadar çok bilgiye nasıl ulaştığıdır.[88]

> Bilgi ve tecrübe arasındaki muazzam eşitsizlikten etkilenmememiz mümkün değildir; dil alanında bu eşitsizlik, anadilini konuşan birinin dilsel yetkinliğini yansıtan üretici gramerle, bu grameri kurarken temel aldığı yetersiz ve kısır veriler arasındadır.

O halde çocuk, grameri eğitim yoluyla edinmez, onu öğrenmez de; kendisine sunulan "yetersiz ve kısır verilerden" yola çıkarak *kurar*. Çocuk grameri, ya da gramer olasılığını, önceden verili olarak, gerçekleşmeyi bekleyen gizil bir format olarak kendi içinde taşımasaydı, bu mümkün olmazdı. Chomsky'nin ifadesiyle, "tecrübe ve bilgi arasındaki eşitsizliği giderecek zenginlikte, içkin bir yapı" hepimizde doğuştan var olmalıdır.

(harekete geçirildiği zaman tecrübenin biçimini belirleyen zihinsel yapılar) doktrini Platon'a, oradan Leibniz ve Kant'a dek uzatılabilir. Bazı biyologlar bu içkinlik kavramının organik hayatın biçimlerini açıklamakta esas alınması gerektiğini savunmuşlardır; Chomsky bu bağlamda davranışbilimci Konrad Lorenz'ten alıntı yapar (Chomsky, 1968, s. 81):

> A priori'nin (önsel) gerçek dünyaya uyarlanmasının "tecrübe"den kaynaklandığı öne sürülür; söz konusu tecrübe balığın yüzgeçlerini suyun özelliklerine uyarlamasından öte bir şey değildir. Yüzgecin biçimi bir önseldir; genç balığın suyla ilişkisinin bir sonucu değildir, ama bu biçim balığın suyla ilişkisini mümkün kılar; algı biçimlerimizin ve sınıflandırmalarımızın tecrübe yoluyla gerçek dış dünyayla ilişkilendirilmesi de aynı yolu izler.

Başka bilim adamları tecrübenin, algılama ve sınıflandırma biçimlerini yalnızca şekillendirmekle kalmayıp, onları *yarattığını* öne sürerler (bkz. s. 124-125).

88 Chomsky, 1968, s. 76.

Bu içkin yapı, bu gizil yapı, ne doğumda ne de bebek on sekiz aylık oluncaya dek pek göze çarpmaz. Sonra aniden, son derece etkileyici bir biçimde, gelişmekte olan çocuk dile açık hale gelir, anne-babasının sözlerinden bir gramer kurma yeteneğini kazanır. Yirmi bir aylıktan otuz altı aylığa kadar (bu dönem sinirsel açıdan normal çocuklarda, gerek sağırlarda gerekse normallerde aynı süreci izler; zekâ geriliği olanlar, başka gelişim noksanlıklarıyla birlikte, biraz geri kalırlar) çocukta, dil konusunda müthiş, dahice bir kabiliyet görülür; sonra bu kapasite gerilemeye başlar ve çocukluğun sonuna doğru (kabaca on iki–on üç yaşlarında) sona erer.[89] Lenneberg'in ifadesiyle bu, bir ilk dil edinmek için "kritik dönem"dir – beyin yalnızca bu dönemde bölük pörçük bilgilerden eksiksiz bir gramer oluşturur. Anne-baba bu dönemde etkili, ama yalnızca yardımcı bir rol oynarlar; dil, kritik bir dönemde kendiliğinden, "içeriden" gelişir; anne-babanın tek yaptığı (Humboldt'un ifadesiyle) "kendi başına sürecek bir gelişme için gerekli düşünme tarzını sağlamak"tır. Bu süreç öğrenmeden çok olgunlaşmaya yakındır – (Chomsky'nin bazen Language Acquisition Device/LAD [Dil

89 Dilin bir "kiritik yaş"ta edinildiği fikri, ergenliğe kadar dil edinilmemişse ondan sonra hiçbir zaman anadili olan biri gibi akıcı bir üslupla konuşulamayacağı varsayımı, Lenneberg'e aittir (Lenneberg, 1967). İşiten insanlarda kritik yaş pek az sorun edilir; çünkü bütün işitenler (zekâ geriliği olanlar dahil) hayatlarının ilk beş yılında yetkinlikle konuşmaya başlarlar. Kritik yaş, anne-babalarının seslerini duyamayan, ya da en azından anlayamayan, işaret diliyle tanışmamış sağır çocukların en büyük sorunudur. İşaret *dilini* geç yaşta (yani beş yaşından sonra) öğrenenlerin, yoğun bir çaba sarfetmeden, en başından (özellikle doğumdan hemen sonra ve sağır bir anne-babadan) öğrenenler kadar akıcı ve hatasız bir gramere sahip olamayacağını gösteren kanıtlar mevcuttur.

Bu durumun istisnaları olabilir, ama adı üstünde, istisnadır bunlar. Genel olarak, okulöncesi yılların iyi bir dil edinmek için kritik bir dönem olduğu, dille ilk tanışmanın mümkün olduğu kadar erken bir yaşta meydana gelmesi gerektiği ve sağır doğanların işaret dilinin öğretildiği anaokullarına gitmelerinin hayırlı olacağı söylenebilir. Massieu'nün, on üç yaş dokuz aylıkken bu kritik dönemde bulunduğu da söylenebilir, ama Ildefonso'nun kritik dönemi aştığı açıktı. Bu ikisinin dili geç yaşta edinmeleri, sinirsel plastisitenin ketlenmesiyle açıklanabilir, ama daha ilginç bir varsayım, Ildefonso ve kardeşinin ya da Massieu ve sağır kardeşlerinin geliştirdikleri jest sistemlerinin (ya da "özgün işaret dilinin") beyinde dilsel bir yeteneğe yol açtığı, yıllar sonra gerçek işaret diliyle tanışmalarıyla bu yeteneğin kusursuzlaştığıdır. (Vahşi Çocuk Victor'un [bkz. s. .....] hekim-eğitmeni Itard da, Victor'a konuşmayı ve konuşulanları algılamayı öğretememesini, dil edinimindeki bu kritik döneme yormuştu.)

Edinim Aracı] adıyla sözünü ettiği) içkin yapı, tıpkı bir cenin gibi organik büyümesini, farklılaşmasını ve olgunlaşmasını tamamlar.

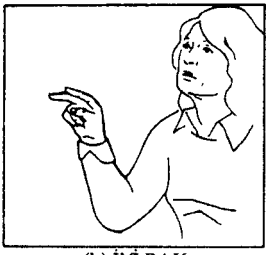
Roger Brown'la yaptıkları eski çalışmalardan söz ederken Bellugi, bu içkin yapıyı, dilin en büyük harikası olarak öne çıkarır; birlikte yazdıkları ve çocuğun cümlelerindeki "latan yapının harekete geçmesi" sürecini anlatan bir makaleye atıfta bulunur ve son cümleyi alıntılar: "İsim-cümle'nin evrim basamakları olan eşzamanlı ayrışma ve bütünleşme, bir şartlı refleks ediniminden çok, ceninin biyolojik gelişimini anımsatır." Bellugi, bir dilbilimci olarak, kendi hayatındaki *ikinci* harikanın bu müthiş organik yapının –gramerin karmaşık cenininin– tümüyle görsel bir biçimde, yani işaret dili biçiminde var olabildiğini görmek olduğunu söyler.

Bellugi, her şeyden öte, Amerikan İşaret Dili'nin morfolojisini –bir işaretin gramer ve sözdizimiyle değişerek farklı anlamları iletmesini– inceledi. *Amerikan İşaret Dili Sözlüğü*'ndeki yalın sözcükler yalnızca bir ilk adımdı – çünkü bir dil yalnızca sözcük dağarcığı ya da bir kodlar toplamı değildir. (Öte yandan, Kızılderili İşaret Dili diye adlandırılan dil, salt kodlardan, başka deyişle bir işaretler toplamından ya da dağarcığından ibarettir; işaretlerin hiçbir içsel yapısı yoktur ve gramer açısından değişime ve dönüşüme müsait değillerdir.) Gerçek bir dil, her türlü gramer ve sözdizim araçlarının yardımıyla sürekli dönüşüm içindedir. Amerikan İşaret Dili, temel sözcük dağarcığını olağanüstü zenginleştiren bu tür araçlardan çokça yararlanır.

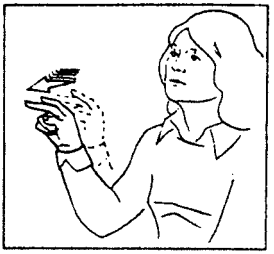
Böylece, BAK sözcüğü çok çeşitli biçimler alabilir ("bana-bak," "ona-bak," "her-birine-ayrı-ayrı-bak," vb.) ve bunların her biri kendine özgü bir hareketle ifade edilir: Sözgelimi, BAK işareti bir elin ileriye doğru uzatılmasıyla yapılır; "birbirinize bakın" işaretiyse iki elin aynı anda birbirine doğru uzatılmasıyla yapılır. Bakma sürecini anlatan çok sayıda modülasyon mevcuttur (şekil 1); BAK işareti (a), "iyi bak" (b), "gözünü ayırma" (c), "göz at" (d), "gözle" (e), "uzun uzun bak" (f) ya da "tekrar tekrar bak" (g) biçimini alabilir; bu saydıklarımıza, çeşitli bileşimler içinde birçok farklı anlatım biçimleri eklenebilir. Bundan başka, türetme yoluyla birçok değişik anlatımın yolu açılır;

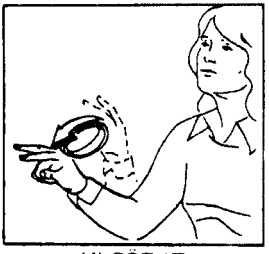
(a) BAK

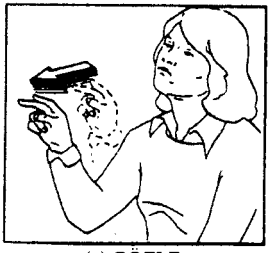
(b) İYİ BAK

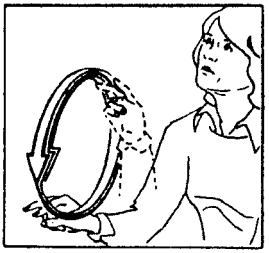
(c) GÖZÜNÜ AYIRMA

(d) GÖZ AT

(e) GÖZLE

(f) UZUN UZUN BAK

(g) TEKRAR TEKRAR BAK

Şekil 1. BAK kökü çeşitli dönüşümlere uğrayabilir. Burada BAK'a zamansal anlam kazandıran işaretlerden bazılarını görüyoruz; derece, nicelik, nitelik gibi anlamlar içeren çok sayıda başka modülasyon da mevcuttur. (Kaynak: *The Signs of Language*, E. S. Klima ve U. Bellugi, Harvard University Press, 1979.)

BAK işareti küçük değişikliklerle "hatırla", "manzaraya bak", "umut et", "kehanette bulun", "tahmin et", "geleceği gör", "amaçsızca bak", "gözden geçir" gibi özgül anlamlar yüklenebilir.

İşaret dilinde surat da özel, dilbilimsel işlevleri yerine getirebilir: böylece (Corina, Liddell ve başkalarının gösterdiği gibi) özgül yüz ifadeleri ya da "davranış biçimleri", konu başlığı, yan cümle, soru zarfı gibi sözdizimsel yapılar oluşmasını sağlayabilir ya da zarf, edat gibi dilbilgisel işlevler kazanabilir.[90] Vücudun başka yerleri de bu amaçla kullanılabilir. Bütün bunlar –çok sayıdaki uzamsal ve kinetik eğilip bükülmeler, gerçek ya da gizil hareketler– kök işaretlerle birleşebilir, bütünleşebilir, onları dönüştürebilir ve muazzam bir bilgi dağarcığının işaretlerle iletilmesini sağlayabilir.

Bu işaret dili birimlerinin *sıkıştırılabilmesi* ve yapılan tüm değişikliklerin *uzamsal* olması, işaret dilini diğer bütün dillerden ayıran ve onun gerçek bir dil olduğu konusunda kuşku yaratan özelliklerdi. Ama işaret dilini gerçek bir dil yapan, uzamsal sözdizimi ve grameriyle birlikte, tam da bu özellikleridir – yine de bu dilin, konuşulan bütün dillerin evriminden yola çıksa da, özgün bir evrimsel alternatif oluşturan, yepyeni bir dil olduğunu eklemeliyiz. (Son yarım ya da iki milyon yıldan beri konuşma donanımımızı geliştirdiğimiz düşünülürse, bu dilin son derece şaşırtıcı ve beklenmedik bir gelişme olduğu da söylenebilir. Hepimiz içimizde dil potansiyeli taşırız – bu anlaşılır bir şey. Ama bu potansiyelin *görsel* biçiminin de bu denli büyük olması – bu gerçekten hayret verici bir durumdur ve bugünkü görsel dil ortaya çıkmasaydı böyle bir olasılığı düşünmek bile zor olurdu. Öte yandan denebilir ki, karmaşık bir dilsel yapısı olmasa da, işaretlerle ve jestlerle anlaşmak çok eskilere, insanlığın ilk çağlarına kadar uzanır – konuşmak aslında evrimde bir yeniliktir; bu yeni araç başarılı bir biçimde ellerin yerini almış ve ellerin, iletişim dışında, daha yararlı bir biçimde kullanılmasını sağlamıştır. Belki de, konuşma ve işaret biçimlerini içeren, birbirine paralel iki ayrı evrimsel süreç mevcuttu: Bazı ilkel ka-

90 Bkz. Corina, 1989.

bilelerde konuşma ve işaret dillerinin bir arada var olduğunu kanıtlayan bazı antropologlar bu düşüncededir.[91] Sağırlar ve dilleri, bizlere, sinir sistemimizin plastikliğini ve latan bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.)

İşaret dilinin en önemli özelliği –onu diğer bütün dillerden ve zihinsel faaliyetlerden ayıran özelliği– uzamın özgün bir dilsel amaçla kullanımıdır.[92] Bu dilsel uzamın karmaşıklığını, uzamsal sembollerin incelikli ilişkilerini değil anlamak, gözle takip bile edemeyen "normal" kişilerin kavraması zordur.

O halde işaret dilinin her seviyesinde –söz dağarcığı, gramer, sözdizimi– uzamın *dilbilimsel* kullanımıyla karşılaşıyoruz; bu kullanım son derece karmaşıktır, çünkü lineer, ardışık, zamansal ilerleyen konuşma dilinin aksine, işaret dili eşzamanlı, almaşık ve çok katmanlıdır. İşaret dili "yüzeysel" olarak göze basit görünür, jestleri ve mimleri andırır; ama kişi kısa zamanda bunun bir yanılsama olduğunu anlar, basit görünen şey olağanüstü karmaşıktır, birbirinin içine geçmiş üç boyutlu, sayısız uzamsal modellerden oluşur.[93]

Bu uzamsal gramer, uzayın dilsel kullanımı 1970'lerde araştırmacıların çok ilgisini çekti, ancak şimdi, içinde bulunduğumuz dönemde zaman da aynı ölçüde ilgi çekmeye başladı. Başlarda işaretlerin ardışık bir düzene sahip olduğu kabul edilse de, fonolojik açıdan önemsiz olduğu düşünülüyordu, bunun temel nedeni dilin "okunamayışı"ydı. Ama yeni bir dilbilimci

91 Bkz. Lévy-Bruhl, 1966.

92 İşaret dili üzerine yapılan araştırmaların çoğu ABD'de sürdürülmekte olduğundan, bulguların çoğunluğu da Amerikan İşaret Dili üzerinedir, ama başka işaret dilleri (Danca, Çince, Rusça, İngiliz İngilizcesi) üzerinde de araştırmalar yapılmaktadır. Ama bu özelliklerin ASL'ye özgü olduğunu düşünmek için hiçbir neden yoktur – büyük olasılıkla bunlar bütün uzamsal/görsel diller için geçerlidir.

93 İşaret dilini öğrendikçe, gözümüz de aşina olmaya başlar, jestlerle işaret dili arasında temel bir farklılık olduğunu anlarız ve ikisini bir an bile karıştırmayız. Geçenlerde İtalya'ya yaptığım bir seyahatte bu ayrım beni özellikle etkiledi; bilindiği gibi İtalyanlar abartılı jestler kullanırlar, meramlarını anlatırken coşkulu el-kol hareketleri yaparlar; buna karşılık İtalyan İşaret Dili tümüyle kendi söz dağarcığı ve gramer kurallarıyla sınırlıdır ve bu dili kullananlarda "İtalyan" bir hava sezilmez: bu ülkede jest diliyle gerçek işaret dili arasındaki fark, konuyla ilgisi olmayanların bile anlayacağı kadar belirgindir.

kuşağı, bu görüşü değiştirmiştir – bu dilbilimcilerin çoğu kendileri sağır ya da anadili işaret dili olan kimselerdi ve dillerinin gelişimini kendi deneyimleriyle, "içeriden" takip edip işaretlerdeki ardışıklığın önemini ortaya çıkardılar. Başka isimlerin yanında, Ted ve Sam Supalla kardeşler bu konuda öncülük yaptılar. Böylece, çığır açan 1978 tarihli makalelerinde Ted Supalla ve Elissa Newport, hareketlerdeki çok belirsiz farklılıkların bazı isimleri fiillerinden ayırdığını gösterdiler: daha önceleri, sözgelimi Stokoe gibileri, "oturmak" ve "sandalye" için tek bir işaret olduğunu düşünmüşlerdi – ama Supalla ve Newport bu sözcüklerin işaretlerinin çok belirsiz de olsa ayrı olduğunu kanıtladılar.[94]

İşaret dilinde zamanın yeri üzerine en sistemli araştırmayı, Scott Liddell ve Robert Johnson, Gallaudet'teki meslektaşlarıyla birlikte yapmışlardır. Liddell ve Johnson işaret dilini uzayda "donmuş", anlık kalıpların art arda sıralanması olarak görmezler; müziği ya da konuşmayı çağrıştıran "hareketler"le "duraklamalar"ın gerekli dinamizmi sağladığı, sürekli değişen ve zengin modülasyonlar içeren bir dil olarak kabul ederler. ASL dilinde çok çeşitli ardışıklıklar –el biçimlerinin, konumlarının, elle yapılmayan işaretlerin, yerel işaretlerin, hareket ve duraklamaların sıralanması-, bunun yanında işaretlerin içsel (fonolojik) bölünmesi olduğunu göstermişlerdir. Eşzamanlı yapı modeli bu bölünmeleri yeterince temsil edemez, hatta anlaşılmalarını engelleyebilir. Bu bakımdan eski, statik tasarımın ve betimlemelerin yerini yeni ve çoğu kez oldukça derinlikli, dinamik notasyonlar almıştır; bunlar bazı yönlerden dans ve müzik notasyonlarını andırır.[95]

Kimse bu yeni gelişmeleri Stokoe'den daha büyük ilgiyle izlememiştir; Stokoe'nin kendisi de "dört boyutlu dilin" gücü üzerinde özellikle yoğunlaşmıştır:[96]

> Konuşma tek boyutludur – onun zamandaki uzantısı olan yazı iki boyutludur; modeller üç boyutludur; ama yalnızca işaret

94 Supalla ve Newport, 1978.

95 Bkz. Liddell ve Johnson, 1989; Liddell ve Johnson, 1986.

96 Stokoe, 1979.

dilleri dört boyuttan yararlanır – dili kullananın hizmetindeki üç boyut ve zaman boyutu. İşaret dili dört boyutlu anlatım aracının bütün sözdizimsel olanaklarını sonuna kadar kullanır.

Bunun sonucunda, Stokoe'ye göre –burada işaret dilini kullanan sanatçılar, oyun yazarları ve oyuncular da onu destekler– işaret dili yapısal olarak düzyazıdan ve anlatıdan geri kalmaz, ayrıca esas olarak "sinematografik"tir:

> Herhangi bir işaret dilinde... anlatı lineer ve sıkıcı değildir. Aksine, bu dilin esası normal bakıştan yakın plana, sonra uzak plana, sonra yeniden yakın plana gidip gelmektir, buna geri dönüşler ve ileriye sarmalar da dahildir, tam bir sinema dili... İşaret dilinin düzyazıdan çok montajlanan bir filme yakın olmasının yanı sıra, dili kullanan herkes bir kamera görevi görür: Görüş sahalarını ve açılarını kendileri yönlendirirler ve bunları değiştirirler. Yalnız anlatan değil, dinleyen de başından sonuna kadar anlatıcının görsel yönelimlerinin farkındadır.

Böylece, araştırmaların bu üçüncü evresinde, işaret dilinin (fonolojisi, zaman çekimleri, akıcılığı ve ardışıklığı bakımından) hiçbir şekilde konuşma dilinden geri olmadığı, ama kendine özgü, ilave bir uzamsal ve sinematografik gücü olduğu anlaşılmıştır – bu, son derece karmaşık ve o denli saydam bir düşünce aktarımı ve dışavurumudur.[97]

Bu muazzam karmaşıklıktaki dört-boyutlu yapının çözülmesi, çok güçlü bir donanımı ve dehaya yaklaşan bir zekâyı ge-

97 Stokoe bu karmaşıklığın bir kısmını şöyle açıklıyor:

> İşaret diliyle anlaşan üç ya da dört kişi bu dili konuşmak için bir araya gelmişlerse... uzam dönüşümleri üç boyutlu görsel dünyanın 180 derecelik sınırlarını aşar ve bu dili kullanmayanların pek az anlayabildikleri yönelimleri içerir. Anlatıcının ve bütün dinleyicilerin üç boyutlu görüş sahaları arasında bu ve başka dönüşümler tamamlandıktan sonra, anlatıcı düşünce dünyasının bütün içeriğini dinleyene aktarmış olur. İşaret devinimlerinin – omuzdan dirseğe ve dirsekten bileğe kadar kol, bilek, el ve parmak devinimlerinin yönelimleri ve yönelim değişiklikleri; göz, yüz ve kafa devinimlerinin bütün nüansları– çizdiği bütün eğriler tanımlanabilseydi, düşüncenin işaret diline aktarılması olgusunu açıklayan verilere sahip olabilirdik... Dil, düşünce ve bedenin nasıl bir etkileşim içinde olduklarını anlamak için, birbiriyle bütünleşen zaman-uzamla anlamı birbirinden ayırmak gerekir.

rektirir.[98] Buna karşılık, işaret dili bilen üç yaşındaki bir çocuk bile bu yapıyı kolaylıkla, farkına varmadan çözebilir.[99]

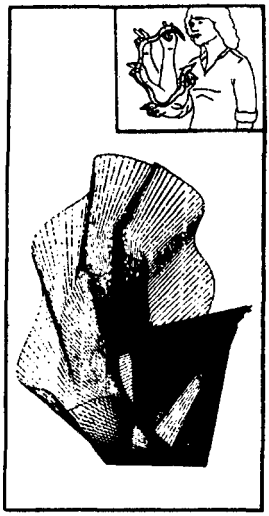
Üç yaşında ya da herhangi bir yaşta işaret dili öğrenen birinin zihninde ve beyninde, onu bir dahi yapacak, uzamı şaşırtıcı bir biçimde "dilselleştirmesini" sağlayacak ne gibi değişiklikler olmaktadır? Bu kişinin beyninde nasıl bir donanım mevcut? "Normal" konuşma deneyiminden, ya da nöroloğun konuşma hakkındaki bilgilerinden, bu tür uzamsal bir yaratıcılığın mümkün olmadığı sonucuna ulaşırız. Gerçekten de "normal" beyin, başka deyişle erken yaşta işaret dilini öğrenmemiş bir beyin için böyle bir gelişme neredeyse imkânsızdır.[100] Şu halde işaret dilinin sinirsel kökeni nedir?

1970'leri işaret dillerinin yapısını araştırmakla geçiren Ursula Bellugi ve meslektaşları, şimdi bu yapıların sinirsel uzantılarını

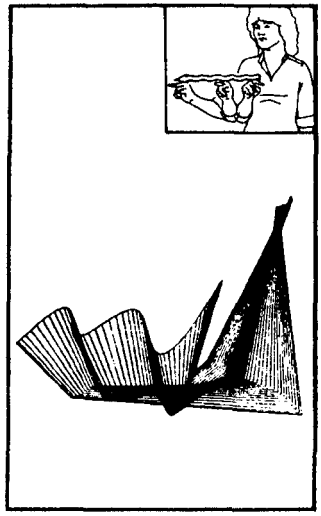
98 "Halen üç boyutlu devinimleri, el ve kol hareketlerini yüksek çözünürlüklü sayısallaştırmayı mümkün kılan bir izleme aygıtı olan Op-Eye sistemiyle çözümlüyoruz... Opto-elektronik kameralar ellere ve kollara bağlanan ışık-yayıcı diyotların yer değişikliklerini saptar ve sayısal verileri bir bilgisayara aktarır; bu bilgisayar da üç boyutlu eğrileri hesaplayarak ekrana yansıtır" (Poizner, Klima ve Bellugi, 1987, s. 27). Bkz. şekil 2.

99 Bilinçdışı da olsa, dil öğrenme deha gerektiren bir edimdir – tarz ve yöntem farklılıkları bir kenara bırakılırsa, sağır çocuğun işaret dilini öğrenmesiyle işiten çocuğun konuşma dilini öğrenmesi arasında çarpıcı benzerlikler vardır. Özellikle, gramer edinimi iki çocukta da aynı süreci izler ve birdenbire, bir reorganizasyonu, düşünce ve gelişmede bir kesintiyi andıran bir süreçte çocuk jestlerden dile, elle işaret etmekten eksiksiz grameri olan dilsel bir sisteme geçiş yapar: bu süreç, sağır çocuklarda da işiten çocuklarda da aynı yaşlarda (yirmi bir aylıktan yirmi dört aylığa kadar) ve aynı koşullarda gerçekleşir.

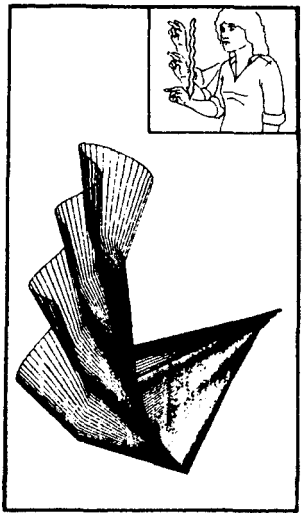
100 Elissa Newport ve Ted Supalla (bkz. Rymer, 1988) işaret dilini geç yaşta –yani beş yaşından sonra– öğrenenlerin, oldukça yetkin kullansalar da, bu dilin bütün inceliklerine hiçbir zaman sahip olamadıklarını, karmaşık gramerini hiçbir zaman "çözemediklerini" öne sürerler. Özel bir dilsel-uzamsal yeteneğin, beynin sol yarıküresinin özel bir işlevinin, ancak hayatın ilk yıllarında kazanıldığı anlaşılmaktadır. Aynı şey konuşma için de, bütün diller için de geçerlidir. İşaret dili beş yaşma kadar edinilmezse ve daha sonra öğrenilirse, hiçbir zaman anadil gibi akıcı olamaz: Bazı temel dilsel yaklaşımlar hiçbir zaman kazanılmaz. Bunun tersine, küçük çocuk (anne-babasının işaret dilini geç yaşta öğrenmesi gibi nedenlerle) dili eksik ya da hatalı öğrense de, zaman içinde gramerini düzeltir ki, bu da çocuklukta içsel bir gramer yeteneği bulunduğu savını destekler.

(a) HER YANA BAK

(b) BİR DİZİYİ GÖZDEN GEÇİR

(c) İÇ ÖZELLİKLERİNE BAK

Şekil 2. BAK işaretinin üç ayrı gramer çekiminin bilgisayarda üretilen eğrilerle aktarımı. Üç boyutlu karmaşık eğrileriyle uzamsal gramerin güzelliği, bu teknikle başarılı bir şekilde yansıtılıyor (bkz. dipnot 98). (Ursula Bellugi'nin izni alınarak yayımlanmıştır. Salk Institute for Biological Studies, La Jolla, California.)

araştırıyorlar. Bu işi yaparken, diğer yöntemlerin yanında, beyindeki çeşitli lezyonların etkilerini çözümlemeyi amaçlayan klasik nöroloji yönteminden de yararlanıyorlar – burada tabii, işaret dili ve genel uzamsal süreçlerin etkilerini inceliyorlar, kalp krizi ve başka beyinsel arazları olan sağırları gözlemliyorlar.

Bir yüzyıldan fazla bir süredir (Hughlings-Jackson'ın 1870'lerdeki tanımlamalarından beri) beynin sol yarıküresinin çözümlemeci işlevler gördüğü, her şeyden önce de söz dağarcığı ve gramer analizleriyle konuşulan dilin anlaşılmasında etkili olduğu düşünülmüştür. Sağ yarıkürenin ise işlevsel açıdan yardımcı bir konumda olduğu, tek tek parçalardan çok bütüne yöneldiği, ardışık çözümlerden çok eşzamanlı algılara, her şeyden öte de görsel ve uzamsal dünyaya yoğunlaştığı kabul edilmiştir. İşaret dilleri bu sınırlamaların kesinlikle dışında kalır – çünkü bir yandan söz dağarcığına ve gramer yapıya sahiptirler, bir yandan da bu yapı eşzamanlı ve uzamsaldır. Bu nedenle, daha on yıl öncesine kadar, işaret dilinin bu özellikleriyle (konuşma gibi) tek yarıkürede mi yoksa iki yarıkürede birden mi temsil edildiği konusunda belirsizlik hâkimdi; tek yarıküreyse, bu hangisiydi; işaret afazisinde sözdizimi, söz dağarcığından bağımsız olarak örselenebilir miydi; ve asıl ilginci, işaret dilinin birbirini bütünleyen gramer ve uzamsal ilişkilerini göz önüne aldığımızda, uzamsal süreç, bütün uzamsal kavrayış, işaret dili kullanan sağırlarda çok farklı (ve son derece güçlü) bir sinirsel temele dayanıyor olabilir miydi?

Bellugi ve meslektaşlarının, araştırmalarına başladıklarında karşılaştıkları sorulardan bazıları bunlardı.[101] O sıralarda, işaret dili kullananlarda felç ve diğer beyin hasarlarına ilişkin kayıtlar ve veriler pek azdı, olanlar da yetersiz çalışmaların ürünü, önemsiz raporlardı – bunun bir nedeni, işaret dilinin parmakla hecelemekle bir tutulmasıydı. Bellugi'nin ilk ve en önemli buluşu, beynin sol yarıküresinin, konuşma dilinde olduğu gibi, işaret dilinde de işlevsel bir rolü olduğuydu; işaret

101 İleri görüşlü Hughlings-Jackson yüz yıl önce şunları yazmıştı: "Kuşkusuz, beyninin bir bölgesindeki bir hastalıktan ötürü sağır-dilsiz, kendisi için doğal verileri sağlayan işaret sistemini kaybedebilir." Hughlings-Jackson bozukluğun sol yarıkürenin etkilenmesiyle oluşacağını düşünmüştü.

dili, konuşma grameri süreçlerinin izlediği bazı sinirsel yolların aynısını izliyordu – ama buna ek olarak, normalde görsel süreçlerle ilişkilendirilen bazı yollar da izliyordu.

İşaret dilinde baskın olarak sol yarıkürenin kullanıldığını destekleyenlerden biri olan Helen Neville, işaretlerin sağ görsel alanda daha iyi "okunduğunu" (her iki görsel alandan gelen bilgiler beynin aksi yarıküresinde değerlendirilir) göstermiştir. Bu durum, sol yarıkürenin bazı bölgelerinde (felç vb. sonucu) oluşan lezyonların etkileri araştırıldığında da açıkça görülür. Bu tür lezyonlar işaret dilinde de afaziye yol açabilir – konuşma afazisini andıran bir biçimde işaretlerin kullanımında ve kavranışında bozukluklar görülür. Bu tür işaret afazileri ya söz dağarcığını ya da grameri (söz diziminin uzamsal düzenleri de dahil olmak üzere) etkiler, ayrıca Hughlings-Jackson'ın dilde temel bir öğe olarak gördüğü "öneride bulunma" yeteneğinde bozukluğa neden olur.[102] Ne var ki işaret dili afazisinde diğer dil-dışı, görsel/uzamsal yetenekler kaybolmaz. (Sözgelimi jestler – hepimizin yaptığı dışavurum hareketleri [omuz silkme, veda işaretleri, yumruk sallama vb.] afazide yitirilmez; işaret dili yitirildiği halde davranışların yitirilmemesi, bu ikisi arasındaki kesin ayrımı göstermesi bakımından önemlidir. Afazi hastaları "Amerikan Yerli Dili"ni öğrenebilirler, ama işaret diline, konuşma dili kadar uzaktırlar.)[103] Buna karşılık sağ beyin felci geçirenlerde ağır

102 Konuşma afazisi ve işaret afazisi arasındaki yakınlık yakın geçmişte Damasio ve arkadaşları tarafından sunulan bir çalışmanın konusuydu; söz konusu çalışmada, genç ve normal işiten, saralı bir işaret dili çevirmeni, Wada testine (sol şahdamara sodyum amital enjekte edilmesiyle sol yarıkürenin baskın olup olmadığının ölçülmesi) tabi tutulmuş, genç kız geçici konuşma ve işaret afazisi geçirmişti. İngilizce konuşma yetisini dört dakika sonra geri kazanmıştı; işaret afazisi beş dakika kadar sürdü. İşlem sırasında sürekli PET taraması yapılmış, sol yarıkürede kaba olarak aynı bölgelerin konuşma ve işaret diliyle ilişkili olduğu anlaşılmıştı; ancak işaret dili daha büyük bir alan kaplıyordu ve sol paryetal loba uzanıyordu (Damasio ve arkadaşları, 1986).

103 İşaret dilinin konuşamayan ya da konuşmak istemeyen otistik çocuklara yararlı olabileceğini gösteren çok sayıda kanıta sahibiz; işaret diliyle bu çocuklar bugüne dek görülmeyen bir iletişim içine girebilirler (Bonvillian ve Nelson, 1976). Rapin bu gelişmeyi, bazı otistik çocukların işitsel bağlamda özgül nörolojik bozuklukları olabileceği, ama görsel açıdan tümüyle sağlıklı olabilecekleri şeklinde açıklıyor.

uzamsal düzensizlikler, perspektif algılama zorluğu, bazen de sol alanın algılanmaması gibi durumlar görülür – ama bu bozukluklar afaziye dönüşmez ve hasta, görsel/uzamsal eksikliklerine karşın işaret diline kusursuzca hâkim olabilir. Kısacası işaret dili, beyinsel faaliyet açısından konuşma diliyle aynı bölgeleri işgal eder, ama doğası açısından tümüyle görsel/uzamsal bir dildir (ve bu özelliğiyle sağ yarıkürede baskın olması beklenir).

Bu bulgu, hem şaşırtıcı hem de gayet açıktır ve bizi iki sonuca ulaştırır. Nörolojik düzeyde, işaret dilinin de bir *dil* olduğu ve işitselden çok görsel, ardışık düzenden çok uzamsal düzene yakın olduğu halde, beyin tarafından bir dil olarak algılandığı tezini destekler. Bir dil olarak da, beynin sol yarıküresinde, biyolojik olarak bu işlevle donatılmış bölgede etkindir.

İşaret dilinin, uzamsal düzenine karşın beynin sol yarıküresinde etkin olması, beyinde sıradan, "topografik" uzamdan başka bir de "dilsel" uzam olabileceğini akla getirmektedir. Bellugi bize bu konuda önemli ve şaşırtıcı bir dayanak sunar. Hastalarından biri, sağ yarıküresinde iri bir lezyonu olan Brenda I., görüş alanının sol tarafına tümüyle kördür; odasını anlatırken, hemen her şeyi sağ yanına aktarır, sol tarafı tümüyle boş bırakır. Uzamın –topografik uzamın– sol yanı onun için yok gibidir (şek. 3a-b). Ama işaret dilini kullanırken uzamsal bir geometri oluşturur ve gayet rahat, uzamın her yanını, bu arada sol yanını da kullanarak meramını anlatır (şek. 3c). Sağ yarıkürenin bir işlevi olan topografik uzam algısı büyük zarar görmüştür; ama dilsel uzam, bir sol yarıküre işlevi olan sözdizimsel uzam hiç bozulmamıştır.

İşaret dili kullananların uzamı yeni ve olağanüstü incelikli bir biçimde tasvir ettikleri bu *yeni* uzamın, formel uzamın biz işaret dili bilmeyenlere hiçbir anlam ifade etmediği anlaşılıyor.[104] Bu durum, yepyeni bir nörolojik gelişmeyi yansıtmaktadır. İşaret

İşaret dili, afazi hastalarına pek yardımcı olmasa da, konuşma kapasitesini kısıtlayan ya da örseleyen zekâ geriliğinde ve bunaklarda belli ölçüde yararlı olabilir. Bunun nedeni işaret dilindeki grafik ve simgesel anlatım olduğu kadar, konuşma dilinin karmaşık yapısı ve güçlüğüne kıyasla işaret dilindeki motor hareketlerin basitliğidir.

104 Bu tür formel bir uzamın, genel olarak görsel-bilişsel işlevin olağanüstü güçlenmesi, başka yollarla da ortaya çıkabilir. Son on yıldır kişisel bilgisayar kullanı-

diliyle konuşanlarda adeta sol yarıküre bir görsel-uzamsal algı dünyasını "ele geçirmekte", onu dönüştürmekte, keskinleştirmekte, ona analitik ve soyut bir karakter kazandırarak görsel bir dili ve görsel kavramlaştırmaları mümkün kılmaktadır.[105]

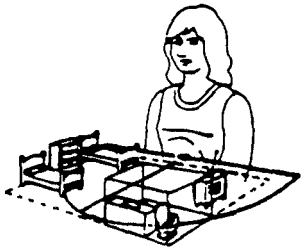
İşaret dili kullananların bu dilsel-uzamsal yetenek dışında başka yetenekler geliştirip geliştirmedikleri sorusu sorulabilir. Başka dildışı, görsel-uzamsal yeteneklere de sahip oluyorlar mı? Yeni bir tür görsel *zekâ*'dan söz edilebilir mi? Bu soru, Bellugi ve meslektaşlarının işaret diliyle konuşan sağırların görsel kavrayışları üzerine son derece ilginç bir araştırma yapmalarına yol açtı.[106] Doğuştan sağır, işaret diliyle konuşan çocuklarla

mının yaygınlaşmasıyla, bilgisayar "uzamında" mantıksal verilerin düzenlenmesi ve hareket ettirilmesi, en karmaşık üç boyutlu modellerin ve figürlerin oluşturulması (döndürülmesi, çeşitli dönüşümlerden geçirilmesi) mümkün hale gelmiştir. Bu gelişme yeni bir tür uzmanlığa, bilgisayar çağından önce çok ender görülen bir görsel imgelem gücüne (özellikle topolojik dönüşümlerin imgelemde canlandırılmasına) ve görsel-mantıksal bir düşünme biçimine yol açmıştır. Hemen herkes bu yolla görsel gelişmesini artırabilir – en azından on dört yaşın altındaki herkes. Bu yaştan sonra bilgisayardaki görselliği akıcı biçimde izlemek zorlaşmaktadır. Anne-babalar sık sık çocuklarının bilgisayar kullanmaktaki ustalıklarına yetişemediklerinden söz ederler – bu da belki "kritik yaş"ın başka bir örneğidir. Görsel-bilişsel ve görsel-mantıksal işlevlerin artışı için büyük olasılıkla sol yarıkürede erken yaşta bir gelişmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

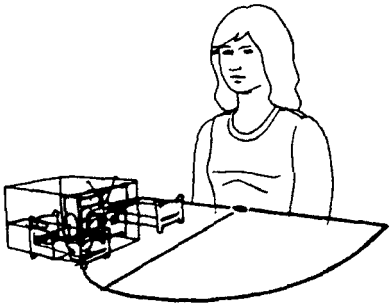
105 Bu, yeni, ama evrensellik potansiyeli taşıyan bir gelişmedir. Martha's Vineyard'da olduğu gibi, bütün bir kasaba halkı, sağır olanlar ve olmayanlar, akıcı bir şekilde işaret diliyle anlaşabilir. Uzamsal dili edinme kapasitesi –sinirsel donanım– ve dolayımındaki bütün dil-dışı uzamsal yeteneklerin hemen herkeste bulunduğu anlaşılmaktadır.

Büyük olasılıkla, talebe göre gelişen ya da kısır kalan sayısız sinirsel potansiyelle doğuyoruz. Sinirsel sistemin, özellikle de serebral korteksin gelişimi, genetik sınırlamaların yanında, erken tecrübelerle yönlenmekte, yoğrulmakta ve biçimlenmektedir. Hayatın ilk altı ayında fonemleri ayırt etme yeteneği bebeği çok geniş bir çeşitliliğe yönlendirilebilir, ama zamanla bebek çevresindeki dilin kısıtlamalarına maruz kalır; sözgelimi Japon bebekleri "l" ve "r" seslerini ayıramazlar; Amerikalı bebekler de aynı şekilde, bazı Japon fonemlerini ayırt edemezler. Nöronlar açısından da sıkıntımız yok; belirli bir potansiyeli geliştirmenin sınırlı sayıdaki nöronları "harcayacağı" ve başka potansiyelleri engelleyeceği gibi bir tehlike söz konusu değil. Beynin yoğrulabilirliğini ve büyümesini sürdürdüğü bu erken kritik dönemde, gerek dilsel açıdan, gerekse her açıdan olası en zengin çevrede yaşamak herkesin hakkı olmalı.

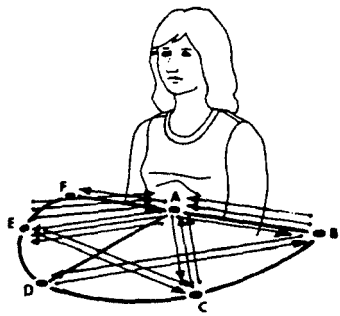
106 Bellugi ve arkadaşları, 1989.

(a) DOĞRU UZAMSAL KONUM

(b) İŞARET DİLİYLE
YANLIŞ AKTARILAN
UZAMSAL KONUM

(c) İŞARET DİLİNDE
DOĞRU SÖZDİZİMİ

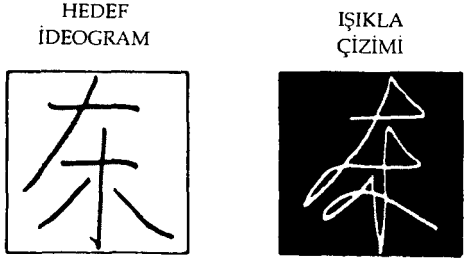
Şekil 3. Sağ yarıkürede iri bir lezyon Brenda I.'mn sol yanını algılama yeteneğini tümüyle yok etmiş, ama gramer kullanmasını engelleyememiş. Şekil (a); doğru anlatmış olsaydı Brenda'mn odasının ne durumda olacağını görüyoruz. Şekil (b); Brenda odasını anlatırken sol tarafı boş bırakıyor ve (zihninden) sol taraftaki bütün eşyayı odanın sağına yığıyor. Brenda sol kavramını hayal etmekten bile aciz. Şekil (c); ama işaret dili kullanırken, sözdizimi ilişkilerini anlatmak için Brenda önündeki bütün uzamdan, bu arada sol yanından da yararlanıyor. (*What the Hands Reveal About the Brain* [Eller Beyin Hakkında Ne Anlatır?], H. Poizner, E. S. Klima ve U. Bellugi. The MIT Press/Bradford Books, 1987.)

normal işiten, işaret dili bilmeyen çocukları bir dizi görsel-uzamsal testten geçirerek yeteneklerini ölçtüler. Uzamsal yapılar kurmada, sağır çocuklar işiten yaşıtlarından çok daha yüksek, "normal"in çok üstünde dereceler aldılar. Uzamsal düzenlemede –düzensiz olarak dağılmış parçalardan bir bütün oluşturacak şekilde bir objenin algılanması ve kavranması– de benzer sonuçlar elde edildi. Burada da dört yaş grubundaki sağırlar olağanüstü, bazıları işitenlerin lise seviyesinin bile üstünde sonuçlar elde etti. Yüzleri tanımayı ve uzamsal dönüşümleri ölçen Benton testinde, sağır çocuklar yine işiten yaşıtlarından, kronolojik olarak çok ilerideydi.

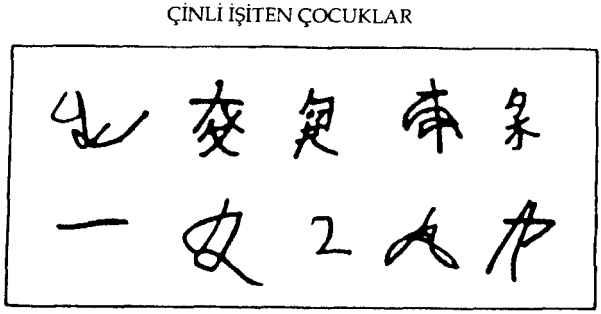
Belki de en çarpıcı test sonuçları Hong Kong'daki sağır ve işiten çocuklardan gelmiştir; Bellugi bu çocukların ince ışık demetleriyle yansılanan anlamsız "sahte ideogramları" algılama ve anımsama yeteneklerini araştırmıştır. Bu testte işaret dili kullanan sağır çocuklar son derece başarılı oldular – işiten çocuklarsa ideogramlardan neredeyse hiçbirini hatırlamadılar (bkz. şek. 4). Sağır çocuklar, bu sahte ideogramların "gramerini" çözerek karmaşık bir uzamsal analize erişebiliyorlardı ve bu görsel algılama yeteneklerindeki olağanüstü artışla, sahte ideogramları bir bakışta "görebiliyorlardı". Çin harflerini bilmeyen Amerikalı sağır ve işiten yetişkinlerle yapılan deneylerde de, sağırlar açık olarak daha başarılıydılar.

İşaret dili kullanan çocukların normal seviyelerin çok üstüne çıktığı bu testler (bu üstünlük özellikle hayatın ilk birkaç yılında çok belirgindir), işaret dili öğrenilirken bazı özel görsel beceriler edinildiğini gösterir. Bellugi'nin dikkati çektiği gibi uzamsal düzenleme testi yalnızca objelerin adlandırılmasını ve algılanmasını değil, zihinsel rotasyonu, biçimsel algılamayı ve mekân düzenlemesini içerir; bunların tümü de işaret dili sözdiziminin uzamsal temelleridir. Yüzleri tanıma, çeşitli yüz ifadelerini ayırt edebilme yeteneğinin, işaret dilini kullanan açısından ayrı bir önemi de vardır; ASL gramerinde yüz ifadeleri önemli bir rol oynar.[107]

107 İşaret dili kullananlar için yüzün dilsel kullanımının, normal işitenlerin duygulanımlarını yüzleriyle ifade etmelerinden oldukça farklı bir anlamı, dahası farklı bir sinirsel temeli vardır. David Corina'nın yakın geçmişte yaptığı deneysel

Şekil 4. Kendilerinden sahte Çin ideogramlarını (hareket eden ışıklarla) yeniden yapmaları istenen sağır Çinli çocuklar çok başarılı oldular, işitenler ise oldukça başarısızdılar. (*Dyslexia: Perspectives from Sign and Script*, U. Bellugi, Q. Tzeng, E. S. Klima ve A. Fok. A. Galaburda: *From Reading to Neurons*. The MIT Press/Bradford Press, 1989.)

Sürekli akan Çince ideogramlarm gizli desenlerini ayrımsayıp onlardan "enstantaneler" yakalayabilme yeteneği, işaret dili kullananların bir başka önemli yeteneğini, çok güçlü bir "hareketin gramerini" okuma yeteneğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, sürekli akan ve sürekli değişen ses dalgalarını çözümleyip analiz etme yeteneğine benzetilebilir. İşitsel ortamda bu yetenek hepimizde mevcuttur – ama görsel ortamda yalnızca işaret dili kullananlar bu yeteneğe sahiptir. Bütün bunlar, hem zamanda hem de uzamda ifade edilen görsel bir dilin kavranılması için elzemdir.

Uzamsal kavrayışın bu denli güçlenmesinin serebral bir kökeni olabilir mi? Neville, beynin görsel uyaranlara, görme alanındaki hareketlere elektriksel tepkilerini (harekete geçirilen potansiyellerini) ölçerek bu tür algısal değişimlerin fizyolojik karşılıklarını bulmaya çalıştı.[108] (Uyaranları algılama yeteneğinin güçlenmesi işaret diliyle iletişimde çok önemlidir; konuşanların genellikle gözleri birbirinin yüzüne kenetlenmiştir, böylece el hareketleri de görüş alanı içinde kalır.) Neville bu tepkileri üç ayrı grup üzerinde denemiştir: doğuştan işaret dili kullanan

---

çalışmalar bu temelleri gösterdi. Bu deneylerde "duygusal" ve "dilsel" olarak yorumlanabilecek ifadeler taşıyan yüzlerin resimleri, sağır ve işiten deneklerin sağ ve sol görsel alanlarındaki ekranlara ayrı ayrı yansıtıldı. İşiten deneklerin, resimleri sağ yarıkürelerinde işlemden geçirdikleri gayet açıktı; ancak sağır denekler dilsel ve duygusal ifadelerin "kodlarını" çözerken daha çok sol yarıkürelerini kullandılar (Corina, 1989).

Sağırlarda beyin lezyonlarının yüz ifadelerini algılamalarını nasıl etkilediği konusunda elimizde mevcut olan pek az sayıdaki çalışma, yüz ifadelerinin duygulanım açısından algılanmasında ve dilsel açıdan algılanmasında yukarıdaki örneğe benzer şekilde bir ayrılık olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, sol yarıküre lezyonu bulunan sağırlarda, yüzün dilsel "hipotezleri" (genel işaret dili afazisinin uzantısı olarak) anlaşılmaz hale gelebilir, ama bildiğimiz anlamdaki dışavurumunda hiçbir değişiklik gözlenmez. Sağ yarıküre lezyonlarında, tersine, yüzleri ve sıradan yüz ifadelerini algılamakta güçlük (prosopagnozi) görülür, buna karşılık işaret dilinde, akıcı bir şekilde "öneride" bulunmayı sürdürürler.

Dilsel ve duygulanım ürünü yüz ifadeleri arasındaki bu ayrışma, ilginç sonuçlara yol açabilir: Bellugi'nin ekibinin yaptığı bir araştırmada, sağ yarıküresinde lezyonu olan bir hasta, istendiği zaman dilsel yüz ifadeleri gösterebiliyordu, ama normal duygulanım ifadelerini gösteremiyordu.

108 Neville'in çalışmalarını toplu olarak görmek için bkz. Neville, 1988 ve Neville, 1989.

sağırlar, işaret dili bilmeyen işitenler ve doğuştan işaret dili kullanan işitenler (bunların çoğu sağır anne-babalardan doğmuştu).

İşaret dili kullanan sağırlar bu uyaranlara daha hızlı tepki verirler – başlıca görsel algı bölgeleri olan arka beyin loblarındaki potansiyel daha fazla uyarılır. İşiten deneklerin hiçbirinde bu tür tepki hızlanmasının ve arka loblardaki potansiyel artışının görülmeyişi, bir telafi olgusuyla karşı karşıya olduğumuzu düşündürmektedir – bir duyu keskinleşerek öteki duyunun yerini alır (aynı şekilde körlerde de işitme keskinliğinin arttığı çok görülmüştür).[109]

Daha yüksek seviyelerde de gelişmeler görüldü: Sağır denekler, hareketin yönünü takip etmede daha başarılı oldular, özellikle de sağ görüş alanlarındakileri; aynı zamanda da sol yarıkürenin paryetal bölgelerindeki potansiyellerde artış görüldü. Bu gelişmelere sağır anne-babaların işiten çocuklarında da rastlandığından, bunlar sağırlığın değil, (görsel uyaranların dikkatle takip edilmesini gerektiren) işaret dilinin erken yaşta

---

109 İşitme duyusunun yitirilmesinin güçlenen görme duyusuyla "telafi" edilmesi, yalnızca işaret diliyle sınırlı değildir. Bütün sağırlar –dilsonrası sağır olup, konuşanların dünyasında kalanlar dahil– daha ileri bir görsel duyarlığa erişirler ve dünyadaki konumlarını daha görselleştirirler. David Wright anlatıyor:

> Daha sık değil, ama daha farklı bir şekilde dikkatimi veriyorum. Dikkatimi verdiğim şey, buna zorunlu olduğum için daha da dikkatli baktığım şey; çünkü bu şey olayları yorumlamam ve teşhis etmem için elimde olan bütün verileri oluşturuyor; nesneler söz konusu olduğunda hareket, hayvanlar ve insanlar söz konusu olduğunda duruş, tavır, ifade, yürüyüş ve jestler... Sözgelimi, telefonda başkasıyla konuşan arkadaşını sabırsızlıkla bekleyen biri, söylenen sözlerden ve sesin tonundan konuşmanın ne zaman biteceğini nasıl kestirirse, bir sağır –cam bir panelin arkasında sırasını bekleyen biri gibi– ne zaman veda edildiğini ya da ahizenin ne zaman yerine konacağını bilir. Aygıtı avucunda tutan elin hareketini, duruş değişikliğini, kafanın ahizeden milimetrik uzaklaşmasını, ayaklardaki hafif bir sallanmayı ve bir karar alındığını belirten o ifade değişikliğini sezer. İşitsel ipuçlarından mahrum olduğu için en küçük görsel kanıtı değerlendirir (Wright, 1969, s. 112).

Duyularda benzer bir keskinlik, sağır anne-babaların işiten çocuklarında da görülür. Arlow (1976) bu savı destekleyen bir vaka anlatıyor:

> Hasta çocukluğundan beri anne-babasının suratlarına uzun uzun bakmayı âdet edinmişti... yüz ifadeleriyle aktarılan niyetlere ve anlamlara son derece duyarlı bir hale gelmişti... [Sağır] babası gibi, insan yüzlerine aşırı duyarlıydı; iş hayatında birlikte olduğu kişilerin niyetlerini ve samimiyetlerini sezebiliyordu... iş toplantılarında diğer meslektaşlarına göre ciddi bir üstünlüğü olduğu kanısındaydı.

öğrenilmesinin bir sonucu olarak görülmelidir. İşaret diliyle konuşanlarda beynin sağ yarıküresinden sol yarıküresine geçen işlevler yalnızca hareketin takibiyle sınırlı değildir. Neville ve Bellugi –araştırmalarının başlarında– işaret dili kullanan sağırların, resimleri tanımlama, nokta belirleme ve yüzleri tanıma gibi konularda ("normal" sağ yarıküre uzmanlaşmasından uzaklaşıp) benzer sol yarıküre uzmanlaşmasına yöneldiklerini saptamışlardır.[110]

Ama en büyük gelişme, işaret dili kullanan sağırlarda görüldü – bu kişilerde, uyarılan potansiyellerin sadece işitsel işlevlerden sorumlu olan sol şakak lobuna doğru yayılması ilginçti. Bu gerçekten önemli ve bana öyle geliyor ki, temel bir gerçeği ortaya çıkaran bir bulgudur; normal olarak işitme duyusuna tahsis edilen bölgelerin, işaret dili kullanan sağırlarda *yeniden yapılandırılıp* görsel işlemlere tahsis edildiğini göstermektedir. Bu gelişme, sinir sisteminin plastikliğinin ve farklı duyu biçimlerine uyum sağlamasının en açık göstergelerinden biridir.[111]

Böyle bir buluş, sinir sisteminin, ya da en azından serebral korteksin genetik sınırlamalardan (özgül işlevler için "donanımlı," "önceden programlanmış," "önceden tayin edilmiş" bölgeler – sabit merkezler ve sabit sınırlar) ne denli etkilendiği,

110 Neville ve Bellugi, 1978. İşaret dili kullanan sağırlarda bütün görsel-bilişsel işlevlerin sol yarıküreye aktarıldığı düşünülmemelidir. Sağ yarıküre lezyonlarının işaret dilini engelleyen (hatta yok eden) etkileri, bu yarıkürenin, işaret dili kapasitesini harekete geçiren görsel-bilişsel yetenekler açısından aynı ölçüde önemli olduğunu gösteriyor. S. M. Kosslyn, sol yarıkürenin imge üretmede, sağ yarıkürenin de imgeleri işlemede ve dönüştürmede daha etkili olduklarını öne sürmüştür (Kosslyn, 1987); eğer bu doğruysa, iki yarıküredeki lezyonlar, zihinsel imgelerin çeşitli bileşenlerini ve işaret dilindeki zihinsel temsil biçimlerini farklı yönlerden etkiliyor demektir. Bellugi ve Neville her iki yarıkürede hasarlı bölgeleri olan işaret dili kullanıcılarında, bu tür farklı etkilerin (gerek basit algısal mekanizmalarda gerekse karmaşık imge yapılarında) görülüp görülmediğini anlamak için çalışmalarını geliştirmeyi planlıyorlar.

111 Neville bu konuda yalnızca elektrofizyolojik kanıtlar getirmişse de (ileride nöro-imgeler ve PET tarama çalışmaları da yapmayı düşünmektedir), yakın geçmişte şaşırtıcı *anatomik* kanıtlar da bulunmuştur. Yeni doğmuş dağ gelincikleri (işitme merkezlerine giden liflerin kesilmesiyle) sağır edilirse, normalde işitsel duyulara ayrılan yolların ve merkezlerin çoğu değişim geçirir, morfolojik ve işlevsel açılardan tümüyle görsel bir hal alırlar (Sur ve diğerleri, 1988).

ne ölçüde plastik olduğu ve duyusal tecrübelerle ne denli değişebileceği yolunda bazı temel soruları gündeme getirmektedir. Hubel ve Wiesel'in ünlü deneyleri görsel korteksin görsel uyaranlardan ne kadar çok etkilendiğini göstermiş, ancak bu etkilenmenin hazırdaki potansiyelleri mi harekete geçirdiği, korteksi ne denli şekillendirip yeniden biçim verdiği gibi konuları belirsiz bırakmıştır. Neville'in yaptığı deneyler işlevselliğin tecrübeyle biçimlendiğini akla getirmektedir – işitsel korteksin, karakterini değiştirip görselliğe dönüşmek için sağırlığın meydana gelmesini "beklediğine" inanmamız için hiçbir neden yoktur. Bu tür bulguları ancak tümüyle farklı türden bir kuramla açıklayabiliriz; bu tür bir kuram sinir sistemini (potansiyel açıdan) her şey için yeterli, donanımlı, önceden programlanmış ve evrensel bir makine olarak değil, farklılaşabilen, (genetik sınırlamalar dahilinde) tümüyle farklı biçimlere girebilen bir sistem olarak görmemizle mümkündür.

Bu buluşların önemini kavramamız için beynin yarıkürelerine, bu yarıkürelerin farklılıklarına ve bilişsel edimlerdeki dinamik rollerine tümüyle farklı bir şekilde bakabilmemiz gerekir. Elkhonon Goldberg ve meslektaşları bir dizi deneysel ve kuramsal çalışmayla bize böyle bir bakış sağlamışlardır.[112]

Klasik olarak beynin iki yarıküresinin birbirinden bağımsız, sabit (ya da "işe adanmış") işlevleri olduğu kabul edilir: Dilsel/dildışı, ardışık/eşzamanlı ve analitik/gestalt bu ayrışmalardan bazılarıdır. Görsel-uzamsal dil söz konusu olduğunda, bu bakış açısının bazı eksikleri olduğu görülür.

Goldberg öncelikle "dilsel" alanı genişleterek genel bir "tanımlayıcı sistemler" (descriptive systems) ifadesini kullanmaktadır. Bu tür tanımlayıcı sistemler, Goldberg'e göre, temel "özellik saptama" (feature detection) sistemleri (örneğin görsel korteksteki sistemler; bu sistemler (ya da "kodlar") normal idrak ve kavrama işlevini yürütürler) üzerine yapılanan süperyapılar oluştururlar. Bu yapılardan biri, kuşkusuz, konuştuğu-

112 Goldberg, Vaughan ve Gerstman'ın makaleleri, 1978; Goldberg ve Costa'nın çalışması, 1981. Ayrıca bkz. Goldberg, 1989.

muz dildir; ama daha pek çok başkaları vardır – formel matematik dilleri, müzik notasyonları, oyunlar, vb. (bunlar yazıyla ya da notasyonla çözümlenen dillerdir). Bu dillerin ortak özelliği başlangıçta deneme-yanılmayla, el yordamıyla ilerlerken sonradan otomatik bir kusursuzluğa erişmeleridir. Böylece bu tür dillerde, ve bütün bilişsel edimlerde, iki yaklaşımla, iki serebral "stratejiyle" ve (yeteneğin edinimiyle birlikte) bir bölgeden ötekine geçişle karşılaşıyoruz. Böyle açıklandığında, sağ yarıküre *yeni* durumlarda, henüz tanımlayıcı bir sistem ya da kodun oluşmadığı durumlarda kritik bir rol üstlenir – bu gibi kodları birleştirme işlevini görür. Böyle bir kod birleştiğinde ya da oluştuğunda, sağ yarıküreden sol yarıküreye işlev transferi gerçekleşir; çünkü sol yarıküre gramer ve kodlara göre düzenlenmiş bütün süreçleri kontrol etmektedir. (Yeni bir dil öğrenimi, her ne kadar dilsel bir edim de olsa, başlangıçta baskın olarak sağ yarıkürede işlenecek, ancak daha sonra bir sol yarıküre işlevi olarak rutin hale gelecektir. Buna karşılık görsel-uzamsal bir edim de, görsel-uzamsal olmasına karşın, eğer bir notasyona ya da kodlamaya çevrilebiliyorsa, sol yarıkürede baskın olacaktır.)[113]

Beynin yarıkürelerinin belirli ve değişmeyen görevleri olduğunu ileri süren klasik doktrinden son derece farklı olan bu yaklaşımda, (dilsel ve diğer bilişsel faaliyetlerde) el yordamıyla yönünü bulan bireyin, uzmanlığa ve mükemmelliğe giden yoldaki tecrübelerinin ve gelişiminin rolü daha iyi anlaşılıyor.[114] (Her iki

113 Lenneberg, dil edinimi için kritik dönemden söz ederken (kendisi bu edinimin yarıküre baskmlığmm ortaya çıkmasıyla ilintili olduğu görüşündedir), yedi yaşına kadar işaret dilini öğrenmiş olmaları koşuluyla doğuştan sağırlarda normal lateral durumun oluştuğunu söylemektedir. Ne var ki bazen, serebral lateralizasyon tam oluşmaz; Lenneberg, "Belki de," der, "doğuştan sağır [ve dilsel açıdan yeteneksiz] olanların büyük bölümü bu kategoriye girmektedir."

Gerek konuşma dilinde gerekse işaret dilinde, erken yaşta dil ediniminin, sol yarıkürenin dilsel kapasitesini güçlendirdiği anlaşılmaktadır; buna karşılık, tam ya da kısmen dilden yoksun olanlarda, sol yarıkürenin yeteri kadar gelişmediği ve büyümediği gözlenmiştir.

114 On yedinci yüzyılda Cudworth şunları yazmış:

Yetenekli ve işinin ehli bir ressam, sanatta birçok incelik ve ilginçlik bulur; sıradan bir gözün hiçbir şey görmediği bir resimdeki birkaç fırça darbesi ve gölge onu heyecanlandırır. Karmaşık kompozisyonları mükemmel bir şekilde icra eden müzik

yarıküre, ötekinden "daha gelişmiş" ya da "daha mükemmel" değildir; yalnızca verileri işlemenin farklı boyutları ve aşamaları için daha uygundurlar. Her ikisi de birbirini tamamlar, alışveriş içindedirler ve aralarındaki iş bölümüyle, yeni bir beceride ustalık kazanmak için zemin hazırlarlar.) Bu bakış açısı, paradoksa düşmeden, (görsel-uzamsal) işaret dilinin nasıl bir sol yarıküre işlevi olduğunu, ve –hareket saptamadan desenleri algılamaya, uzamsal ilişkilerden yüz ifadelerine– daha birçok görsel yeteneğin, işaret dilinin bir parçası haline gelerek aynı geçişi gerçekleştirdiğini ve sol yarıküre işlevleri haline geldiğini açıklar. İşaret dili kullanıcısının bazı dil-dışı ve dili içeren edimlerde, birçok bakımdan nasıl bir görsel "uzman" haline geldiğini – bu kimselerde görsel dilin yanında özel bir görsel duyarlığın ve görsel zekânın nasıl geliştiğini anlamamızı sağlar.

---

sanatçıları, eğitilmemiş bir kulağın duyarsız kalacağı birçok ezgiden ve tınıdan olağanüstü bir zevk alırlar (R. Cudworth, "Treatise Containing Eternal and Immutable Morality" [Sonsuz ve Değişmez Ahlakın İncelenmesi Üzerine Tez], Chomsky, 1966 içinde).

"Sıradan bir göz" ve "eğitilmemiş bir kulak"tan sanat uzmanlığına ve sanatsal beceriye geçme kapasitesi, sağ yarıküredeki baskınlığın sol yarıküreye geçmesine koşut bir süreç izler. A. R. Luria'nın yaptığı gibi serebral lezyonlarm etkilerinin incelenmesiyle, ayrıca deneysel olarak dikotik dinlemeyle, "sıradan" dinleyicilerde müzikal algının daha çok bir sağ yarıküre işlevi olmasına karşılık, (müziğin "gramerini" söken, onun incelikli formel yapısını çözebilen) profesyonel müzisyenlerde ve "uzman" kulaklarda bir sol yarıküre işlevi olduğu görüşü güç kazanmıştır. Kanton dili ve Taylandca konuşanların sesleri algılamada özel bir uzmanlık kazanmaları gerekir; bu dillerin morfolojisi Avrupa dillerinde olmayan tonalite farklılıklarını barındırır. Normalde bir sağ yarıküre işlevi olan bu algı yeteneğinin, akıcı Taylandca konuşanlarda bir sol yarıküre işlevi kazandığını gösteren kanıtlar vardır: Bu kişiler daha çok sağ kulaklarıyla (yani sol yarıküreleriyle) işitirler; ve sol yarıküreleri hasar gördüğünde algı yetenekleri büyük ölçüde azalır.

Benzer bir geçiş, matematiksel kavramları ya da rakamları, iyi düzenlenmiş, muazzam bir entelektüel evrenin ya da planın parçası olarak görebilen matematik ya da aritmetik "uzmanlarında" da görülür. Uzamı, mekân ilişkilerini "sıradan bir göz"den çok daha iyi görebilen ressamlar ve iç mimarlarda da bu geçiş söz konusu olabilir. Aynı şey iskambil ve satranç oyunlarında, Mors alfabesinde ustalık kazananlar için de geçerlidir. Bilim ve sanat alanlarında, ayrıca çeşitli oyunlarda uzman olanlar ve yeteneklerini geliştirenler, dile çok benzeyen temsili sistemler geliştirirler ve tıpkı dil ediniminde olduğu gibi kendilerini geliştirirler; bütün bu süreçlerde bir "sol yarıküreye geçiş"in söz konusu olduğu söylenebilir.

Bellugi ve Neville'in sağladıkları, sağırlarda "alt" görsel-bilişsel fonksiyonların gelişimine ilişkin veriler ışığında, "yüksek" bir görselliğin, bir görsel stilin nasıl geliştiğini anlamak için daha somut verilere ihtiyacımız var.[115] Halen elimizdeki veriler anekdotlardan ve anlatılardan ibaret; bu anlatıların çoğu olağanüstü ve dikkatle incelenmeyi gerektiriyor. Katı bilimsel tanımlamalardan pek sapmayan Bellugi ve meslektaşları bile *Eller Beyin Hakkında Neleri Ele Verir* başlıklı kitaplarında, aşağıdaki anektodu anlatmaktan kendilerini alamamışlar:[116]

> Bizi ziyaret eden sağır bir dostumuz geçenlerde taşındığı yeni evini anlattığında, işaret dilinin bu "haritalama" özelliğine ilk kez ve bütün boyutlarıyla tanık olduk. Yaklaşık beş dakika boyunca, yeni evini –odaları, evin planını, mobleleri, pencereleri,

115 Sağırlardaki bilişsel işlevler konusunda, çok sayıda ve bazıları oldukça tartışmalı makale ve kitap mevcuttur. Güçlü görsel yeteneklerinin sağırlarda "görsel" (ya da mantıksal-uzamsal) bellek ve düşünme biçimlerine yol açtığına ilişkin bazı güçlü belirtiler vardır; çok aşamalı karmaşık problemleri çözmeleri istenen sağırlar, bunları ve kendi varsayımlarını mantıksal uzamda düzenlerler, oysa işitenler zamansal (ya da "işitsel") bir düzenleme kullanırlar (bkz. Belmont, Karchmer ve Bourg, 1983).

Kültürel anlamda, nasıl bir Yahudi ya da Japon zihninden söz ediyorsak, bir "sağır zihni"nden de söz edebileceğimiz aşikârdır; bu zihin belirli kültürel duyarlıklarla, imgelerle, perspektiflerle ve inançlarla şekillenmiştir. Ama Yahudi ya da Japon zihnini belirli bir nörolojik temele oturtamıyoruz – oysa sağırın zihninde böyle bir temelden söz edebiliriz. Çok sayıda sağır mühendis, mimar ve matematikçi, diğer yeteneklerinin yanında üç boyutlu uzamda düşünebilmekte, resimleri, uzamsal dönüşümleri, karmaşık soyut ve topolojik uzamları zihinlerinde canlandırabilmektedirler. Bu durum büyük olasılıkla nörolojik durumlarından, sağır zihnin nöropsikolojik ve bilişsel yapısından kaynaklanmaktadır.

Sağır anne-babaların işiten çocukları, önce işaret dilini öğrenmişlerse, şaşırtıcı bir görsel yeteneğe sahip olurlar ve işitmelerine rağmen yalnızca iki dili aynı ustalıkla konuşmakla kalmaz, iki apayrı zihin işlevselliğine ya da "düşünme biçimine" sahip olurlar. Bu kişiler duruma göre görsel (işitme dili) kiple ya da konuşma kipiyle düşünürler; böyle yaparken yalnızca başka bir dile değil, başka bir düşünce biçimine geçerler. Deborah H. gibi bazı sağırlar da, bir düşünceyi takip ederken ihtiyaçlarına göre iki dil arasında gidip gelebilirler (dipnot 45). Bu konuda daha ileri araştırmalar yapmak ve sözgelimi, bu tür geçişlerin, baskın işitsel kipten görsel kipe geçişin ve tersinin, beyindeki nörofizyoloik geçiş yollarına karşılık gelip gelmediğini araştırmak son derece ilginç olacaktır.

116 Poizner, Klima ve Bellugi, 1987, s. 206.

bahçe tasarımını– bizlere anlattı. Bunu öyle ayrıntı zenginliğiyle ve açık bir anlatımla yaptı ki, bütün ev, bahçe, etraftaki tepeler ve ağaçlar bir yontu gibi karşımızda canlandı.

Burada aktarılan şeyin ne olduğunu hayal etmek (bizler için) çok zordur, görmek gerekir. Bu şey, Charlotte'ın anne-babasının kızları hakkında anlattıklarını –onun gerçek (ya da kurgusal) bir manzarayı olanca berraklığı, bütünlüğü ve canlılığıyla anlatarak karşısındakini büyülemesini– andırmaktadır. Bu resimleme, resmi canlandırma yeteneği, işaret dili hiçbir şekilde bir "resim-dili" olmasa da, işaret dili kullananların özelliklerinden biridir.

Bu dilsel hünerin ve genel olarak görsel hünerin gerisinde çok sayıda sağır çocuğu etkileyen trajik bir dilsel ve entelektüel eksiklik yatar. Zihinsel yetkinliğe ulaşabilmiş sağırların dilsel ve görsel yetkinliklerinin, güçlü bir serebral lateralizasyonun oluşmasına yol açtığı, dilsel işlevlerin (ve genel olarak görsel-bilişsel işlevlerin) yüksek gelişme düzeyindeki *sol* yarıkürelerine aktarıldığı açıktır. Ne var ki, zihinsel yetkinliğe ulaşamayan sağırların nörolojik açıdan ne durumda oldukları, o denli açık değildir.

Rapin, üstünde çalıştığı sağır çocukların pek çoğunda "önemli dil yetersizlikleri" –soru formlarının kavranmasında, cümle yapılarının anlaşılmasında, dil kodlarının çözümlenmesinde yetersizlikler– saptamış ve çok şaşırmıştı. Schlesinger bize bu yetersizliğin başka boyutlarını göstermekte ve dil alanından entelektüel alana uzandığını öne sürmektedir: Zihinsel eksikleri olan sağırlar, Schlesinger'in anlatımıyla, soruları anlamakta güçlük çekmelerinden başka, yalnızca yakın çevrelerindeki öznelere gönderme yaparlar, uzaklık ve yakınlık kavramları yoktur, varsayım geliştirmezler, üst koordinat kategorilerine girmezler ve genel olarak kavram-öncesi, algısal bir dünyada yaşarlar. Rapin bu tür kişilerin anlatılarının sentaks ve semantik açısından kusurlu olabileceğini, ama ayrıca, daha derin bir anlamda da kusurlu olduğunu düşünmektedir.

O halde bu kusuru nasıl tanımlayacağız? Sentaks, semantik, fonetik gibi bilinen dilsel kategorileri aşan bir tanımlama bul-

mak zorundayız. Goldberg, "yalıtılmış sağ yarıküre konuşması" üzerine düşüncelerini açıklarken bu tür bir tanımlama yapmıştır.[117] Sağ yarıküre dili, *geçici* göndermelere –başka deyişle dilsel kodların referanslarının oluşmasına– imkân tanır (şimdi-ve-buradaki bir şeyi işaret etmek, onu etiketlemek gibi), ama bunun ilerisine geçerek kodları, kodların içsel kökenlerini işlemeyi başaramaz. Daha genel bir ifadeyle, sağ yarıküre işlevleri algısal düzenlemeyle sınırlıdır ve kategorik, tanıma dayalı, sözcüklere dayalı düzenlemeye sıçrayamaz; (Zaidel'in ifadesiyle) yalnızca "deneysel"dir ve "paradigmayı" kavrayamaz.[118]

Verilerin işlenmesinden tümüyle yoksun olan bu "göndermelerde bulunma" süreci, tam da dilsel bozuklukları olan sağırlarda karşılaşılan bir durumdur. Böyle kimselerin dilleri, sözcükleri düzenleme biçimleri, sağ yarıküreleriyle konuşanları *andırır*. Bu tür durumlar genellikle sol yarıkürede sonradan oluşan hasarlarla ilintilidir, ama gelişim aşamasındaki bir bozukluk –ilksel ve yarı-algısal sağ yarıküre işlevinden olgunlaşmış, dilsel açıdan kusursuz sol yarıküre işlevine geçmede başarısızlık– sonucu da meydana gelebilir.

Dil bozuklukları, zihinsel eksiklikleri olan sağırlarda bu durumun ortaya çıktığına ilişkin herhangi bir kanıt mevcut mu? Lenneberg doğuştan sağırların büyük bölümünün serebral lateralizasyonu tam olarak oluşturup oluşturmadıklarını araştırmak istedi, ne var ki o tarihlerde (1967) yarıkürelerin karakterlerinin ve sözcük kapasitelerinin kesin ayrımı yapılmamıştı. Konuya nörofizyolojik açıdan eğilen Neville, şunları yazıyor: "Dil deneyimi gerçekten de serebral gelişmeyi etkiliyorsa, sözgelimi İngilizce okuyan sağırlar ve işitenlerde, farklı serebral uzmanlaşmaların oluştuğu söylenebilir." Gerçekten de Neville, üzerlerinde test uyguladığı sağırların büyük çoğunluğunun,

117 Bkz. Goldberg ve Costa, 1981; ayrıca Zaidel, 1981.

118 Bu dikotomi, Bruner'in iki doğal ve temel düşünce kipi olarak kabul ettiği "anlatısal" ve "paradigmatik" ayrımını hatırlatmaktadır (bkz. Bruner, 1986). Anlatısal kipin bir sağ yarıküre işlevi, paradigmatik kipin bir sol yarıküre işlevi olması akla yakın görünmektedir. Zekâ geriliğinde, düşünce ve dilde anlatısal kip oldukça gelişmiş olabilirken, paradigmatik kip büyük ölçüde bozuktur. (Bkz. Sacks, 1985).

işitenlerde rastlanan sol yarıküre işlevselliğine sahip olmadıklarını gördü. Neville, bunun, söz konusu grubun yetkin bir gramere sahip olmayışından kaynaklandığını düşünüyor. Gerçekten de, Neville'in deneklerinden doğuştan sağır ve İngilizce gramerleri kusursuz olan dört kişide "normal" sol yarıküre uzmanlaşması görüldü. Neville'in deyişiyle, "Gramer yetkinliği sol yarıkürenin uzmanlaşması için gerekli ve yeterlidir – tabii erken yaşta edinildiği takdirde."

Rapin ve Schlesinger'in vakaya dayalı açıklamalarından, Neville'in incelediği davranış ve nörofizyoloji verilerinden, dil deneyiminin serebral gelişmeyi büyük ölçüde etkilediği sonucunu çıkarabiliriz – ve eğer bu gelişme ciddi şekilde engellenmişse, ya da normal gelişmeden sapmışsa, beynin olgunlaşmasını geciktirebilir ve sonuç olarak kişiyi bir çeşit sağ yarıküre diline mahkûm edebilir.[119]

Bu gecikmenin ne kadar süreceği pek açık değildir; Schlesinger'in gözlemleri, eğer önlem alınmazsa, hayat boyu sürebileceğini göstermektedir. Ama ileride, yetişkinlikte doğru müdahale yapıldığı takdirde gecikmenin etkileri azaltılabilir, hatta tersine çevrilebilir.[120] Bu bakımdan Braefield İlkokulu ilk bakışta korkunç bir manzara arz etse de, aynı öğrenciler –ya da aynı öğrencilerin çoğu– ileride, yetişkinlik çağlarında, sözgelimi Lexington gibi liselerde çok daha ileri düzeyde iletişim kurabilmektedirler. ("Müdahale"nin dışında, sağırlar dünyasının gecikmeyle de olsa keşfedilmiş olması burada önemli bir rol oynayabilir; bu keşif dilsel bir yakınlaşmayı, bir kültür ve toplum duygusunu pekiştirmiş ve sağırları daha önceki yalıtılmışlıklarından kurtarıp "sonunda kendi vatanlarına kavuşmalarını" sağlamış olabilir.)

---

119 Sözdizimi açısından zayıf, söz dağarcığı açısından daha güçlü olan Genie'nin dilinde de buna benzer bir gelişmeden söz edilebilir (bkz. s. 65):

> Genie'nin dili bir sağ yarıküre dilini andırmaktadır. Dikotik dinleme testleri Genie'nin dilinin gerçekten bir sağ yarıküre dili olduğunu göstermiştir. Böylece, Genie vakası, "kritik dönem" aşıldıktan sonra sol yarıkürenin dil edinimini kontrol edemediğini, sağ yarıkürenin dil ediniminde ve temsilinde baskın olduğu görüşünü güçlendirmektedir (Curtiss, 1977, s. 216).

120 Bkz. Schlesinger, 1987.

Bütün bunlar, çok genel bir ifadeyle, doğuştan sağırlığın nörolojik tehlikeleridir. Ne dil ne de serebral gelişmenin diğer yüksek biçimleri "kendiliğinden" oluşmaz; kişinin dille, iletişimle ve doğru dil kullanımıyla bir yakınlığının olması gerekir. Sağır çocuklar için erken yaşlarda iyi dil ve iletişim olanakları yaratılmazsa, serebral olgunlaşma gecikebilir (hatta durabilir); bu durumda sağ yarıküre işlevleri baskınlaşır ve yarıkürelerarası "geçiş" yavaşlar. Ama çocuk ergenlik çağında bir dille ya da dilsel bir kodla tanışırsa (bu kodun biçimi, işaret dili ya da konuşma dili olması hiç önemli değildir; önemli olan, içsel yönlendirmeye olanak sağlayacak kadar iyi öğrenilmesidir) – o zaman sol yarıküre baskınlığına normal geçiş mümkün olur. Ve eğer ilk dil işaret diliyse, dile ek olarak çok çeşitli görsel-uzamsal yetenekler de gelişecek, bu gelişmelerin tümünün yönü de sağ yarıküreden sol yarıküreye doğru olacaktır.[121]

Son zamanlarda, beynin işaret diline –özellikle ASL'ye ya da (genel anlamıyla) kişi hangi işaret dilini edinme olanağı bulmuşsa o dile– yatkınlığı konusunda şaşırtıcı gözlemler yapılmıştır. James Paul Gee ve Wendy Goodhart, İngilizcenin *ASL*

121 Geçenlerde, Prens George'un memleketi olan Maryland'de, birinci sınıf ve okul öncesi normal, işiten çocuklara işaret dilinin öğretildiği bir deneysel eğitim yapıldı. Çocuklar işaret dilini çabuk ve büyük bir keyifle öğrenirler; bu öğrenme sürecinde okumada ve diğer becerilerde önemli gelişmeler gösterirler. Büyük olasılıkla okuma becerisi, sözcüklerin ve harflerin biçimini algılama yeteneği, işaret dili öğrenimindeki uzamsal-analitik yetenekle birlikte gelişmektedir.

(İşiten) yetişkinler bile işaret dili öğrendiklerinde, kendilerinde bazı değişiklikler meydana geldiğini hissedebilirler – görsel tasvirlerin canlılık kazanması, görsel imgelerin ve görsel hafızanın güçlenmesi, çoğu kez vücudun daha doğrudan ve daha serbest bir şekilde kendini ifade edebilmesi gibi. Bu gibi yetişkinlerde, Neville'in işaret dilini birinci dil olarak kullananlarda saptadığı gibi, görsellikle tetiklenen potansiyellerin artıp artmadığını araştırmak ilginç olacaktır.

İşin ilginç yanı, konuşulan dilleri öğrenme yeteneğiyle işaret dilini öğrenme yeteneği arasında doğrudan bir bağlantı mevcut *değildir*. Çok dil bilen bazı kişiler işaret dilini öğrenmenin ne kadar "zor" olduğunu itiraf ederken, ikinci bir dil bilmeyenler ise ne kadar "kolay" öğrendiklerine şaştıklarını söyleyebilirler. Bu farklılıklar belki de bireylerin görsel yeteneklerindeki farklılıkları yansıtmaktadır ve genel entelektüel yeteneklerle ya da dilsel yeteneklerle pek az ilgisi vardır. Yetişkinlikte temel görsel yetenekler yalnızca sınırlı bir artış gösterirken, erken eğitim verildiği takdirde, hepimiz görsel yeteneğimizi artırabiliriz.

dışındaki işaret dili formlarından birini (elle kodlanan İngilizceyi) öğrenen sağır çocukların, "daha önce hiç öğretilmemiş olsa bile ASL-benzeri kodlar geliştirdiklerini" gösterdiler.[122] Bu son derece şaşırtıcı bir buluştur: ASL'yi hayatında görmemiş bir çocuk, yine de ASL kodları oluşturabilmektedir.

Elissa Newport ve Ted Supalla, çocukların (çoğu kez olduğu gibi) pek yetersiz bir ASL eğitimi alsalar da, kusursuz ASL gramer kalıpları oluşturabildiklerini gösterdiler – bu da beyindeki içkin gramer yeteneğinin açık bir göstergesidir.[123] Gee ve Goodhart'm bulguları daha da ileri giderek, beynin işaret diline benzer biçimlere eğilimli olduğunu, işaret dili dışındaki formları bile işaret diline "dönüştürdüğünü" göstermektedir. Edward Klima'nın dediği gibi, "İşaret dili zihnin diline daha yakındır," ve gelişen bir çocuğun elleriyle oluşturduğu bir dil, bütün dillerden daha "doğal"dır.

Sam Supalla bu çalışmaları destekleyen bağımsız çalışmalar yapmıştır.[124] Özellikle gramer ilişkilerini (bunlar ASL'de her zaman uzamsaldır, İngiliz İşaret Dili'nde ise, konuşma dilinde olduğu gibi ardışıktır) inceleyen Supalla, yalnızca İngiliz İşaret Dili öğretilen çocukların, gramer araçlarını "ASL ve diğer işaret dillerinde rastlananlara benzer" tümüyle uzamsal kodlarla ifade ettiklerini görmüştür. Supalla bu kodlarda bir "kendiliğindenlik" olduğunu söyler.

İngiliz İşaret Dili'nin son derece hantal ve zahmetli bir dil olduğu, kullananlara büyük sıkıntılar yaşattığı öteden beri bilinmektedir. Bellugi bu konuda şunları söyler: "Birçok sağır, her bir sözcüğü ayrı ayrı işleyebildiklerini, ancak bütün veriler ardışık olarak dizildiğinde iletilen mesajın bütününü işlemekte güçlük çektiklerini anlattılar."[125] Bu zorluklar dili kullandıkça azalacak türden değildir ve temel nörolojik kısıtlamalardan, özellikle de kısa bellekten ve bilişsel süreçlerden kaynaklanır. Uzamsal araçları görselliğe tam uyum sağlayan, kolay ve hızlı

122 Gee ve Goodhart, 1988.

123 Newport ve Supalla'nın araştırmasını içeren Rymer, 1988.

124 Supalla, baskıda.

125 Bellugi, 1980, s. 135-136.

ileti gücüne sahip ASL'de bu zorluklardan hiçbiriyle karşılaşılmaz. İngiliz İşaret Dili kullanan sağır yetişkinler, kısa bellek ve bilişsel kapasite yönünden aşırı yük altında kalırlar, bu bakımdan büyük zorluk ve sıkıntı çekerler. Buna karşılık –Supalla'nın öne sürdüğüne göre– gramer yapılarını *yaratma* yeteneği hâlâ mevcut olan sağır çocuklar, konuşma dilinin karşılığı olan işaret dilini öğrenirken karşılaştıkları bilişsel zorlukları, kendi dilsel yapılarını yaratarak, uzamsal bir gramer yaratarak ve geliştirerek aşmaya çalışırlar.

Supalla, yalnızca İngiliz İşaret Dili öğrenmek zorunda bırakılan sağır çocukların "doğal dil edinimi ve dilin kullanımı açısından bazı noksanlıklar" gösterdiklerini, kendi dilsel yapılarını oluşturma fırsatı bulamadıkları takdirde, gramer yaratma ve kavrama yeteneklerinde noksanlıklar olabileceğini göstermiştir. Çok şükür bu çocuklar, hâlâ çocuk oldukları için kendi dilsel yapılarını, kendi uzamsal gramerlerini yaratma yeteneklerini kaybetmemişlerdir. Dillerini kaybetmemek için can havliyle bu yaratılara sığınırlar.

Çocuklarda işaret dilinin (ya da işaret diline benzer dilsel yapıların) kendiliğinden oluşumuna ilişkin bu bulgular, genel olarak işaret dilinin kökenleri ve evrimi üzerine bize önemli ipuçları verir. Görsel bir dilin zorlukları, kısa belleğin ve bilişsel süreçlerin fizyolojik kısıtlamaları göz önüne alındığında, sinir sisteminin işaret diline benzer dilsel yapıları, uzamsal düzenlemeleri üretmesi kaçınılmazdır. *Bütün* yerel işaret dillerinin –yeryüzünde, sağırların bulunduğu her yerde birbirinden ayrı ve bağımsız gelişmiş yüzlerce yerel işaret dili mevcuttur[126]–

126 Başka işaret dilleriyle karşılaştırıldığında, hiçbir işaret dili "ilkel" sayılmamalıdır (konuşulan dillerin hiçbiri de ötekilerden daha "ilkel" değildir). Ne var ki ABD'de, ASL'nin dünyanın en iyi (en iyi düzenlenmiş, en zengin, ifade bakımından en güçlü vb.) işaret dili olduğuna ilişkin bir kanı hâkimdir – bu kanı bir tür ASL "emperyalizmine" yol açmış, küçük ülkelerdeki işaret dillerinin ASL'nin üstünlüğünü kabul etmeleri, hatta yerlerini ASL'ye bırakmaları sonucunu doğurmuştur. Ne var ki, bu hiyerarşik bir kavramdır. Aslında bütün diller, bütün işaret dilleri ve konuşulan diller, ne denli yeni de olsalar, coğrafi dağılımları sınırlı da olsa, aynı potansiyeli, aynı olasılıkları barındırır – hiçbiri "ilkel" ya da "yetersiz" kabul edilemez. Britanya İşaret Dili ASL'den yetersiz değildir; İrlanda İşaret Dili her ikisiyle aynı düzeydedir; İzlanda İşaret Dili de (bu ülkede yalnızca yetmiş sağır bulunmasına karşın) bütün bu dillerle eşit düzeydedir.

uzamsal yapılarının neredeyse birbirinin aynı olması, bu görüşü destekleyen en güçlü kanıttır. Bu yerel dillerin hiçbiri İngiliz İşaret Dili'ne ya da konuşulan dillerden birinin işaret dilindeki karşılığına benzemez. Kendi özgül farklılıklarının dışında, hemen hepsi ASL'yle bir akrabalıklarının olduğu izlenimini verir. Evrensel bir işaret dili yoktur; ama anlaşıldığı kadarıyla bütün işaret dillerinde, anlam açısından değil, gramer kalıpları açısından benzerlikler bulunmaktadır.[127]

Genel dilsel yeteneğin esas olarak herkeste aynı olduğunu ve genetik kökenlerinin bulunduğunu (bu konudaki bilgilerimiz doğrudan değil, dolaylı olsa da) düşünmemiz için yeterli nedenler vardır. Ama Chomsky'nin "yüzeysel" (surface) gramer adını verdiği özel gramer (bu, İngilizcenin, Çincenin ya da işaret dilinin grameri olabilir) bireyin özel deneyimiyle ortaya çıkar; verili bir genetik özellik değil, epigenetik bir kazanımdır. "Öğrenilir," ya da başka deyişle, ilkel ve bilinç-öncesi bir şeyden bahsettiğimiz için, genel (ya da soyut) dilsel yetkinlikle kişisel deneyimin özel kazanımlarının etkileşmesi sonucu *evrilir* demek daha doğru olabilir; söz konusu deneyimler sağırlarda görselliği içermeleriyle, özgün bir karakter kazanırlar.

127 Bütün dünyada kendiliğinden ortaya çıkan yüzlerce işaret dili, konuşma dilleri kadar birbirinden farklı ve kendine özgüdür. Tek bir evrensel işaret dili yoktur. Yine de işaret dillerindeki "evrensellikler"den söz edilebilir; farklı işaret dilleri kullananlar, bu evrensellikler sayesinde, farklı konuşma dilleri kullananlara nazaran birbirlerini çok daha çabuk anlarlar. Japoncadan başka dil bilmeyen biri Arkansas'ta ne yapacağını bilemez; İngilizceden başka dil bilmeyen bir Amerikalı Japonya'da kaybolur. Ama sağır bir Amerikalı, Japonya, Rusya ya da Peru'daki dildaşlarıyla belirli bir iletişim kurabilir – ve kesinlikle yolunu kaybetmez. Özellikle işaret dilini ilk dil olarak öğrenenler, konuşma dillerini kullananlarda (dil konusunda çok yetenekli olan işitenler hariç) görülmeyecek bir hızla başka işaret dillerini öğrenebilir ya da en azından anlayabilirler. Böyle kimseler, ilk birkaç dakika içinde jest ve mimiklerin yardımıyla birbirlerini anlamaya başlarlar. Günün sonunda, grameri olmayan kırma bir dil ortaya çıkmıştır. Yaklaşık üç hafta içinde, birbirlerinin işaret dilini çözmeye başlarlar ve oldukça karmaşık konularda fikir alışverişi yapabilecek düzeye gelirler. Bu konuda etkileyici bir örnek, 1988'de Ulusal Sağırlar Tiyatrosu'nun Tokyo'yu ziyaretinde, aktörlerin ortak bir yapım için Japon Sağırlar Tiyatrosu üyeleriyle bir araya gelmeleriyle ortaya çıktı. David E. Sanger *The New York Times*'da 29 Ağustos 1988 tarihinde yayımlanan yazısında şöyle diyordu: "Amerikan ve Japon tiyatrolarının aktörleri kısa bir süre sonra sohbete başladılar; öğleden sonraki prova sırasında, birbirleriyle aynı dili konuştukları her hallerinden belli oluyordu."

Gee ve Goodhart'ın, ayrıca Samuel Supalla'nın gözlemledikleri şey bir *evrim*'dir; görsel bir zorunluluğun etkisiyle, gramer formlarının şaşırtıcı (ve radikal) bir dönüşüm geçirmesidir. Bir değişime, gramer kalıplarının gözle görülür bir şekilde değişmesine, uzamsallaşmasına işaret eder; böylece İngiliz İşaret Dili, ASL-benzeri bir dile dönüşür. Gramer kalıplarının bir evrim geçirdiğini gösterir – ancak bu evrim birkaç ay gibi kısa bir sürede gerçekleşir.

Dil durağan değildir, dönüşüme uğrar; uzamı "dilselleştirme" (ya da dili uzamsallaştırma) yeteneğini geliştiren beyin de durağan değildir ve dönüşüm geçirir. Beyin bunu yaparken, bir yandan da Neville ve Bellugi'nin sözünü ettikleri bütün öteki dil-dışı görsel-bilişsel yetenekleri kazanır. Bu sırada büyük ihtimalle, beynin mikro-yapısında fizyolojik ve (keşke görebilseydik!) anatomik yer değiştirmeler ve re-organizasyonlar meydana gelmektedir. Neville beynin önceleri işlenmemiş bir sinirsel plastikliğe sahip olduğunu, sonradan deneyimlerle bu yapının "budandığını," farklı duyu verilerinin rekabeti sonucunda bazı yerlerde sinapsların, sinir hücreleri arasındaki bağlantıların güçlendiğini, bazı yerlerde zayıfladığını ya da köreldiğini düşünmektedir. Sinir sisteminin tüm karmaşık bağlantılarını salt genetik yapıyla açıklayamayız – gelişme sırasında, bütün verili sabitlere ek bir çeşitliliğin de rol oynadığı düşünülmelidir. Bu doğum sonrası gelişmeler, ya da epigenesis, Jean-Pierre Changeux'nün çalışmalarının konusunu oluşturmuştur.[128]

Son zamanlarda Gerald Edelman daha radikal bir varsayım, hatta tümüyle farklı bir düşünme biçimi geliştirmiştir.[129] Changeux'nün seleksiyon birimi tek tek nöronlardır; Edelman'ın seleksiyon birimi ise nöron gruplarıdır; ve (büyümeden ve gelişmeden farklı olarak) *evrim* ancak bu seviyede, rekabetçi baskılar altındaki nöron gruplarının ya da nüfuslarının seleksiyonuyla meydana gelir. Edelman bu varsayımdan yola çıkarak temelde biyolojik, hatta Darwinci bir model geliştirmiştir.[130]

128 Changeux, 1985.

129 Edelman, 1987.

130 Francis Crick geçenlerde sinir şebekeleri üzerine yazdığı bir makalede (Crick, 1989) bu noktayı vurguladı. Makalede NET-talk adını verdiği bir bilgisayar mo-

Darwin, doğal seleksiyonu büyük nüfusların çevre baskılarına tepkisi olarak değerlendirmişti. Edelman bu durumun *organizmada* da devam ettiğini öne sürer (burada "somatik seleksiyon"dan söz eder) ve bu sayede sinir sisteminin kendi özgün gelişimini tamamladığını söyler. Sadece tek tek hücreler değil, hücre *nüfusları* söz konusu olduğu için, değişim potansiyeli de büyük ölçüde artabilir.

Edelman'm kuramı, bir hayvanın (kendi içsel programına ya da herhangi bir talimata bağlı olmadan) yepyeni algısal yetenekler edinmesine, yeni algısal biçimler ya da kategoriler oluşturmasına, dünyaya karşı yeni yönelimler, yeni yaklaşımlar geliştirmesine imkân veren sinirsel "haritaların" oluşumuna ayrıntılı bir açıklama getirmektedir. Sağır çocuklar tam da bu açıklamaya uygun bir gelişme gösterirler: Sağır çocuk algısal (ve bilişsel ve dilsel) bir dünyaya atılmıştır; ne genetik yapısı, ne de eğitimi ona yardım edebilir; buna karşılık, en küçük bir fırsatta, sinirsel organizasyonu, sinir haritası yepyeni biçimler alacak, bu sayede dilsel dünyayı algılayacak ve yepyeni bir düzlemde eklemleyecektir. Somatik seleksiyonun, sinirsel Darwinizmin bundan daha etkileyici bir örneğini düşünmek zordur.[131]

---

delini anlatıyor; daha önce hiç karşılaşmadığı İngilizce bir metin verilen bilgisayar, sadece rastlantısal bağlantılar kurarak önceleri sabukluyor, ama kısa zamanda sözcüklerin yüzde doksanının söylenişini *öğreniyor*. Crick'e göre bilgisayar böylece, "İngilizce telaffuz kurallarını öğrendi, bunlar düzensiz, adı konulmamış kurallardı ve bilgisayar bunları bir programla değil, yalnızca verilen örneklerle çözdü." Chomsky'nin çalışmalarını anımsatan bu deney, şüphesiz gramer oluşturmak gibi muhteşem bir başarının yanında sönük kalır; yine de yapay bir nöron şebekesinin, başlangıçta rastlantısal kurulan bağlantılarla telaffuzu başarması dikkat çekicidir. Son zamanlarda bu tür sinir şebekeleri büyük heyecan uyandırmıştır; ama Crick beynin gerçek mekanizmalarını bu noktada anlamamızın mümkün olmadığını, bunların tümüyle farklı (daha çok "biyolojik") temelleri ve düzenleri olduğunu düşünmektedir.

Ek 1990: B. P. Yuhas geçenlerde, ağız biçiminden, dudakların, dişlerin ve dilin aldığı pozisyonlardan seslileri tanıyan bir dudak okuma şebekesi yaptı. Mevcut konuşma algılama sistemlerinden biriyle bütünleştirildiği takdirde, bu sinir şebekesi pratik amaçlarla kullanılabilecek hızlı ve esnek bir sisteme dönüştürülebilir (*Science* 247: 1414, 23 Mart 1990).

131 Buraya kadar "doğuştancı" (Chomsky'ci) ve "evrimci" (Edelmancı) bakış açıları arasında gidip geldim. Chomsky'ci, ya da Kartezyen, ya da Platoncu idealiz-

Doğuştan sağır kişiler, olağanüstü bir dünyaya doğarlar; önlerine geniş dilsel olasılıklar, dolayısıyla entelektüel ve kültürel olasılıklar serilmiştir; biz konuşma dünyasında yaşayanlar, onların dünyalarını hayal bile demeyiz. Bizler sağırların karşılaştıkları dilsel yoksunluklarla ve zorluklarla karşılaşmayız: Dilsiz kalmak ya da dil yetersizliği gibi tehlikeler yaşamayız; ama buna karşılık, hiçbir zaman tümüyle yeni bir dil keşfetmeyiz ya da yaratmayız.

Kral Psamtek'in deneyi –iki çocuğunu büyütmesi için çobanlara vermiş ve onlarla hiç konuşmamalarını istemiş; amacı, çocuklarının doğal dilinin ne olduğunu anlamakmış– sağır doğan bütün çocuklarda tekrarlanır.[132] Bu çocukların küçük bir bölümü (yaklaşık yüzde onu) sağır anne-babalardan doğarlar ve başından itibaren işaret diliyle tanışırlar; böylelerinin anadili işaret dilidir. Geri kalanlar işitsel-görsel bir dünyaya mahkûmdurlar ve biyolojik, dilsel ve duygusal açıdan böyle bir dünya için donanımlı değildirler. Sağırlık bir illet değildir; illet, iletişimin kesildiği ve dilin yok olduğu yerde başlar. İleti-

---

me, dil kapasitemizin, entelektüel kavrama yeteneğimizin ve bütün algısal yeteneklerimizin içkin olduğu düşüncesine daha yakın olduğumu itiraf etmeliyim; ama dil edinimi, bireyin ve türün gelişimi üzerine gözlemlerim, kafamda biraz daha dağmık bir şekil oluşmasma yol açıyor, bana doğada hiçbir şeyin önceden "tasarlanmadığını," her şeyin beklenmedik olaylar ve seleksiyonla evrildiğini ya da ortaya çıktığını söylüyor. Bu nedenle, bu satırları yazarken genel yönelimim, doğuştancıdan evrimciye doğru oldu. Yine de işaret dili üzerine yapılan çalışmalar ve bu dilin çocuklukta edinilmesi, şaşırtıcı bir şekilde her iki bakış açısını da kuvvetle desteklemektedir; belki de bu iki görüş birbiriyle uyumsuz değildir.

132 İ.Ö. yedinci yüzyılda yaşayan Mısır kralı Psamtek'in deneyini bizlere Herodot nakletmiştir. Fransa kralı 4. Charles, İskoçya kralı 4. James, Hint-Moğol imparatoru Ekber Han gibi hükümdarlar aynı deneyi tekrarlamışlardır. Ekber Han çocuklarını onlarla konuşmaları yasak olan çobanlara değil, konuşma bilmeyen sağır dadılara vermişti, ama dadıların işaret dili bildiklerinden habersizdi. Çocuklar on iki yaşına geldiklerinde Ekber'in huzuruna çıkarıldılar; konuşmasını bilmiyorlardı, ama mükemmel işaret dili kullanıyorlardı. Anlaşılan insanın doğuştan, "Âdem'den gelen" bir dili yoktu; çocuk hiçbir dil kullanmamışsa, hiçbir dil edinemiyordu; ama *herhangi* bir dil kullanmışsa, bu işaret dili de olsa, kendi dili olarak benimsiyordu.

şim kurulamazsa, çocuk iyi bir dile ve diyalog olanağına kavuşamazsa, Schlesinger'in sözünü ettiği dilsel, entelektüel, duygusal ve kültürel talihsizlikler ortaya çıkar. Bu talihsizlikler, doğuştan sağırların çoğunu az ya da çok etkiler: Schein'a göre, "Sağır çocukların çoğu kendi evlerinde bir yabancı gibi büyürler."[133]

Bunların hiçbirinin olması gerekmez. Sağır çocuğu bekleyen tehlikeler çok büyük de olsa, tümüyle önlenemez değildir. Sağır bir çocuğun, ikizlerin, kör bir çocuğun ya da dahi bir çocuğun anne-babası olmak özel bir esneklik ve yaratıcılık gerek-

133 Schein, 1984, s. 131. Shanny Mow, Leo Jacobs'ın alıntıladığı kısa otobiyografisinde, sağır çocuğun kendi evindeki yabancılığını şöyle anlatır:

> Yemek masasındaki sohbetlerden mahrumsunuzdur. Buna zihinsel yalıtım denir. Herkes konuşup gülerken, siz çölün ortasında tek başına kalan bir Arap gibi yalnız ve etrafınızdakilerden uzaksınızdır... İletişim kurmak için yanıp tutuşursunuz. İçiniz kan ağlar, ama kimseye içinizdeki korkunç duyguları anlatamazsınız. Bunu nasıl yapacağınızı bilemezsiniz. Kimsenin sizi anlamadığı, pek önem de vermediği duygusuna kapılırsınız... Başkalarının dünyasına katılmak yanılsaması bile sizden esirgenir...
>
> On beş yıl süren zorlu bir dudak okuma ve konuşma eğitiminden geçmeniz beklenir... anne-babanız günde bir saatlerini ayırıp işaret dilini bir parça da olsa öğrenme zahmetine katlanmazlar. Oysa yirmi dört saatin bir saati bütün hayatınızı değiştirebilir (Jacobs, 1974, s. 173-174).

Sağır çocuklar arasında, kendi evlerinde bile yabancılık ve tutsaklık duygusu çekmeyenler yalnızca sağır (ve işaret dilini bilen) anne-babalardan doğanlardır – bu gibi çocuklar (işiten anne-babası olan sağır bir dostumun deyimiyle) "bir başka tür"den insanlardır. Sağır anne-babaların sağır çocukları başlangıçtan itibaren ebeveynleriyle kusursuz bir iletişim ve ilişki içindedirler; işiten çocuklar gibi, kritik yaşlarına kadar (üç yaşına kadar) kolaylıkla ve otomatik olarak akıcı bir dil edinirler: Kullandıkları işaret dili, son derece kesin ve zengindir. Küçük yaşlarda başka sağır yetişkinlerle ve çocuklarla tanışırlar ve kendilerini anlayan bir topluluğun parçası olurlar. Sıkı bir özgüven duygusuyla, bireysel ve kültürel kimlik bilinciyle yetişirler – hayatları, başlangıcından itibaren "farklı bir merkez" etrafında gelişir (Padden ve Humphries, 1988). Sağırlar dünyasının "elit"lerinin çoğu sağır anne-babalardan doğmuşlardır ve bazıları kuşaklardır sağır olan ailelerden gelirler – Gallaudet'teki başkaldırıda liderlik yapan öğrencilerin dördü de böyle ailelerden geliyorlardı.

Sağır anne-babaların işiten çocukları hem işaret dilini hem de konuşma dilini rahatça kullandıklarından, herkesten farklı ve benzersiz bir durumları vardır; bu kimseler sağırların ve işitenlerin dünyalarında aynı ölçüde rahat ederler. Çoğunlukla sağırlarla işitenler arasında çevirmenlik yaparlar, bu iş için ideal koşullara sahiptirler; çünkü karşılarındakine yalnızca bir dili değil, bir kültürü, bir dünyayı aktarabilecek yetkinliktedirler.

tirir.[134] Sağırların ebeveynlerinin çoğu, çocuklarıyla iletişim kuramayınca kendilerini güçsüz hissederler; hem anne-babanın hem de çocuğun uyum kabiliyetleri sayesinde, potansiyel bir yıkıcılık tayışan bu engel ortadan kaldırılabilir.

Sonunda, hâlâ çok ender de olsa, bazı sağırlar en azından içsel yeteneklerini geliştirme açısından oldukça iyi duruma gelmişlerdir. Bu sağırların ortak yanı "normal" bir erken yaşta dil edinmiş olmalarıdır – bu ilk dilin işaret dili ya da (Charlotte ve Alice'te olduğu gibi) konuşma dili olması önemli değildir; dil yeteneğini ve bu yetenekle birlikte entelektüel kapasiteyi harekete geçiren şey belirli bir dilin değil, *herhangi* bir dilin edinilmesidir. Sağır çocukların ebeveynleri bir bakıma "süper babalar" ve "süper anneler", sağır çocuklar ise "süper çocuklar" olmak zorundadırlar. Henüz altı yaşındaki Charlotte, gerçek ve

134 Sağır çocukların işiten ebeveynleri, özellikle aidiyet ve kimlik konusunda hassas ve tedirgin edici sorunlarla karşılaşırlar. Böyle bir anne, bana beş aylıkken menenjite yakalanıp sağır olan oğluyla olan ilişkileri hakkında bir mektup yazdı: "Oğlumuz bir gece içinde bize yabancı mı oldu? Artık bizimle değil, sağırların dünyasında mı yaşayacak? Bundan böyle sağırlar toplumunun bir üyesi olacağına göre, üzerinde herhangi bir hak iddia edemeyecek miyiz?" Sağır çocuklarının onlardan kopartılacağı, sağırlar toplumu tarafından onlardan uzaklaştırılacağı korkusu bütün sağır anne-babalarında görülür; bu gibi ebeveynler çocuklarını kendilerine bağlamak için onu başkalarından, özellikle sağırlardan ve dolayısıyla işaret dilinden uzak tutmaya çalışırlar. Bana mektup yazan hanım şöyle devam ediyor: "Bakım ve beslenme gibi konularda hâlâ *bize* bağımlıyken, nasıl *bizim* yemeklerimize, *bizim* zaaflarımıza, *bizim* aile tarihimize yakınsa, *bizim* dilimize de yakın olsun istiyorum."

Burada ağırlıkla iki sorun göze çarpıyor. Bunlardan biri, ebeveynlerin çocuğu kendi haline bırakmalarıyla ilgili: Bütün anne-babalar bunu yapmalıdır, ama sağır çocukların anne-babaları bu konuda biraz daha erken davranmalıdırlar ki, çocuk kendi özel gelişimini tamamlayabilsin. İkinci sorun sağırlar toplumuyla ilgili olandır. Sağır çocuğun sağırlar toplumundan "korunması" gerekmez; sağır toplumlarının çocukları anne-babalarından çalmak gibi bir hedefleri yoktur. Aksine, sağır toplumları sağır çocuğun kendini en çok geliştirebileceği ortamlardır ve (anne-babanın da yardımıyla) çocuğun özgürleşmesine, dil edinmesine ve kendi yolunu bulmasına fırsat hazırlarlar. Anne-babanın bunu kavraması için gerçekten özverili ve cömert olmaları gerekir – sağır çocuklarını olduğu gibi kabul etmeleri, kendi arzu ve ihtiyaçlarına gem vurmaları, çocuklarının –farklı da olsa– hür ve bağımsız bir birey olarak yetişmesine imkân tanımaları gerekir. Sağır çocuğun *çift* kişiliğe ihtiyacı vardır. Bunu ona sağlamak için karşılıklı saygı ve sevgi şarttır; bunun önüne geçilirse, Schein ve Mow'un sözünü ettikleri tutsaklık ve yabancılık hissi, büyük olasılıkla ömür boyu devam edecektir.

samimi bir merakla, akıcı bir şekilde kitap okumaktadır. Altı yaşında, iki lisanlı ve iki kültürlü bir dünyada yaşamaktadır – oysa büyük çoğunluğumuz hayatımızı tek lisanlı, tek kültürlü dünyalarda geçiririz. Bu gibi farklılıklar olumlu ve yaratıcı olabildiği gibi, insan doğasını ve kültürünü zenginleştirirler. Bu da sağırlığın öteki yüzüdür – özel bir görsellik ve işaret dili. İşaret dilinin grameri, konuşma grameriyle hemen hemen aynı yaşlarda edinilir ve öğrenme süreçleri çok benzer – buradan ikisinin de derin yapısının aynı olduğu sonucunu çıkarabiliriz. İki dilin de önermeleri aynıdır. Formel özellikleri de aynıdır ancak, Petitto ve Bellugi'ye göre, farklı işaretler, farklı bilgi türleri, farklı bellek yapıları, belki de farklı sinir yapıları geliştirmişlerdir.[135] İşaret dilinin ve konuşma dilinin formel özellikleri aynıdır, iletişim yönelimleri de aynıdır. Yine de bir bakıma, derin bir farklılık barındırabilirler mi?

Chomsky bize Humboldt'u anımsatıyor: "[Humboldt] dilin biçimiyle 'karakteri' diye adlandırdığı şey arasında daha ileri bir ayırım yaptı... [bu ikincisi] dilin nasıl *kullanıldığıyla* ortaya çıkıyor, bu özelliğiyle biçimsel öğeler taşıyan sözdizimsel ve semantik yapısından ayrılıyordu." Humboldt'un da işaret ettiği gibi gerçekten, kişi bir dilin formlarını incelemeyi daha derinlere götürdükçe, onun bir anlamı, bir karakteri, bir kullanımı olduğu gerçeğinden uzaklaşabilir. Dil, (dünyanın en harika formel araçlarından biri olmasına karşın) yalnızca bir formel araç değildir; düşüncelerimizin, yönelimlerimizin, dünya görüşümüzün en kusursuz aynasıdır. Dilin Humboldt'un sözünü ettiği "karakteri," temelde yaratıcı ve kültürel bir bir doğa taşır; "cinse" aittir, dilin yalnızca "üslubu" değil, "ruhu"dur. Bu bakımdan İngilizce, Almancadan farklı bir karakter taşır, Shakespeare'in dili Goethe'ninkinden farklıdır. Kültürel ya da kişisel tanımlayıcı farklıdır. Ama işaret diliyle diğer diller arasındaki fark, iki konuşma dilinin arasındaki farktan çok fazladır. Acaba burada tümüyle farklı "organik" bir kimlik mi söz konusudur?

İşaret dilinin oyuncu havasıyla, stiliyle konuşma dilinden çok farklı olduğunu anlamak için, işaret diliyle anlaşan iki kişiyi gözlemek yeter. İşaret dili kullananlar içlerindeki mizahı, ha-

135 Petitto ve Bellugi, 1988.

yal güçlerini, kişiliklerini dile getirmek için doğaçlamalar yaparlar, işaretlerle oynarlar; işaret dili yalnızca gramer kurallarına göre sembollerin düzenlenmesi değil, bir o kadar da anlatıcının sesidir – bu sesin gücü, bedenin anında tepkileriyle kendini anlatmasından gelir. Bedensiz bir konuşma olabilir, ya da böyle bir konuşmayı hayalimizde kurabiliriz, ama bedensiz işaret dilini hayal bile edemeyiz. İşaret dilinde anlatıcının bedeni ve ruhu, özgün insani kişiliği sürekli dışavurum halindedir.

İşaret dili belki de konuşma dilinden farklı bir kökene sahiptir, çünkü yapısında kendiliğinden ortaya çıkan jestler, duygusal-motor temsiller vardır.[136] Tümüyle formelleştirilip gramer kurallarıyla yapılandırılsa da büyük ölçüde ikoniktir, temsili köklerini büyük ölçüde korur. Klima ve Bellugi'ye göre sağırlar:[137]

> anlatımlarındaki ikonik tonlamalar ve imalardan haberdardırlar... İşaret dili kullanan sağırlar birbirleriyle iletişim kurarken ya da birine bir şey anlatırken, sık sık mimiklerine abartı ya da güçlü bir vurgu katarlar. Dilin yüksek kullanımlarında (işaret dili şiiri ve sanatında) da işaretlerin ikonik yönü vurgulanır... ASL iki yönlü bir dildir –formel bir yapıya sahip, ancak mimetik açıdan oldukça serbest bir dil.

İşaret dilinin formel özellikleri, derin yapısı soyut kavramların ve önermelerin pek çoğunun ifade edilmesini sağlarken,

136 Dilin –işaret ve konuşma dillerinin– kökenlerini, elbette, yalnızca tahmin edebiliriz, ya da en fazla, doğrudan kanıtlanamayan ve de çürütülemeyen varsayımlar ve çıkarsamalar önerebiliriz. Geçen yüzyılda spekülasyonlar öyle uç noktalara gitti ki, sonunda Paris Société de Linguistique, 1866 yılında bu konudaki bütün yeni çalışmaları durdurma kararı aldı; buna karşılık paleolinguistik bugün bir bilim dalı haline gelmiştir ve elimizde geçen yüzyılda erişemediğimiz birçok bulgu mevcuttur – bu bulgular işaret dillerinin tarihöncesi kökenlerine işaret etmektedir. Stokoe'nin 1974'te sunduğu makalenin başlığı da budur: "İlk Dil Formları Olarak Motor İşaretler" (ayrıca bkz. Hewes, 1974).

(İşiten) anneler ve bebekleri arasında konuşmadan önceki jestsel iletişim konusunda da son derece ilginç doğrudan gözlemler mevcuttur (bkz. Tronick, Brazelton ve Als, 1978) ve eğer ontojeni filojeniyi taklit ediyorsa, en erken insan dili gerçekten de jestsel ya da motor bir dil olabilir.

137 Klima ve Bellugi, 1979, Giriş ve 1. Bölüm.

ikonik ve mimetik yönleri de, hiçbir konuşma dilinin başaramayacağı kadar somut ve etkileyici bir anlatıya imkân verir. Günümüzde konuşma (ve yazma) üslupları ikonikten uzaklaşmıştır – söylevler ve şiirler, dile getirdikleri tanımlarla değil, çağrışımlarıyla bizi heyecanlandırırlar; ruh hallerini ve imgeleri tanımlayabilir, ama ("tesadüfi" ideofonlar ve onomatopyalar dışında) tasvir edemezler. İşaret dili hiçbir analojiye sığmayan bir doğrudan tasvir etme gücüne sahiptir, konuşma diline tercüme edilemez; öte yandan bütün metaforları ve mecazları barındırabilir.

İşaret dili bugün hâlâ iki yönden de güçlüdür; ikonik ve soyut yönleri birlikte bulunur ve birbirini tamamlar. Böylece, bir yandan en soyut önermelere, gerçeğin en genel yansımalarına yükselebilirken, bir yandan da, konuşma dillerinde uzun zamandır eksik olan bir somutluk, canlılık, gerçeklik hissini verebilir.[138]

---

138 Lévy-Bruhl "ilkellerin" düşünme tarzlarını açıklarken ("ilkel" deyimini çocuksuluk ve gelişmemişlik değil, eskilik ve ilksellik anlamında kullanır), dillerinde, yönelimlerinde ve algılarında merkezi bir yer işgal eden "kolektif temsiller"den söz eder. Bunlar soyut kavramlardan oldukça farklıdır – "duygusal ve motor elementlerin temsilin *ayrılmaz parçaları* oldukları daha karmaşık durumlar"dır. Aynı şekilde "imge-kavramlar"dan da söz eder; bunlar ayrışmaz ve ayrıştırılamaz. Bu imge-kavramlar son derece görsel-uzamsaldır, "uzamdaki nesnelerin biçimlerini ve hatlarını, yerlerini, hareketlerini, davranışlarını – tek kelimeyle, algılanan ve betimlenen bütün özelliklerini" açıklamak için kullanılırlar. Lévy-Bruhl işitenlerde işaret dilinin gelişim sürecini –konuşma dillerine koşut olarak gelişen ve yapıları konuşma dilleriyle aynı olan işaret dillerinin gelişimini– şöyle açıklar: "İki dil birbirinden çok ayrıdır; birinin işaretleri sesler, diğerininki jestlerden oluşur; yine de bunlar yapıları ve nesneleri, hareketleri, durumları yorumlama yöntemleri bakımından birbirlerine bağlıdırlar... Her ikisi de iletildikleri anda zihinde beliren... çok sayıda görsel-motor çağrışımlardan yararlanır." Lévy-Bruhl burada "manuel kavramlar"dan –"dil ve düşüncenin ayrılmaz bir bütün oluşturduğu el hareketlerinden"– söz eder (Lévy-Bruhl, 1910, yeniden baskısı 1966).

Aynı şekilde, Lévy-Bruhl'un deyişiyle "daha yüksek zihinsel anlatımlara" geçiş söz konusu olduğunda, bu somut dil ve onun duyu temelli, canlı, kesin "imge-kavramları" yerini imgesiz (ve, bir bakıma, tatsız) mantıksal-soyut-genel kavramlara bırakır. (Sicard'ın aktardığına göre, Massieu de aynı şekilde metaforları bırakıp daha soyut, genelleştirilmiş terimler kullanmak zorunda kalmış.)

Vygotsky ve Luria, gençliklerinde Lévy-Bruhl'dan çok etkilenmişlerdi ve 1920'lerde "ilkel" tarım kültürleri "sosyalleştirilir" ve "sovyetleştirilirken", bu geçişlerin benzer (ama daha etraflıca incelenmiş) örneklerini saptadılar:

Humboldt'a göre bir dilin "karakteri" esas olarak kültüreldir – bütün bir halkın neler düşündüğünün, neler hissettiğinin ve yönelimlerinin dışavurumudur (ve bir ölçüde belirleyicisidir). İşaret dili söz konusu olduğunda, bu dilin kendine özgü oluşu, "karakteri," biyolojik bir temele de dayanır; çünkü bu dil jestlerle, ikonik anlatımlarla, radikal bir görsellikle temellenmiştir ve bu özellikleriyle bütün konuşulan dillerden ayrılır. Dil

---

Bu [somut] düşünce biçimi... insanların hayat şartları değiştikçe radikal bir dönüşüm geçirir... Kelimeler başlıca genelleme ve soyutlama aracı olurlar. Bu noktada insanlar grafik düşünceyi bırakır ve düşüncelerini kavramsal şemalarla kodlarlar... ve zaman içinde görsel terimlerle düşünme alışkanlığından vazgeçerler (Luria, 1976).

Lévy-Bruhl'un ve genç Luria'nın anlatımlarını okumak insanı biraz rahatsız ediyor – bu anlatımlarda somut "ilkel" olarak, daha yüksek olan soyuta geçişte terk edilmesi gereken bir şey olarak tanımlanıyor (geçen yüzyılda nörolojinin ve psikolojinin eğilimi de bu yöndeydi). Soyutun ve somutun birbirini dışladığı, biri geliştikçe ötekinin terk edileceği düşünülmemelidir. Aksine, soyuta gücünü veren şey somutun zenginliğidir. Bu tanımları yaparken dikkatli olursak, "birinci dereceden" ve "ikinci dereceden" tanımlarını kullanırsak, konu daha anlaşılır bir hale gelecektir.

"Soyutlama"nın (yaygın kullanımının dışındaki) bu yeni anlamı, Vygotsky'nin dil ve zihne bakışının esasını oluşturur; Vygotsky dil ve zihnin gelişmesinin, birinci dereceden yapıların ikinci dereceden yapıları, somutu dışlamayarak bütünü içermesine, daha geniş bir perspektife sahip olmasına bağlı olduğunu savunur:

[Buna karşılık] yeni üst kavramlar alt kavramların anlamını dönüştürür... Çocuk bütün ilk kavramlarını yeniden yapılandırmak zorunda değildir... yeni bir yapı, çocuğun düşüncesine yerleştiğinde... zamanla eski kavramlara yayılır ve bunlar daha üst entelektüel işlemlerde yerlerini alırlar.

Einstein, benzer bir imgeyi, kuramlaştırmaya ilişkin olarak kullanmıştır: "Yeni bir kuram yaratmak, eski bir ambarı yıkıp yerine gökdelen inşa etmeye benzemez. Daha çok dağa tırmanmayı, yeni ve daha geniş bir manzaraya ulaşmayı andırır."

Soyutlaştırırken, ya da genelleştirirken, ya da kuramlaştırırken, bu bağlamdan baktığımızda, somut hiçbir zaman kaybolmamıştır – tam aksine. Daha geniş bir bakış açısıyla görüldüğünden, giderek daha zengin, daha beklenmedik, daha tutarlı, daha önce olmadığı kadar anlamlı bağlantılar kurulur. Genelleştirmeye ulaştıkça, somutlaşma sağlamlaşır; Luria ileriki yaşlarında bilimi "somuta çıkan merdiven" olarak görmüştür.

Dilin, özellikle de işaret dilinin güzelliği, bu bakımdan kuramın güzelliğine benzer: Somut, genele giden merdivenin basamaklarıdır, ama kişi genele ulaşınca somutu daha yoğun algılar, dönüştürür. Somutun bu yolla, soyutlaştırmanın gücüyle yenilenmesi ve yeniden elde edilmesi, işaret dili gibi kısmen ikonik bir dilde son derece belirgindir.

–biyolojik açıdan– aşağıdan, bireyin düşünmek ve iletişim kurmak için duyduğu bastırılamaz ihtiyaçtan türemiştir. Ama aynı zamanda –kültürel açıdan– yukarıdan, tarihsel tecrübelerden ve tarihin kaçınılmaz koşullarından, dünya görüşlerinden, insanların imgelerinden ve tutkularından yeniden türetilir ve iletilir. Sağırların işaret dili, farklı bir duyu ortamına adaptasyonun özgün bir örneğidir; ama aynı zamanda, ve eşit ölçüde, sağırların kişisel ve kültürel kimliklerinin temsilidir. Çünkü, Herder'e göre bir halkın dili "onun bütün düşünce varlığını, geleneklerini, tarihini, dinini ve hayatının özünü, kalbini ve ruhunu" barındırır. Bu, özellikle işaret dili için böyledir; çünkü bu dil, yalnız biyolojik açıdan değil, kültürel açıdan da sağırların –susturulamaz– sesidir.

Üç

Çarşamba sabahı, 9 Mart 1988: "Gallaudet'te Boykot," "Sağırlar Boykotta," "Sağırlar Sağır Müdür İstiyor" – medya bugünlerde bu tür haberlerle çalkalanıyor; bu ilgi üç gün önce başladı, yavaş yavaş tırmandı ve şimdi *The New York Times*'ın ön sayfasında. Müthiş bir hikâyeye benziyor. Geçen yıl iki kez Gallaudet Üniversitesi'ne gittim, burayı giderek daha iyi tanımaya başlıyorum. Gallaudet sağırlar dünyasının tek fen-edebiyat fakültesine sahip, ve dahası, dünya sağırlar toplumunda merkezi bir yer işgal ediyor – ne var ki, 124 yıldır okulun sağır bir müdürü olmamış.

Gazeteyi önüme yayıyorum ve bütün hikâyeyi okuyorum: 1984'ten bu yana müdürlük yapan, işitme yeteneğine sahip Jerry Lee geçen yıl istifa ettiğinden beri, öğrenciler sağır bir müdür için kampanya yürütüyor. Ortama bir huzursuzluk, belirsizlik ve ümit havası hâkim. Şubat ortasında, rektörlük komitesi arayışlarını altı kişiyle sınırladı; bunlardan üçü işitiyor, üçü sağır. 1 Mart'ta, üç bin kişi, mütevelli heyetine sağırların mutlaka bir sağır müdür istediklerini açıkça göstermek için Gallaudet'te bir miting düzenledi. 5 Mart'ta, seçimden önceki gece, mütevelli heyeti binasının önünde mumlarla nöbet tutuldu. 6 Mart'ta, biri işiten, ikisi sağır üç aday arasından mütevelli heyeti, Greensboro'daki North Carolina Üniversitesi Akademik Rektör Yardımcısı ve işiten bir aday olan Elizabeth Ann Zinser'i seçtiğini açıkladı.

Mütevelli heyetinin açıklaması, içeriği kadar tonuyla da şimşekleri üzerine çekti; bu sırada heyet başkanı Jane Bassett Spilman, o talihsiz sözleri ağzından kaçırdı: "Sağırlar henüz işitenlerin dünyasında yer almaya hazır değiller." Ertesi gün bin kadar öğrenci önce mütevelli heyetinin kaldığı otele, oradan Beyaz Saray'a, oradan da Kongre Binası'na yürüdü. Bir sonraki gün de (8 Mart) öğrenciler üniversiteyi kapattılar ve kampüse barikatlar kurdular.

Çarşamba öğleden sonra: Öğretim üyeleri öğrencilere ve onların dört talebine destek veriyorlar: (1) Derhal yeni ve *sağır* bir müdür tayin edilecek; (2) heyet başkanı Jane Basset Spilman derhal istifa edecek; (3) mütevelli heyeti yüzde elli bir oranında sağırlardan oluşacak (o sırada on yedi işiten, dört sağır üyeden oluşuyordu); ve (4) bu taleplerden taviz verilmeyecek. Bu noktada, dostum Bob Johnson'a telefon ediyorum; Bob, Gallaudet'te dilbilim bölümünün başında ve yedi yıldır öğretmenlik ve araştırmacılık yapmakta. Sağırlar ve kültürleri üzerine derin bilgi sahibi, işaret dilini mükemmel kullanıyor ve bir sağırla evli. İşiten biri sağırlara ne kadar yakın olabilirse, o kadar yakın.[139] Gallaudet'teki olaylar hakkında ne düşündüğünü soruyorum. Cevabı, "Gördüğüm en müthiş olay," oluyor. "Bir ay önce söyleselerdi, yaşadığım sürece böyle bir olay göremeyeceğim üzerine bir milyon dolarına bahse girerdim. Gelip kendi gözünle görmen lazım."

1986'da ve 1987'de Gallaudet'e yaptığım ziyaretler, benim için son derece etkileyici deneyimlerdi. Sağırlardan oluşan böyle muazzam bir topluluk görmemiştim, ayrıca (bunun kuramsal olarak mümkün olduğunu bilsem de) işaret dilinin yet-

139 Sağır olmadan sağırlara yakın olmak (sizi kendi toplumlarının bir üyesi olarak kabul etmeseler bile) mümkündür. Bu konuda en önemli önkoşul, sağırların dünyasını bilmek ve bu dünyaya sempati duymak, bir de elbette işaret dilini akıcı bir şekilde kullanmaktır; belki de sağırlar toplumunun tek işiten üyeleri, anne-babaları sağır olup anadil olarak işaret dilini öğrenenlerdir. Bunlardan biri de Fremont'taki California Sağırlar Okulu'nun çok sevilen yöneticisi Dr. Henry Klopping'dir. Eski öğrencilerinden biri, Gallaudet'te benimle konuşurken, işaretle, "İşitse bile bizim için sağır o," dedi.

kin bir dil olabileceğini, bu dille aşkın anlatılabileceğini ya da konuşma yapılabileceğini, flört edilebileceğini ya da matematik problemlerinin çözülebileceğini düşünmemiştim. Bunu anlamak için işaret dilinde verilen felsefe ve kimya derslerini, tümüyle sessiz çalışmaların sürdüğü matematik bölümünü, üniversitenin her yerinde sağır şairleri, işaret dili şiirini görmem gerekiyordu; öğrenci barındaki harika havayı, ellerin havada uçuştuğu yüzlerce sohbeti izlemem gerekiyordu[140] – sağırlık hakkındaki "tıbbi" önyargılarımdan ("tedavi edilmesi" gereken bir "bozukluk") kurtulmam ve sağırları tümüyle kendine özgü bir dili ve kültürü olan bir toplum olarak gören "kültürel" bir bakış açısına sahip olmam için bütün bunlara şahit olmam gerekmişti. Gallaudet'e bir neşe, pastoral ve basit bir hava hâkimdi – öğrencilerden bazılarının küçük ama eksiksiz, kendine yeterli bir dünyanın sıcaklığını, güvenini ve koruyu-

140 İşaret dilinin pratiğinde çeşitli sosyal ilişki biçimleri ortaya çıkar, bunları belirleyen şey de her şeyden önce göz ve kulak arasındaki farklılıktır. Görmek, işitmekten çok daha özgül bir eylemdir – kişi gözlerini hareket ettirebilir, onları odaklayabilir, (kelime anlamında ya da metaforik olarak) kapayabilir; ama kulaklarıyla bunların hiçbirini yapamaz. İşaret dili, bir anlamda, lazer gibi ince bir ışık demetidir; işaret dili kullananlar bununla iletilerini gönderirler; bu ileti ses gibi bütün yönlere dağılmaz. Bir masada on kişi işaret diliyle anlaşıyorsa, beş farklı sohbet devam etmektedir; hepsi net ve kesin bir dil kullanırlar ve hiçbiri ötekini rahatsız etmez. İşaret dilinin konuşulduğu bir odada "gürültü" yoktur; görsel gürültü de olmaz, çünkü konuşanlar bütün görsel dikkatleriyle, doğrudan iletişim kurmuşlardır. Aynı şekilde (bu, Gallaudet'teki kalabalık öğrenci barında çok barizdi, sağırların bütün toplantılarında da aynı şeye şahit oldum) büyük, kalabalık bir odanın öteki köşesindeki dostunuza bağırarak seslenmeniz ayıp ve utanılacak bir hareket kabul edilirken, işaret diliyle rahatlıkla bir mesaj gönderebilirsiniz.

İşaret dili adabında daha birçok (bazıları işitenlere tuhaf gelebilecek) kural vardır. Göz-hizası ve görsel temasın her zaman bilincinde olmak gerekir; grubun arasında dolaşıp bu teması kesmek yanlıştır. Omuza vurabilir ve parmakla işaret edebilirsiniz – sesli konuşmalarda rastlanmayan bir âdettir bu. Ve kendinizi üç yüz kişinin işaret dili konuştuğu bir odada bulduğunuzda, "kulak misafiri olmak" ya da "istemeden duymak" gibi huzursuzluklardan uzak, görülmesi gerekeni görürsünüz.

Rochester'da, 1968'de sağırlar için inşa edilen NTID'de, bu durumun mimari uzantısını görürsünüz. Binadan girer girmez, buranın görsellik için inşa edildiğini anlarsınız – çok uzak mesafelerden, bazen katlar arasından iletişim kurmaya imkân tanıyan bir tasarıma sahiptir. Kimse bir kattan ötekine bağırmak istemez, ama bunu işaret diliyle yapmak hiç zor değildir.

culuğunu bırakıp dışarıdaki sevimsiz ve anlayışsız dünyaya açılmakta zorluk çektiklerini duyunca pek şaşmadım.[141]

Ama bir yandan da alttan alta kaynayan gerginlikler ve güçenmeler devam ediyor, hiçbir çözüm yolu yokmuş gibi görünüyordu. Pek çoğu işaret dilini bilen, bir kısmı da sağır olan öğretim üyeleriyle yönetim arasında dile getirilmeyen bir gerginlik vardı. Öğretim üyeleri, bir dereceye kadar öğrencilerle iletişim kurabiliyor, onların dünyasına, zihinlerine girebiliyordu; ama yönetim (bana söylenenlere göre) işleri uzaktan kumandayla idare eden bir kurumdu, okulu şirket gibi yönetiyordu; "sakat" kabul ettiği sağırlara karşı "himayeci" bir tavır takınıyor, ama onları bir toplum, bir kültür olarak göremiyordu. Görüştüğüm öğrenci ve öğretmenler, yönetimin elinden gelse

141 Sağırların dünyası, bütün altkültürler gibi, (işitenlerin dünyasından) kısmen dışlanma ve kısmen farklı bir merkezi olan bir toplum ve dünya yaratma –kendi merkezini yaratma– esasına göre kurulmuştur. O kadar ki, sağırlar kendilerini dışlanmış, tecrit edilmiş, ayrımcılığa uğramış hissederler. Kendileri için bir dünya kurarlar; bu dünyada kendilerini evlerinde gibi rahat hissederler, bu dünyayı bir sığınak, bir tampon bölge gibi görürler. Bu bakımdan sağırların dünyası kendi kendine yeter, tecrit edilmiş değildir – bu dünyada yaşayan sağırların başkalarını asimile etmek ya da asimile olmak gibi bir kaygıları yoktur; aksine, kendi dillerinden ve imgelerinden memnundurlar ve onları korumak isterler.

Bu eğilimin bir sonucu, sağırlarda görülen çift-dağarcıklı (diglossia) olma halidir. Gallaudet'te ya da başka bir yerde bir grup sağır oturmuş işaret diliyle konuşurken, aralarına işiten biri girdiğinde, bir süre İngiliz İşaret Dili'ne (ya da hangi ülkedelerse o ülkenin işaret diline) geçerler, işiten kişi gider gitmez ASL'ye dönerler. ASL çoğunlukla mahrem ve son derece kişisel bir dil kabul edilir, yabancılardan, meraklılardan sakınılması gerektiği düşünülür. Barbara Kannapell biraz daha ileri gitmiş ve herkes işaret dilini öğrenirse, bunun sağırların dünyasını yok edeceğini öne sürmüştür:

> ASL'nin birleştirici bir işlevi vardır, çünkü sağırları birleştiren şey ortak dilleridir. Ne var ki, ASL bir yandan da sağırları işitenlerin dünyasından ayırır. Bu iki işlev, aynı gerçekliğin farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesidir – içeriden, ASL'nin birleştirici işlevini öne çıkaran bakış açısı ve dışarıdan bakış açısı. ASL sağırların dünyasını işitenlerin dünyasından ayırır. Bu ayrılık, sağırlar için koruyucu bir işlevdir. Sözgelimi bizler, işitenlerden oluşan bir kalabalığın ortasında istediğimiz gibi konuşuruz. Onların bizi anlaması gerekmez.
>
> ASL'nin tümüyle biz sağırlara ait bir şey olduğunu anlamak önemlidir. Sağırlar toplumunun ürettiği tek özgün şey budur. Belki de dilimizi işitenlerle paylaşmaktan korkuyoruz. Belki de işitenler ASL'yi öğrenirse grup kimliğimizi kaybedeceğiz (Kannapell, 1980, s. 112).

sağır öğretmenlerin sayısını azaltacağını ve işaret dilini kısıtlayacağını ileri sürüyorlardı.[142]

Okulda karşılaştığım öğrenciler, bir aradayken canlı ve fıkır fıkırdılar, ama dış dünyaya karşı çekingen ve mahcup bir tavır alıyorlardı. "Sağırım, gururluyum" gibi sözler edenlerde bile hüzünlü bir yetersizlik hissi olduğunu fark ettim. Bazıları kendilerini çocuk gibi görüyorlardı – bu, mütevelli heyetinin (belki bazı öğretmenlerin de) himayeci tavrının bir yankısıydı. Ben aralarındayken ortama belirli bir edilgenlik duygusu hâkimdi; hayatın şu veya bu yönlerinin düzeltilebileceği, ama mutlaka himaye altında, ikinci sınıf vatandaş olarak yaşayacakları duygusu.[143]

Perşembe sabahı, 10 Mart: Bir taksi beni üniversitenin karşısındaki Sekizinci Cadde'ye bırakıyor. Kapılar kırk sekiz saattir kapalı tutuluyor; ilk manzara muazzam bir kalabalık; çok heyecanlı, ama aynı zamanda neşeli ve dost yüzlü bir kalabalık bu, yüzlercesi kampüsün girişini kapatmış, afişler ve pankartlar taşıyor, heyecanla birbirilerine işaret diliyle bir şeyler anlatıyorlar. Dışarıda bir iki polis aracı park etmiş, motorları çalışıyor ve sadece bakıyorlar, ama varlıkları tehdit edici. Yoldan geçen arabalar klaksonlarını çalıyorlar – sonra yoldaki afişi okuyorum: SAĞIR BİR BAŞKAN İSTİYORSANIZ KLAKSON ÇALIN. Kalabalık tuhaf bir şekilde hem sessiz hem de gürültülü: işaret di-

142 İşaret dili bilen öğretmenler, ASL'den çok, formel İngiliz İşaret Dili kullanmayı tercih ederler. Öğretmenlerin büyük çoğunluğunun sağır olduğu matematik fakültesi dışında, fakülte üyeleri arasında sağırlar azınlığa düşmüştür; oysa Edward Gallaudet'in zamanında büyük çoğunluğu sağırdı. Maalesef sağırların eğitimi konusunda da genel tablo bu şekildedir. Sağır öğrencilerin öğretmenlerinin pek azı sağırdır; işiten öğretmenler de ASL'yi ya hiç bilmemekte ya da kullanmamaktadır.

143 Sağırların genel dezavantajlarının (sakatlıklarının değil, *bizim* onlara uyguladığımız ayrımcılığın) ötesinde ve üstünde, bir işaret dili konuşuyor olmalarından kaynaklanan çeşitli özgül sorunları da vardır – ama bunlar *biz* onları sorun yaptığımız ölçüde sorun olurlar. Sözgelimi bir sağırın yeterli tıbbi ya da hukuki yardım alması zordur; Birleşik Devletler'de çok sayıda işaret dili bilen avukat vardır, ama neredeyse hiç hekim yoktur (halen birkaç paramedik ve hemşire işaret dili bilmektedir). Sağırlar için acil bakım üniteleri yeterli değildir. Sağır biri ciddi bir hastalık geçirirse, yalnızca bir kolun uyuşturulması zaruridir; iki kolun da uyuşturulması hastanın konuşmasını engeller. Aynı şekilde, bir sağıra kelepçe takmanın ağzını tıkamaktan farksız olduğu çoğu zaman düşünülmez.

liyle konuşmalar olağan sessizliğiyle devam ediyor, ama sözler tuhaf hareketlerle vurgulanıyor ve eller kafanın üstüne getirilerek alkışlanıyor; bu hareketlere yüksek perdeden sesler ve çığlıklar eşlik ediyor.[144] Ben onları izlerken, öğrencilerden biri yüksek bir sütuna çıkıyor ve işaret dilinde coşkulu, çok güzel bir nutuk çekiyor. Dediklerinden tek kelime anlamıyorum, ama saf ve kışkırtıcı bir dili olduğunu sezebiliyorum – tüm bedenini, tüm duygularını harekete geçirerek anlatıyor. Adını mırıldananlar oluyor –Tim Rarus– öğrenci liderlerinden, ünlü dört liderden biri olduğunu anlıyorum. İzleyiciler her hareketini dikkatle takip ediyor, arada sırada gürültüyle alkışlıyorlar.

Rarus'u ve izleyicilerini seyrederken, bakışlarımı barikatların ötesinde, sessiz tartışmaların, coşkulu el hareketlerinin sürdüğü muazzam kampüse çevirirken, yalnızca başka bir iletişim biçiminin değil, başka bir duyarlılığın, başka bir varoluşun ayırdına varıyorum. Öğrencilerin kendi dillerini, varoluşlarını *hak ettiklerini*, sağır olmayan, işaret dilinden anlamayan birinin onları anlamayacağını hissetmek için onlara dışarıdan bir göz atmak yeter (ben de öğrencilere sokaktan geçenler kadar yabancıyım). İnsan hiçbir çevirinin yeterli olamayacağını, öğrencilerin kendilerinden olmayan hiçbir rektöre güvenmeyeceğini hissediyor.

Parlak mart güneşi altında dalgalanan sayısız bayrak ve afişlerde başlıca tema: SAĞIR BAŞKAN, ŞİMDİ! Kalabalıkta bir miktar öfke hissi hâkim –başka türlüsü de beklenemezdi-, ama bu öfke zekâyla süslenmiş: En çok rastlanan sloganlardan biri: DR. ZINSER SAĞIRLARIN DÜNYASINDA YER ALMAYA HAZIR DEĞİL – Spilman'ın talihsiz sözlerine atıf yapılıyor. Önceki gece, televizyondaki gece kuşağında Dr. Zinser'in demeci ("Günün birinde... Gallaudet'in sağır bir rektörü olacaktır") de başka sloganlara kaynak olmuş: NEDEN 10 MART'TA

144 Sağırların her zaman sessiz oldukları, sessiz bir dünyada yaşadıkları düşünülürse de, her zaman böyle olmaz. İsterlerse, yüksek sesle bağırabilirler, bunu genellikle dikkati çekmek için yaparlar. Konuşurlarsa, bağırarak, çok yüksek sesle ve seslerine hâkim olamadan konuşurlar, çünkü kulaklarıyla duyamazlar. Son olarak, kazayla veya ses donanımlarındaki istemdışı hareketlerle bilinçdışı, çok güçlü sesler çıkarabilirler; bunlar duygulara ya da ateşli bir konuşmaya eşlik eden iradedışı ünlemlerdir.

OLMASIN, DR. ZINSER? Gazetelerde "savaş" ve "cepheleşme" gibi sözcükler yer alıyor; bunlar akla "pazarlık" düşüncesini de getiriyor. Ne var ki öğrenciler, "Pazarlık mı? Biz sözlüğümüzden pazarlık sözcüğünü çıkardık," diyorlar. Dr. Zinser "anlamlı bir diyalog" kurma peşinde, ama bu önerinin kendisi anlamsız gibi, çünkü herhangi bir "diyalog"un gelişeceği bir ortam artık yok, belki de hiçbir zaman olmadı. Öğrenciler kendi kimlikleriyle, hayata tutunma çabalarıyla meşguller, ya hep ya hiç diyorlar: Dört talepleri var ve "belki"ye, "başka zaman"a tahammülleri yok.

Gerçekten de Dr. Zinser burada pek popüler değil. Birçok kişi onun öğrencilerin duygularına karşı pek duyarlı olmadığını düşünüyor –öğrenciler onu istemiyor, bu yüzden üniversitenin önüne barikatlar kurdular-, ama o resmi ve "katı tavrını" sürdürüyor. Önceleri ona karşı bir sempati bile söz konusuydu: Bu çetin iş için gerekli bütün vasıfları taşıyordu ve başına neler geleceğini bilmiyordu. Ama her geçen gün bu sempati zayıflamaya başladı, her şey bir irade savaşına dönüştü. Dr. Zinser'in katı, "dediğim dedik" tutumu dün, kampüsteki isyana son verip "idareyi ele alacağını" ilan ettiğinde uç noktasına ulaştı. "İşler biraz daha kontrolden çıkarsa," dedi Dr. Zinser, "kontrole sokmak için gerekli bütün önlemleri alacağım." Bu sözlerle çileden çıkan öğrenciler onun kuklasını yaktılar.

Pankartlardan bazıları öğrencilerin öfkesini yansıtıyor: "ZINSER – SPILMAN'IN KUKLASI"; "BEBEK BAKICISINA İHTİYACIMIZ YOK, SPILMAN ANNE". Sağırların artık erişkinliğe ulaştığını, yüksek sesle, "Artık sizin çocuklarınız değiliz. Bize bakıcılık etmenizi istemiyoruz!" diye haykırmalarından anlıyorum.[145]

145 "Himayeciliğin" ("paternalizmin" ve "maternalizmin") ne denli tepkiyle karşılandığı, öğrenci gazetesi *The Buff and the Blue*'da 9 Mart tarihinde yayımlanan "Sevgili Anne" başlıklı şu şiirden de açıkça anlaşılmaktadır:

Zavallı Bassett-Spilman anne
Çocukları ne de isyankâr!
Bir dinleyebilseler
Annenin anlatacağı ne hikâyeler var

Şiir bu mealde on üç dizeden oluşuyor. (Spilman bir televizyon programında, "Bize güvenin – o sizi hayal kırıklığına uğratmayacak," diyerek Zinser için des-

Barikatların, pankartların, nutuk atanların etrafından dolaşıp, Viktoryen binaları bu bahçedeki manzarayla tezat oluşturan, yemyeşil, uçsuz bucaksız o güzelim kampüsü dolaşmaya başlıyorum. Kampüste telaşlı bir tartışma havası gözle görülüyor – her yerde sağırlar çiftler ya da gruplar halinde, hararetli hararetli konuşuyorlar. Her yerde tartışmalar sürüyor ve ben tek kelimesini anlamıyorum; bugün sağır ve konuşma özürlü olan *benim* – işaret dilinin hüküm sürdüğü bu toplumda sakatım ve bir azınlığa mensubum. Öğretim üyeleri kampüste öğrencilerle birlikteler; bir profesör rozet yapıyor, bir yandan da satıyor ("Frau Zinser, Evine Dön!"), rozetler neredeyse kapışılıyor. "Harika, değil mi?" diye soruyor beni görünce. "Selma'dan beri bu kadar eğlenmemiştim. Bana Selma'yı ve altmışları hatırlatıyor.*

Kampüste çok sayıda köpek var – ön bahçedeki yeşillikte elli-altmış kadarı serbest dolaşıyor. Burada köpek beslemek ve köpek sahibi olmak zor değil, tüzük ve yönetmelikler gevşek tutulmuş; köpeklerden bazıları "işiten kulak" köpekleri, ötekiler ise sadece... köpek. Bir kız işaret diliyle bir köpeğe bir şeyler söylüyor, köpek itaat ediyor, dönüyor ve patisini uzatıyor. Bu köpeğin üstündeki beyaz kumaş parçasında BEN İŞARET DİLİNİ SPILMAN'DAN DAHA İYİ ANLARIM yazılı. (Gallaudet Mütevelli Heyeti başkanı işaret dilini pek az bildiği halde yedi yıl boyunca görevini sürdürdü.)

Barikatlarda öfke ve gerginlik hâkimdi, oysa buradaki atmosfer sakin, huzurlu, hatta neşeli bir festival havasında. Her yerde köpekler, bebekler ve çocuklar var; dostlar ve aileler işaret dilinde ateşli sohbetlere dalmışlar. Çimenlerin üzerinde küçük, renkli çadırlar var; seyyar satıcılar sosis, gazoz satıyor: Ortam gergin bir devrimci eylemden çok Woodstock'ı çağrıştırıyor.

Hafta başında, Elizabeth Ann Zinser'in atanmasına ilk tepkiler oldukça sertti – ve koordinasyonsuzdu; kampüste binlerce

tek istemişti.) Bu şiirin binlerce kopyası çıkarıldı ve bütün kampüste elden ele dolaştı.

* Selma: '68'de Vietnam karşıtı üniversite öğrencilerinin polisle çatıştığı, Alabama'da kent (çn).

genç başıboş dolaşıyor, tuvalet kâğıtlarını yırtıyor, yıkıcı bir ruh hali içinde volta atıyordu. Ama bir anda, Bob Johnson'ın dediği gibi, "bütün bilinç yapıları değişti." Birkaç saat içinde yeni, sakin ve berrak bir bilinç ve kararlılık havası oluştu; iki bin kişi tek bir yürek gibi birleşmiş, politik bir gövde gösterisi yapıyordu. Bu organizasyon inanılmayacak bir hızda gerçekleşti; o kaosun içinden ortak, komünal bir zihniyet ortaya çıktı ve herkesi çok şaşırttı. Elbette, bu görüntünün bir kısmı yanılsamaydı, çünkü –çeşitli insanlar tarafından– çeşitli hazırlıklar yapılmıştı.

Bu ani "dönüşümün"–ve dolayısıyla, tüm bu ("hengâme" sözcüğünü hak etmeyecek kadar düzenli ve iyi yönetilen) "başkaldırı"nın– merkezinde dört genç ve parlak öğrenci lideri yer alıyordu: Öğrenci Birliği lideri Greg Hlibok ve yardımcıları Tim Rarus, Bridgetta Bourne ve Jerry Covell. Greg Hlibok genç bir mühendislik öğrencisidir, Bob Johnson'ın sözleriyle, "çekici, hoş, az ve öz konuşan, doğrudan konuya giren, sözleri veciz ve anlamlı" bir delikanlıdır. Hlibok'un kendisi gibi sağır olan babası bir mühendislik şirketinin yöneticisidir; sağır annesi Peggy O'Gorman Hlibok, ASL'nin eğitim müfredatına alınması için lobi yapmaktadır; iki sağır erkek kardeşinden biri yazar ve aktör, diğeri mali danışmandır, sağır kızkardeşi de Gallaudet'te öğrencidir. Bütün ailesi sağır olan, doğuştan sağır Tim Rarus, Greg'i birçok yönden tamamlamaktadır: Canlılığı, akıcı dili, tutkulu ve coşkulu karakteri Greg'in sakinliğiyle güzel bir tezat oluşturmaktadır. Bu dörtlü, başkaldırıdan önce –Jerry Lee hâlâ rektörken– seçilmişti, ama Lee'nin istifasından beri üniversite camiasında daha özel, daha etkili bir konuma sahip.

Hlibok ve lider arkadaşları öğrencileri kışkırtmak ya da isyana sevk etmek gibi bir davranışta bulunmadılar – aksine onları yatıştırmak, yönlendirmek ve yumuşatmak için ellerinden geleni yaptılar, ama kampüste ve sağırlar camiasında meydana gelen olaylara karşı son derece "duyarlılar" ve eylem vaktinin geldiğine inanıyorlar. Öğrencileri sağır bir rektör seçilmesi için örgütlediler, ama bunu yalnız başlarına yapmadılar: Öğretim üyeleri ve eski öğrenciler, ülkenin her yerindeki sağır örgütleri ve liderleri, aktif olarak onları destekliyor. Bu "dönüşümün," komünal zihniyetin uzun hesaplar ve hazırlıklar sonucunda or-

taya çıktığı anlaşılıyor. (Öyle görünse de) bir kaos sonucunda ortaya çıkan bir tablo değil bu. Daha çok, daha önce farkına varılmayan bir gerçekliğin bir anda su yüzüne çıkmasını, aşırı doymuş bir çözeltinin aniden kristalleşmesini anımsatıyor – söz konusu kristalleşme pazar gecesi Zinser'in rektör seçilmesiyle gerçekleşti. Bu, niteliksel bir dönüşüm; edilgenlik etkinliğe dönüşüyor ve siyasi yansımalarının yanında, ahlaki açıdan da bir devrim niteliği taşıyor. Sağırlar aniden edilginliklerinden, dağılmışlıklarından, güçsüzlüklerinden kurtuluyorlar; birlik olmanın getirdiği sakinliğe ve güce kavuşuyorlar.

Öğleden sonra bir çevirmenle anlaşıyorum ve onun yardımıyla iki sağır öğrenciyle konuşuyorum. Biri bana şunları söylüyor:

> İşiten bir aileden geliyorum... hayatım boyunca çeşitli baskılar, işitenlerin baskıları altında kaldım –"İşitenlerin dünyasında bunu yapamazsın, işitenlerin dünyasında şunu yapamazsın"–, şu anda bütün bu baskıların üzerimden kalktığını hissediyorum. Özgürüm, birdenbire bir enerjiyle doldum sanki. Hep "yapamazsın, edemezsin," derlerdi, artık *yapabiliyorum*. "Sağır ve dilsiz" (deaf and dumb) sözcükleri tarihe gömülecek, bundan böyle bize "sağır ve güçlü" (deaf and able) diyecekler.

Bob Johnson da ilk konuşmamızda, sağırların nasıl bir "güçsüzlük yanılsaması" içinde olduklarını ve nasıl bir anda bu yanılsamanın ortadan kalktığını anlatırken, neredeyse aynı terimleri kullanmıştı.

Devrimlerin, dönüşümlerin, uyanışların çoğu yakın çevredeki koşulların dayanılmaz hale gelmesiyle ortaya çıkmıştır. 1988'de Gallaudet'teki boykotun önemi, ona eşlik eden tarihsel bilinçten ve bu bilinci kuşatan derin tarihsel perspektiften kaynaklanır. Kampüste bu duygu çok belirgindi; oraya ilk geldiğimde şöyle bir pankartla karşılaştım: LAURENT CLERC SAĞIR BİR REKTÖR İSTİYOR. KENDİSİ BURADA DEĞİL, AMA *RUHU* BURADA. BİZE DESTEK VERİN. Gazetecilerden biri-

nin, "Kimmiş bu Laurent Clerc yahu?" diye söylendiğini duydum; işitenlerin dünyasına yabancı olan bu isim, bu kişilik, sağırların dünyasında hemen herkesin çok iyi tanıdığı bir şahsiyettir. Sağırların tarihinin ve kültürünün kurucularından ve kahramanlarından biridir. Sağırların ilk kez özgürleşmeleri –eğitim, okuma yazma gibi olanaklara kavuşmaları, kendilerine ve kader arkadaşlarına saygı duymaya başlamaları– Laurent Clerc'in gayretleri sayesinde gerçekleşmiştir. Bu yüzden, sözünü ettiğim pankart son derece etkileyiciydi; insan Laurent Clerc'in, burada, bu kampüste olduğunu, isyanı onun o otantik ruhunun yönlendirdiğini hissediyordu – boykotçuların aldıkları eğitimin ve kültürün temellerini o atmıştı.

1817'de Clerc, Thomas Gallaudet'le birlikte Hartford'daki Amerikan Sağırlar Evi'ni kurduğunda, yalnızca işaret dilinin bütün Birleşik Devletler'deki sağırların müfredat programına girmesini sağlamakla kalmadı, aynı zamanda çok ilginç, işitenlerin dünyasında benzeri bulunmayan bir müfredat hazırladı. Kısa zamanda bütün ülkede sağırlar için yatılı okullar açılmaya başladı, bunların hepsi de Hartford'da okutulan işaret dilini öğretiyordu. Bu okullardaki hemen bütün öğretmenler Hartford'da eğitim görmüştü ve hemen hepsi de karizmatik bir kişiliği olan Clerc'le tanışmıştı. Bu öğrenciler kendi otantik işaretlerini oluşturdular; ülkenin birçok yerinde kullanılan işaret dillerini ASL'ye dönüştürdüler; sağırların standartları ve eğitim düzeyleri giderek yükselmeye başladı.

Sağırların kültürü, sağırların dilinin (işaret dili) ve okullarının gelişmesiyle yakından ilişkilidir. Bu okullar sağır camiasının odak noktası oldular, sağırlar tarihini ve kültürünü bir kuşaktan ötekine aktardılar. Etkileri dersliklerin ötesine taştı: Mezunlar birbirleriyle ilişkiyi bırakmadılar, eski okullarının çevresinden ayrılmadılar, hatta bu okullarda çalışmaya başladılar. Carol Padden ve Tom Humphries'in işaret ettikleri gibi, en önemlisi de okulların yatılı olmasıydı:[146]

> Yatılı okul hayatında yatakhanelerin önemi büyüktür. Yatakhanelerde, dersliklerin kısıtlamalarından uzakta, sağır öğrenciler

146 Padden ve Humphries, 1988, s. 6.

sağırların sosyal hayatıyla tanışırlar. Yatakhanenin resmiyetten uzak ortamında çocuk yalnız işaret dilini değil, kendi kültürünü de öğrenir. Bu yolla, okullar çevrelerindeki camianın merkezi durumuna gelirler ve eski kuşakların kültürlerini yeni kuşaklara taşırlar... Bu özgün aktarım biçimi, kültürlerinin dinamiğini oluşturur.[147]

147 Bu gibi görüşler, günümüzde tartışılmakta olan "özel" ve (sağır ve işiten çocukların birlikte öğrenim gördüğü) "karışık" okullar tartışmasıyla birlikte düşünülmelidir. Karışık okulların sağırları toplumdan dışlamamak, onları dünyaya kazandırmak gibi avantajları olduğu öne sürülmektedir; ancak bu girişim sağırların başka tür bir tecrite zorlanması, kendi dillerinden ve kültürlerinden mahrum edilmesi tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Birleşik Devletler'de, Kanada'da, İngiltere'de ve başka yerlerde yatılı sağır okullarının kapatılması yönünde güçlü bir baskı mevcuttur. Bazen bu baskı, sakatların sivil hakları bahanesiyle yapılmakta, sağırlar için "eşit haklar" ve "daha az baskıcı" bir eğitim ortamı talep edilmektedir. Ama sağırlar –en azından anadilleri işaret dili olan doğuştan ve dilöncesi sağırlar– çok özel, gerçekten kendilerine özgü bir kategoriye girerler. Başka öğrenci gruplarıyla karşılaştırılmaları doğru değildir. Sağırlar kendilerini sakat olarak değil, dilsel ve kültürel bir azınlık olarak görürler ve birlikte olmaya, birlikte okula gitmeye, anladıkları bir dile sahip olmaya, benzerleriyle birlikte yaşamaya ve sosyal bir topluluk oluşturmaya hakları olduğunu düşünürler.

Sakatlara ilişkin yasalar, eşit hak ve özgürlüklere vurgu yapmakla birlikte, bu özel ihtiyaçları ve koşulları dikkate almazlar; daha da kötüsü, sağırların dillerini ve kültürlerini sürdürmelerinde temel bir rol oynayan benzersiz bir eğitim sistemine karşı bir tehdit oluştururlar. Geçenlerde (1989) Connecticut Eyaleti, 1817'de Clerc ve Gallaudet tarafından kurulan Hartford Sağırlar Evi'ni kapatmakla tehdit etti; bu okul 1817'den beri Birleşik Devletler'de sağırların eğitiminde öncü bir rol üstlenmişti. Neyse ki bu aceleci ve geri dönüşü olmayan karar son anda iptal edildi – ama halen, bütün ülkedeki yatılı okullara karşı benzer girişimler söz konusudur.

Sağır öğrenciler şüphesiz homojen bir topluluk oluşturmazlar: Aralarında dilsonrası sağır olanlar, anadili işaret dili olmayanlar, kendilerini sağırlar camiasıyla ve işaret diliyle özdeşleştirmeyenler de bulunmaktadır; bu gibi öğrenciler gerçekten de karışık okullarda eğitim görmekten yana olabilir. Ama eğitimleri ve kültür edinmeleri erken yaşta yatılı okullarda okumalarına bağlı olan dilöncesi sağırlar her zaman mevcut olacaktır; bu tür öğrenciler en azından böyle bir seçeneğe sahip olmalı, karışık okullara gitmeleri için zorlanmamalıdır. Bu yatılı okullar, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda kurulduğundan, biraz anakronistik ve eski bir atmosfere sahip olabilir. Bu atmosferin korunması gerekmiyor, daha açık, daha az Viktoryen bir yapıya kavuşturulabilirler. Roma'daki tarihi Nomentana okulu, böyle bir dönüşüm sayesinde kendini yenilemiş ve yalnız bir okul değil, sağırlar için bir kulüp, ebeveynlerin ve işitenlerin de geldiği bir sanat ve tiyatro merkezi, bir araştırma merkezi işlevini görmeye başlamıştır (Pinna ve diğerleri, 1990).

Böylece, 1817'den itibaren işaret dili, yalnızca bir dil değil, paylaşılan bir bilgi, paylaşılan inançlar, bir anlatım ve imgeler manzumesi olarak bütün Birleşik Devletler'de yayıldı ve kısa zamanda zengin ve saygın bir kültür oluşturdu. Sağırlar ilk kez, yalnızca kişisel değil, toplumsal ve kültürel bir "kimliğe" kavuşmuşlardı. Artık yalnızca hatasıyla sevabıyla birer birey değil, Yahudiler ya da Galliler gibi kendilerine özgü kültürleri olan *bir halktılar*.[148]

1850'lerde, yükseköğrenimin şart olduğu anlaşıldı – bir zamanlar okuyup yazamayan sağırlar, şimdi fakültelerde okumak istiyorlardı. 1857'de henüz yirmi yaşında, ama sağlam bir eğitim almış olan (annesi sağırdı, bu yüzden işaret dili ilk diliydi), ayrıca duyarlılık, yetenek, beceri bakımından benzersiz bir genç olan Thomas Gallaudet'in oğlu Edward, Columbia Sağırlar ve Körler Enstitüsü'ne müdür olarak atandığında,[149] ilk andan itibaren bu okulun, federal destekle bir fakülteye dönüşe-

148 Yatılı sağır okulları, sağır kulüpleri gibi kritik bir rol oynayan kurumların işitenlerin dünyasında bir benzeri yoktur; sağırlar bu kurumlarda, her şeyden önce bir yuva bulurlar. Genç sağırlar, maalesef, kendi evlerinde, işitenlerin okullarında ve işitenlerin dünyasında derin bir yalnızlık ve yalıtılmışlık duygusu içindedirler; ama başka sağırlarla karşılaştıklarında kendilerine yeni bir yuva, bir aile bulduklarını hissederler. Schein (1989) genç bir sağırın sözlerini naklediyor:

> Kız kardeşim bana Maryland Sağırlar Okulu'ndan söz etmişti... İlk tepkim öfke ve reddetme oldu; kendimi reddediyordum. Bir gün gönülsüzce okula gitmeyi kabul ettim – ve en sonunda kendi *yuvamı* buldum. Hayatımda ilk kez kendimi yabancı bir ülkede bir *yabancı* gibi değil, bir topluluğun parçası gibi hissettim.

Kyle ve Woll (1985), Clerc'in 1814'te Londra'daki bir sağırlar okulunu ziyaretini şöyle anlatırlar:

> Clerc bu manzarayla karşılaştığında [çocuklar bir masada yemek yemektedirler] yüzü aniden aydınlandı: Uzak bir ülkede yurttaşlarıyla karşılaşan biri gibi heyecanlandı... Clerc onlara yaklaştı. İşaret diliyle bir şeyler anlattı, onlar da karşılık verdiler. Bu beklenmedik iletişim hepsinde hoş duygular uyandırmıştı; onların bu duyarlılığı hepimizi yürekten etkiledi.

149 Kısa zamanda okulda bazı değişiklikler meydana geldi; körler "sağır-dilsizler"den (çok az konuşabilen ya da hiç konuşamayan doğuştan sağırlar bu sıfatla anılıyordu) ayrıldı. Bugün Gallaudet'teki iki bin öğrenciden yirmisi hem sağır hem kördür (çoğu Usher sendromundan mustariptir). Bu öğrenciler, tıpkı Helen Keller gibi, dokunma duyusu ve zekâ yönünden son derece gelişmişlerdir.

ceği günleri hayal etmişti. 1864'te bu dilek gerçekleşti ve daha sonra Gallaudet College adını alacak olan fakültenin müfredatı Kongre'de kabul edildi.

Edward Gallaudet'in dolu dolu geçen olağanüstü yaşamı[150] bu yüzyıla kadar uzandı; bu süre içinde sağırlara ve eğitimlerine karşı bazı kesimlerin tavrı (bazen olumlu olmasa da) büyük ölçüde değişti. Özellikle Birleşik Devletler'de 1860'lardan itibaren gelişen ve Alexander Graham Bell'in öncülüğünü yaptığı bir görüş, işaret diline karşı çıkıyor, okullarda ve diğer kurumlarda yasaklanmasını talep ediyordu. Gallaudet şahsen bu görüşe karşı savaş açtı, ama zamanın rüzgârlarına, kendisi fazla açık görüşlü olduğu için anlamakta güçlük çektiği bir inada ve öfkeye karşı koyamadı.[151]

Gallaudet öldükten sonra, okulu dünya çapında ünlendi ve bütün dünyaya, yeterli fırsat ve olanaklar verildiği takdirde sağırların, akademik hayatın bütün alanlarında işitenlerle yarışabileceğini kanıtladı (buna atletik faaliyetler de dahildir; Frederick Law Olmsted'in tasarımını yaptığı, 1880'de açılan Gallaudet spor tesisleri ülkedeki örneklerinin en iyilerindendi; futbol kurallarının çoğu Gallaudet'te, futbolcuların kendi aralarında gizli taktikler geliştirmesiyle ortaya çıktı). Ama Gallaudet eğitim dünyasında işaret dilinin son savunucularından biriydi ve onun ölümüyle okul –ve bu okul bütün dünyadaki sağırlara bir örnek ve ilham kaynağı olduğu için bütün sağırlar– eğitimde işaret dilinin en büyük öncüsünü kaybettiler.

Böylece, okulun temel öğretim dili olan işaret dili, öğrencilerin kendi aralarında iletişim kurdukları gizli bir dil oldu.[152]

---

150 Bkz. Gallaudet, 1983.

151 Bu mücadelenin baş aktörleri olan Bell ve Gallaudet'in ortak noktaları, ikisinin de sağır annelerden doğmasıydı (ama bu iki annenin sağırlığa karşı tavırları tümüyle farklıydı); her ikisi de hayatlarını sağırlara adamalarına karşın, iki insan birbirine ne kadar zıt olabilirse o kadar farklıydılar (bkz. Winefield, 1987).

152 Eğitimcilerin değişen tavırlarına ve bütün yasaklamalara karşın, bütün dünyada işaret dilinin her zaman kullanıldığı bir alan vardır: sağırlara verilen dini hizmetler. Rahipler ve diğer din adamları sağır müminleri hiçbir zaman unutmadılar, işaret dilini (çoğu kez sağırların kendilerinden) öğrendiler, oral konuşmayı dayatan baskılar ve eğitimde işaret dilinin yıldızının sönmesine karşılık

Öğrenciler kendi aralarında işaret dilini kullanmaya devam ettiler, ama artık formel eğitimde bu dilin yeri yoktu. Thomas Gallaudet'in Amerikan Sağırlar Evi'ni kurmasından, 1917'de Edward Gallaudet'in ölümüne kadar geçen yüz yıl, Amerika'da işaret dilinin yükselmesine ve gerilemesine, yasallaşma-

sağırların dini törenlerini işaret dilinde yapmayı sürdürdüler. L'Epée'nin kaygıları her şeyden önce din kaynaklıydı ve bu kaygılar, sağırların "doğal dili"ne ilişkin görüşlerle birlikte, iki yüz yıldır bütün dindışı görüş ayrılıklarına karşın varlığını sürdürmektedir. Jerome Schein, işaret dilinin dini amaçlarla kullanılmasına ilişkin şu görüşleri öne sürüyor:

> Sağırların dini cemaatlerinde bu dilin kullanıldığı ve sağır çocukların rahipler tarafından eğitildiği göz önüne alındığında, işaret dilinin dinsel bir yönünün de bulunması kimseyi şaşırtmamalı. Asıl şaşırtıcı olan ve iyice anlaşılması gereken şey, bu dilin dini ibadet için son derece uygun olmasıdır. İşaret dilinin anlatım olanakları tarif edilemeyecek kadar zengindir. Jane Wyman 1948'de, *Johnny Belinda* filmindeki sağır kız rolüyle kazandığı Oscar ödülünü, kuşkusuz büyük ölçüde Amerikan İşaret Dili'yle akıcı ve çok güzel söylediği ilahiye borçluydu.
>
> İşaret dilinin güzelliği, belki de en çok kilise ibadetinde ortaya çıkar. Bazı kiliselerde işaret dili koroları vardır. Cübbeleriyle işaret dilinde ilahi söyleyen bir topluluk, gerçekten etkileyicidir (Schein, 1984, s. 144-145).

1989 kasım ayında Güney Kaliforniya'da, Arleta'da, Kefaret Günü (Yom Kippur) törenlerinin yas atmosferinde bir sağırlar sinagogunu ziyaret ettim. 200 kişiden fazla bir kalabalık toplanmıştı, bazıları yüzlerce mil öteden geliyordu. Konuşan birkaç kişi vardı, ama bütün tören işaret diliyle yapıldı; haham, koro ve cemaat, hepsi de işaret diliyle anlaşıyordu. Düstur okunduğunda –bir parşömen rulosu üzerine yazılan Torah, sırayla cemaat üyeleri tarafından okunur–, bu, "yüksek sesle okuma" işaret diliyle yapılıyordu; Tevrat İbranicesi akıcı bir işaret diline çevriliyordu. Törene bazı özel dualar da eklenmişti; "Şunu yapıp günah işledik, bunu yapıp günah işledik" şeklinde giden bir toplu kefaret töreninde, fazladan bir "günah" da vardı: "Bizi anlayamadıklarında, işitenlere sabırsız davrandığımız için bizi bağışla." Yeni bir şükran duası da eklenmişti: "Bize ellerimizi verdin, dili yaratalım diye."

Sağırlar korosu özellikle etkileyici bir görünüm oluşturuyordu; daha önce uyum içinde, bir arada işaret dilinde şarkı söyleyenlerle karşılaşmamıştım – ayrıca işaret dilinin sosyal amaçlı, birebir konuşulmasının dışında, kolları omuzların üzerine kaldırıp, başka bir uzamsal alanda, gökyüzüne, Tanrıya seslenilmesine de alışık değildim. (Ortama müthiş bir dinsel atmosfer hâkimdi; ne var ki önümdeki orta yaşlı bir kadın tören boyunca kızıyla –ellerinin yardımıyla– "çene çalıp" durdu; bu da bana işitenlerin sinagoglarındaki mırıltıları ve fısıltıları anımsattı.)

Cemaat törenden çok önce salona geldi, tören bittikten sonra da uzun zaman ayrılmadı – tören dini yönden olduğu kadar, sosyal ve kültürel yönden de önemli bir olaydı. Bu gibi cemaatlere çok ender rastlanır; Montana ya da Wyoming gibi bir yerde, bir sağırlar kilisesinden ya da sinagogundan binlerce mil uzakta büyüyen sağır bir çocuğun neler hissedeceğini düşünmeden edemedim.

sına ve sonra yasadışı ilan edilmesine sahne oldu.[153]

1880'lerde işaret dili üzerindeki baskılar, sağırların yetmiş beş yıl boyunca gerilemesine yol açtı – bu gerileme yalnızca sağırların eğitimlerini ve akademik başarılarını değil, kendilerine, sağır toplumuna ve kültürüne bakışlarını da etkiledi. Bu kültürler ve toplumlar, yalıtılmış küçük topluluklar halinde kaldılar – 1840'larda "altın çağ" gibi nitelemelerle anılan, bütün ülkeyi, hatta bütün dünyayı kapsayan bir toplum ve kültür duygusundan artık eser kalmamıştı.

Ne var ki, son otuz yılda bir geri dönüşle karşılaşıyoruz – işaret dili yeniden yasallık kazanıyor, her zamankinden daha çok ilgi görüyor ve bu gelişmeyle birlikte sağırlığın kültürel yönleri yeniden keşfediliyor, güçlü bir toplum, iletişim ve kültür duygusu uyanıyor, sağırlar özgün bir varoluş biçimi olarak kendilerini yeniden tanımlıyorlar.

L'Epée işaret diline büyük hayranlık duyuyordu, ama bazı çekinceleri de vardı: Bir yandan bu dilin eksiksiz bir iletişim biçimi olduğunu kabul ediyordu ("Bize gönderilen her sağır-dilsiz kendiliğinden bir dile sahiptir... ihtiyaçlarını, arzularını, acılarını vb. bu dille iletebilir; başkalarının ilettiklerini de hiçbir yanlış anlamaya meydan vermeyecek biçimde anlar"); öte yandan da işaret dilinde içyapının, gramerin eksik olduğunu düşünüyordu (kendisi bu eksikliği gidermek için Fransızcadan ödünç aldığı "metodik işaretler"i geliştirmişti). Hayranlıkla küçümsemenin bu tuhaf karışımı, sonraki iki yüzyıl boyunca, sağırlar arasında bile hâkim bir görüş olmayı sürdürdü. 1955'te William Stokoe Gallaudet'e gelinceye kadar hiçbir dilbilimci işaret dili gerçeğiyle yeterince ilgilenmemişti.

"1988 devriminin" Bob Johnson'ın ve bir anlamda herkesin öne sürdüğü gibi, gerçekten muhteşem bir olay, belki de hayatta ancak bir kez karşılaşılabilecek bir dönüşüm olduğu söylenebilir. Bu bir bakıma doğrudur, ama öte yandan bu hareketin, 1988 patlamasına yol açan bütün hareketlerin, uzun yılların çabası sonucunda ortaya çıktığı, devrimin tohumlarının otuz yıl

153 Bu gerileyiş yalnızca Birleşik Devletler'de değil, bütün dünyada görüldü; yine de, 1990'da l'Epée'nin okulunu ziyaret ettiğimde, müfredat yeniden büyük ölçüde "oral" olmuştu (L'Epée'nin kemiklerinin sızladığına eminim).

(belki de yüz elli yıl) önce atıldığı da iddia edilebilir. Son otuz yılın, özellikle de Stokoe'nin "bomba etkisi" yaratan, *İşaret Dilinin Yapısı* başlıklı makalesiyle açılan yeni dönemin (söz konusu makale "Amerikalı sağırların görsel iletişim sistemlerine" ilişkin ilk ciddi ve bilimsel incelemedir) tarihini yeniden oluşturmak oldukça kapsamlı bir iştir.

Devrimin bu kapsamlı ve karmaşık öntarihi, devrimi hazırlayan karmaşık olaylar ve değişen tutum ve davranışlar üzerine pek çok kişiyle; Gallaudet'teki öğrencilerle, Harlan Lane, John Van Cleve (üç ciltlik *Gallaudet Sağırlar ve Sağırlık Ansiklopedisi* adlı dev eserin yazarı) gibi tarihçilerle, William Stokoe, Ursula Bellugi, Michael Karchmer, Bob Johnson, Hilde Schlesinger gibi araştırmacılarla ve daha pek çok kişiyle konuştum; hiçbiri olaylara diğerleri gibi bakmıyordu.[154]

Stokoe olaya bir bilim adamı gözüyle bakıyordu – ne var ki, dil alanında araştırma yapan bir bilim adamı, dilin biyolojik belirleyenleri kadar, insan yaşamıyla, toplumla ve kültürle de ilgilenmek zorundadır. Bu çift yönlü ilgi ve yaklaşım, Stokoe'nin *1965 Dictionary*'sine (1965 Sözlüğü) sağır meslektaşı Carl Croneberg'in katkılarıyla "Dil Toplumu" başlıklı bir ek bölüm ilave etmesiyle sonuçlandı; bu ekte, Amerikan İşaret Dili kullanan sağırların sosyal ve kültürel özellikleri ilk kez tanımlanıyordu. On beş yıl sonra *Dictionary* üzerine yazısında Padden, bu bölümün bir "dönüm noktası" olduğunu ileri sürdü:[155]

> "Sağırlar toplumu"nu kültürel bir grup olarak tanımlamak çok özgün bir davranıştı... böylece sağırları "hasta" olarak gören o köklü gelenekten bir kopuş söz konusu olmuştu... Kitap bir bakıma, sağırların hayatının daha derin bir yönünün, kültürlerinin, resmi ve kamusal alanda tanınmasını sağladı.

---

154 Hem sağır, hem de bilim adamı oldukları için, meseleyi hem içeriden hem de dışarıdan görebilen Carol Padden ve Tom Humphries'e maalesef ulaşamadım; bu ikili *Deaf in America* (Amerika'da Sağırlar) adlı eserdeki katkılarıyla, son otuz yılda sağırların birbirlerine karşı ve toplumun sağırlara karşı tutumlarında meydana gelen değişiklikleri son derece sarih bir dille aktarmışlardır.

155 Padden, 1980, s. 90.

Ne var ki, şimdi geriye dönüp baktığımızda, Stokoe'nin görüşlerinin bir "bomba" etkisi yaptığını ve "dönüm noktası" oluşturduğunu, toplum bilincinde büyük bir dönüşümün oluşmasında başlıca rolü oynadığını kabul etsek de, zamanında bütün bu çalışmalar görmezden gelinmişti. Stokoe, geçmişi değerlendirirken, acı bir dille şunları anlatıyor:[156]

> [*İşaret Dilinin Yapısı*'nın] 1960'ta yayımlanmasından sonra çeşitli kurumlardan çok ilginç tepkiler geldi. Dekan Detmold ve bir iki meslektaşının dışında, Gallaudet'teki hemen herkes beni, dilbilimi ve işaret dilinin bir dil olarak ele alınmasını, kaba ve ilkel bir dille eleştirdi... İşaret dili üzerine ilk dilbilimsel çalışma sağırlar tarafından da soğuk karşılandı; o zamanlar dışa oldukça kapalı olan ve dilbilime, işaret diline neredeyse düşmanlık besleyen özel eğitim kurumlarının tepkisi ise daha beterdi.

Dilbilimci meslektaşları arasında da çok az ilgi uyandırmıştı: 1960'lardaki dilbilimsel çalışmalarda Stokoe'nin makalelerine çok az atıf yapılır – işaret dili de tümüyle görmezden gelinir. Zamanımızın en devrimci dilbilimcilerinden Chomsky'nin tutumu da aynıydı; 1966'da *Kartezyen Dilbilim*'e yazdığı önsözde, ileride "ikame dillere... sözgelimi, sağırların jest diline" ilişkin bir kitap yazacağını söylerken, işaret dilini dil kategorilerinin altında bir yere koyuyordu.[157] Klima ve Bellugi 1970'te, işaret dili üzerine çalışmalarına başladıklarında bakir bir alana adım attıklarını, yepyeni bir konu üzerinde fikir yürüttüklerini hissetmişlerdi (bunun bir nedeni, özgün bir çalışma yaptıklarını düşünmeleriydi; her özgün çalışma, ele alınan konunun tümüyle yeni olduğu yanılsamasına yol açar).

Daha da ilginç bir tepki, Stokoe'nin öngörülerini heyecanla

156 Stokoe, 1980, s. 266-267.

157 Buna karşılık Klima ve Bellugi, 1965'teki bir konferansta, Chomsky dil için "ses-anlamlı özgül bir iletişim" ifadesini kullanınca, kendisine (bu tanıma göre) sağırların işaret dili hakkında ne düşündüğünün sorulduğunu aktarıyorlar. Chomsky, gayet açık görüşlü bir tavırla, sesin "olmazsa olmaz" bir koşul olmadığım belirtmiş ve dil tanımını değiştirerek dilin "işaret-anlamlı bir iletişim" olduğunu söylemiş (Klima ve Bellugi, 1979, s. 35).

karşılamaları beklenen sağırların kayıtsızlığı, hatta düşmanca tutumlarıydı. Stokoe'nin, kendileri de doğuştan sağır olan ya da sağır annelerden doğan eski çalışma arkadaşlarının ve başkalarının tepkileri oldukça ilginçtir. İşaret dili konuşan birinin kendi dilinin yapısal özelliklerini herkesten önce görmesi gerekmez miydi? Ama Stokoe'nin düşüncelerini en az anlayanlar, bu düşüncelere en çok direnç gösterenler, işaret diliyle konuşanlar olmuştu. (Sonradan saygın bir oyun yazarı olan, Stokoe'nin ateşli destekçisi) Gilbert Eastman şunları söylüyor: "Dr. Stokoe ve çılgın projesi meslektaşlarım arasında bir alay konusuydu. Konuştuğumuz işaret dilini çözümlemeye kalkışmak imkânsız bir şeydi."

Bu durumun nedenleri karmaşık ve çok derindir; işitenlerin dünyasında karşılığı yoktur. Bizler (yüzde 99,9'umuz) nasıl işittiğimiz ve konuştuğumuz konusunda kafa yormayız; konuşmaya özel bir ilgi duymayız, bu edimi nasıl oluşturduğumuzu fazla düşünmeyiz, çözümlemek de pek umurunda olmadığımız bir şeydir. Ama sağırlar ve işaret diliyle konuşanlar için durum tümüyle farklıdır. Onlar, dillerine özel ve yoğun duygular beslerler: iletilerini şefkatli, saygılı yapmaya eğilimlidirler (Desloges'den, 1779'dan beri de öyle yapmışlardır). Sağırlar işaret dilini benliklerinin ayrılmaz bir parçası, en mahrem yanları kabul ederler; ona bağımlıdırlar, en korkuncu da, her an ellerinden alınabilecek bir şey olarak görürler (1880'de Milan konferansında bir bakıma, bu korkuları gerçek olmuştu.) Padden ve Humphries'in dediği gibi, sağırlar "başkalarının biliminden" rahatsızdırlar; bu bilimin, "izlenimci, global ve içkin karakteri analitik olmayan" işaret dili hakkındaki kendi bilgilerine baskın çıkacağından kaygılanmaktadırlar. Yine de, paradoksal olarak, onlar da işaret dilinin yapısını, işitenler kadar az kavramışlardır. (Bellugi'yi kendi araştırmaları sırasında en çok şaşırtan şeylerden biri, doğuştan işaret diliyle konuşanların bile bu dilin grameri ve iç yapısı hakkında hiçbir fikre sahip olmamaları, işaret dilini bir tür pandomim gibi kabul etmeleriydi.)

Yine de, belki bu durum o kadar da şaşırtıcı değildir. Eski bir deyiş, "derya içre yüzüp, deryayı tanımayan" balıklardan söz eder. İşaret dili kullananlar için bu dil, onlara o denli alışıl-

dık ve doğal gelir ki, açıklanmaya ihtiyacı yoktur. Bir dili kullananlar, her şeyden önce naif bir gerçekçiliğe eğilimlidirler; dillerini, inşa ettikleri bir yapı olarak değil, gerçekliğin yansıması olarak görürler. Wittgenstein, "Bizim için en önemli olan şeyler, çok basit ve alışıldık oldukları için, bizden gizlenirler," der. Bu bakımdan, belki de dışarıdan bir gözün sağırlara, kendilerine çok basit ve saydam gelen sözcüklerinin aslında son derece karmaşık olduğunu, gerçek bir dilin bütün donanımını içerdiğini ve sakladığını göstermesi gerekmektedir. Stokoe'nin sağırlarla ilişkisinin temeli de buna dayanır; Louie Fant bu ilişkiye açıklık getirir:[158]

> Sağır anne-babaya sahip birçok çocuk gibi, ben de ASL'nin bir dil olduğunun bilinçli olarak farkına varmadan büyüdüm. Otuzlarımın ortalarına kadar bu yanlıştan kurtulamadım. Beni aydınlatanlar, anadili ASL olmayanlar oldu; bu kişiler sağırların dünyasına hiçbir önyargıları olmadan gelmişlerdi; sağırlığa ve işaret diline ilişkin hiçbir bakış açısıyla sınırlı değillerdi. Sağırların işaret diline taze gözlerle bakıyorlardı.

Fant daha sonra, Gallaudet'te çalışmasına ve Stokoe'yi yakından tanımasına (hatta Stokoe'nin çözümlemelerini esas alarak işaret dilinde bir okuma kitabı yazmasına) karşılık işaret dilinin gerçek bir dil olduğu fikrine hâlâ direniyordu. 1967'de Gallaudet'ten ayrılıp Ulusal Sağırlar Tiyatrosu'nun kurucularından biri olduğunda, kendisi ve meslektaşları eski fikirlerinden vazgeçmemişlerdi – bütün oyunlar İngiliz İşaret Dili'yle oynanıyordu, çünkü ASL'nin "sahneye uygun olmayan, yozlaşmış bir dil olduğunu" düşünüyorlardı. Fant ve diğerleri, bir iki kez farkında olmadan, sahnede ASL kullandılar; izleyicilerin üstünde olağanüstü bir etki uyandırdılar; işin ilginç kendileri de çok etkilenmişlerdi. Fant o günlere ilişkin şunları yazıyor: "Kafamın içinde bir yerlerde, Bill'in haklı olduğunun, ASL'nin "gerçek işaret dili" olduğunun farkına varmaya başladım."

Ama asıl değişim, Fant 1970'te Klima ve Bellugi'yle karşıla-

158 Fant, 1980.

şınca ve onlar Fant'a "kendi" işaret dili hakkında sayısız sorular sorduklarında gerçekleşti:

> Sohbet ilerledikçe, davranışlarımın tümüyle değiştiğini, dönüştüğünü hissettim. Bellugi, o sıcak, gönül alan tavırlarıyla işaret dili hakkında ne kadar az şey bildiğimi bana anlattı; oysa çocukluğumdan beri bu dili konuşmuştum. Bill Stokoe'yi ve çalışmalarını methetmesi, bende, acaba bir şeyler kaçırıyor muyum, duygusunu uyandırdı.

Aradan birkaç hafta geçer:

> Ben de din değiştirdim. ASL'nin bir dil olduğu fikrine tepki göstermeyi bıraktım ve kendimi bu dili araştırmaya verdim; böylece onu bir dil olarak öğretebileceğim.

Bu "din değiştirme" gibi iddialı laflara karşın, hemen bütün sağırlar, sezgileriyle işaret dilinin gerçek bir dil olduğunun farkına varmışlardı. Belki de bu bilginin bilinç düzeyine çıkması ve kendi dillerine ilişkin yeni bir bilincin temelini oluşturması için bilimsel bir kurumun onayı gerekiyordu.

(Ezra Pound'un bizlere hatırlattığı gibi) sanatçılar bir halkın antenleridir. Bu yeni bilincin doğuşunu ilk kez kendi içlerinde hissedip müjdeleyenler de sanatçılar oldu. Stokoe'nin çalışmalarının ilk meyvesi, eğitsel, siyasi ya da sosyal değil, sanatsal bir hareket oldu. Ulusal Sağırlar Tiyatrosu (National Theater of the Deaf: NTD) 1967'de, *Dictionary*'nin yayımlanmasından iki yıl sonra kuruldu. Ama NTD ilk kez altı yıl sonra, 1973'te gerçek işaret dilinde bir oyun sahneye koyabildi; o zamana kadar bütün temsiller, İngilizce tiyatro oyunlarının İngiliz İşaret Dili'ne çevrilmesiyle oynanmıştı. (Buna karşılık 1950'lerde ve 1960'larda Gallaudet'in dekanı George Detmold, sahneye koyduğu oyunlarda öğrencileri İngiliz İşaret Dili'nden uzaklaştırıp ASL'yle oynamaya yönlendirmişti.[159]) Direniş bir kez kırıldık-

159 ASL sanatsal kullanıma ve ifadeye –İngiliz İşaret Dili'nden ve kodlanan bütün işitme dillerinden çok daha– uygun bir dildir; bunun bir nedeni özgün bir dil olması ve bu özelliğiyle kişiyi özgün yaratılara, düşünmeye yönlendirmesiyse,

tan ve yeni bir bilinç oluştuktan sonra, sağır sanatçıları tutmanın imkânı kalmamıştı. İşaret dili şiiri, işaret dili mizahı, işaret dili şarkıları, işaret dili dansı gibi konuşma diline çevrilemeyecek, özgün işaret dili sanatları ortaya çıktı. Sağırlar arasında bir ozanlar geleneği (yeniden) doğdu; işaret dili ozanları, hikâye anlatıcıları, hatipleri ve gezgin ozanları sağırların tarihini ve kültürünü aktarma ve yayma görevini üstlendiler ve bu yolla yeni kültürel bilinci daha da artırdılar. NTD o günden beri bütün dünyayı dolaşıyor, işitenlere sağırların sanatını ve kültürünü tanıtmakla kalmıyor, sağırların, dünyaca kabul gören bir toplumsal kimliğe ve kültüre sahip olduklarını daha güçlü hissetmelerini sağlıyor.

Sanat sanattır, kültür de kültür; ama bu ikisi, gizli (ya da açık) siyasi ve eğitsel işlevler yüklenebilir. Fant zaman içinde bir ASL öncüsü ve eğitmeni oldu; 1972'de yazdığı *Ameslan: An Introduction to American Sign Language* (Amerikan İşaret Dili'ne Giriş) başlıklı çalışması Stokoe'ci bir anlayışla yazılmış ilk işaret dili kitabıydı ve işaret dilinin yeniden eğitime girmesinde öncü bir rol oynadı. 1970'lerin başlarında, doksan altı yıldan beri salt oral anlatıma dayanan eğitim tersine döndü ve "tam iletişim"e (konuşma diliyle işaret dilinin birlikte kullanılması) geçildi (ya da tekrar geçildi, çünkü yüz elli yıl önce birçok ülkede bu tür işaret dilleri yaygındı)[160] Bu gelişme birçok yerde büyük bir di-

bir nedeni de ikonik ve uzamsal karakterinin komik, dramatik ve estetik vurgulamalara olanak sağlamasıdır (Klima ve Bellugi'nin kitabının son bölümü işaret dilinde "Dilin Yüksek Kullanımı"na ayrılmıştır). Ne var ki günlük söyleşilerde, pek az sağır tümüyle ASL konuşur – çoğunluk anlatımın içeriğine göre melez ifadeler, işaretler ve İngiliz İşaret Dili'nden türemiş deyimler kullanacaktır. Dilbilimsel ve nörolojik açıdan ASL ve İngiliz İşaret Dili tümüyle farklı diller olsa da, pratik açıdan bir süreklilik söz konusudur; bu sürekliliğin bir ucunda İngiliz İşaret Dili, öteki ucunda saf ya da "derin" ASL, arada da "pidgin" (karma) İngiliz İşaret Dili (PSE) gibi İngiliz İşaret Dili'nin çeşitli "melez" kalıpları yer alır.

160 Öğretmenler ve eğitmenler şimdilerde konuşma ve işaret dilini birlikte kullanmaya teşvik edilmektedir: bu yöntemle ("Sim Com") iki dilin avantajlarından yararlanılacağı umulmuşsa da, pratikte bu böyle olmamıştır. Konuşma dili işaret diline çevrildiğinde, işaretlerin birbirini takip etmesi için yapay bir yavaşlıkla iletilir; ama bu durumda da anlam tam olarak iletilemez, bazı önemli işaretler atlanır – öyle ki bu dili kullananlar, sağırlar bile iletiyi anlamakta güçlük çekerler. ASL ve konuşma dili bir arada pek az kullanılabilir, çünkü bu iki dil bir-

renmeyle karşılandı. Schlesinger, eğitimde işaret diline geçilmesinin bayraktarlığını yaptığı sıralarda tehdit mektupları aldığını, 1972'de *Sound and Sign* (Ses ve İşaret) başlıklı kitabı yayımlandığında büyük tartışmalara yol açtığını ve "kabul görmediğini ima etmek istercesine kahverengi kesekâğıdıyla kaplandığını" anlatır. Bugün bile bu ihtilaf sonuçlanmamıştır; okullarda işaret dili kullanılmasına karşın, *bu dil ASL değil, İngiliz İşaret Dili'dir.* Stokoe daha en başında sağırların çift dilli (ve çift kültürlü) olmaları, baskın kültürün dilini öğrenmeleri gerektiğini söylemiş, ama işaret diline de aynı ilgiyi göstermelerini öğütlemişti.[161] Ne var ki, işaret dili okullarda, (kiliseler hariç) kurum ve kuruluşlarda kullanılmadığı için, kullanım alanı hâlâ, yetmiş yıl önce olduğu gibi sokak diliyle kısıtlanmış bir dildir. Gallaudet'te bile durum böyledir – gerçekten de 1982'den beri üniversitenin resmi politikası, dersliklerde bütün konuların İngiliz İşaret Dili'yle işlenmesi yönündedir – üniversitedeki boykotun önemli gerekçelerinden biri de buydu.

Kişisel olanla siyasi olanın yolları her zaman birleşir, burada bir bileşen de dildir. Barbara Kanapell, Stokoe'nin öncülüğünü yaptığı yeni bilincin kendisini nasıl etkilediğini, özel bir dilsel kimliğe sahip, sağır bir birey olduğunun nasıl farkına vardı-

birinden tümüyle farklıdır: İngilizce konuşup Çince yazmaktan daha kolay olmayan bu girişim, belki de nörolojik açıdan imkânsızdır.

161 Ne var ki, halen Birleşik Devletler'de –Michael Strong'un 1988'de aktardığına benzer küçük pilot deneyler dışında– sağır çocukların çift dilde eğitimini sağlayacak resmi bir tedrisat mevcut değildir. Buna karşılık, Robert Johnson'ın bildirdiğine göre, Venezuela'da çift dilli tedrisat yaygın olarak ve başarıyla uygulanmakta, ulusal politika uyarınca çok sayıda yetişkin öğretmen ve yardımcı eğitmen yetiştirilmektedir (Johnson, kişisel bilgi). Venezuela'daki okullarda, sağır çocukların, sağırlıkları teşhis edilir edilmez gönderildiği günlük bakım evleri mevcuttur. Burada işaret dili bilen sağır yetişkinlerle birlikte olurlar, büyüyünce çift dilde tedrisat uygulanan yuvalara ve okullara gönderilirler. Uruguay'da da benzer bir sistem uygulanmaktadır. Bu iki Güney Amerika programı şimdiden büyük ölçüde başarılı olmuştur ve gelecek için umut uyandırmaktadır – maalesef Amerikalı ve Avrupalı eğitimciler bu gelişmeden habersizdirler (ama bkz. Johnson, Liddell, Erting, 1989). Sağırlar için çift dilde tedrisat uygulayan Avrupa ülkeleri İsveç ve Danimarka'dan ibarettir; bu ülkelerde yerel işaret dilleri sağırların "anadili" kabul edilir. Bütün bunlar hiç konuşmadan okumanın öğrenilebileceğini ve "tam iletişim"in oral eğitimle çift dilli eğitim arasında bir yerde olmadığını göstermektedir.

ğını –"dilim benliğimdir"– ve buradan, işaret dilinin sağırların ortak kimliği olduğu yargısına varışını anlatır ("ASL'yi inkâr etmek sağırları inkâr etmektir... [çünkü] ASL sağır toplumunun kişisel bir yaratısıdır... tümüyle sağırlara ait olan tek şey odur"). Bu kişisel ve sosyal kaygılarla harekete geçen Kannapell, 1972'de sağırların bilinçlerini yükseltmeyi amaç edinen Sağır Gururu derneğini kurdu.

Sağırların küçümsenmesi, aşağılanması, edilgen bırakılmaları, hatta sağırlıklarından utanç duymaları 1970'lere kadar çok yaygındı. Bu gerçek, Joanne Greenberg'in 1970 tarihli romanı *In This Sign*'da açıkça görülür; aksi yönde bir hareketin, sağır kimliğine ve sağırların başlarını dik tutmalarına yönelik bir hareketin oluşması, Stokoe'nin sözlüğü sayesinde dilbilimcilerin işaret dilini bir dil olarak kabul etmeleriyle mümkün olmuştur.

Bunlar, 1960'tan itibaren sağır hareketi için elzemdi, ama hareketi yönlendiren başka faktörler de vardı: Hepsi aynı derecede etkili olan bu faktörlerin bir araya gelmesiyle 1988 devrimi gerçekleşti. Her şeyden önce altmışlı yıllara hâkim olan –sivil haklar hareketi, siyasi eylemcilik, çeşitli özgürlük hareketlerinin yarattığı-, yoksullara, sakatlara ve azınlıklara duyarlılıkla yaklaşılan bir atmosfer vardı; böyle bir atmosferde bir yandan da işaret dili, bütün direnmelere rağmen, bilimsel alanda aklanıyor, sağırlar hızla özgüvenlerini kazanıyor, onları yüz yıldır geri bırakan olumsuz imgeleri ve hisleri umutla silmeye çalışıyorlardı. Kültürel çeşitliliğe karşı genel anlamda bir hoşgörü uyanmaya başlamıştı; insanların çok farklı olabileceği, ama hepsinin eşit ve birbirleri için değerli oldukları fikri daha çok taraftar buluyordu; sağırlar da yalıtılmış, anormal, sakat bireyler değil, bir "halk"tılar; onların hareketi tıbbi ve patolojik bakış açısını antropolojik, toplumsal ve etnik bakış açısıyla değiştirmeyi amaçlıyordu.[162]

162 Sosyolinguist James Woodward bu konuyla özel olarak ilgilenmiştir (bkz. Woodward, 1982). Kültürel çeşitlilik duygusunun gelişmesi, herhangi bir tarafa ayrıcalık tanıyan tek bir "norm"un yerini alması, bir yüzyıl kadar önceki cömert bir gelenekten, özellikle de Laurent Clerc'in bakış açısından güç almıştır (Öğrencilerin onun ismini sık sık anmalarının ve isyanlarını yöneten ruhun asıl sahibi olduğuna inanmalarının nedeni budur).

Clerc, öldüğü güne kadar öğretisiyle on dokuzuncu yüzyılın "insan doğa-

Patolojik bakış açısının gözden düşmesiyle, hemen her alanda, belgesellerden oyunlara ve romanlara bütün sanatlarda sağırlar daha çok yer almaya, daha sempatik, yaratıcı kişiliklerle betimlenmeye başladılar. Sosyal tavırların ve benlik-imgesinin değişmesinin şöyle etkileri ve yansımaları oldu: Sağır imgesi, artık *Yalnız Bir Avcıdır Yürek*'teki Mr. Singer değil, *Başka Tanrı'nın Çocukları*'nın küstah kahramanıydı; işaret dili, televizyonda, "Susam Sokağı" gibi bazı programlarda yer almaya başlamış, bazı okullarda müfredata girmişti. Bütün ülke, daha önce seslerini duyuramayan, kendilerini gösteremeyen sağırların varlığının farkına varmaya başladı; sağırlar daha görünür oldular ve toplumda belirli bir güç elde ettiler. Sağırlar ve araştırmacılar geriye bakmaya, sağırların tarihini, mitolojisini, mirasını keşfetmeye (ya da yaratmaya) başladılar.[163]

---

sı"na bakış açısını genişletti, doğal olanı salt "normal" ve "anormal" ikiliklerinin dışında daha geniş bir yelpazede kavrama anlayışını getirdi. On dokuzuncu yüzyıldaki öncüllerimizi hep katı, ahlakçı, baskıcı, sansürcü kişilikler olarak görürüz; oysa Clerc'in ve takipçilerinin sesleri, tam aksi bir izlenim veriyor: Bu çağ "doğal" olana –bütün doğal çeşitliliğe ve doğal sapmalara– sıcak bakıyor, ahlaki ve klinik açıdan neyin "normal" neyin "anormal" olduğu üzerine (en azından bizim kadar) fikir yürütmüyordu.

Clerc'in kısa otobiyografisinde de doğa bu geniş kapsamıyla ele alınır (Lane, 1984a). "Tanrının bütün işleri, bütün yarattıkları hayranlık uyandırıcıdır. Bir türde bulduğumuz bir hata, biz bilmeden bize yarar sağlar." Ya da, "Tanrıya ancak, yaratısının çeşitliliği için teşekkür edebilir ve gelecekte bunun nedeninin açıklanacağı umudunu koruyabiliriz."

Clerc'in "Tanrı," "yaratılış," "doğa" –alçakgönüllü, kadirbilir, yumuşak, iyi huylu doğa– kavramları belki de kendinin ve diğer sağırların, farklı ama eksiksiz insanlar oldukları bilincinden kaynaklanmıştır. Bu tutum, sağırlığı bir aldatılma, bir yoksunluk ve bir trajedi olarak gören ve hayatını sağırların "normalleştirilmesine," Tanrının hatasını "düzeltmeye" adayan Alexander Graham Bell'in yarı dehşetengiz, yarı Prometheusvari öfkesiyle tam bir zıtlık oluşturur. Clerc'in savı kültürel zenginlik, hoşgörü ve çeşitliliktir. Bell'in savı teknoloji, genetik mühendislik, işitme aygıtları, telefonlardır. İki tümüyle farklı bakış; ama anlaşılan ikisinin de dünyada bir rolü var.

163 1981'de Jack R. Gannon'ın resimli, muazzam eseri *Sağırların Mirası: Sağır Amerika'nın Sözlü Tarihi* yayımlandı. Harlan Lane'in 1976'dan itibaren yazdığı kitaplar, sağırların tarihini etkileyici, dramatik bir dille aktarmalarının yanı sıra, kendi başlarına birer "siyasi" olaydılar; sağırlara, kendi geçmişlerine ilişkin yoğun (belki de biraz mitik) bir bilinç kazandırdılar, geçmişte yitirdiklerini gelecekte kazanabileceklerini hissettirdiler. Bu kitaplar, yalnızca tarihi kaydetmekle kalmadı, onu biçimlendirdi de (Lane'in kendisi de 1988 boykotuna yalnızca bir gözlemci olarak değil, aktif bir eylemci olarak katılmıştı).

Stokoe'nin makalesinin yayımlanmasından yirmi yıl sonra yeni bir bilinç, yeni hedefler, yeni güçler bir araya getirilmişti – yeni bir hareketin, yeni bir yüzleşmenin hazırlıkları yapılıyordu. 1970'lerde yalnızca Sağır Gururu değil, Sağır Gücü de bir akım olarak güç kazandı. Daha önceleri pasif bir konumda olan sağırlar arasından liderler çıkmaya başladı. "Kendini yönetme hakkı," "vesayetçilik" gibi yeni kavramların konuşulduğu bir dil oluştu. Daha önceleri "sakat" ve "desteğe muhtaç" gibi nitelemeleri –işitenler onları böyle gördüğü için– kabul eden sağırlar artık kendilerini güçlü, özerk bir topluluk olarak görmeye başlamışlardı.[164] Bir isyanın, bir özyönetim ve bağımsızlık hareketinin er ya da geç başlayacağı, vesayetçiliğin reddedileceği aşikârdı.

Gallaudet yöneticilerinin "zihinlerinin sağır olduğu" suçlaması kötü niyetten değil, yanlış yönlendirilmiş bir vesayet duygusundan kaynaklanmaktadır – acıma ve bir tür himaye anlayışı üzerine temellenen bu görüşte, sağırları hastalıklı olmasa bile en azından "yetersiz" gören bir bakış açısı gizlidir. Gallaudet'in öğrencileri, sağırları farklı bir duyusal alanda yaşayan bir topluluk olarak değil, yalnızca belirli bir kulak hastalığına tutulmuş bireyler olarak gören hekimlere de tepki gösterdiler. Bu küstah himayecilik, dil seçimiyle (işaret dilinin kullanılıp kullanılmayacağına karar vermek gibi) ya da eğitim ve iş bulma gibi yetenek saptamayla ilgili konularda, işitenlerin, "Sizin için neyin iyi olduğunu biz biliriz. Bırakın sizin için *biz* karar verelim," gibi tavırlarında kendini göstermektedir. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında, her işi yapabilecekleri gibi bir kanı

164 En azından dışarıdan bakanlar, olayı sağırların "sakat" olarak damgalanmalarına karşı bir hareket olarak görüyorlardı. Sağır toplumuna dahil olanlar farklı bir bakış açısına sahiptiler; kendilerini hiçbir zaman sakat görmediklerini anlatmak istiyorlardı. Padden ve Humphries bu görüşü kuvvetle vurgulamışlardır:

> "Sakat," tarihsel açıdan sağırların kendilerini hiçbir zaman özdeşleştirmedikleri bir nitelemedir. Bu sıfat, sağırların alışık olmadıkları siyasi bir temsiliyeti ve siyasi hedefleri çağrıştırır. Sağırlar, sağırlıkları hakkında konuştuklarında, dillerine, geçmişlerine ve toplumlarına ilişkin terimler kullanırlar. Dillerinin korunması, sağır çocukların eğitimi, toplumsal ve siyasi örgütlenme her zaman en büyük kaygıları olmuştur. "Erişim hakkı," "sivil haklar" gibi sağırlara yabancı olan çağdaş terimler, kamuoyu böyle bir dili daha iyi anlayacağı için, sağır liderler tarafından kullanılmıştır (Padden ve Humphries, 1988, s. 44).

varken, bugün çoğu kez sağırların yalnızca dizgicilik, postacılık gibi "alçakgönüllü" işlerde çalışmaları uygun görülmekte, yükseköğrenim için fazla hevesli olmamaları telkin edilmektedir. Başka deyişle sağırlar, çocuk yerine konulduklarını ve baskı altında tutulduklarını hissediyorlardı. Bob Johnson bana tipik bir öykü anlattı:

> Gallaudet'te birkaç yıl geçirdikten sonra, yöneticilerin ve öğretim üyelerinin öğrencilere evde beslenen hayvanlara yaptıkları muameleyi uygun gördüklerini anladım. Sözgelimi öğrencilerden biri, işe girerken yapılan görüşmelerde nasıl davranması gerektiğini öğretecek bir kursa katılmıştı. Ertesi gün kurs öğretmeni onu aradı ve bir görüşme ayarladığını, bir çevirmen bulduğunu, işyerinden randevu aldığını ve onu randevu yerine götürecek bir taksi tuttuğunu söyledi... Öğrencinin ona neden kızdığını bir türlü anlayamıyordu. Öğrenci şunları söyledi: "Bunu yapmamın nedeni, randevuyu nasıl alacağımı, taksiyi nasıl tutacağımı, çevirmeni nereden bulacağımı öğrenmekti, bütün bunları benim yerime siz yaptınız. Benim istediğim bu değildi." Asıl sorun burada yatmaktadır.

Gallaudet'teki öğrenciler, kendilerinden "beklendiği" gibi (çoğu kez kendilerinin de düşündüğü gibi) çocukça ve beceriksiz işler yapacaklarına, mart boykotunu büyük bir ustalıkla düzenlediler ve yürüttüler. Özellikle, boykot sırasında Gallaudet'in beyin merkezi olan ve içinde TTY telekomünikasyon cihazları bulunan iletişim odasına girdiğimde gördüklerim beni çok etkiledi.[165] Sağır öğrenciler burada basın ve yayın organla-

165 İşaret dilinin en ateşli savunucuları bile, gerektiğinde başka iletişim yollarına başvurmaktan çekinmezler. Son yirmi yılda sağırların hayatı, altyazılı kapalı devre televizyonlar, TTY (Teletypewriter; tele daktilo. Şimdilerde yerini TDD'ye [Telecommunication Devices for the Deaf: Sağırlar için Teleiletişim Aygıtları] bırakmıştır) gibi çeşitli teknolojik gelişmelerle birlikte çok büyük değişiklikler geçirmiştir. Bu aygıtlar, biraz da sağırlara yardımcı olmak amacıyla telefonu icat eden Alexander Graham Bell'i hayran edecek türdendir. Gallaudet'teki 1988 boykotu, öğrencilerin büyük beceriyle kullandıkları bu aygıtlar olmadan gerçekleşemezdi.

Buna karşılık, TTY'lerin olumsuz bir yanı da vardır. On beş yıl önce, bu araçlar bu kadar yaygın değilken, sağırlar birlikte olmak için çaba gösterirlerdi –

rıyla yaptıkları toplantıları ustalıkla idare ediyorlar, televizyoncuları ağırlıyor, onlara demeçler veriyor, hiç vakit geçirmeden haber yetiştiriyor, basın bültenleri hazırlıyorlardı; "Sağır Başkan, Hemen Şimdi" kampanyası için burada bağış topladılar; Kongre'den, Başkan adaylarından, sendika liderlerinden destek aldılar. Bu kritik dönemde tam da ihtiyaçları olan şeyi elde ettiler ve bütün dünyaya seslerini duyurdular.

Yönetim bile onları dinliyordu – öyle ki, dört gün boyunca öğrencileri hizaya getirilmesi gereken aptal ve isyankâr çocuklar olarak gören Dr. Zinser bile geri çekilmek, öğrencileri dinlemek, kendi önyargılarını gözden geçirmek, olayları yeni bir ışıkta görmek, sonunda da istifa etmek zorunda kaldı. Çok etkileyici ve samimi bir veda konuşması yaptı, ne kendisinin ne de mütevelli heyetinin protestocuların bu denli ateşli ve sebatkâr olacağını beklemediğini, bu boykotun sağır hakları için ülke çapında bir harekete dönüşeceğini hesap etmediklerini söyledi. 10 Mart akşamı istifasını verirken, "Sağırların bu olağanüstü toplumsal hareketlerine başka türlü tepki veremezdim," dedi ve bu olayı "son derece önemli bir gelişme ve... sağırların tarihinde benzersiz bir sivil haklar hareketi" olarak gördüğünü ekledi.

Cuma, 11 Mart: Kampüsteki atmosfer tümüyle değişmiş durumda. Bir savaş kazanıldı. Genel bir kıvanç ve mutluluk havası hâkim. Kazanılacak başka savaşlar var. Öğrencilerin dört talebini içeren pankartlar "3,5" yazılı olanlarla değiştirilmiş; Dr. Zinser'in istifası, derhal sağır bir rektör tayin edilmesi yolundaki ilk talebin yarısını karşılıyor. Ama bir yandan yeni ve ılımlı

birbirlerini düzenli olarak ziyaret eder, sağırlara ait yerel kulüplere sıkça giderlerdi. Başka sağırlarla konuşabilmelerinin tek yolu buydu; bu sürekli ziyaretler ve kulüp toplantıları, sağır topluluklarını fiziksel olarak da bir arada tutan güçlü bağlar oluşturuyordu. TTY'lerle birlikte (Japonya'da faks kullanmaktadırlar), sağırlar birbirlerini daha az ziyaret etmeye başlamışlardır; sağırların kulüpleri giderek boş kalmaktadır ve yeni bir endişe sağır topluluklarına hâkim olmaya başlamıştır. TTY'ler (televizyondaki altyazılı ve işaret diliyle yapılan programlarla birlikte) sağırlarda elektronik bir toplumda hep birlikte yaşadıkları yanılgısını uyandırmaktadır – ama elektronik bir toplum gerçek bir toplum değildir; ev ziyaretlerinin ve kulüplerin yerini kolay kolay alamaz.

bir hava da var; perşembe günü kampüste karşılaştığım gerilim ve öfkeden eser yok; yenilgiye uğranılıp alay konusu olunacağı korkusu da ortadan kalkmış. Her yerde büyük bir canlılık göze çarpıyor – öyle sanıyorum ki bunun bir nedeni de, Zinser'in istifa ederken gösterdiği zerafet ve incelik, bir de eylemi "olağanüstü bir toplumsal hareket" olarak nitelemesi ve eylemcilerin yanında yer aldığını ilan etmesi.

Her yerden destek geliyor: Rochester, New York'taki Ulusal Sağırlar Teknik Enstitüsü'nden üç yüz öğrenci on beş saat süren bir otobüs yolculuğundan sonra yorgun argın kampüse ulaşıyorlar. Ülkedeki bütün sağır okulları boykotu desteklemek için kapatılmış. Bütün eyaletlerden ve dış ülkelerden sağırlar akın akın okula geliyorlar – Alabama, Kanada, Güney Amerika, Avrupa, hatta Yeni Zelanda'dan gelenler var. Gallaudet'in önünden geçen bütün arabalar kornalarını çalıyor, Washington'daki Kongre Binası'na yapılacak yürüyüşün başlama saati yaklaştıkça sokaklar destekçilerle doluyor. Yine de, bütün korna seslerine, kalabalığa, pankartlara, boykotun hengâmesine karşılık ortama olağanüstü bir sessizlik ve vakur bir hava hâkim.

Öğlen: Yaklaşık 2.500 kişi toplandı; bin kadarı Gallaudet'ten, kalanı destekçilerden oluşan bu toplulukla birlikte Kongre Binası'na yürüyoruz. Yürüyüşe müthiş bir sessizlik hâkim; bu durum beni düşündürüyor. Tümüyle fiziksel bir sessizlik değil bu (sağırların kulak tırmalayan haykırışları gibi bazı gürültüler eksik değil aslında); sessizliğin, olayın büyüklüğünden kaynaklandığını hissediyorum. Bu tuhaf sessizliğin nedeni, tarihi bir olayın yaşanmakta olduğu duygusu.

Aramızda çocuklar, kucakta taşınan bebekler ve bazı fiziksel engelliler (sağır– körler, ataksikler, koltuk değneğiyle yürüyen sakatlar) olduğu için ağır ağır yürüyoruz; kararlılıkla festival duygusunun karışımı bir hava içinde Kongre Binası'na doğru yürüyoruz; hedefimize ulaştığımızda, bütün hafta parıldayan mart güneşinin altında afişlerimizi ve pankartlarımızı açıyoruz. Dev bir afişte BİZİM HÂLÂ BİR RÜYAMIZ VAR yazıyor; bir başkasında, on dört kişinin her bir harfini taşıdığı bir slogan var: KONGRE, BİZE YARDIM ET.

Çok kalabalığız, ama bir sıkışıklık hissi yok, daha çok bir dostluk, arkadaşlık havası hâkim. Konuşmalar başlamadan önce biri beni kucaklıyor – önce tanıdığım biri olduğunu sanıyorum, sonra beni kucaklayıp omzuma vuran, dostça gülümseyen bu kişinin, üzerinde ALABAMA yazılı bir gömlek olan bir öğrenci olduğunu anlıyorum. Birbirimizi tanımıyoruz, ama bu özel anda, hepimiz yoldaşız.

Birçok konuşma yapılıyor – Greg Hlibok, bazı öğretim üyeleri, milletvekilleri ve senatörler konuşuyor. Bir süre onları dinliyorum:

> [Gallaudet'ten bir profesöre göre] Gallaudet'teki üst düzey yöneticilerden hiçbirinin sağır olmaması bir ironi olarak görülmeli. Siyahların gittiği hemen bütün üniversitelerde rektör siyahlardan seçiliyor; bu, siyahların kendi kendilerini yönettiklerinin bir kanıtı. Kadınların gittiği bütün üniversitelerde bir kadın rektör var; bu da kadınların kendi kendilerini yönettiklerinin kanıtı. Sağırların kendi kendilerini yönetebileceklerini kanıtlamak için Gallaudet'e sağır bir rektör atamanın zamanı çoktan geldi.

Çevremi inceliyorum; bütün manzarayı görmek istiyorum: Binlerce kişi var, hemen hepsi bireyselliklerine sıkı sıkı bağlı, ama tek bir amaç için bir araya gelmişler. Konuşmalardan sonra bir saat ara veriliyor; bu sırada bazıları içeri girip kongre üyeleriyle görüşüyor. Ama grubumuzun büyük bölümü yemek paketlerini getirmişler, Kongre Binası'nın önünde oturup bir yandan yemeklerini yerken bir yandan hararetle konuşuyorlar; tabii işaret dilinde. Bu benim için ve görme fırsatını bulanlar için, en harika manzaralardan birini oluşturuyor. Binlerce insan –evlerinde ya da Gallaudet'in kapalı mekânlarında değil– kamuya ait bir alanda serbestçe oturup, açıkça ve hiçbir baskı hissetmeden, işaret diliyle tartışıyorlar.

Basın bütün konuşmaları yayımladı, ama aynı ölçüde önemli olan bir şeyi kaçırdı. Bütün dünyaya sağırların kendilerini sakat hissetmeden, canlı, hayat dolu bir heyecanla nasıl eylem yaptıklarını gösteremedi. İşaret dili konuşanların oluştur-

duğu muazzam topluluğun içinde dolaşırken, Kongre Binası'nm önünde sandviçlerini yiyip gazozlarını içerek birbirleriyle sohbet edenleri seyrederken, California Sağırlar Okulu'ndan bir öğrencinin televizyonda işaret diliyle yaptığı konuşmadan bazı sözler aklıma geliyor:

> Bizler kendi kültürümüz, kendi dilimizle –bir dil olduğu yeni yeni kabul edilen Amerikan İşaret Dili– benzersiz bir halkız; bizi, işitenlerden ayıran da işte bu özelliğimiz.

Bob Johnson'la birlikte yürüyerek Kongre Binası'ndan dönüyoruz. Ben pek siyasetle ilgilenmem, siyasetin deyimlerini bile kolay kavrayamam. İşaret dilinde öncü ve uzman olan, Gallaudet'te yıllarca öğretim üyeliği ve araştırmacılık yapan Bob, yolda şunları söylüyor:

> Gerçekten olağanüstü bir olay; hayatım boyunca gördüğüm bütün sağırlar edilgen, işitenlerin onlara layık gördüğü muameleyi kabul eden kişilerdi. Hep "müşteri" konumundaydılar ve bu konumlarını isteyerek kabul etmişlerdi; oysa yönetime katılmak haklarıydı... şimdi bir anda, dönüşüm geçirdiler ve sağır bir insan olarak yaşamanın, sorumluluk almanın bilincine vardılar. Sağırların güçsüz olduğu yolunda bir kanı vardı – bu yanılsama bir anda sona erdi, bu da onlar için her şeyin değişebileceğini gösteriyor. Bundan birkaç yıl sonra olacaklar için son derece iyimserim; gelişmeleri heyecanla bekliyorum.

" 'Müşteri'den neyi kastettiğini anlamadım," diyorum.

> Tim Rarus'u tanırsın [diyor Bob]; bu sabah barikatlarda gördüğün adam, hani işaret dilini çok duygulu kullandığını söylemiştin ve hayran kalmıştın. O, bu dönüşümü çok basit sözcüklerle açıkladı: "Sağır rektör yoksa, üniversite de yok." Sonra omuzunu salladı, televizyon kameralarına baktı, başka da bir şey söylemedi. Sağırlar ilk kez müşteriye bağımlı bir sanayinin müşteri olmadan var olamayacağını anladılar. Bu, işitenler için milyar dolarlık bir sanayi. Sağırlar işbirliği yapmazsa, bu sanayi de yok olacak.

Cumartesi günü çok hoş bir tatil havası var – bu bir tatil günü (öğrencilerden bazıları pazar akşamı yapılan ilk gösteriden beri hiç ara vermeden çalıştılar); kampüste ocaklar yakılmış, yemekler pişiyor. Ama burada bile davalarını unutmamışlar. Yemeklere alaycı adlar takmışlar; "Spilman sosisi," "Mütevelli köftesi" gibi. Başka eyaletlerden gelen küçüklü büyüklü öğrenciler kampüsü bir eğlence yerine çevirmişler (Arkansas'tan gelen küçük siyahi bir kız, çevresinde işaret dili konuşanlara bakarak, "Bugün kendimi ailemin yanında hissediyorum," diyor). Ayrıca her yerden sağır sanatçılar da gelmiş, bazıları sağırların tarihindeki bu benzersiz olayı belgelemek ve kutlamak için burada bulunuyor.

Greg Hlibok rahatlamış görünüyor, ama tedbiri elden bırakmıyor: "Artık denetimin bizde olduğunu hissediyoruz. Daha rahat davranmaya başladık. Fazla ileri gitmek istemiyoruz." İki gün önce Zinser öğrencileri tehdit edip "denetimi ele alacağını" söylemişti. Bugün ortalıkta, kendi gücüne inanmaktan kaynaklanan bir özgüven, sessiz bir bilinç ve bir özdenetim havası var.

Pazar akşamı, 13 Mart: Mütevelli heyeti toplantısı dokuz saat sürdü. Dokuz saatlik gerilim, bekleyiş... kimse sonucu tahmin edemiyordu. Sonra kapı açıldı, bütün sağır öğrencilerin tanıdığı, heyetin dört sağır üyesinden biri olan Philip Bravin kapıda göründü. Spilman'ın değil de onun kapıdan çıkması her şeyi anlatıyordu, sonra Bravin işaret diliyle konuşmaya başladı. Spilman istifa etmişti, Bravin heyet başkanı olarak konuşuyordu ve şimdi, heyetin de desteğiyle, ona büyük mutluluk veren ilk işini yapıyor, King Jordan'ın yeni rektör olduğunu ilan ediyordu.

Yirmi bir yaşında sağır olan King Jordan on beş yıldır Gallaudet'te çalışmaktadır; Fen-Edebiyat Fakültesi'nin dekanlığını yapmıştır, sevilen, alçakgönüllü ve son derece aklı başında bir adamdır; rektör seçildiği sırada, Zinser'i desteklemişti.[166] Çok heyecanlı olduğu gözlenen Jordan, hem işaret, hem de konuşma diliyle yaptığı konuşmada şunları söyledi:

166 King Jordan'ın rektör seçilmesi büyük çoğunluğu sevindirdiyse de, bir kısım öğrenci (Jordan sonradan sağır olduğu için) bu seçimi bir ödün olarak gördü; bu grup Louisiana Sağırlar Okulu müdürü Harvey Carson'ı destekliyordu; seçimde üçüncü gelen Carson doğuştan sağırdı ve anadili işaret diliydi.

Mütevelli heyetinin Gallaudet Üniversitesi'nin rektörü olmam için yaptığı teklifi kabul etmek beni heyecanlandırıyor. Bu, dünyadaki bütün sağırlar için tarihi önemi olan bir an. Bu hafta gerçekten birlik olduğumuzu, birleştiğimizi, haklarımıza sahip çıkmaktaki isteksizliğimizi yendiğimizi söyleyebiliriz. Dünya, sağır toplumunun ergenlik çağına tanık oldu. Artık başaracağımız şeylere sınır konulmasını kabul etmeyeceğiz. Bu işte en büyük övgüyü, bir düşünceye güçle sarılınca onun mutlaka gerçekleşeceğini bizlere gösteren Gallaudet Üniversitesi öğrencileri hak ediyor.

Bu konuşmayla sinirler boşanıyor, her yerde kutlama ve sevinç gösterileri görülüyor. Topluluk son zafer toplantısı için Gallaudet'e dönerken Jordan, "Kendilerini geliştirmelerini engelleyen şeyin ortadan kalktığını biliyorlar," diyor. "Sağırların, işitmek dışında işitenlerin yaptığı her şeyi yapabileceğini biliyoruz." Jordan'ın sırtını sıvazlayan Hlibok ekliyor: "Dağın zirvesine ulaştık ve bu tırmanışı birlikte yaptık."

Pazartesi, 14 Mart: Gallaudet'te görünürde her şey normal. Barikatlar kaldırıldı, kampüs açıldı. "İsyan" geçen hafta, 6 Mart Pazar akşamı Dr. Zinser'in onu istemeyen bir üniversiteye gitmeye zorlanmasından, dün akşamki mutlu sona, her şeyi değiştiren pazar akşamına kadar tam bir hafta sürdü.

"Dünya yedi günde yaratıldı, biz yedi günde dünyayı değiştirdik" – öğrenciler kampüsün bir yanından ötekine işaret diliyle bu mesajı gönderiyorlardı. Bu ruhla dönem tatiline girdiler, yurdun her yanına dağıldılar, coşkuyla ve yeni haberlerle ailelerine gittiler.

Ne var ki nesnel değişim, tarihi değişim, bir haftada gerçekleşmez; önkoşulu olan "bilinç dönüşümü" bir günde gerçekleşse bile. Bob Johnson bana, "Öğrencilerin çoğu, güçlerinin farkına varmakla birlikte, değişimin boyutlarının ve bunun zaman alacağının farkında değiller," dedi. "Baskılar o denli derine işlemiş ki."

Yine de bazı yeniliklerin olduğu kesin. Yeni bir "imaj" ve

yeni bir hareket var, bu yalnız Gallaudet için değil, bütün sağırlar dünyası için geçerli. Yayın organları, özellikle televizyon, sağırların bütün ülkede duyulmasını ve görülmesini sağladı. Ama en derin etki, sağırların üzerinde oldu elbette. Onlara her zamankinden daha çok bir toplum, bir dünya toplumu duygusunu aşıladı.[167]

Sağır çocuklar üzerinde, sembolik de olsa derin etkiler yaratacak bir değişime şimdiden tanık oluyoruz. Bahar tatilinden sonra King Jordan'ın yaptığı ilk işlerden biri, Gallaudet'in ortaöğretim bölümünü ziyaret edip oradaki çocuklarla konuşmak

167 Avrupa'daki siyasi ve kamusal bilinç henüz Birleşik Devletler'deki düzeye ulaşamasa da, Avrupa'daki sağır toplumları başka yönlerden çok ileridedir. Avrupah işaret dili kullanıcıları, başka ülkelerin sağırlarıyla iletişim kurmada Amerikalı türdeşlerinden çok daha deneyimli, çok daha beceriklidirler – bu üstünlük yalnız bireyler arasında değil, onlarca farklı işaret dilinin bir arada konuşulduğu toplantılarda da ortaya çıkmaktadır. Ido ya da Esperanto diliyle benzerlikler kurarak oluşturulmuş yapay bir jestler ve işaretler dili icat edilmiş ve adına Gestuno denmiştir; ancak gerçek iletişim, giderek daha çok, katılımda bulunan herkesin söz dağarcığından yararlanılan ve sürekli zenginleştirilen Uluslararası İşaret Dili'yle yapılmaktadır. ISL (International Sign Language) otuz yıldır giderek evrilmekte, zenginleşmekte, daha formel, daha dile-yakın bir yapıya kavuşmaktadır – ne var ki, esas olarak, hâlâ bir ortak dil, bir *lingua franca*'dır. Sağırlarda bu "dillerarası" iletişim görülmedik bir hızla, işitenlerin hayal bile edemeyecekleri bir çabuklukla ve incelikle gelişebilir; bu ilginç ve gizemli olgu, halen yoğun araştırmaların konusudur.

Avrupalı sağırlar –dil engelini işitenlerden çok daha kolay aşabildikleri için– çok gezmekle kalmazlar, sık sık başka ülkelerden sağır eş alırlar, böylece dillerarası iletişim de artar. Sözgelimi, bir Gallinin Finlandiya'ya yerleşmesi bazı zorlukları beraberinde getirebilir, ama sağırlar için bu tür göçler (en azından Avrupa sınırları içinde) son derece doğaldır. Sağırlar toplumu uluslarüstü bir toplumdur, dünya Yahudilerine, etnik ya da kültürel toplumlara benzemez. Belki de, Pan-Avrupa'da bir sağırlar toplumunun kuruluş aşamalarına tanık oluyoruz – böyle bir toplumun Avrupa'nın sınırlarını aşacağına kuşku yok, çünkü sağırlar toplumu bütün dünyaya yayılmıştır.

Gerçekten de bu duygu, 1989 Temmuz ayında Washington D.C.'de Sağırların Yolu adıyla yapılan uluslararası sağırlar konferansında çok belirgindi. Konferansa sekseni aşkın ülkeden, beş binin üzerinde sağır katıldı. Konferansın yapıldığı otelin girişindeki geniş lobide, onlarca farkh işaret dilinin konuşulduğunu görebiliyordunuz; buna karşılık, bir hafta içinde katılımcılar aralarında daha rahat anlaşmaya başladılar. On sekiz ulusal sağırlar tiyatrosunun gösterileri izlenebiliyordu – isterseniz *Hamlet*'i İtalyan İşaret Dili'nde, *Oedipus*'u Rus İşaret Dili'nde, her türlü yeni oyunu on sekiz ayrı işaret dilinde izleyebilirdiniz. Bir Uluslararası Sağırlar Kulübü kuruldu; yeni bir oluşumun filizlendiğini, küresel bir sağırlar toplumunun oluşmaya başladığını hissedebiliyordunuz.

oldu; o güne dek hiçbir rektör bunu yapmamıştı. Böyle bir ilginin, çocukların ileriye dönük ve kendilerine ilişkin görüşlerini etkileyeceği açıktır. (Sağır çocuklar bazen, büyüyünce "işitmeye başlayacaklarını," yoksa zavallı, muhtaç kimseler olarak yaşamlarını sürdüreceklerini sanırlar.) Albany'de Charlotte, Gallaudet'teki olayları televizyondan büyük bir heyecanla izlemiş, üzerine "Sağır Gücü" yazılı tişörtü geçirmiş, "Sağır Gücü" selamını yapmıştı. Gallaudet'teki boykottan iki ay sonra kendimi Lexington Sağırlar Okulu'nun mezuniyet töreninde buldum; bu okul 1860'lardan beri oral eğitimin kalesi olmuştu. Greg Hlibok, eski bir mezun olarak işaret dilinde konuşma yaptı; Philip Bravin de davet edilmişti ve yüz yirmi yıldan beri ilk kez, mezuniyet töreninde bütün konuşmalar işaret dilinde yapıldı. Gallaudet'teki isyan olmasaydı, bunların hiçbiri gerçekleşmezdi.

Gallaudet'te yönetim alanında, eğitim alanında, sosyal ilişkilerde, psikolojik ortamda bir değişiklik şimdiden başlamıştır. Ama bu aşamada en belirgin olan şey, öğrencilerin tavırlarındaki ve davranışlarındaki değişimdir; bu, keyifli, vakur, haklılığı ve kendine güveni yansıtan, utangaçlıktan ve sıkılganlıktan arınmış bir duruştur. Birkaç ay önce hayal bile edilemeyecek bu yeni duygu, geçmişten kesin bir kopuşa işaret etmektedir.

Her şey değişti mi? Bu "bilinç dönüşümü" devam edecek mi? Gallaudet'teki sağırlar, bütün dünyadaki sağır toplumları, aradıkları fırsatları bulabilecekler mi? Biz işitenler, onlara bu fırsatları tanıyacak mıyız? Kendileri olmalarına, aramızda benzersiz bir kültür oluşturmalarına izin verecek, bir yandan da her türlü etkinlikte eşit olduğumuzu kabul edecek miyiz? Gallaudet'teki olayların yalnızca bir başlangıç olmasını temenni ediyorum.

Kaynakça

Arlow, J.A. 1976. "Communication and Character: A Clinical Study of a Man Raised by Deaf-Mute Parents." *The Psychoanalytic Study of the Child*, 31: 139-163.

Baker, Charlotte ve Battison, Robbin, ed. 1980. *Sign Language and the Deaf Community: Essays in Honor of William C. Stokoe.* Silver Spring, Md.: National Association of the Deaf.

Bell, Alexander Graham. 1883. *Memoir Upon the Formation of a Deaf Variety of the Human Race.* New Haven: National Academy of Science.

Bellugi, Ursula. 1980. "Clues from the Similarities Between Sgned and Spoken Language." *Signed and Spoken Language: Biological Constraints on Linguistic Form* içinde, ed. U. Bellugi ve M. Studdert - Kennedy. Weinheim ve Deerfield Beach, Fla.: Verlag Chemie.

Bellugi, Ursula ve Newkirk, Don. 1981. "Formal Devices for Creating New Signs in American Sign Language." *Sign Language Studies* 30: 1-33.

Bellugi, U.; O'Grady, L.; Lillo-Martin, D.; O'Grady, M.; van Hoek, K.; ve Corina, D. 1989. "Enhancement of Spatial Cognition in Hearing and Deaf Children." *From Gesture to Language in Hearing Children* içinde, ed. V. Volterra ve C. Erting. New York: Springer Verlag.

Belmont, John; Karchmer, Michael; ve Bourg, James W. 1983. "Structural Influences on Deaf and Hearing Children's Recall of Temporal/Spatial Incongruent Letter Strings." *Educational Psychology* 3, no. 3-4: 259-274.

Bonvillian, J. D. ve Nelson, K. E. 1976. "Sign Language and Acquisition in a Mute Autistic Boy," *Journal of Speech and Hearing Disorders* 41:339-347.

Bragg, Bernard. 1989. *Lessons in Laughter.* Washington, D.C.: Gallaudet University Press.

Brown, Roger. 1958. *Words and Things.* Glencoe, Ill.: The Free Press.

Bruner, Jerome. 1966. *Towards a Theory of Instruction.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

—. 1983. *Child's Talk: Learning to Use Language.* New York ve Oxford: Oxford University Press.

—. 1986. *Actual Minds, Possible Worlds.* Cambridge, Mass. ve Londra: Harvard University Press.

Bullard, Douglas. 1986. *Islay.* Silver Spring, Md.: T. J. Publishers.

Burlingham, Dorothy. 1972. *Psychoanalytic Studies of the Sighted and the Blind.* New York: International Universities Press.

Changeux, J.-P. 1985. *Neuronal Man.* New York: Pantheon Books.

Chomsky, Noam. 1957. *Syntactic Structures.* 's-Gravenhage: Mouton.

—. 1966. *Cartesian Linguistics.* New York: Harper & Row.

—. 1968. *Language and Mind.* New York: Harcourt, Brace and World.

Church, Joseph. 1961. *Language and the Discovery of Reality.* New York: Random House.

Conrad, R. 1979. *The Deaf Schoolchild: Language and Cognitive Function.* Londra ve New York: Harper & Row.

Corina, David P. 1989. "Recognition of Affective and Noncanonical Linguistic Facial Expressions in Hearing and Deaf Subjects." *Brain and Cognition* 9, no. 2: 227-237.

Crick, Francis. 1989. "The Recent Excitement About Neural Networks." *Nature* 337 (12 Ocak 1989): 129-132.

Critchley, MacDonald. 1939. *The Language of Gesture.* Londra: Arnold.

Curtiss, Susan. 1977. *Genie: A Psycholinguistic Study of a Modern-Day "Wild Child."* New York: Academic Press.

Damasio, A.; Bellugi, U.; Damasio, H.; Poizner, H.; ve van Gilder, J. 1986. "Sign Language Aphasia During Left-Hemisphere Amytal Injection." *Nature* 322 (24 Temmuz 1986): 363-365.

de L'Epée, C. M. 1776. *Institution des Sourds-Muets par la voie des signes méthodiques.* Paris: Nyon. Bazı bölümleri İngilizce olarak *American Annals of the Deaf,* 1861, 13: 8-29'da yayımlandı.

Eastman, Gilbert. 1980. "From Student to Professional: A Personal Chronicle of Sign Language." *Sign Language and the Deaf Community* içinde, ed. C. Baker ve R. Battison. Silver Spring, Md.: National Association of the Deaf.

Edelman, Gerald M. 1987. *Neural Darwinism: The Theory of Neuronal Group Selection.* New York: Basic Books.

—. 1990. *The Remembered Present.* New York: Basic Books.

Erting, Carol J.; Prezioso, Carlene; ve Hynes, Maureen O'Grady. 1989. "The Interactional Context of Deaf Mother-Infant Communication." *From Gesture to Language in Hearing and Deaf Children* içinde, ed. V. Volterra ve C. Erting. New York: Springer Verlag.

Fant, Louie. 1980. "Drama and Poetry in Sign Language: A Personal Reminiscence." *Sign Language and the Deaf Community* içinde, ed. C. Baker ve R. Battison. Silver Spring, Md.: National Association of the Deaf.

Fischer, Susan D. 1978. "Sign Languages and Creoles." *Understanding Language Through Sign Language Research* içinde, ed. Patricia Siple. New York: Academic Press.

Fraser, George R. 1976. *The Causes of Profound Deafness in Childhood.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Furth, Hans G. 1966. *Thinking without Language: Psychological Implications of Deafness.* New York: Free Press.

Gallaudet, Edward Miner. 1983. *History of the College for the Deaf, 1857-1907.* Washington, D.C.: Gallaudet College Press.

Gannon, Jack R. 1981. *Deaf Heritage: A Narrative History of the Deaf America.* Silver Spring, Md.: National Association of the Deaf.

Gee, James Paul ve Goodhart, Wendy. 1988. "ASL and the Biological Capacity for Language." *Language Learning and Deafness* içinde, ed. Michael Strong. New York ve Cambridge: Cambridge University Press.

Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures.* New York: Basic Books.

Goldberg, E. 1989. "The Gradiential Approach to Neocortical Functional Organization." *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology* 11, no. 4:489-517.

Goldberg, E. ve Costa, L. D. 1981. "Hemispheric Differences in the Acquisition of Descriptive Systems." *Brain and Language* 14: 144-173.

Goldberg, E.; Vaughan, H. G.; ve Gerstman, L. G. 1978. "Nonverbal Descriptive Systems and Hemispheric Asymmetry: Shape Versus Texture Discrimination." *Brain and Language* 5: 249-257.

Goldin-Meadow, S. ve Feldman, H. 1977. "The Development of Language-like Communication without a Language Model." *Science* 197: 401-403.

Grant, Brian, ed. 1987. *The Quiet Ear: Deafness in Literature.* Önsöz: Margaret Drabble. Londra: Andre Deutsch.

Gregory, Richard. 1974. *Concepts and Mechanisms of Perception.* Londra: Duckworth.

Groce, Nora Ellen. 1985. *Everyone Here Spoke Sign Language: Hereditary Deafness on Martha's Vineyard.* Cambridge, Mass. ve Londra: Harvard University Press.

Head, Henry. 1926. *Aphasia and Kindred Disorders of Speech.* Cambridge: Cambridge University Press.

Heffner, H. E. ve Heffner, R. S. 1988. "Cortical Deafness Cannot Account

for 'Sensory Aphasia' in Japanese Macaques." *Society for Neuroscience Abstracts*, 14(2): 1099.

Helmholtz, Hermann L. F. 1875. *The Sensations of Tone, as a Physiological Basis for the Theory of Music*, çev. A. J. Ellis. Londra: Longmans, Green & Co. (Orijinal Almanca baskısı, 1862.)

Hewes, Gordon. 1974. "Language in Early Hominids." *Language Origins* içinde, ed. W. Stokoe. Silver Spring, Md.: Linstok Press.

Hughlings-Jackson, John. 1915. "Hughlings-Jackson on Aphasia and Kindred Affections of Speech, together with a complete bibliography of his publications on speech and a reprint of some of the more important papers." *Brain* XXXVIII: 1-190.

Hull, John M. 1990. *Touching the Rock: An Experience of Blindness.* Londra: SPCK.

Hutchins, S.; Poizner, H.; McIntire, M.; Newkirk, D.; ve Zimmerman, J. 1986. "A Computerized Written Form of Sign Languages as an Aid to Language Learning." *Proceedings of the Annual Congress of the Italian Computing Society* (AICA) içinde, Palermo, İtalya, 141-151.

Itard, Jean-Marc. 1932. *The Wild Boy of Aveyron*, çev. G. ve M. Humphrey. New York: Century.

Jacobs, Leo M. 1974. *A Deaf Adult Speaks Out.* Washington, D.C.: Gallaudet College Press.

James, William. 1893. "Thought Before Language: A Deaf-Mute's Recollections." *American Annals of the Deaf* 38, no. 3: 135-145.

Johnson, Robert E.; Liddell, Scott K.; ve Erting, Carol J. 1989. "Unlocking the Curriculum: Principles for Achieving Access in Deaf Education." Gallaudet Research Institute'a sunulan tez 89-3.

Kisor, Henry. 1990. *What's that Pig Outdoors: A Memoir of Deafness.* New York: Hill and Wang.

Kannapell, Barbara. 1980. "Personal Awareness and Advocacy in the Deaf Community." *Sign Language and the Deaf Community* içinde, ed. C. Baker ve R. Battison. Silver Spring, Md.: National Association of the Deaf.

Klima, Edward S. Ve Bellugi, Ursula. 1979. *The Signs of Language.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Knox, Jane E. 1989. "The Changing Face of Soviet Defectology: A Study in Rehabilitation of the Handicapped." *Studies in Soviet Thought.* 37: 217-236.

Kosslyn, S. M. 1987. "Seeing and Imagining in the Cerebral Hemispheres: A Computational Approach." *Psychological Review* 94: 148-175.

Kuschel, R. 1973. "The Silent Inventor: The Creation of a Sign Language by the Only Deaf-mute on a Polynesian Island." *Sign Language Studies* 3: 1-27.

Kyle, J. G. ve Woll, B. 1985. *Sign Language: The Study of Deaf People and Their Language.* Cambridge: Cambridge University Press.

Lane, Harlan. 1976. *The Wild Boy of Aveyron.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

—. 1984*a*. *When the Mind Hears: A History of the Deaf.* New York: Random House.

—, ed. 1984*b*. *The Deaf Experience: Classics in Language and Education,* çev. Franklin Philip. Cambridge, Mass. ve Londra: Harvard University Press.

Lenneberg, Eric H. 1967. *Biological Foundations of Language.* New York: John Wiley & Sons.

Lévy-Bruhl, Lucien. 1966. *How Natives Think.* New York: Washington Square Press. Orijinal baskı *Les Fonctions Mentales dans Sociétés Inférieures.*

Liddell, Scott. 1980. *American Sign Language Syntax.* The Hague: Mouton.

Liddell, Scott K. ve Johnson, Robert E. 1986. "American Sign Language Compound Formation Processes, Lexicalization, and Phonological Remnants." *Natural Language and Linguistic Theory* 4: 445-513.

—. 1989. *American Sign Language: The Phonological Basis.* Silver Spring, Md.: Linstok Press. *Sign Language Studies* içinde, 64: 195-277.

Luria, A. R. 1976. *Cognitive Development: Its Cultural and Social Foundations.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Mahler, M.; Pine, F.; ve Bergman, A. 1975. *The Psychological Birth of the Human Infant.* New York: Basic Books.

Mann, Edward John. 1836. *The Deaf and the Dumb.* Yer adı yok: Hitchcock.

Miller, Jonathan. 1976. "The Call of the Wild." *New York Review of Books,* 16 Eylül.

Myklebust, Helmer R. 1960. *The Psychology of Deafness.* New York ve Londra: Grune & Stratton.

Neisser, Arden. 1983. *The Other Side of Silence.* New York: Alfred A. Knopf.

Neville, Helen J. 1988. "Cerebral Organization for Spatial Attention." *Spatial Cognition: Brain Bases and Development* içinde, ed. J. Stiles-Davis, M. Kritchevsky ve U. Bellugi. Hillsdale, N. J.; Hove; ve Londra: Lawrence J. Erlbaum.

—. 1989. "Neurobiology of Cognitive and Language Processing: Effects of Early Experience." *Brain Maturation and Behavioral Development* içinde, ed. K. Gibson ve A. C. Petersen. Hawthorn, N. Y.: Aldine Gruyter Press.

Neville, H. J. ve Bellugi, U. 1978. "Patterns of Cerebral Specialization in Congenitally Deaf Adults: A Preliminary Report." *Understanding Language Through Sign Language Research* içinde, ed. Patricia Siple. New York: Academic Press.

Newkirk, Don. 1987. *SignFont Handbook.* San Diego: Emerson & Stern Associates.

Padden, Carol. 1980. "The Deaf Community and the Culture of Deaf People." *Sign Language and the Deaf Community* içinde, ed. C. Baker ve R. Battison. Silver Spring, Md.: National Association of the Deaf.

Padden, Carol ve Humphries, Tom. 1988. *Deaf in America: Voices from a Culture.* Cambridge, Mass. ve Londra: Harvard University Press.

Penrose, Roger. 1989. *The Emperor's New Mind.* New York: Oxford University Press.

Petitto, Laura A. ve Bellugi, Ursula. 1988. "Spatial Cognition and Brain Organization: Clues from the Acquisition of a Language in Space." *Spatial Cognition: Brain Bases and Development* içinde, ed. J. Stiles-Davis, M. Kritchevsky ve U. Bellugi. Hillsdale, N. J.; Hove; ve Londra: Lawrence J. Erlbaum.

Pinna, P.; Rampelli, L.; Rossini, P.; ve Volterra, V. 1990. "Written and Unwritten Records from a Residential School in Rome," *Sign Language Studies* 67: 127-140.

Poizner, Howard; Klima, Edward S.; ve Bellugi, Ursula. 1987. *What the Hands Reveal about the Brain.* Cambridge, Mass. ve Londra: MIT Press.

Rapin, Isabelle. 1979. "Effects of Early Blindness and Deafness on Cognition." *Congenital and Acquired Cognitive Disorders* içinde, ed. Robert Katzman. New York: Raven Press.

—. 1986. "Helping Deaf Children Acquire Language: Lessons from the Past." *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology* 11: 213-223.

Restak, Richard M. 1988. *The Mind.* New York: Bantam Books.

Rymer, Russ. 1988. "Signs of Fluency." *The Sciences,* Eylül 1988: 5-7.

Sacks, Oliver. 1985. *The Man Who Mistook His Wife for a Hat.* New York: Summit Books.

Savage-Rumbaugh, E. S. 1986. *Ape Language: From Conditioned Response to Symbol.* New York: Columbia University Press.

Schaller, Susan. 1991. *A Man without Words.* New York: Summit Books.

Schein, Jerome D. 1984. *Speaking the Language of Sign: The Art and Science of Signing.* Garden City, N. Y.: Doubleday.

—. 1989. *At Home Among Strangers.* Washington, D. C.: Gallaudet University Press.

Schlesinger, Hilde. 1987. "Dialogue in Many Worlds: Adolescents and Adults -Hearing and Deaf." *Innovations in the Habilitation and Rehabilitation of Deaf Adolescents* içinde, ed. Glenn B. Anderson and Douglas Watson. Arkansas Research and Training Center.

—. 1988. "Questions and Answers in the Development of Deaf Children."

Language Learning and Deafness içinde, ed. Michael Strong. Cambridge ve New York: Cambridge University Press.

Schlesinger, Hilde S.; Meadow, Kathryn P. 1972. *Sound and Sign: Childhood Deafness and Mental Health.* Berkeley, Los Angeles, Londra: University of California Press.

Shengold, Leonard. 1988. *Halo in the Sky: Observations of Anality and Defense.* New York: Guilford Press.

Stern, Daniel N. 1985. *The Interpersonal World of the Infant.* New York: Basic Books.

Stokoe, William C. 1960. *Sign Language Structure.* Tekrar baskı, Silver Spring, Md.: Linstok Press.

—. 1974. "Motor Signs as the First Form of Language." *Language Origins* içinde, ed. W. Stokoe. Silver Spring, Md.: Linstok Press.

—. 1979. "Syntactic Dimensionality: Language in Four Dimensions." New York Academy of Sciences'da sunuldu, Kasım 1979.

—. 1980. Sonsöz. *Sign Language and the Deaf Community* içinde, ed. C. Baker and R. Battison, Silver Spring, Md.: National Association of the Deaf.

—. 1987. "Sign Writing Systems." *Gallaudet Encyclopedia of Deaf People and Deafness* içinde, 3. cilt, ed. John Van Cleve. New York: McGraw-Hill.

Stokoe, William C.; Casterline, Dorothy C.; ve Croneberg, Carl G. 1976. *A Dictionary of American Sign Language on Linguistic Principles.* Silver Spring, Md.: Linstok Press.

Strong, Michael. 1988. "A Bilingual Approach to the Education of Young Deaf Children: ASL and English." *Language Learning and Deafness* içinde, ed. M. Strong. Cambridge ve New York: Cambridge University Press.

Supalla, Samuel J. Baskı aşamasında. "Manually Coded English: The Modality Question in Signed Language Development." *Theoretical Issues in Sign Language Research, 2. cilt: Acquisition* içinde, ed. Patricia Siple. Chicago: University of Chicago Press.

Supalla, Ted ve Newport, Elissa. 1978. "How Many Seats in A Chair?: The Derivation of Nouns and Verbs in American Sign Language." *Understanding Language through Sign Language Research* içinde, ed. Patricia Siple. New York: Academic Press.

Sur, Mriganka; Garraghty, Preston E.; ve Roe, Anna W. 1988. "Experimentally Induced Visual Projections into Auditory Thalamus and Cortex," *Science* 242: 1437-1441.

Tronick, E.; Brazelton, T. B.; ve Als, H. M. 1978. "The Structure of Face-to-face Interaction and Its Developmental Function." *Sign Language Studies* 18: 1-16.

Tylor, E. B. 1874. *Researches into the Early History of Mankind.* Londra: Murray.

Van Cleve, John V., ed. 1987. *Gallaudet Encyclopedia of Deaf People and Deafness.* New York: McGraw-Hill.

von Feuerbach, Anselm. 1834. *Caspar Hauser: An account of an individual kept in a dungeon, separated from all communication with the world, from early childhood to about the age of seventeen.* Londra: Simpkin & Marshall. Orijinal Almanca baskısı 1832'de *Kaspar Hauser* adıyla yayımlanmıştır.

Vygotsky, L. S. 1962. *Thought and Language,* ed. ve çev. Eugenia Hanfmann ve Gertrude Vahar. Cambridge, Mass. ve New York: MIT Press ve John Wiley & Sons. Orijinal Rusça baskısı 1934'te yayımlanmıştır.

Vygotsky, L. S. 1991. *The Collected Works of L. S. Vygotsky, II. cilt, Problems of Abnormal Psychology and Learning Disabilities: The Fundamentals of Defectology* (Rusça başlığı: *Principles of Defectology*), ed. R. Rieber ve A. S. Carton, çev. J. E. Knox ve C. Stevens. New York: Plenum Press.

Walker, Lou Ann. 1986. *A Loss For Words: The Story of Deafness in a Family.* New York: Harper & Row.

Washabaugh, William. 1986. *Five Fingers for Survival.* Ann Arbor: Karoma.

Whorf, Benjamin Lee. 1956. *Language, Thought, and Reality.* Cambridge: Technology Press.

Winefield, Richard. 1987. *Never the Twain Shall Meet: Bell, Gallaudet and the Communications Debate.* Washington, D. C.: Gallaudet University Press.

Winnicott, D. W. 1965. *The Maturational Process and the Facilitating Environment.* New York: International Universities Press.

Wittgenstein, Ludwig. 1953. *Philosophical Investigations.* Londra: Blackwell.

Wood, David; Wood, Heather; Griffiths, Amanda; ve Howarth, Ian. 1986. *Teaching and Talking with Deaf Children.* Chichester ve New York: John Wiley & Sons.

Woodward, James. 1978. "Historical Bases of American Sign Language." *Understanding Language Through Sign Language Research* içinde, ed. Patricia Siple. New York: Academic Press.

Woodward, James. 1982. *How You Gonna Get to Heaven if You Can't Talk with Jesus: On Depathologizing Deafness.* Silver Spring, Md.: T. J. Publishers.

Wright, David. 1969. *Deafness.* New York: Stein and Day. (1990'da Londra'da Faber and Faber tarafından yeniden yayımlanmıştır.)

Zaidel, E. 1981. "Lexical Organization in the Right Hemisphere." *Cerebral Correlates of Conscious Experience* içinde, ed. P. Buser ve A. Rougeul-Buser. Amsterdam: Elsevier.

Seçme Yapıtlar

SAĞIRLARIN TARİHİ

Harlan Lane, *When the Mind Hears: A History of the Deaf* adlı kitabında, 1750'lerdeki özgürleşme hareketinden 1880'deki (ölümcül) Milano konferansına kadar sağırların tarihini son derece kapsamlı olarak verir.

Bu dönemdeki okuryazar sağırların ve onların öğretmenlerinin özyaşam öykülerinden alıntılar, Harlan Lane'in editörlüğünü yaptığı, Franklin Philip'in çevirdiği *The Deaf Experience: Classics in Language and Education* başlıklı kitapta bulunabilir.

Jack R. Gannon'm *Deaf Heritage: A Narrative History of Deaf America* başlıklı kitabı, kişisel notlar ve harikulade resimlerle süslü, hoş ve gayri resmi bir sağırlar tarihidir.

Edward Gallaudet, *History of the College for the Deaf* başlıklı, yarı otobiyografik bir Gallaudet Üniversitesi tarihi yazmıştır.

"Deaf and Dumb" adlı, son derece bilgilendirici ve uzun bir makale, *Encyclopedia Britannica*'nın 11. baskısında, "scholars' " başlığı altında bulunabilir.

SAĞIRLARIN ADALARI

Nora Ellen Groce'un *Everybody Here Spoke Sign Language: Hereditary Deafness on Martha's Vineyard*'ı, Martha's Vineyard'da yaşayanlara ilişkin son derece canlı ve keskin gözlemlerle dolu bir kitaptır.

David Wright'ın *Deafness*'ı, bildiğim kadarıyla, sonradan edinilmiş sağırlık hakkındaki en güzel anlatıdır.

Lou Ann Walker'ın *A Loss for Words: The Story of Deafness in a Family* adlı kitabı, sağır anne-babanın işiten çocuğu olarak yaşamanın nasıl bir şey olduğunu son derece güçlü bir üslupla anlatır.

Brian Grant'in derlediği, Margaret Drabble'ın önsözünü yazdığı *The Quiet Ear: Deafness in Literature* adlı kitap, sağırlar tarafından yazılan ya da sağırlar hakkındaki metinlerin yer aldığı, son derece rahat okunan bir derlemedir.

Ünlü sağır aktör Bernard Bragg'in yazdığı *Lessons in Laughter*, zengin ve yaratıcı bir hayatın canlı bir betimlemesidir. İşin ilginç yanı, (bir Shakespeare oyuncusu olan Bragg'in çok okuyan bir kişi olmasına karşın) kitap konuşma diliyle yazılmamış, (Bragg'in ilk dili olan) işaret diliyle aktarılmış, sonra İngilizceye çevrilmiştir.

Dolu dolu yaşanmış, yaratıcı bir hayata ilişkin bir başka anlatı da, Chicago'da yayımlanan *Sun-Times* gazetesinin kitap editörü Henry Kisor'ın yazdığı *What's that Pig Outdoors* başlıklı kitaptır. Kisor üç buçuk yaşında, konuşmayı ve dili öğrendikten sonra sağır oldu – işaret dili bilmiyor, ama dudak okuyabiliyor ve konuşuyor. Kisor kültürel açıdan kendini bir Sağır olarak görmüyor ve Bernard Bragg'in aksine, bütün hayatını konuşanların dünyasında geçirmiş.

SAĞIR TOPLUMLARI VE SAĞIRLARIN DİLİ

Nüfus araştırmaları genellikle kuru ve sıkıcıdır, ama Jerome Schein istese bile sıkıcı olamıyor. Jerome D. Schein ve Marcus T. Delk, Jr.'ın *The Deaf Population of the United States* başlıklı araştırmaları, on beş yıl önce, büyük değişimlerin henüz başladığı bir dönemde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sağır nüfusunun bir kesitini canlı bir anlatımla aktarıyor. Schein'ın *Speaking the Language of Sign* ve *At Home Among Strangers* başlıklı kitapları da ayrıca tavsiye edilebilir.

İngiltere'deki sağırların ve işaret dilinin durumunu karşılaştırmak da ilginç olacaktır. J. G. Kyle ve B. Woll'un *Sign Language: The Study of Deaf People and Their Language* başlıklı kitapları bu konuya ilişkin titiz bir kaynaktır.

Charlotte Baker ve Robbin Battison'ın editörlüğünü yaptıkları *Sign Language and the Deaf Community: Essays in Honor of William C. Stokoe* başlıklı çalışma, sağır toplumu üzerine harika bir incelemedir. Bu kitapta ilginç olmayan tek bir makale bile bulamazsınız – kitap ayrıca Stokoe'nin geçmişin muhasebesini yaptığı önemli ve dokunaklı bir makale de içeriyor.

Yazarları sağır oldukları için ve sağır toplumunun örgütlenmesi, özlemleri, simgeleri, inançları, sanatları, dili hakkında birinci elden bilgiler verdikleri için daha da ilginç bir hale gelen bir başka kitap da, Carol Padden ve Tom Humphries'in kaleme aldıkları *Deaf in America: Voices from a Culture* başlıklı çalışmadır.

Arden Neisser'in *The Other Side of Silence: Sign Language and the Deaf Coummunity in America* başlıklı, sağır toplumunun üyeleriyle yapılan söyleşileri içeren kitabı da, okuru sağır toplumu hakkında bilgilendiren bir eserdir.

Ciltleri yatak odasına taşımanız için biraz fazla ağır, banyoda okumanız için fazla pahalı olsa da , John Van Cleef'in editörlüğünü yaptığı *Gallaudet Encyclopedia of Deaf People and Deafness* zaman zaman göz atabileceği-

niz eşsiz bir hazinedir. Bu ansiklopedinin en hoş yönlerinden biri (bütün iyi ansiklopedilerde olduğu gibi) gelişigüzel bir sayfayı açtığınızda büyük keyif almanız ve aydınlanmanızdır.

SAĞIR ÇOCUKLARIN GELİŞMESİ VE EĞİTİMİ

Jerome Bruner'ın çalışmalarında, devrimci psikolojinin bir eğitim devrimine nasıl yol açtığını izlemek mümkündür. Bu bağlamda özellikle ilgi çeken kitaplar, Bruner'ın *Towards a Theory of Instruction* ve *Child's Talk: Learning to Use Language* adlı eserleridir.

Sağır çocukların gelişimine ve eğitimine ilişkin "Brunervari" bir çalışma, David Wood, Heather Wood, Amanda Griffiths ve Ian Howarth'ın *Teaching and Talking with Deaf Children* başlıklı kitaplarıdır.

Hilde Schlesinger'in yeni tamamladığı çalışması yalnızca mesleki literatürde mevcut olup piyasada kolayca bulunamamaktadır. Ama daha önceki çalışması hem daha rahat okunmakta, hem de kolayca bulunabilmektedir: Hilde S. Schlesinger ve Kathryn P. Meadow, *Sound and Sign: Childhood Deafness and Mental Health.*

Dorothy Burlingham'ın *Psychoanalytic Studies of the Sighted and the Blind* adlı kitabında, gözlem ve psikanaliz güçlü bir şekilde birleştirilmiştir; insan, keşke aynı türden bir çalışma sağır çocuklar üzerine de yapılsa demeden edemiyor.

Daniel Stern de *The Interpersonal World of the Infant* adlı kitabında, doğrudan gözlemle analitik yapılandırmayı bağdaştırıyor. Stern özellikle bir "sözel benlik"in gelişiminde ilginç görüşler öne sürüyor.

GRAMER, DİLBİLİM VE İŞARET DİLİ

Çağımızın dilbilim dehası, *Syntactic Structures* (1957) başlıklı devrim yaratan yapıtından sonra dil üzerine bir düzine kitap yazan Noam Chomsky'dir. Benim açımdan en rahat okunan ve en açık seçik çalışması, daha sonra *Language and Mind* adıyla yeniden yayımlanan, 1967'deki Beckman Dersleri'dir.

1970'ten beri işaret dili dilbiliminde en yetkin isim Ursula Bellugi'dir. Çalışmalarının hiçbiri sıradan okuyucuya hitap edecek basitlikte değildir, buna karşılık Edward S. Klima ve Ursula Bellugi'nin bir ansiklopedi mahiyetindeki *The Signs of Language* adlı çalışmaları okura yepyeni bakış açıları kazandırabilir ve müthiş keyif verebilir. Bunun yanında, Bellugi ve meslektaşları işaret dilinin sinirsel temelleri üzerine en ileri araştırmaları yapmışlardır; Howard Poizner, Edward S. Klima ve Ursula Bellugi'nin *What the Hands Reveal about the Brain* başlıklı kitapları da, okura konu üzerine çok ilginç bakış açıları kazandırabilir.

DİL ÜZERİNE GENEL KİTAPLAR

Roger Brown'ın *Words and Things*'i, rahat okunan, zekice yazılmış ve kışkırtıcı bir kitaptır.

Kimi zaman biraz dogmatik olsa da, Eric H. Lenneberg'in *Biological Foundations of Language*'i, rahat okunan ve çok güzel bir kitaptır.

L. S. Vygotsky'nin, ilk kez yazar öldükten sonra 1934'te Rusça olarak yayımlanan, sonraları Eugenia Hanfmann ve Gertrude Vakar tarafından çevrilen *Thought and Language* adlı kitabında en derin ve en güzel saptamalar yer almaktadır. Vygotsky -haklı bir seçimle- "psikolojinin Mozart'ı" olarak anılmıştır.

Benim kişisel olarak çok sevdiğim bir kitap, Joseph Church'ün, tekrar tekrar okunabilecek *Language and the Discovery of Reality: A Developmental Psychology of Cognition*'ıdır.

KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ

Artık eskimiş olsa da, olmasa da, Lucien Lévy-Bruhl'un bütün çalışmaları, "ilkel" dil ve düşünce üzerine bıkıp yorulmaksızın kafa yorması büyük ilgi uyandırmaya devam etmektedir. *How Natives Think* başlıklı, ilk kez 1910'da yayımlanan ilk kitabı, onun yapıtlarındaki tadı çok iyi verir.

Clifford Geertz'in *The Interpretation o Cultures* başlıklı yapıtı, "kültür" üzerine düşünen herkesin başucu kitabı olmalıdır – bu kitap saf ve bozulmamış, işlenmemiş insan doğası üzerine kurulan ilkel, romantik görüşlere önemli bir eleştiri getirmektedir.

Ne var ki, Rousseau da aynı ölçüde önemli ve okunması gerekli bir yazardır – sağırlar ve onların dilleri bağlamında yeniden okunmalıdır. *Discourse on the Origin of Inequality*'nin, bütün yapıtlarının en zengin, en dengelisi olduğunu düşünüyorum.

VAHŞİ VE SOYUTLANMIŞ İNSANLAR

Bu ender rastlanan, korkutucu, ama hayati önem taşıyan insan öyküleri, normal dilden ve kültürden yoksun bırakılmış insanların neye dönüşeceği üzerine özgün görüşler sunarlar (her biri, Lord Monboddo'nun dediğine göre, 30.000 yıldızın keşfinden daha önemlidir). Harlan Lane'in ilk kitabının adının *The Wild Boy of Aveyron* olması rastlantı değildir.

Anselm von Feuerbach'ın 1832 yılında Kaspar Hauser üzerine yazdığı monografi, on dokuzuncu yüzyılın en şaşırtıcı psikolojik metinlerinden biridir. İngilizcede *Caspar Hauser* adıyla yayımlanmıştır.

Aynı şekilde, Werner Herzog'un da Kaspar Hauser üzerine son derece güçlü bir filmin yanı sıra, *Land of Darkness and Silence* adlı, sağır ve körleri anlatan bir film yapmış olması rastlantı değildir.

Leonard Shengold'un *Halo in the Sky: Observations on Anality and Defense* adlı kitabı, çağdaş metinler arasında Kaspar Hauser'in "ruhunun

katledilmesi" üzerine en derin görüşleri dile getiren psikanalitik denemedir.

Susan Curtiss'in 1970'te California'da bulunan bir "vahşi çocuk" üzerine yaptığı son derece ayrıntılı çalışma da bir göz atmaya değer; *Genie: A Psycholinguistic Study of a Modern-Day "Wild Child."*

Son olarak, Susan Schaller'in *A Man without Words*'ü, yetişkin oluncaya kadar hiçbir dil bilmeyen, dili sonradan edinen ve böylece hayatı ve zihni değişen çağdaş bir Massieu üzerine, son derece sürükleyici ve ayrıntılı bir denemedir.

"1986'da ve 1987'de Gallaudet'e yaptığım ziyaretler, benim için son derece etkileyici deneyimlerdi. Sağırlardan oluşan böyle muazzam bir topluluk görmemiştim. İşaret dilinin yetkin bir dil olabileceğini anlamak için, işaret dilinde verilen felsefe ve kimya derslerini, tümüyle sessiz çalışmaların sürdüğü matematik bölümünü görmem gerekiyordu – sağırlık hakkındaki 'tıbbi' önyargılarımdan kurtulmam ve sağırları tümüyle kendine özgü bir dili ve kültürü olan bir toplum olarak gören 'kültürel' bir bakış açısına sahip olmam için bütün bunlara şahit olmam gerekmişti."

Sesleri Görmek, çoğu kez acımasız önyargılarla karşı karşıya kalan sağırların, "işitenlerin" dünyasında kabul görmek için verdikleri savaşımı gözler önüne seriyor. İşaret dili yalnızca bir dil değil, sağır kültürünün elindeki tek "araç". Mart 1988'de Gallaudet Üniversitesi'nde yaşanan ve Oliver Sacks'in bizzat tanıklık ettiği isyanın da, sağırların haklarını arayan tüm sosyal ve politik akımların da merkezinde hep işaret dili var.

Sesleri Görmek, şaşırtıcı bir dünyaya yapılan etkileyici bir yolculuk...